

Sociálno-ekonomická revue

Fakulta sociálno-ekonomických vzťahov,
Trenčianska univerzita Alexandra Dubčeka v Trenčíne

Vedecký časopis – Scientific Journal

Social and Economic Review

Faculty of Social and Economic Relations
Alexander Dubček University of Trenčín

ISSN – 1336-3727

Sociálno-ekonomická revue

Fakulta sociálno-ekonomických vzťahov
Trenčianska univerzita Alexandra Dubčeka v Trenčíne

Vedecký časopis – Scientific Journal

Social and Economic Revue

Faculty of Social and Economic Relations,
Alexander Dubček University of Trenčín

Redakcia/Editorial office:

Študentská 2,
911 50 Trenčín
Tel.: 032/7 400 217, Fax: 032/7 400 403
URL: <http://fsev.tnuni.sk/revue>
E-mail: revue@tnuni.sk

Predseda redakčnej rady / Editor-in-chief:

Vojtovič Sergej, doc., DrSc. – Trenčianska univerzita Alexandra Dubčeka v Trenčíne

Výkonný redaktor / Executive editor:

Kordoš Marcel, Ing., PhD. – Trenčianska univerzita Alexandra Dubčeka v Trenčíne

Redakčná rada / Editorial board:

Barták Peter, prof., DrSc. – Trenčianska univerzita Alexandra Dubčeka v Trenčíne
Bláha Jiří, prof., PhD., CSc. – Vysoká škola báňská – Technická univerzita Ostrava
Cisko Štefan, prof., Ing., CSc. – Žilinská univerzita v Žiline
Hittmár Štefan, prof., Ing., PhD. – Žilinská univerzita v Žiline
Holomek Jaroslav, doc., RNDr., CSc. – Trenčianska univerzita Alexandra Dubčeka v Trenčíne
Gambetta Quido, prof. – Università di Bologna, Italia
Gregar Aleš, doc., PhD., Ing., CSc. – Univerzita Tomáše Bati ve Zlíně
Janas Karol, doc., PhD., PhD. – Trenčianska univerzita Alexandra Dubčeka v Trenčíne
Jurová Marie, prof., Ing., CSc. – Vysoké učení technické v Brně
Karbach Rolf, prof., Dr. – Trenčianska univerzita Alexandra Dubčeka v Trenčíne
Koubek Jozef, prof., Ing., PhD. – Vysoká škola ekonomická v Prahe
Králík Jozef, prof., JUDr., CSc. – Trenčianska univerzita Alexandra Dubčeka v Trenčíne
Kútik Ján, doc., Ing., CSc. – Trenčianska univerzita Alexandra Dubčeka v Trenčíne
Lipková Ľudmila, prof., Ing., CSc. – Ekonomická univerzita v Bratislave
Mládková Ľudmila, doc., Ing., PhD. – Vysoká škola ekonomická v Prahe
Navickas Valentinas, prof., DrSc. – Trenčianska univerzita Alexandra Dubčeka v Trenčíne
Nerudová Danuše, doc., Ing., PhD. – Mendelová univerzita v Brně
Pavelková Drahomíra, prof., Ing., Dr. – Univerzita Tomáše Bati ve Zlíně
Skibniewski Mirosław J., Chair prof., PhD. – University of Maryland, USA
Slávik Štefan, prof., Ing., PhD. – Ekonomická univerzita v Bratislave
Strunz Herbert, prof., Dr. – Trenčianska univerzita Alexandra Dubčeka v Trenčíne
Tolksdorf Guido, prof., Dr. – Bielefeld University, Germany

Časopis Sociálno-ekonomická revue vychádza štvrt'ročne.

The Social and Economic Revue is published quarterly.

Vydavateľ/Publishing house:

Fakulta sociálno-ekonomických vzťahov, Trenčianska univerzita Alexandra Dubčeka v Trenčíne.

The Social and Economic Revue journal is indexed in international scientific databases: *Index Copernicus*, *Central and Eastern European online Library (CEEOL)*, *EBSCO Publishing, Inc. - Business Source Complete*.

Registračné číslo/Registration No.:

MK SR 3775/2009

ISSN - 1336-3727

Sociálno-ekonomická revue

Fakulta sociálno-ekonomických vzťahov,
Trenčianska univerzita Alexandra Dubčeka v Trenčíne

Vedecký časopis – Scientific Journal

Social and Economic Revue

Faculty of Social and Economic Relations,
Alexander Dubček University of Trenčín

Ročník 11, jún 2013, číslo 2
Volume 11, June 2013, no. 2

Obsahové zameranie	Focus Areas
Ekonómia a ekonomika	Economics and Economy
Manažment	Management
Ľudské zdroje a personálny manažment	Human resources and personnel management
Verejná správa a regionálny rozvoj	Public administration and regional development
Marketing a obchod	Marketing and commerce
Sociálny a ekonomický rozvoj	Social and economic development
Sociálna psychológia	Social psychology
Environmentálne problémy sociálneho a hospodárskeho rozvoja	Environmental issues of social and economic development
Svetová ekonomika a politika	International economics and politics

Obsah
Contents
SVETOVÁ EKONOMIKA A POLITIKA
**REFORMY SPOLOČNEJ POĽNOHOSPODÁRSKEJ POLITIKY EURÓPSKEJ ÚNIE
A ICH VPLYV NA JEJ FINANCOVANIE 7**
Lubica HARAĽOVÁ

 THE EUROPEAN UNION COMMON AGRICULTURAL POLICY REFORMS AND THEIR IMPACT ON
FUNDING THE CAP

**ENVIRONMENTÁLNE PROBLÉMY A ICH VPLYV NA ROZVOJ SVETOVÉHO
HOSPODÁRSTVA 25**
Boris JANSKÝ, Katarína HAVIERNIKOVÁ, Karol KRAJČO

ENVIRONMENTAL ISSUES AND THEIR IMPACT ON WORLD ECONOMY DEVELOPMENT

**ENERGETICKÁ BEZPEČNOSŤ AKO GLOBÁLNY PROBLÉM SVETOVEJ
EKONOMIKY 34**
Marcel KORDOŠ

ENERGY SECURITY AS AN INTERNATIONAL ECONOMICS GLOBAL ISSUE

**ZAČAROVANÝ KRUH ROZVOJOVEJ POMOCI – PRÍČINA RASTÚCEHO
DLHOVÉHO BREMENA ROZVOJOVÝCH KRAJÍN? 43**
Klaudia LINDTNEROVÁ

 THE VICIOUS CIRCLE OF AID – THE REASON OF GROWING DEBT BURDEN OF THE DEVELOPING
COUNTRIES?

EKONÓMIA A EKONOMIKA
MIERA TECHNICKEJ EFEKTÍVNOSTI SLOVENSKÝCH A ČESKÝCH BÁNK 56
Eva GRMANOVÁ

TECHNICAL EFFICIENCY MEASURING OF SLOVAK AND CZECH BANKS

ZMENY V ODVETVOVEJ ŠTRUKTÚRE EKONOMIKY SR 64
Jozef HABÁNIK, Jana MASÁROVÁ

CHANGES IN THE BRANCHES STRUCTURE OF THE SLOVAK REPUBLIC ECONOMY

**APLIKÁCIA GRANGEROVHO TESTU NA SKÚMANIE KAUZALITY
VEREJNÉHO DLHU A EKONOMICKÉHO VÝVOJA KRAJINY 74**
Lucia MIHÓKOVÁ, Veronika ZLACZKÁ

 THE VICIOUS CIRCLE OF AID – THE REASON OF GROWING DEBT BURDEN OF THE DEVELOPING
COUNTRIES

VEREJNÁ SPRÁVA A REGIONÁLNY ROZVOJ
**PÔSOBNOSŤ ORGÁNOV ŠTÁTNEJ SPRÁVY PRI MEDZIŠTÁTOM OSVOJENÍ
DETÍ 85**
Beáta ADAMKOVIČOVÁ

 COMPETENCE OF STATE ADMINISTRATION AUTHORITIES WITHIN INTERNATIONAL CHILDREN
ADOPTION ISSUE

**DOKUMENTÁCIA OBCE NA ÚSEKU OBRANY ŠTÁTU A HOSPODÁRSKEJ
MOBILIZÁCIE 93**
Karol JANAS

 URBAN DOCUMENTATION AT THE DEPARTMENT OF STATE DEFENSE AND ECONOMIC
MOBILIZATION

REFORMY VEREJNEJ SPRÁVY – VÝVOJ A PRÁVNÁ REGULÁCIA..... 100

Martina KLIEROVÁ

PUBLIC ADMINISTRATION REFORM - DEVELOPMENT AND LAWMAKING

SOCIÁLNY A EKONOMICKÝ ROZVOJ

**REFLEXE KREATIVNÍCH PRŮMYSLŮ A CESTOVNÍHO RUCHU VE
VYBRANÝCH STRATEGICKÝCH DOKUMENTECH ČESKÉ REPUBLIKY..... 110**

Marek KOŇÁŘÍK

REFLECTION OF CREATIVE INDUSTRIES AND TOURISM IN SELECTED STRATEGIC DOCUMENTS
OF THE CZECH REPUBLIC

ĽUDSKÉ ZDROJE A PERSONÁLNY MANAŽMENT

PROBLÉMOVÉ KATEGÓRIE ZAMESTNANCOV 119

Jana PŠENKOVÁ

PROBLEM CATEGORY EMPLOYEES

ENVIRONMENTÁLNE PROBLÉMY SOCIÁLNEHO A EKONOMICKÉHO ROZVOJA

**SÚČASNÝ STAV KLIMATICKEJ KÚPEĽNEJ LIEČBY NA ÚZEMÍ
BIOSFÉRICKEJ REZERVÁCIE TATRY..... 125**

Zuzana KRIŽANOVÁ

THE CURRENT STATUS OF CLIMATE SPA TREATMENT WITHIN THE TATRAS BIOSPHERE RESERVE
MOUNTAINS

INFORMÁCIA PRE AUTOROV..... 133

GUIDELINESS FOR AUTHORS

FORMULÁR PRE ZADÁVANIE PRÍSPEVKOV 135

TEMPLATE FOR ARTICLE

REFORMY SPOLOČNEJ POĽNOHOSPODÁRSKEJ POLITIKY EURÓPSKEJ ÚNIE A ICH VPLYV NA JEJ FINANCOVANIE

The European Union Common Agricultural Policy reforms and their impact on funding the CAP

L'ubica HARAKAĽOVÁ

Abstrakt:

Spoločná poľnohospodárska politika Európskej únie je jednou zo základných spoločných politík Európskej únie. Od jej vzniku v roku 1958 tvorili náklady na jej realizáciu významnú časť rozpočtu Európskej únie. Prvotný cieľ stanovený Európskym spoločenstvom – zabezpečenie plynulých dodávok obyvateľstvu za priemerané ceny viedlo k nadmerným zásobám subvencovaných komodít a niektoré subvencie nesmerovali priamo k producentom potravín. Snahy o reformu SPP mali za cieľ predovšetkým postupné znižovanie nákladov na jej realizáciu a následne reformovať nástroje SPP tak, aby finančné podpory EÚ v rámci SPP smerovali priamo k poľnohospodárom. Cieľom článku je poskytnúť prehľad jednotlivých reforiem SPP s dôrazom na politicko – ekonomické zmeny v Európe na konci 20. storočia a vstup nových členských štátov v roku 2004 resp. 2007. Zároveň cieľom článku je poukázať na prijaté reformy SPP s dôrazom na efektivitu vynakladania finančných prostriedkov z rozpočtu EÚ ich zníženia na celkové výdavky vynakladané na SPP EÚ. V článku sa venujeme aj reforme SPP v kontexte strategického programového dokumentu Európa 2020.

Kľúčové slová:

Spoločná poľnohospodárska politika EÚ, reformy, náklady na SPP, ciele, zásady a nástroje SPP, finančná podpora, I. a II. pilier SPP,

Abstract :

The European Union Common Agricultural Policy is one of the fundamental European Union common policies. Since its origin in 1958 the implementation costs have been the significant part of the European Union's budget. The initial target set by the European Community - ensuring the continuous supplies to population at reasonable prices has led to the overstocking of subsidized commodities and certain subsidies were not aimed directly to the food producer. Efforts to reform the CAP were supposed to lead primarily to a gradual cost reduction regarding its implementation process and subsequently to reform CAP tools in order to head the EU financial support within the CAP directly to farmers. The aim of the paper is to provide an overview within the CAP reforms highlighting the political and economic changes in Europe in the late 20th century and the entry of new Member States in 2004 or 2007. Besides the article is about to highlight the adopted CAP reform with an emphasis on the effective funds use from the EU budget to reduce their total expenditure incurred within the EU CAP. In this paper, we also deal with the CAP reform process in the context of the strategic program document – the Europe 2020 Strategy.

Key words:

EU Common Agricultural Policy, reforms, the cost of the CAP, objectives, principles and instruments of the CAP, financial support, I. and II. pillar of CAP,

JELL Classification: F 5, Q 14, Q 17.

Úvod

Spoločná poľnohospodárska politika Európskej únie (ďalej SPP EÚ) je súčasťou spoločných politík Európskej únie spolu so spoločnou obchodnou, dopravnou a rybolovnou politikou. SPP je jednou zo základných politík Európskych spoločenstiev od roku 1958. Hlavným dôvodom jej vzniku bolo zabezpečiť

poľnohospodársku produkciu a plynulé dodávky potravín obyvateľom Európskych spoločenstiev. Jej vznik mal nielen ekonomické, ale aj politické dôvody. Po nespochybniteľných úspechoch v začiatkoch budovania eurointegrácie sa SPP stala najmä na konci 20. storočia v mnohých krajinách symbolom neefektivity a dôvodom mnohých sporov, najmä kvôli jej nadmernému financovaniu.

Od svojho vzniku prešla SPP niekoľkými reformami, ktoré boli ovplyvnené v prvom rade vysokými nákladmi na jej realizáciu. Na začiatku boli náklady na SPP podriadené dosiahnutiu cieľov, ktoré stanovili predstavitelia Komisie pre poľnohospodárstvo pri vzniku SPP – stabilizovať trhy, dosiahnuť primeranú životnú úroveň poľnohospodárov a zabezpečenie dostatku potravín pre obyvateľov ES.

Takto stanovené ciele sa darilo dosiahnuť (najmä sebestačnosť potravín). Avšak náklady na dosiahnutie týchto cieľov boli z pohľadu celkového rozpočtu ES/EÚ neprimerane vysoké. Dokonca v rámci niektorých komodít sa hromadily prebytky z nadprodukcie. (napr. mlieko, cukor) a EK bola nútená prijímať opatrenia na finančné zabezpečenie riešenia tohto problému.

Okrem toho sa začali objavovať názory, že finančná pomoc prostredníctvom opatrení SPP je neefektívna a profit z nej má len úzka skupina najväčších producentov poľnohospodárskych a potravinárskych produktov. Na základe existencie týchto problémov boli členské krajiny EÚ nútené prijímať reformné opatrenia na zníženie nákladov na SPP a zároveň na efektívne využívanie finančných nástrojov SPP.

Cieľom príspevku je poskytnúť prehľad prijatých reformných opatrení v rámci SPP a analyzovať dopady prijatých reforiem na financovanie SPP. Príspevok sa bude zaoberať aj smerovaním SPP, kedy pôvodné ciele stanovené Rímskymi zmluvami sa modifikujú v kontexte globalizujúcej sa ekonomiky, klimatickými zmenami vo svete a nárokmi na zdravé a bezpečné potraviny. V tejto súvislosti sa osobitne zdôrazňuje zachovanie sociálno – ekonomickej vyváženosti medzi vidieckym a mestským obyvateľstvom s dôrazom na rozvoj vidieka.

V článku sú použité všeobecné teoretické metódy štatistickej analýzy, syntézy a abstrakcie. Pri porovnaní jednotlivých dopadov reforiem SPP boli použité metódy komparatívnej analýzy. Pri komplexnej analýze problematiky bol použitý systémový prístup a to najmä historický.

1. Reformy SPP EÚ pred politicko – ekonomickými zmenami v Európe

1.1 Vznik SPP, Rímska zmluva

SPP bola založená Rímskou zmluvou z roku 1957 a funguje od roku 1962. Súčasná diskusia okolo postavenia tejto politiky sa čiastočne odvíja od faktu, že vznikala za celkom špecifických okolností. Po druhej svetovej vojne neboli západoeurópske štáty schopné zabezpečiť dostatok vlastnej

poľnohospodárskej produkcie a bolo nutné nastaviť účinný mechanizmus pre kontrolu a zabezpečenia dodávok potravín. K tomu mala primárne slúžiť aj poľnohospodárska politika v rámci EHS.

Zmluva o EHS len konštatovala (okrem základnej definície, čo je predmetom poľnohospodárskej politiky a cieľov), že SPP má byť zavedená do konca prechodného obdobia budovania spoločného trhu, a že k dosiahnutiu cieľov má byť využitie spoločnej organizácie poľnohospodárskych trhov.

Základy SPP vznikli v súvislosti s jej zakotvením v Zmluve o založení EHS v článkoch 39 – 43 hlavy II. V článku 39 sa stanovujú ciele SPP. Obsah cieľov stanovených pri jej zrode zodpovedal danej dobe a vývoju na európskom kontinente. SPP preto prešla mnohými reformami, ktoré boli potrebné z dôvodu jej prispôsobovania sa politickým a ekonomickým zmenám v Európe a vo svete. Reformy pokračujú až do súčasnosti, pričom možno konštatovať, že dnešná podoba SPP, jej hlavných cieľov a princípov sa odlišujú od počiatočného smerovania SPP.

V Zmluve o založení EHS sa v článku 39 ďalej uvádza, že pri vypracovávaní SPP a osobitných metód na jej uplatňovanie je treba prihliadať :

- na osobitnú povahu poľnohospodárskej činnosti, na štrukturálne a prírodné rozdiely medzi poľnohospodárskymi oblasťami,
- na nevyhnutnosť postupného vykonávania príslušných zmien,
- na skutočnosť, že poľnohospodárstvo predstavuje v členských štátoch odvetvie úzko späté s celým hospodárstvom. (Smlouva o Evropské unii, 1994)

Konferencia o spoločnom postupe zakladajúcich štátov EHS v otázke poľnohospodárstva sa konala od 3. do 11. júla 1958 v talianskom meste Stresa. Tak, ako bolo dohodnuté v Zmluve o EHS, že o problematike poľnohospodárstva sa bude rokovať na samostatnej konferencii. Jej hlavným obsahom bolo vypracovanie presných zásad a mechanizmov SPP a spracovanie analýzy potrieb poľnohospodárstva členských štátov v rámci Zmluvy o EHS. Členské krajiny rozhodli o stanovení hlavného regulačného nástroja spoločného trhu, ktorým sa stali ceny. Bolo dohodnuté, že ceny poľnohospodárskych produktov budú centrálné navrhované Komisiou a budú podliehať schváleniu Rady ministrov.

Na konferencii boli stanovené tri základné princípy SPP - zásada jednotného spoločného trhu, zásada komunitárnej preferencie a zásada finančnej solidarity.

Účastníkmi konferencie boli vtedajšie členské štáty spoločenstva – Nemecko, Francúzsko,

Taliansko, Holandsko, Belgicko, Luxembursko, ktoré boli zastúpené ministrami zahraničných vecí. Komisiu zastupoval jej predseda Walter Hallstein, 4 komisári, vrátane podpredsedu Európskej komisie Sicco Mansholta.

K faktickému založeniu SPP došlo 14.1.1962, kedy bol založený Európsky poľnohospodársky záručný a usmerňovací fond (EAGGF). V tomto období EHS v podstate len koordinovalo poľnohospodársku politiku jednotlivých členských štátov.

V prvých rokoch fungovania SPP zabezpečila spoločná politika poľnohospodárom vyššie príjmy, čo bolo dosiahnutím cieľa tzv. sociálnej súdržnosti vidieka, takisto zvýšená produkcia zabezpečila Spoločenstvu nižšiu závislosť na dovoze poľnohospodárskych výrobkov. Napriek predpokladu, že by spotrebitelia mohli protestovať kvôli zvýšeným cenám potravín, sa ukázalo, že podiel ich spotrebiteľských výdavkov vynaložený na nákup potravín sa znižoval. V dôsledku vojnových udalostí, dostatok potravín, ktorý sa podaril dosiahnuť na začiatku 60. rokov 20. storočia, vyvolával u obyvateľov Európy pocit bezpečnosti. Zaujímavý tiež je fakt, že u obyvateľov Európy vždy prevládal pocit spolupatričnosti s poľnohospodármi. Aj keď existovali takéto postoje voči poľnohospodárskej politike, čoskoro sa začali prejavovať negatívne dôsledky SPP v rámci poskytovania podpôr poľnohospodárom. V prvom rade to bol vysoký podiel na výdavkoch z rozpočtu Spoločenstva už od začiatku vzniku SPP, neskôr začali vznikať prebytky z nadprodukcie niektorých poľnohospodárskych komodít. Ich problémy spolu súviseli, pretože EÚ musela vynakladať značné finančné prostriedky na nákup týchto prebytkov, resp. ich skladovanie, v niektorých prípadoch aj na ich neštandardný predaj alebo fyzickú likvidáciu.

Intenzívne využívanie pôdy, tzv. industrializácia poľnohospodárstva v ES ako dôsledok cenovej podpory poľnohospodárov, ktoré ich motivovalo k väčšej produkcii pri použití väčšieho množstva chemikálií, viedlo k negatívnym dopadom na životné prostredie vidieka a na kvalitu niektorých poľnohospodárskych produktov. Intenzifikácia sa prejavila aj v živočíšnej výrobe, čo malo za následok niekedy až nehumánne zaobchádzanie s poľnohospodárskymi zvieratami.

Takýto spôsob poľnohospodárskej výroby sa zásadne líšil od predstáv na začiatku formovania SPP a to predovšetkým od predstáv o spôsobe existencie poľnohospodárskych fariem ako rodinných podnikov. Vývoj ukázal, že je potrebné prijať také opatrenia a reformy, aby SPP bola finančne efektívna v tom zmysle, že zachová poľnohospodárstvu jeho multifunkčný charakter, zlepši spoločenský a

ekonomický status poľnohospodárov a zachová zdravé životné prostredie.

Prvý krát nastali problémy súvisiace s nadprodukciou v 70. rokoch 20. storočia, ale prvé pokusy o systémové riešenia SPP súvisiacimi s problémami z nadprodukcie niektorých poľnohospodárskych komodít sa začali riešiť až v 90. rokoch 20. storočia.

1.2 Mansholtov plán

Vo vývoji SPP v 60. rokoch 20. storočia si členské štáty ES začali uvedomovať strategický význam poľnohospodárskeho sektoru, najmä v otázke potravinovej bezpečnosti. To malo za následok uplatňovanie protekcionistickej politiky niektorých členských štátov.

SPP sa dokázala úspešne vyrovnávať so svojimi pôvodnými cieľmi – t. j. zvýšiť výrobu tak aj produktivitu, stabilizovať trhy, zabezpečiť zásobovanie potravinami a ochrániť farmárov pred fluktuáciou na svetových trhoch. Zvýšil sa tiež medzinárodný obchod s poľnohospodárskymi výrobkami. Na druhej strane sa objavili problémy súvisiace predovšetkým s vytváraním nadprodukcie a absolútnym rastom výdavkov na SPP. Poskytovanie dotácií bolo spojené s ich nespravodlivou a nerovnomernou distribúciou medzi jednotlivé členské krajiny a farmárov. Vo všetkých členských krajinách postupne klesal podiel poľnohospodárskeho sektoru v ekonomike.

Práve tento stav viedol k prvým reformným návrhom. Komisia predpokladala, že po dosiahnutí dostatočnej produkcie a stabilizácii vidieka bude potrebná komplexná reštrukturalizácia SPP a že nadnárodné orgány dokážu byť úspešnejšie pri zavádzaní reformných častokrát nepopulárnych krokov ako vlastné vlády členských krajín.

Rada v roku 1967 poverila Komisiu vypracovaním analytického materiálu o poľnohospodárstve EHS. Výsledkom bol materiál komisára pre poľnohospodárstvo Sicco Mansholta známy ako Mansholtov plán. Podstatou reformného plánu bolo zastavenie rastu garantovaných cien, ich čiastočné nahradenie priamymi dotáciami, zavedenie rozsiahlych programov pomoci farmám a farmárom, niektoré sociálne opatrenia vo vzťahu k zamestnancom v poľnohospodárstve, nástroje na individuálnu pomoc poľnohospodárom.

Plán mienil znížiť počet pracujúcich v poľnohospodárstve, redukovať rozsah využívania poľnohospodárskej pôdy a znižovať počet chovaných hospodárskych zvierat. Predpokladalo sa vyňatie 5 mil. ha poľnohospodárskej pôdy, ktoré by mali byť

zalesňované alebo by slúžili k rekreačným účelom obyvateľov. (Lebiedzik, Tvrdoň, 2007)

Na základe týchto reformných opatrení mali poľnohospodári možnosť získať podporu na modernizáciu a zväčšenie svojich fariem na základe predloženia rozvojových plánov, ktoré preukážu rentabilitu vložených investícií. Súčasne sa ponúkla poľnohospodárom starším ako 55 rokov možnosť odísť do predčasného dôchodku, ak sa vzdajú svojej poľnohospodárskej pôdy v prospech mladých farmárov, ktorí predložia rozvojový plán. Pozornosť bola venovaná vzdelávaniu poľnohospodárov, na ktoré boli vyčlenené dotácie, kvôli ich ľahšiemu uplatneniu v iných pracovných činnostiach alebo sektoroch národných hospodárstiev.

V roku 1969 bol v rámci Spoločenstva riešený problém s prebytkami poľnohospodárskej produkcie obilnín využitím upravených obilnín ako krmiva, programom denaturácie obilnín. Takto upravené obilniny sú nepoužiteľné pre ľudskú spotrebu. Cieľom bolo znížiť celkovú ponuku. Vzhľadom na cenový vývoj na trhu krmív a čoraz výraznejšie presadzovanie alternatívnych variantov, bol dopad tohto riešenia obmedzený.

V tomto období sa prvý krát objavuje problém nadprodukcie mlieka. Jedným z prvých neúspešných nástrojov cielených na udržanie ceny a zníženie produkcie bola podpora porážok dojníc. Cieľom bolo zníženie ponuky mlieka bez zníženia ceny mlieka. Ekonomický dopad takéhoto riešenia však bol nepodstatný.

Mansholtov plán sa stretol s odporom záujmových skupín farmárov a tak nepriniesol očakávaný efekt, ktorého účelom malo byť riešenie dlhodobej nadprodukcie niektorých poľnohospodárskych komodít (mlieko, cukor, pšenica), zastavenie rastu cien potravín, štrukturálne zmeny vo finančných podporách poľnohospodárov, zníženie počtu zamestnancov v poľnohospodárstve a zvýšenie efektivity poľnohospodárstva.

Rada Európy napokon prijala oklieštenú verziu v podobe tzv. Mansholtovho miniplánu, ktorý bol prijatý v r. 1973. Výsledkom bolo prijatie smerníc týkajúcich sa modernizácie poľnohospodárstva, odchodu farmárov do predčasného dôchodku a poradenstva. Ich uplatňovanie však bolo plne v kompetencii národných vlád, čo viedlo k ich minimálnej aplikácii aj z dôvodu negatívnych politických reakcií v členských krajinách.

Aj keď sa podarilo dosiahnuť určitú zmenu v štruktúre finančných výdavkov na SPP tak, že nastal posun smerom k priamym podporám a podporám na reštrukturalizáciu sektora, problémy v poľnohospodárstve pretrvávali. Ponuka niektorých poľnohospodárskych komodít stále prevyšovala dopyt, čo opätovne viedlo k vzniku prebytkov, a naďalej sa

absolútne zvyšovali výdavky na poľnohospodárstvo z rozpočtu Spoločenstva.

V období rokov 1965 – 1970 sa zvýšili výdavky na SPP z 38 % z celkového rozpočtu EHS na 92 %, hoci v absolútnych výdavkoch boli v porovnaní so súčasnými výdavkami na SPP nepatrné. (v roku 1965 to bolo 0,0028 mld EUR, v roku 3,1 mld EUR, kým v roku 2010 to bolo 51,80 mld EUR) (Fiala, Pitrová, 2003)

1.3 Dohoda z Fontainebleau

Na začiatku 80. rokov 20. storočia bolo potrebné reformovať SPP s ohľadom na plánované rozšírenie Spoločenstva o krajiny Grécko (1981) neskôr Portugalsko, Španielsko (1986) označované ako "južné", krajiny výrazne zamerané na poľnohospodárstvo. Súčasne bolo treba prihliadať na stále nedoriešený "britský rabat".

Summit ES vo Fontainebleau, konaný 25. – 26. júna 1984, prijal zásadné rozhodnutia v oblasti zvýšenia vlastných príjmov ES a zároveň zníženia výdavkov na SPP, čo by zároveň uspokojilo požiadavku Veľkej Británie na refundáciu určitého podielu príspevkov z rozpočtu Spoločenstva.

Prvý krát sa Rada ministrov poľnohospodárstva zaoberala otázkou nadprodukcie niektorých poľnohospodárskych produktov (boli stanovené produkčné kvóty na mlieko). Bol to začiatok reformy v pravom slova zmysle. Princíp spočíval v tom, že produkcia nad stanovenú kvótu nemohla profitovať z garantovaných cien – tzv. *co – responsibility levy* (čo sa týka cukru, tento mechanizmus bol zavedený od roku 1967). Celková kvóta bola stanovená na 95,8% z roku 1983, ale toto množstvo v roku 1984 prevyšovalo spotrebu Spoločenstva o 20%. (Lipková, 2006) Okrem tohto boli producenti mlieka zaťažení aj tzv. *daňou spoluzodpovednosti za prebytky*. Všeobecne tak došlo k spomaleniu alebo dokonca zastaveniu rastu garantovaných cien, celý intervenčný systém sa tak stal menej automatický.

V roku 1984 sa vyprodukovalo extrémne množstvo poľnohospodárskych výrobkov, predovšetkým sušeného mlieka a masla. S cieľom zníženia objemu tejto "hory" masla ES zaviedlo už spomínaný režim produkčných kvót. Celková zásoba sušeného mlieka dosahovala 983 ton a zásoby masla 853 ton. (König, Lacina, 2004)

Pôvodne malo ísť len o prechodné opatrenie, uplatňuje sa však dodnes. Podľa kritikov sú tieto opatrenia demotivačné pre najefektívnejších producentov. Týmto opatrením sú diskvalifikovaní a znemožňuje im rozširovať produkciu, vytlačiť z trhu menej úspešných výrobcov a tým zvyšovať celkovú efektivitu výroby. Napriek tomu zavedením tohto

nástroja sa podarilo postupne zvrátiť trend neustáleho rastu zásob masla.

Výsledky rokovaní summitu vo Fontainebleau neprispeli zásadným spôsobom k obmedzeniu výdavkov na SPP, ale aspoň otvoril diskusiu o potrebe riešiť financovanie SPP prostredníctvom reforiem.

1.4 Delorova reforma (*“Zelená správa SPP”*)

Rada EÚ zvolala do Bruselu mimoriadny summit, ktorý sa uskutočnil 11.-13. februára 1985. Toto stretnutie malo zrevidovať financovanie SPP, pretože vďaka neustále sa zvyšujúcim výdavkom do SPP, sa Spoločenstvo dostalo na pokraj finančného kolapsu. Kým v roku 1970 dosiahli náklady na poľnohospodárstvo ES 3,1 mld. EUR (čo však tvorilo 92% rozpočtu Spoločenstva), v roku 1985 to bolo 19,7 mld. EUR (71 % rozpočtu Spoločenstva). (Fiala, Pitrová 2003) Materiál, ktorý bol pokusom na zníženie nákladov SPP a zvýšenie príjmov Spoločenstva, je označovaný ako Delorsov balík.

Základnými tézami bolo znižovanie garantovaných cien jednotlivých poľnohospodárskych produktov a súčasné prijatie produkčných kvót na obmedzenie nadprodukcie. Tieto opatrenia sa týkali predovšetkým produkcie mlieka. Kým v roku 1970 dosahovali dodávky mlieka 74 mil. ton, v roku 1981 to bolo 104 mil. ton (nárast o 40 %). Dodávky mlieka sa každoročne zvyšovali, ale spotreba mlieka narastala pomalšie. Produkčné kvóty na mlieko boli stanovené pre jednotlivé krajiny a platia od roku 1984.

V roku 1988 sa znovu objavuje problém rastúcich “štrukturálnych” poľnohospodárskych prebytkov vyvolaných nielen širokou podporou produkcie, ale aj rastom produktivity v poľnohospodárstve. Kým členské štáty v roku 1958 kryli svoju potrebu potravín na 80 % v polovici 80. rokov 20. storočia tvoril pomer produkcia/spotreba 115 %. (Lebiedzki, Tvrdoň, 2007)

Zvyšujúci sa dopad SPP na rozpočet ES, nerovnosti v rozložení poľnohospodárskych dávok medzi farmármi a rastúce problémy na medzinárodnom poli sú príčinami zmeny smerovania SPP k postupnej liberalizácii trhu s poľnohospodárskymi výrobkami.

ES prijalo prvý program snažiaci sa riešiť problematiku poľnohospodárskych prebytkov. Boli zavedené stabilizátory na takmer všetky poľnohospodárske výrobky, ktoré využívali garantované ceny. Stabilizátory spočívajú v automatickom znížení garantovaných cien po prekročení fixne stanovených objemov produkcie - tzv. maximálne garantované množstvo (MGM, maximum guaranteed quantity - MGQ). Ich zmyslom bolo zabudovať do SPP opatrenia automaticky kontrolujúce výdavky na SPP. Stabilizátory poľnohospodárskeho trhu boli zavedené takmer na polovicu produktov na

poľnohospodárskom trhu. Zámerom tohto opatrenia bolo stanovenie maximálneho garantovaného objemu, a ak bol tento prekročený, na ďalší rok by malo prísť k redukcii cien alebo dotácií.

Uvedenými opatreniami sa podarilo znížiť efektívnu úroveň intervenčných cien. Poľnohospodárske podniky, ktorých nadprodukcia bolo zvlášť vysoká, nielenže neinkasovali po prekročení stanoveného limitu garantovanú plnú cenu za svoju produkciu, ale dokonca sa museli spolupodieľať na likvidácii prebytkov.

V tomto období tiež vznikol systém podpôr pre propagáciu menej ekologicky náročných foriem produkcie a podpora prechodu zamestnancov v poľnohospodárstve do iných sektorov najmä služieb. V Delorovej reforme boli prvý krát prijaté opatrenia, ktoré umožňovali poľnohospodárom prijať finančné kompenzácie výmenou za úhorovanie pôdy, čo viedlo k obmedzeniam výroby. Výmera využívanej ornej pôdy sa mala v priebehu nasledujúcich 5 rokov znížiť o 20 %. (Lebiedzki, Tvrdoň, 2007)

EK tiež naznačila budúci vývoj SPP prehlásením, že v mnohých odvetviach skončila doba časovo neobmedzených nákupov, a teda aj neobmedzenej podpory v rámci SPP.

Koncom 80. rokov 20. stor. sa začal klásť väčší dôraz na uplatňovanie finančnej disciplíny v rámci rozpočtu EÚ. Finančná disciplína sa mala dosiahnuť zavedením “finančných rámcov” (finančných perspektív – financial perspectives), podľa ktorých by boli zavedené rozpočtové maximá v jednotlivých rozpočtových položkách. V roku 1988 Rada odsúhlasila percentuálne obmedzenie rastu výdavkov do poľnohospodárstva Spoločenstva, ktoré bolo vymedzené do 74 % (tzv. finančný strop) medziročného HNP Spoločenstva. (Fiala, Pitrová, 2003) Takto obmedzené výdavky na SPP tak po roku 1988 musia rásť pomalšie ako tempo rastu HDP. Tento percentuálny limit nezabránil absolútnemu rastu výdavkov na SPP. Zároveň boli predložené prvé návrhy týkajúce sa efektívnosti a kvality produkcie poľnohospodárskych výrobkov. Prvý krát, keď sa otázka kvality poľnohospodárskej produkcie, ktorej sa dovtedy nevenovala dostatočná pozornosť, prerokovávala spolu s jej kvantitou.

Zníženie nákladov na SPP v období do roku 1990 sa prejavilo len v percentuálnom vyjadrení voči celkovému rozpočtu Spoločenstva, ale výdavky v absolútnom vyjadrení rástli, pretože ceny poľnohospodárskych komodít na svetových trhoch klesali a Spoločenstvo bolo nútené opätovne využívať exportné subvencie. Spoločenstvo nebolo schopné reagovať na vzniknutú situáciu a napriek prechodnému zníženiu tlaku na výdavky SPP, sa problémy s finančnou záťažou SPP nevyriešili.

Potreba realizácie komplexnej reformy SPP bola nevyhnutná.

Zelená kniha (Green paper) bola pokusom Komisie nadviazať na dohodu z Fontainebleau. Dokument pod názvom „Budúcnosť poľnohospodárstva v Spoločenstve“ bol publikovaný 18. decembra 1985. Hlavnou myšlienkou bol návrh Komisie vytvoriť rovnováhu medzi výdavkami a príjmami rozpočtu Spoločenstva pomocou nových spôsobov obmedzenia produkcie niektorých poľnohospodárskych komodít a analyzovať možné riešenia pre realizáciu SPP. Tento dokument je považovaný za začiatok zmeny orientácie priorít SPP, ktoré boli zamerané na redukciiu prebytkov, zabezpečenie kvality a rôznorodosti poľnohospodárskej produkcie, zabezpečenie príjmov malých rodinných fariem, vidiecky rozvoj, environmentálnu ochranu apod. V tomto období sa predpokladalo, že zvýšené príjmy rozpočtu Spoločenstva môžu pokryť zvýšené náklady na SPP. Zvýšenie príjmov nastalo úpravou tretieho zdroja príjmu rozpočtu EÚ a to navýšením vymeriavacieho základu DPH a náprava rozpočtovej bilancie voči Veľkej Británii. Ale následný prudký pokles cien pšenice na svetových trhoch znamenal ďalšie zvýšené náklady na kompenzáciu pestovateľov tejto komodity z rozpočtu Spoločenstva.

V roku 1988 Rada EÚ síce odsúhlasila percentuálny limit na výdavky na SPP, ale v absolútnych číslach tieto výdavky naďalej rástli, a to až 71 % celkového rozpočtu ES.(König, Lacina,2004)

1.5 Mc Sharryho reforma

Táto reforma sa považuje za jednu z najdôležitejších reforiem SPP. Po roku 1992 bola reforma SPP nutná z dvoch dôvodov: rastúce finančné požiadavky SPP a potreba dobudovania spoločného trhu, tieto sa označujú za vnútorné príčiny reformy; a rokovania medzi ES a USA v rámci rokovaní Uruguajského kola GATT, sú označované za vonkajšie príčiny reformy.

Nová koncepcia SPP sa prejavovala v zmenách integračného procesu po politicko – ekonomických zmenách v strednej a východnej Európe po roku 1989. V tomto období narastal záujem verejnosti o podmienky produkcie potravín, ktoré prispeli k vlne „poľnohospodárskeho environmentalizmu“ (Fiala, Pitrová,2003) ako prejav tlaku na zvyšovanie kvality produkcie potravín a rozvoj vidieka bez vplyvu intenzívneho hospodárenia s použitím veľkého množstva hnojív a hormonálnych prostriedkov.

Závažným dôvodom reformy bol fakt, že SPP prestala plniť svoju pôvodnú funkciu – zachovanie sociálnej stability vidieka a poľnohospodárskej komunity, pretože najväčší objem finančných

prostriedkov bolo vyčlenených na exportné subvencie a nie na priamu podporu poľnohospodárov.

Táto reforma súvisela s ukončením Uruguajského kola GATT, naplánovaného na rok 1990. Okrem stupňujúcich sa finančných nárokov na SPP, stupňoval sa aj spor medzi ES, USA v rámci GATT a neskôr aj Cairnskou skupinou (skupina krajín vyvážajúcich poľnohospodárske výrobky) vzhľadom na vývozné subvencie a cenový dumping Spoločenstva. Podarilo sa takto vyvinúť silný diplomatický tlak na štáty ES a dosiahnuť zmeny SPP. V tomto období boli USA rozhodnuté dosiahnuť dohodu so Spoločenstvom z dôvodu mimoriadneho záujmu zo strany USA uplatniť sa na trhu ES.

Spoločenstvo využilo aj tento moment na prijatie takéhoto zásadného dokumentu smerujúceho k reforme SPP. Spory a pokus o reformu SPP boli podstatou materiálu „Rozvoj a budúcnosť SPP“, prerokovávaného 21. mája 1992, ktorý sa ustálil pod názvom Mc Sharryho reforma. Z historického hľadiska bola táto reforma prvým pokusom o systémovú zmenu SPP. Podstatou reformy bola revízia cieľov SPP a analýza efektívnosti vynakladania prostriedkov na realizáciu SPP.

Správa konštatovala, že cieľ – stimulovať poľnohospodársku produkciu bol splnený a treba pristúpiť k zvyšovaniu jej kvality. Nakoľko nadprodukcia sa týkala len niektorých odvetví poľnohospodárskej výroby, aj reformy sa predovšetkým týkali pestovania obilnín, chovu hovädzieho dobytku, v menšej miere výroby mlieka a masla, tabaku a jahňacieho mäsa. Finančná podpora Spoločenstva bola závislá od množstva produkcie, čo viedlo producentov k zvyšovaniu produkcie na nimi obhospodarovných plochách a v ich chovoch. Produkcia sa zvyšovala vďaka vyššej výnosnosti, naopak spotreba a dopyt sa znižoval. V rokoch 1967 - 1970 bola produkcia hovädzieho mäsa pod hranicou potreby ES asi o 5 tis. ton, naopak v rokoch 1966 – 1999 bola produkcia cca 2 tis. ton nad dopytom. (Baldwin, Wyplosz,2008) Prebytky v tomto období sa v hlavných komoditách pohybovali od 1 % (vajcia) do 33 % (pšenica) nad spotrebu Spoločenstva jednotlivých komodít.(Fiala, Pitrová,2003) Jedine v rámci komodity – čerstvé ovocie, dopyt dlhodobo prevyšoval ponuku, v tejto komodite Spoločenstvo dlhodobo nezískalo sebestačnosť. V tejto súvislosti treba zdôrazniť, že „politicky citlivé“ komodity ako boli mlieko a cukor v touto reformou neboli zásadne dotknuté.

Celkový objem reforiem nakoniec zasiahol takmer 75% produkcie.(König, Lacina,2004) Treba však zdôrazniť, že táto reforma sa v žiadnom prípade neodkláňala od základných cieľov a zásad SPP, tak ako boli definované v Rímskej zmluve.

Predovšetkým išlo o zmenu miery uskutočňovania jednotlivých zásad tak, aby došlo k výraznému zníženiu nákladov na SPP a celý poľnohospodársky trh EÚ sa viac otvoril tretím krajinám. V tomto období však EÚ neustúpila kritike GATT a naďalej vytvárala nerovnaké postavenie medzi členskými krajinami a tretími krajinami predovšetkým rozvojovými. K zásadnejším rokovaniam o poľnohospodárskom sektore v rámci GATT došlo už v tomto období, pričom dôraz sa kládol najmä na liberalizáciu obchodu s poľnohospodárskymi výrobkami. Na výraznejšie zmeny v oblasti zníženia ochranných opatrení trhu EÚ voči tretím krajinám a nižšej podpory domácim producentom však došlo až podpísaním Záverečného dokumentu Uruguajského kola rokovaní GATT v roku 1994 v Marrákeši.

Čo sa týka efektivity vynakladania finančných prostriedkov, materiál „Rozvoj a budúcnosť SPP“ jednoznačne konštatuje, že sú tieto prostriedky vynakladané neadekvátne, pričom 80% finančných prostriedkov plyní 20 - tim % producentov. Tiež pôsobenie na krajinu, stabilizáciu príjmov poľnohospodárov a vidieka je nedostatočné. (Fiala, Pitrová, 2003)

Podstatou opatrení Mc Sharryho reformy bolo zníženie priamej cenovej podpory (pokles intervenčných cien) tak, aby sa poľnohospodárska produkcia stala postupne konkurencieschopnou na svetových trhoch. Toto zníženie malo byť kompenzované priamymi platbami, ktoré boli podmienené úhorovaním pôdy (set – a side land). Základnou zásadou finančných podpôr bol ich odklon od podpory trhových cien k priamej podpore platieb viazaných na plochu užívanú poľnohospodárskou pôdou.

Reformné opatrenia navrhovali znižovanie garantovaných cien mliečnych výrobkov o 5%, obilnín o 30% a cien mäsa o 30%, využívanie pôdy na iné než poľnohospodárske účely (zalesňovanie, agroturistika, výroba bionafty). (König, Lacina, 2004) Podporovaný bol tiež odchod poľnohospodárov do predčasného dôchodku s cieľom zväčšiť priemernú veľkosť fariem. Takéto opatrenie umožňovalo odchod do dôchodku poľnohospodárom už v 55. rokoch života a malo mať za následok, že títo poľnohospodári svoje farmy predajú mladším farmárom, a tak by sa ich pôvodné rozlohy fariem mohli zväčšiť, čo by malo dopad na príjem finančnej pomoci viazanej na veľkosť fariem.

Všeobecne bola reforma zameraná na odstránenie rozdielu medzi cenami poľnohospodárskych komodít na vnútornom trhu EÚ o 50% až o 100% vyššou cenou poľnohospodárskej výroby na svetovom trhu. Takisto sa zameriavala na nový aspekt SPP, t. j. rozvoj vidieka, jeho osídlenosť, sociálne podmienky poľnohospodárov a na pomoc poľnohospodárom s najnižšími príjmami. Reforma venovala pozornosť aj potravinovej bezpečnosti.

Všeobecne možno konštatovať, že táto reforma neznížila náklady na SPP, ale zmenila ich povahu a štruktúru. Výdavky, ktoré boli použité na nákup nadprodukcie vytvorenú producentami a jej následnú likvidáciu, boli presmerované priamo poľnohospodárom, podľa toho na aký druh priamej finančnej podpory mali nárok. Pozostatkom z predchádzajúcich reforiem bolo, že k poľnohospodárom sa dostali aj podpory za to, že nepestovali žiadne produkty. Na takúto podporu mal nárok ten farmár, ktorý súhlasil so znížením obhospodarovanej plochy o 15%.

Mc Sharryho reforma mala aj iné veľmi významné dopady. Nakoľko straty poľnohospodárov v dôsledku zníženia intervenčných cien mali nahradiť kompenzácie vo forme priamych platieb, veľké produktívne farmy získali veľké finančné prostriedky a naopak malé farmy nízke platby. Dôležitý je ten fakt, že platby boli viazané na pôdu a nie na poľnohospodára. A to znamená: finančné prostriedky sú vyplácané vlastníkom pôdy a nie tým, ktorí ju obrábajú; v konečnom dôsledku sú platby viazané na obhospodarovanú pôdu, čiže sú nepriamo spojené s produkciou; finančné prostriedky sú nerovnomerne rozdelené a to v prospech veľkých a bohatých vlastníkov pôdy.

Ďalším dôsledkom reformy bolo zvýšenie náročnosti na administratívne postupy SPP. Fungovanie reformných krokov je spojené s administráciou s jednotlivými prijímateľmi finančnej pomoci a kontrolou oprávnenosti nákladov, tiež administrácia s poľnohospodárskymi agentúrami a príslušnými ministerstvami a EK.

Reformu možno považovať za úspešnú, aj keď sa neskôr objavili pochybnosti, či bola dostatočná. Boli síce zachované hlavné zásady SPP (existencia spoločného trhu, dodržanie zásady komunitárnej preferencie Spoločenstva, zachovanie finančnej solidarity), ale zároveň nebola touto reformou odstránená finančná náročnosť SPP.

1.6 Dohoda z Blair House

Dohoda z Blair House je výsledkom rokovaní medzi USA a ES v rámci rokovaní Uruguajského kola GATT, ktorá bola podpísaná 22. novembra 1992, neskôr bola podpísaná modifikovaná Dohoda z Blair House II. a to dňa 15. decembra 1993. Znamenala faktické odblokovanie patovej situácie v rokovaní Uruguajského kola GATT, ktoré boli definitívne uzatvorené podpisom záverečného protokolu 15. apríla 1994 v Marakéši.

Dohodnuté záväzky museli byť však prijaté všetkými členskými krajinami GATT. Uzatvorenie týchto rokovaní znamenalo liberalizáciu obchodu

s poľnohospodárskymi výrobkami medzi ES a ostatným svetom. zníženie ciel z 3 % resp. 5 % znamenalo pre USA vyššie dovozy do EÚ. Závery vyplývajúce z Dohody z Blair House podporili kompenzácie a priame podpory, ktoré znamenali zníženie výroby. Súčasne táto dohoda prispela k premene variabilných dovozných prirážok na pevné colné sadzby, čo znemožnilo ES rýchlu reakciu na ochranu svojho trhu. V rámci rokovaní Uruguajského kola GATT v roku 1993 však EÚ výrazne neustúpila stupňujúcej sa kritike zo strany svetových výrobcov potravín. Pozícia ES bola postavená na nerovnom postavení členských štátov a tretích (často rozvojových) krajín, ktorých výrobcovia v dôsledku existencie SPP neboli vystavení rovnkej súťaži a boli znevýhodňovaní.

Výsledky rokovaní možno zhrnúť do troch oblastí: *prístup na trh, domáca podpora a vývozné dotácie*.

V oblasti prístupu na trh bolo cieľom Dohody o poľnohospodárstve zlepšiť *prístup na trh* zavedením opatrení: transformácia všetkých ochranných opatrení na hraniciach na clá a ich postupné znižovanie o 36 %, zavedenie povinnosti „minimálneho prístupu“ pre tretie krajiny otvorením colných kvót v prípade špecifických výrobkov a zachovanie tzv. „bežného prístupu“, t. j. tarifné colné kvóty musia byť dodržané na úrovni rokov 1986 – 1988. (Záverečný protokol Uruguajského kola rokovaní GATT)

Na SPP majú významný dopad dohody v *oblasti domácich podpôr*. Bolo dohodnuté, že jednotlivé druhy podpôr podľa ich dopadov na rovnováhu poľnohospodárskych trhov budú rozdelené do tzv. skriniek (boxov):

- jantárová skrinka (amber box) – nazývaná tiež globálne podporné opatrenie zahŕňa podporu podľa cien a pomoci spojené s výrobou,
- modrá skrinka (blue box) – zahŕňa podpory spojené s programami na riadenie ponuky, ktoré sú oslobodené od zníženia, napr. podpory na základe plochy, stanovených výnosov alebo podpory prideľované na počet kusov dobytky,
- zelená skrinka (green box) – zahŕňa podpory programov verejných služieb a na priame platby výrobcovi, ktoré sú úplne oddelené od výroby

Tretia oblasť Dohody o poľnohospodárstve umožňuje podporovať *vývoz poľnohospodárskych výrobkov*. Toto sa môže uskutočňovať len v tom prípade, že sa členovia WTO zaviazujú znížiť ich vývozné podporné opatrenia. Je treba poznamenať, že najväčší konkurenti EÚ v oblasti vývozu potravinových produktov používajú praktiky, ktoré nepodliehajú pravidlám WTO (napr. v oblasti potravinovej pomoci, vývozných úverov apod.)

Každopádne Dohoda z Blair House ako výsledok rokovaní medzi ES a USA v rámci Uruguajského kola rokovaní GATT, bola v súlade s cieľmi Mc Sharryho reformy. SPP sa v nasledujúcich rokoch ocitla v pod vplyvom politicko – ekonomických zmien v Európe, vznikom nových obchodných a ekonomických vzťahov, ďalšieho rozširovania EÚ a zavedenia jednotnej európskej meny.

2. SPP v kontexte politicko – ekonomických zmien v Európe

2.1 Agenda 2000

Politické zmeny, ktoré nastali na prelome 80. a 90. rokov 20. storočia v strednej a východnej Európe, zasiahli všetky oblasti ekonomického a spoločenského diania v Európe, prirodzene sa dotkli aj sektoru poľnohospodárstva v ES.

V rámci reforiem SPP sa zdôrazňoval význam postavenia vidieka ako centra farmárskej produkcie, pričom realizáciou reformných krokov sa posilňovalo sociálne postavenie vidieckeho obyvateľstva a zvyšovala sa kvalita života na vidieku. Jedným z hlavných dôvodov reforiem bolo aj zastavenie úbytku vidieckeho obyvateľstva a jeho presídľovania do miest. Zmenou štruktúry subvencovania sa začali uvoľňovať finančné zdroje na rozvoj vidieka a došlo k posilňovaniu finančných nástrojov na podporu vidieka.

Naopak v bývalých socialistických krajinách sa riešili existenčné problémy poľnohospodárov, ktorí sa v priebehu krátkeho času dostali z pozície centrálne riadenej ekonomiky do prostredia trhovej ekonomiky. Poľnohospodárstvo sa v týchto nových ekonomických podmienkach dostalo do zložitej situácie. Podporné mechanizmy zo strany štátu sa narušili a nové podporné systémy neboli zavedené. Zároveň začali nastupovať režimy privatizácie štátnych poľnohospodárskych majetkov a na družstevných majetkoch sa reštrukturalizovali majetkové pomery navrátením pôdy bývalým majiteľom. Malé súkromné farmy s nízkou technickou a technologickou vybavenosťou neboli konkurencieschopné na trhu so svojimi nedotovanými produktami.

Naviac v týchto štátoch sa objavuje dovtedy neznámy jav – nezamestnanosť. Poľnohospodárstvo bolo prvým sektorom kde bol zaznamenaný prechod zamestnancov do pozície nezamestnaných. Tento fakt mal zásadný vplyv na ekonomické prostredie vidieka, pretože väčšinu zamestnancov poľnohospodárskych podnikov tvorili práve obyvatelia vidieka. Zhoršilo sa ekonomické a sociálne postavenie vidieckeho

obyvateľstva, znížila sa jeho životná úroveň. Takisto potreba výskumných a vzdelávacích inštitúcií sa v tomto období javila ako nadbytočná a prišlo k redukcii aj týchto ustanovizní.

V tomto období štáty strednej a východnej Európy nadviazali diplomatické styky s Európskym spoločenstvom. V 90. rokoch 20. storočia ES a členské krajiny postupne uzatvorili asociačné dohody (tzv. európske dohody s 10 krajinami strednej Európy). Tieto dohody predstavovali právny základ pre rozvoj bilaterálnych vzťahov medzi týmito krajinami a Európskou úniou.

Politicko – ekonomické zmeny v Európe v tomto období, pristúpenie severských krajín do EÚ, prijatie Amsterdamskej zmluvy a prijatie v poradí už tretieho finančného rámca na roky 2000 -2006 boli súčasťou ďalších reformných krokov v rámci SPP.

V súvislosti s očakávaným rozšírením (pôvodne o šesť nových členov) EÚ navrhla reformu, ktorú ministri poľnohospodárstva dosiahli 11. marca 1999 a ktorú schválila Európska rada na zasadnutí 24. a 25. marca 1999 v Berlíne pod názvom Agenda 2000.

Agenda 2000, ktorá sa považuje detailnejšiu a najviac presadzujúcu Mc Sharyho reformu, špecifikuje opatrenia v oblasti samotnej reformy SPP, navrhuje finančnú perspektívu na roky 2000 – 2006 a niektoré štrukturálne opatrenia – posilnenie úlohy rozvoja vidieka a podporu environmentálnych opatrení. Najradikálnejšia a najzrozumiteľnejšia reforma t. j. Agenda 2000 ponúkla reformu všetkých troch funkcií SPP – ekonomickú, environmentálnu a vidiecku.

Plán Komisie smeroval k posilneniu úlohy Únie a v súvislosti s ďalším kolom rokovaní WTO o poľnohospodárstve a rozšírením EÚ. Návrh komisára pre poľnohospodárstvo Franza Fischlera smeroval k ďalšiemu zníženiu úrovne intervenčných cien výmenou za zvýšenie kompenzačnej platby s dvoma novými prvkami: degresivitou (postupným znižovaním kompenzačných platieb v čase) a moduláciou (stanovením maximálnej platby na farmu alebo progresívneho znižovania platieb na tonu alebo hektár podľa rastu celkových platieb na jednu farmu). (Fojtíková, Lebieczik, 2008)

Najzávažnejšou zmenou, ktorú táto reforma priniesla, bolo prenesenie ťažiska SPP k neekonomickým aspektom, ako je bezpečnosť potravín a ich kvalita, ochrana prírody, rozvoj vidieckych oblastí, ohľaduplné zaobchádzanie so zvieratami. Platby pre poľnohospodárov sú závislé na splnení štandardov, ktoré prijala EÚ v rámci opatrení environmentálneho vplyvu poľnohospodárstva.

Vzhľadom na zavedenie systému nových finančných podpôr sa zvýšila administratíva a sprísnila kontrola ich oprávnenosti. EÚ prijala opatrenia na ich jednoduchšiu aplikáciu a to prostredníctvom

poradenských služieb a zjednodušenia legislatívnych opatrení.

Program rozvoja vidieka sa stáva ďalšou dimenziou a prioritou SPP. Dôvod spočíva v multifunkčnosti poľnohospodárstva a v nutnosti vytvárať nové zdroje príjmov vo vidieckych oblastiach. Potvrdením tohto trendu je posilnenie nástroja regionálneho rozvoja, ktorý od roku 1993 postupne posilňoval finančný objem až na 10 % v roku 2001 a stal sa skutočným druhým pilierom SPP. Z celkových výdavkov na poľnohospodárstvo na roky 2000 – 2006 (310 mld EUR) na vidiecky rozvoj bolo určených 14 mld EUR. (Lipková, 2011)

Na proces rozšírenia sa Únia pripravovala od začiatku 90. rokov 20. storočia. V období 2002 – 2006 sa počítalo s nárastom výdavkových položiek z 6 450 mil. EUR na 16 780 mil. EUR. Nakoľko EÚ v roku 1999 schválila rozšírenie len o šesť členských krajín, bolo potrebné finančný scenár zmeniť vzhľadom na skutočnosť, že proces rozšírenia sa posunul na rok 2004 a počet pristupujúcich krajín sa zvýšil na desať. Finálna podoba výdavkov pre finančný rámec na roky 2004 – 2006 tak bola stanovená na úrovni 9,8 mld. EUR. (König, Lacina, 2004) Z tejto sumy malo byť (podľa návrhu v Agende 2000) ročne vyčleňovaných na podporu nových kandidátov 3,12 mld EUR ročne počas nasledujúcich siedmich rokov. (Lipková, 2011) V rámci týchto prostriedkov malo byť 520 mil. EUR určených pre poľnohospodársky program SAPARD. Preto EK počítala s určitým prechodným obdobím, aby sa nové krajiny mohli pripraviť na plnohodnotnú integráciu aj do spoločného poľnohospodárskeho trhu. Predpokladalo sa, že toto prechodné obdobie bude mať v jednotlivých pristupujúcich krajinách rôznu dĺžku. Prechodné obdobie malo zmierniť náraz cenových úprav a chrániť spracovateľský priemysel pristupujúcich krajín pred nadmernou konkurenciou. Bolo potrebné, aby Únia posilnila úlohu trhu, čo malo zblížiť svetové ceny poľnohospodárskych produktov a ceny na trhu Únie a zvýšiť tak ich konkurencieschopnosť.

Objem prostriedkov dostupný pre členské štáty bol obmedzený pod legislatívne zakotvený strop rastu výdavkov SPP na úrovni maximálne 74 % rastu HNP Európskej únie, zahŕňajúcu nielen kapitolu poľnohospodárstva, ale aj predvstupovú pomoc spojenú s poľnohospodárstvom. Táto hranice zostáva zachovaná aj po vstupe nových členských štátov. Toto znamenalo veľmi obmedzený prístup kandidátskych a nových členských štátov k finančnej podpore poľnohospodárstva z rozpočtu EÚ.

2.2 Fischlerova reforma

V roku 2003, ešte pred očakávaným rozšírením EÚ o desať nových členov, bola navrhnutá ďalšia reforma z roku 1999. Táto reforma znamenala prelom v poskytovaní finančnej pomoci najmä v tom, že zaviedla jednotnú platbu na farmu. Nové reformné opatrenia vstúpili do platnosti v roku 2005 s tým, že nové členské štáty mali možnosť oddialiť termín ich zavedenia najneskôr do roku 2007. Nová reforma zahŕňala decoupling (oddelenie platieb od produkcie na farme zavedením jednotnej platby na farmu) a systém „krížovej zhody“ (platby sú závislé na splnení určitých štandardov a nie na objeme produkcie).

Cieľom tohto opatrenia je zabezpečenie zdravotne bezchybnej produkcie a kvality potravín a zabezpečenie vhodných podmienok chovu poľnohospodárskych zvierat.

Jedným smerom tejto reformy bolo predovšetkým dokončiť oddelenie podpory od produkcie a nahradiť doterajší zložitý systém subvencovaním jednou platbou. Cieľom je zmeniť štruktúru produkcie tak, aby smerovala do oblastí, kde existuje dopyt na voľnom trhu a nie tam, kde je najvyššia verejná podpora.

Druhým smerom reformy zostáva posilnenie rozvoja vidieka systémom povinnej modulácie a zväčšenie objemu finančných prostriedkov určených na rozvoj vidieka. Prostredníctvom zníženia priamych platieb pre väčšie farmy sa bude financovať nová politika rozvoja vidieka. Počnúc rokom 2005 sa každoročne presúva časť prostriedkov určených na priame platby do fondov určených na rozvoj vidieka. V dôsledku modulácie presunu finančných prostriedkov pre účely rozvoja vidieka, získajú členské štáty dodatočné prostriedky vo výške od 1% (v roku 2007) do 6% (v roku 2012). Tento systém progresívnych odvodov znamená, že uvedené percentá podielov z priamych platieb, ktoré sa progresívne zvyšujú až do roku 2013, je možné previesť do programov rozvoja vidieka jednotlivých členských krajín. Progresívne odvody sa netýkajú fariem, ktorých výška priamej podpory nepresiahne 5 000 EUR.

Cieľom tohto opatrenia je odstrániť nerovnomernosť pri získavaní priamej finančnej podpory v rámci SPP, keď 80 % finančných prostriedkov smeruje do 20 % veľkých fariem. Výdavky II. piliera dosiahli v roku 2009 13,7 mld. EUR, z nových členských štátov najviac získali Poľsko (1,9 mld. EUR) a Rumunsko (1,5 mld. EUR). (Štulrajter, 2010)

Celkovo členské štáty získajú v rokoch 2007 – 2013 na rozvoj vidieka dotáciu vo výške 1,48 mld EUR. Princíp degresie a modulácie sa na nové členské štáty bude vzťahovať až vtedy, keď úroveň postupného

zavádzania priamych platieb dosiahne výšku priamych platieb v EÚ – 15.

Ďalšie opatrenia mali vo všeobecnosti priame zameranie predovšetkým na poľnohospodárov ako príjemcov platieb a zároveň majú posilniť opatrenia na rozvoj vidieka. Dôraz je kladený na kvalitu a bezpečnosť potravín, nové technológie spracovania potravín, šetrné zaobchádzanie so zvieratami (tzv. *welfare of animals* – pohodlie zvierat). Podporovaní majú byť hlavne mladí farmári, malí spracovatelia alebo skupiny takýchto producentov.

Základnou navrhovanou zmenou je integrovaná platba, t.j. nahradenie doteraz vyplácaných podpôr podľa rôznych režimov, čím sa administratívne zjednoduší celý systém podpory. (Nariadenie ES, 2003)

Dôležitou zásadou radikálnej reformy SPP bolo obmedzenie rozpočtu do roku 2006 sumou 40 mld. EUR, v roku 2007 výdavky stúpnu na 45 mld. EUR a v roku 2013 na 48,5 mld. EUR. (Európska komisia, 2010) Sociálno – ekonomické a ekologické ciele, ktoré sa stávajú novou najvýznamnejšou prioritou, smerujú skôr k podpore vidieckeho obyvateľstva a zmenám hospodárenia vedúcim k menej intenzívnej produkcii a menšiemu zaťažovaniu životného prostredia.

SPP prechádza a bude prechádzať permanentným procesom zmien reagujúcich na zmeny ekonomických a politických podmienok. Je zjavné, že je veľmi ťažká realizácia niektorých radikálnych štrukturálnych zmien v SPP ako takej. Z pohľadu členských krajín je možné zachovať *status quo* blokovaním akéhokoľvek nevýhodného reformného návrhu. Toto len poukazuje na určité hranice reformných krokov.

2.3 Integrácia nových členských krajín do SPP

Na proces rozšírenia sa EÚ pripravovala už od začiatku 90. rokov 20. storočia. Prístupový proces, v priebehu ktorého dochádzalo k postupnému prijímaniu *aquis*. Spoločenstva v týchto krajinách, však trval podstatne dlhšie a začal sa s jednotlivými krajinami až v 2. polovici 90. rokov.

Pôvodne sa uvažovalo s rozšírením o šesť nových členských štátov a to v roku 2002. Tomu zodpovedali aj plánované objemy platobných výdavkových položiek. Výdavkové limity boli dohodnuté na summite v Berlíne v roku 1999 a to na obdobie 2004 – 2006, kedy sa počítalo s nárastom výdavkových položiek z 6 450 mil. EUR na 16 780 mil. EUR. Toto navýšenie bolo naplánované na rozšírenie EÚ len o šesť členských krajín. Prijatý finančný rámec bolo potrebné zmeniť vzhľadom na skutočnosť, že proces rozšírenia sa posunul na rok

2004 a počet prístupujúcich krajín sa zvýšil na desať. Finálna podoba výdavkov pre finančný rámec na roky 2004 – 2006 tak bola stanovená na úrovni 9,8 mld EUR. (König, Lacina, 2004)

Pozícia prístupujúcich krajín nebola jednoduchá. Boli to ony, kto chcel vstúpiť do EÚ. Napriek tomu v otázke poľnohospodárstva bola ich počiatočná vyjednávací pozícia silná. Bolo to dané aj tým, že v tomto období EÚ nepoznala konečnú podobu SPP vzhľadom na to, že prístupom nových krajín sa reformný proces komplikoval. V konečnej podobe prístupových zmlúv sa prejavil ich diskriminačný charakter voči novým členským štátom, čo však bol aj dôsledok postoja vlád týchto štátov voči poľnohospodárstvu (mimo Poľska). Finálna podoba podmienok o prístupí – Zmluva o prístupí nových členských štátov bola slávnostne podpísaná 16. apríla 2003 v Aténach počas gréckeho predsedníctva EÚ.

Novým členským štátom sa v rámci SPP otvoril vstup na jednotný trh, stanovil sa finančný rámec na roky 2004 – 2006 a zaviedol sa mechanizmus postupného zavádzania priamych platieb s možnosťou spolufinancovania z národných zdrojov, príp. dočasne z prostriedkov na rozvoj vidieka. Poľnohospodári z nových členských štátov tak získavajú prístup k podporným opatreniam SPP – napr. k vývozným subvenciám, intervenčným opatreniam na niektoré komodity, priamym platbám, rôznym priamym príspevkom na osobitné činnosti na podporu predaja a zvyšovania kvality potravín, podpore farmárčenia v znevýhodnených oblastiach a rôzne iné podpory financované zo zdrojov EAGF. Faktom zostáva, že prístup k týmto podporám a ich výške je pre nové členské krajiny diskriminačný. Ako príklad možno uviesť výšku priamych platieb, ktorých výška pre nové a staré členské štáty bude rovnaká až po roku 2013. Nové členské štáty sa taktiež môžu uchádzať v rámci svojich plánov rozvoja vidieka o financovanie stanovených priorít a opatrení, ktoré slúžia k rozvoju infraštruktúry vo vidieckych oblastiach, zlepšení zamestnanosti vidieckeho obyvateľstva v mieste svojho bydliska a tak zabráneniu odlivu vidieckeho obyvateľstva, zlepšení sociálneho statusu poľnohospodárskej komunity. Ich prístup

k financovaniu je umožnený nielen z EAFRD, ale ja iných štrukturálnych fondov EÚ ako sú ERDF a ESF. Prostriedky z týchto fondov je tak možné využiť napr. na zvýšenie a zachovanie zamestnanosti na vidieku, podporu mobility pracovnej sily, podporu zlepšovania odborného vzdelávania, revitalizáciu vidieka, rozvoj cestovného ruchu, ochranu a zlepšovanie životného prostredia apod.

Zánik centrálne riadeného hospodárskeho systému zhoršil dostupnosť štátnej podpory poľnohospodárstvu. Niektoré odhady však predpovedali, že napriek poklesu objemu poľnohospodárskej produkcie by dosiahol približne o 30% v najvyspelejších krajinách strednej a východnej Európy kandidujúcich na členstvo v EÚ, a napriek poklesu exportu a nárastu importu potravín, mohli úspešné reformy ekonomiky dosiahnuť, že z importérov sa stanú exportérmi potravín. V skutočnosti sa udial opak a kandidátske krajiny sa stali dovozcami potravín. (Šíbl, 2003)

K 1. máju 2004 došlo k historicky najväčšiemu rozšíreniu EÚ. Desať nových členských štátov strednej, východnej Európy a Stredomoria - Cyprus, Česká republika, Estónsko, Litva, Lotyšsko, Maďarsko, Malta, Poľsko, Slovensko a Slovinsko boli, v porovnaní s jestvujúcimi členmi, ekonomicky zaostalé. Poľnohospodárstvo zohráva v ich ekonomikách väčšiu úlohu ako v EÚ – 15. HDP tvorené poľnohospodárstvom k celkovému HDP krajiny pred vstupom do EÚ bolo 1,5 – 2 - násobné oproti priemeru EÚ – 15, pričom v Bulharsku a Rumunsku tvorilo HDP poľnohospodárstva k celkovému HDP krajiny 8,2 resp. 12,2 %. (Európska komisia) Sú to krajiny, kde je nižšia cenová úroveň a aj nižšia podpora poľnohospodárstva. Následne 1.1.2007 sa novými členskými krajinami stalo Bulharsko a Rumunsko, čím sa počet členských krajín EÚ z pôvodných 15 (do roku 2004) členov zvýšil na 27.

Po prístupí 12 nových členov k EÚ v roku 2004, resp. v roku 2007 má v súčasnosti jednotný trh takmer 500 miliónov spotrebiteľov, čo je viac ako počet obyvateľov USA a Ruska spolu.

Tabuľka 1: Vybrané štatistické ukazovatele novopristupujúcich členských krajín pred vstupom do EÚ

Krajina	Obhospodarovaná poľnohospodárska pôda (v tis. ha)	Počet fariem (v tis.) v r.2003	Zamestnanosť v poľnohosp. (v tis. osôb)	Zamestnanosť v poľn./celkový počet zamestnancov (v %)	HDP tvorený poľnohosp./HDP krajiny (v %)
EÚ 25	162393	9871,00	9653	5,00%	1,60%
EÚ 15	128989	6239,00	6208	3,80%	1,60%
Česko	3631	45,80	208	4,40%	1,40%
Estónsko	770	36,90	32	5,50%	2,20%
Cyprus	158	45,20	17	5,10%	2,50%
Litva	1642	126,60	136	13,30%	2,60%
Lotyšsko	2604	272,10	234	16,30%	2,90%
Maďarsko	5862	773,40	205	5,30%	3,10%
Malta	10	11,00	3	2,30%	1,30%
Poľsko	16301	2172,20	2409	17,60%	3,10%
Slovinsko	491	77,10	91	9,70%	1,90%
Slovensko	1935	71,70	109	5,10%	2,00%
Bulharsko*	5331	665,50	319	10,70%	8,20%
Rumunsko*	14324	4484,90	3024	32,60%	12,20%

Zdroj: Európska komisia <http://epp.eurostat.ec.europa.eu/portal/page/portal/agriculture/introduction> [online]

*rok pristúpenia 2007

Poľnohospodárstvo bolo v rámci negociácií prístupového procesu 12 kandidátskych krajín najrozsiahlejšou a zároveň najzložitejšou z 31 kapitol, vzhľadom na rozsiahlosť a dôležitosť poľnohospodárskeho sektora. Rozšírenie EÚ o 12 nových členských štátov znamenal zvýšenie objemu ornej pôdy na území členských štátov EÚ o 70 mil. ha, zdvojnásobenie počtu zamestnaných v poľnohospodárstve a okolo 100 mil. nových spotrebiteľov.

Vzhľadom na uvedené obmedzenia v poľnohospodárskom a potravinárskom priemysle a vzhľadom na cenové rozdiely poľnohospodárskych komodít v krajinách EÚ – 15 a v nových členských krajinách sa počítalo s určitým prechodným obdobím. V rámci prechodného obdobia mohli nové členské krajiny počas prvých troch rokov využívať zjednodušený systém platby na plochu (single area payment scheme – SAPS), ale po roku 2007 boli povinné používať systém jednotnej platby na farmu – (single payment scheme – SPS) tzv. decoupling. Dobu používania bolo možné predĺžiť o ďalšie dva roky.

Špecifické postavenie v rámci nových členských štátov tzv. východného bloku má Poľsko, ktoré má v EÚ vážnosť nielen veľkosťou územia a počtom obyvateľov, ale najmä svojim postojom pri ochrane svojich národnoštátnych záujmov. Bolo to Poľsko, ktoré presadilo pre všetky nové členské štáty

dorovnanie priamych podpôr z fondov EÚ z národných rozpočtov.

Aj keď bol v tomto období zaznamenaný pozitívny vývoj v reštrukturalizácii a modernizácii poľnohospodárskeho sektora, podstatnou zostáva politika rozvoja vidieka. Práve na vidieku je zaznamenaná najväčšia disparita v životnej úrovni medzi novými členskými krajinami a členskými krajinami EÚ – 15. Táto disparita vzniká v dôsledku nižších príjmov vidieckeho obyvateľstva a vyššou mierou nezamestnanosti.

Historický model stanovenie priamych podpôr pre poľnohospodárov z nových členských krajín bol nevýhodný. Výška priamych podpôr pre nové členské štáty sa vypočítala za referenčné obdobie (roky 2000 – 2002), kedy bolo poľnohospodárstvo v týchto krajinách v úpadku, kedy úroda dosahovala najnižšie hodnoty. Nikdy predtým sa pri rozširovaní ES/EÚ podobný diskriminačný princíp voči vstupujúcim krajinám neuplatňoval. Domnievame sa, že úlohou takéhoto postoja bolo rozvrátenie systému poľnohospodárstva v nových členských krajinách, získanie odbytku lacných (a menej kvalitných) potravín v rámci spoločného trhu EÚ – čo bol presný opak, prečo sa oficiálne zdôvodňovali diskriminačné podmienky zo strany EÚ, skupovanie znehodnotených fariem zahraničnými investormi a

vytvorenie závislosti nových členských krajín v otázke potravinovej bezpečnosti resp. sebestačnosti.

Ďalšou spornou oblasťou pre nové členské štáty bola otázka stanovenie kvót, keď niektoré parametre kvót nemôžu byť naplnené z dôvodu nízkych výrobných kapacít a naopak, tie ktoré nový členský štát by mohol vyrábať, jeho produkcia je obmedzená nízko stanovenou kvótou.

Takéto nerovnomerné podmienky vo vzťahu k novým členským krajinám bolo možné eliminovať doplatením priamych platieb financovaním z národných rozpočtov, avšak aj výška tohto dofinancovania bola presne určená. K úplnému vyrovnaniu výšky priamych podpôr z rozpočtu EÚ v nových členských krajinách nastane v roku 2013. Celková podpora nesmie presiahnuť úroveň podpory, ktorú by poľnohospodári dostali, ak by hospodárili v niektorom z členských štátov EÚ – 15.

Slovenské poľnohospodárstvo sa po vstupe do EÚ stalo súčasťou SPP a tým začalo byť ovplyvňované vnútornými podmienkami fungovania SPP a vonkajšími vplyvmi, ktoré boli podmienené stále väčšou mierou liberalizácie svetového obchodu a globalizáciou svetovej ekonomiky.

Slovenské poľnohospodárstvo sa po vstupe SR do EÚ otvorilo všetkým členským krajinám. Súčasťou procesu aplikácie SPP na slovenské poľnohospodárstvo bolo prijatie niektorých opatrení a to vytvorenie inštitúcie, ktorá by implementovala platby z EAGF a EAFRD pre slovenských poľnohospodárov – Poľnohospodárskej platobnej agentúry, Integrovaného administratívneho a kontrolného systému a prijatie programových dokumentov Plán rozvoja vidieka a Sektorový operačný program Poľnohospodárstvo a rozvoj vidieka.

Predmetom diskusií okrem priamych platieb bol rozsah produkčných kvót rozhodujúcich komodít. SPP obmedzila kvótami produkčnú expanziu prístupujúcich krajín vrátane Slovenska.

Faktom je, že bez finančnej podpory by bola väčšina slovenských poľnohospodárskych podnikov nerentabilná a stratová, priame platby stabilizovali väčšinu týchto podnikov.

2.4 „Kontrola zdravotného stavu SPP „ („Health – check of CAP“)

Komisia ES svojim Oznámením Rade a EP zo dňa 20.11.2007 (Oznámenie ES,2007) zahájila Prípravu na „kontrolu zdravotného stavu SPP“. Napriek konštatovaniu, že za posledných 15 rokov reagovala SPP na tlak európskej spoločnosti a rozvoj jej hospodárstva podstatnými zmenami je nevyhnutné podniknúť ďalšie kroky. Doterajšie reformy zaviedli

neviazané priame platby vo väčšine odvetví prvého piliera SPP, čo umožní poľnohospodárom, aby sami reagovali na zmeny na trhu, neboli závislí od rozhodnutí v oblasti produkcie a tak prispievali ku konkurenciis schopnosti odvetvia poľnohospodárstva. Týmto spôsobom sa odkláňa SPP od problému s nabytkom produkcie, ceny sa priblížili cenám na svetových trhoch. Posilnením druhého piliera SPP – rozvojom vidieka sa podporuje ochrana životného prostredia a vidieckej krajiny, vytvorili sa pracovné príležitosti na vidieku pre jej obyvateľov, čo je nevyhnutnou pomienkou pre zvýšenie životnej úrovne obyvateľov na vidieku. Napriek pokroku v reformách SPP bolo v tomto dokumente konštatované, že sú potrebné ďalšie reformy v 3 oblastiach:

1. *zhodnotenie implementácie a zjednodušenie režimu jednotnej platby,*
2. *nové príležitosti a lepšie reagovať na trh,*
3. *reakcia na výzvy.*

V prvej oblasti sa konštatuje, že historický model prístupu k neviazanosti platieb vytvára nerovnocennejší prístup k priamym platbám oproti regionálnemu modelu (najmä nových členských štátov) a treba prispôbiť tento model jednotnej platbe, takisto je potrebné upraviť a zjednodušiť systém režimu jednotnej platby (SPS). Tiež je potrebné zjednodušiť systém krízového plnenia (cross/compliance) tak, aby náklady na splnenie tejto požiadavky boli úmerné prínosom poľnohospodárov. V materiáli bola tiež požiadavka, aby bola obmedzená výška pomoci, ktorú dostával malý počet veľkých výrobcov.

V druhej oblasti sa riešila problematika vytvorenia správneho systému intervencie, ktorý by síce fungoval ako záchranná sieť, ale zároveň by fungoval aj bez využitia dotovaných predajov. Navrhuje sa, aby model intervencie bol rozšírený na kukuricu a zachovať intervenciu na jedinú plodinu – chlebovú pšenicu. Vyňatie pôdy z produkcie (úhorovanie) stratilo svoj význam, avšak okamžité zrušenie tohto opatrenia treba pripraviť s ohľadom na agro – environmentálne opatrenia. V tejto časti materiálu bola riešená aj problematika kvót na mlieko, pričom sa konštatuje, že vzrástol dopyt po mliečnych výrobkoch. Toto konštatovanie vedie k záveru, že by malo dôjsť k postupnému zvyšovaniu kvót na mlieko, ktoré by malo byť stanovené po dôkladnej analýze v tomto odvetví. Opatrenia pre horské oblasti by mali byť súčasťou opatrení na rozvoj vidieka.

V oblasti reagovania na výzvy je pozornosť venovaná riadeniu rizík – očakávaným a nepredvídaným. Analýza Komisie však zahŕňa toľko rizík a ich rozsah sa mení, že riešenie tejto

problematiky na celej úrovni EÚ v súčasnosti nepripadá do úvahy. Takisto sa konštatovala možnosť presunu tejto problematiky do II. piliera SPP. Materiál v tejto časti rieši problematiku spojenú s klimatickými zmenami, otázku biopalív a hospodárenia s vodou. Druhý pilier SPP je potrebné posilniť zvýšením povinnej modulácie o 2%. Čo sa týka finančného rámca na roky 2007 -2013 sa nepredpokladala žiadna dodatočná finančná pomoc z rozpočtu EÚ.

Dňa 20. novembra 2008 dosiahli ministri poľnohospodárstva EÚ politickú dohodu „o kontrole stavu SPP“. Táto kontrola mala modernizovať, zjednodušiť a zefektívniť dopady niektorých opatrení SPP a zrušiť niektoré obmedzenia pre poľnohospodárov. Rada EÚ na svojom zasadnutí 19. januára 2009 prijala bez diskusie legislatívne opatrenia vyplývajúci z tzv. „Health Checku of the CAP „ („kontrola zdravotného stavu SPP“). SPP sa mala týmito opatreniami zjednodušiť v poskytovaní finančnej pomoci, jej administrácie a kontroly a mala priniesť väčšiu efektivitu.

CAP2013 je skupina, ktorú tvorí skupina európskych odborníkov, ktorí predkladajú návrhy na reformy SPP. Súčasťou skupiny je napr. Romano Prodi, bývalý taliansky premiér a predseda EK, Joschka Fischer, bývalý minister zahraničných vecí Nemecka, Jacques Delors, Paavo Lipponen, bývalý fínsky premiér. Skupina prezentovala odborné stanoviská a svoje priority pre implementáciu záverov Health Checku do ďalšej podoby SPP aj po roku 2013. Oceňuje predovšetkým existenciu prebiehajúcej diskusie týkajúcej sa efektívneho využívania a cielenia podpôr. Prezentácia kritických postojov k SPP s ohľadom na závery Health Checku skupiny CAP2013 by mohli odstrániť niektoré disproporcie v rámci SPP, predovšetkým nespravodlivú distribúciu finančnej podpory, ktorá v existujúcej podobe smeruje k vlastníkom pôdy a nie k na nej hospodáriacim farmárom (ktorí nie sú vlastníkami pôdy, napr. kráľovná Alžbeta II, monacké kniežatá Grimaldiovci).

V súčasnosti skupina pracuje na druhej fáze projektu CAP 2013 súvisiacu so stratégiou Európa 2020.

V rámci diskusií nad kontrolou zdravotného stavu SPP – Health Checku sa výrazne prejavila kritika slovenského poslanca Petra Bacu uvedená pod názvom „5 agrárnych omylov EÚ“ (Baco, 2011):

- *rastúca volatilita agrárnych trhov* – prirodzená rozkolísanosť agrárnych trhov je síce spôsobená primárne prírodou, ale najmä súčasnou rozkolísanosťou finančných a energetických trhov, dostatočnou zásobou potravín je možno tento stav čiastočne eliminovať,
- *vysoké výrobné náklady fariem v EÚ* – tento stav nespôsobila nadprodukcia potravín a neschopnosť

trhu ju absorbovať, ale podpora nevýroby v agrosektore, je preto potrebné finančnú pomoc presmerovať z nevýroby a zamerať ju na kvalitu, marketing a vyrovnanie svetovým cenám,

- *podceňovanie úlohy pôdohospodárstva* – prosperujúce poľnohospodárstvo by malo byť cieľom vidieckej politiky, je nepredstaviteľný prosperujúci vidiek bez fungujúceho poľnohospodárstva, a preto je potrebné orientovať sa na mimoprodukčné funkcie poľnohospodárstva; význam poľnohospodárstva je z tohto pohľadu nemerateľný
- *nesystémová organizácia SPP* – organizácia SPP nie je inštitucionalizovaná a neprispieva k tomu ani často sa meniace predsedníctva EÚ, chýba dlhodobá vízia, prognózy a sústava dlhodobého plánovania poľnohospodárstva,
- *rozklad poľnohospodárstva v nových členských štátoch EÚ* – poukazuje sa na diskriminačný charakter prístupových zmlúv a na duálny prístup pri vyplácaní priamych podpôr v členských krajinách EÚ – 15 a v nových členských krajinách.

Optimizmus a nadšenie z členstva v EÚ je v súčasnosti predmetom kritiky tak z pohľadu starých aj nových členov EÚ, čo malo za následok formulovanie rôznych názorov na budúcnosť EÚ ako takú. Každopádne nikto z členov EÚ nespochybňuje predovšetkým pozitíva svojho členstva. Dokonca aj isté predpoklady o akomsi moratóriu vstupu do EÚ pre kandidátske krajiny (Chorvátsko, Turecko, Island) bolo rozhodnutím EK vyvrátené – Chorvátsko sa stane členom EÚ 1. júla 2014.

3. SPP po roku 2013 a v stratégii Európa 2020

V apríli 2010 vyzvala EK všetkých zainteresovaných občanov a organizácie, aby sa zapojili do diskusie o budúcnosti SPP EÚ.

Skupina niektorých nových členských štátov (Cyprus, Bulharsko, Estónsko, Litva, Lotyšsko, Maďarsko, Poľsko, Rumunsko a Poľsko) deklarovali už na začiatku roka 2010 svoju predstavu o budúcnosti SPP po 2013. Každopádne sa neodkláňajú od pôvodných zásad a cieľov SPP, ktoré boli vytýčené pri jej vzniku. Jedná sa najmä o zaistenie potravinovej bezpečnosti, čo môžeme považovať za modifikovaný cieľ potravinovej sebestačnosti. Prvoradou úlohou pri zaisťovaní potravinovej bezpečnosti je ochrana vodných zdrojov a optimalizácia spotreby vody. Okrem plytvania vodou ohrozujú potravinovú bezpečnosť paradoxne tiež protekcionizmus a dotačná poľnohospodárska politika EÚ a USA. (Kordoš, 2013)

Požiadavka pre farmárov zabezpečiť stabilný príjem bez vysokej volatility je jeden z pôvodných cieľov SPP, v súčasnosti sa k tejto požiadavke pridružuje potreba právneho rámca na zabezpečenie stability životnej úrovne farmárov.

Solidarita pri financovaní SPP je zdôraznená vzhľadom na časté požiadavky (najmä čistých prispievateľov) na znižovanie úrovne rozpočtu na SPP. Najmä nové členské štáty pociťujú diskrimináciu pri prideľovaní finančnej pomoci. Disproporcie vznikli najmä z dôvodu použitia historického princípu v súvislosti vyplácaním priamych podpôr. Stanovením špecifických opatrení je možné prostredníctvom kompenzačných platieb riešiť individuálne problémy farmárov a tak sa finančná pomoc dostane tam, kde je potrebná. Vzhľadom na rastúcu konkurenciu z tretích krajín, je potrebné v EÚ vytvoriť mechanizmy na stabilizáciu trhu. Uvedené krajiny pripúšťajú možnosť kreovania krízového manažmentu, ktorý by takúto krízu riešil pred jej vznikom.

Rozvoj vidieka je naďalej považovaný pre tieto členské štáty ako možný spôsob urýchlenia štrukturálnych zmien na vidieku a znižovaniu rozdielov medzi členskými štátmi. Je tiež zrejmé, že všetky členské štáty sa nezhodnú na detailoch budúcej vízie SPP, ale očakávalo sa, že v priebehu rokov 2011 a 2012 sa tieto diskusie zintenzívnia.

3. marca 2010 predstavil prezident EK José Manuel Barroso návrhy týkajúce sa stratégie Európa 2020. Uviedol ciele v oblasti zamestnanosti a investícií a vyzdvihol potrebu, aby budúce rozpočty EÚ brali do úvahy prechod EÚ k dynamickej vedomostnej spoločnosti. Prekvapením bolo to, že odvetvie poľnohospodárstva a celkovo SPP v tomto materiáli absentovalo. Objavili sa názory, či takýto postoj k SPP nenaznačoval, že rozpočet na SPP bude v ďalšom finančnom rámci značne redukovaný.

Súčasný komisár pre poľnohospodárstvo Dacian Ciolos žiadal podstatnejšie začlenenie poľnohospodárstva do novej ekonomickej stratégie. Španielsko vypracovalo dokument pod názvom Horizont 2020 ako reakciu na novú stratégiu, v ktorom sa poukazuje, že úloha poľnohospodárstva v EÚ bude stále významnejšia pre stabilný ekonomický rast a zamestnanosť a bude zohrávať stále dôležitejšiu úlohu v oblasti technológií, inovácií a ekológie.

Aj Európska rada reagovala, že všetky spoločné politiky EÚ vrátane SPP musia byť v stratégii podporované. Udržateľné, produktívne a konkurencieschopné odvetvie poľnohospodárstva bude dôležitým prínosom k novej stratégii, aj vzhľadom k potenciálu rastu a zamestnanosti vo vidieckych oblastiach, ak bude zabezpečená spravodlivá konkurencia.

EK považuje za hlavné prvky budúcej reformy SPP : prispôsobenie jednotnej platby na farmu tak, aby bola spravodlivejšia, vysporiadanie sa SPP s trhovou krízou a zvýšenie efektívnosti politiky rozvoja vidieka.

Parlamentný výbor pre poľnohospodárstvo a rybolov otvoril 17. marca 2010 verejnú diskusiu o budúcej podobe SPP.

Po širokej verejnej diskusii predložila EK 18. novembra 2010 oznámenie o „spoločnej poľnohospodárskej politike do roku 2020“. EK zverejnila správu o novej podobe SPP po roku 2013 pod názvom „SPP do roku 2020 - zvládnutie budúcich výziev v oblasti potravín, prírodných zdrojov a území.“ Materiál predkladá strategické ciele SPP, ktoré harmonizujú s pôvodnými cieľmi SPP, ktoré sú aplikované na globalizujúci sa svet, kedy akékoľvek rozkolísanie rovnováhy ponuky a dopytu na trhu sa okamžite najmä v poľnohospodárstve prenáša na producenta, ale aj spotrebiteľa. Preto základným strategickým cieľom je podpora konkurencieschopnosti poľnohospodárstva EÚ, garancia potravinovej bezpečnosti, podpora farmárov, udržanie vidieckej komunity, zachovanie a podpora mimoprodukčných funkcií poľnohospodárstva. Na dosiahnutie cieľov je potrebné, aby SPP bola v I. pilieri „zelenšia“ a spravodlivejšia, II. pilier SPP by mal byť orientovaný na konkurencieschopnosť a inovácie, klimatické zmeny a životné prostredie.

„Nová“ SPP by mala byť súčasťou Stratégie EÚ 2020 prostredníctvom inteligentného, udržateľného a prístupného rastu. Úlohy SPP sú prezentované ako pokračujúca výroba potravín, udržateľné spravovanie prírodných zdrojov a klimatického pôsobenia a vyvážený územný rozvoj. Zameranie reforiem je sústredené na priame platby a princípy ich poskytovania, trhové opatrenia, vidiecky rozvoj a na celkovú štruktúru SPP týkajúcu sa I. a II. piliera SPP.

Oznámenie sa zaoberá nástrojmi, ktoré by boli vhodné na dosiahnutie týchto cieľov. Sú to predovšetkým priame platby, ktoré však treba lepšie prerozdeliť, pretransformovať a lepšie zamerať tak, aby boli kritériá ich určenia založené na objektívnych a spravodlivých kritériách. Podpory by mali byť zacielené na aktívnych poľnohospodárov. Pokiaľ ide o trhové opatrenia, je snahou minimalizovať percento takto vynaložených prostriedkov z rozpočtu EÚ, ktoré budú určené na SPP. Kým v roku 1991 bolo na trhové opatrenia vynaložených 92 % prostriedkov určených na SPP, roku 2009 to bolo už len 7 %.

Stále veľká pozornosť sa venuje politike rozvoja vidieka, kde sa uvažuje o komplexnom integrovaní úvah súvisiacich so životným prostredím, zmenou klímy a inováciou do všetkých programov horizontálnym spôsobom. Pozornosť sa prikladá

priamemu predaju a vzniku miestnych trhov, špecifickým potrebám mladých poľnohospodárov apod. Jedným z nových prvkov budúcej politiky rozvoja vidieka by mal byť súbor nástrojov riadenia rizík na lepšie zvládanie niestoty trhov a nestability príjmov prostredníctvom vytvorenia stabilizačného nástroja.

Koncepcia dvoch pilierov SPP – prvého zameraného na podporu trhu a druhého, ktorý má byť zameraný na rozvoj vidieka a vidiecku ekonomiku a sprievodné podporné opatrenia bude zachovaný aj po roku 2014.

Budúcnosť SPP začína čoraz viac ovplyvňovať sebaavedomý postoj nových členských krajín a to najmä v otázke priamych platieb. Komisár Ciolos potvrdil, že historický model prideľovania nebude po roku 2013 uplatňovaný. Z ekonomického hľadiska sú priame platby málo flexibilné k potrebám rozvoja vidieka, sú málo efektívne, nie sú rovnomerne rozdeľované a ich koncepcia je neopodstatnená. V budúcnosti by mali byť preorientované od historicky viazaných platieb na produkciu k zabezpečeniu dostatku potravín, rozvoju ekonomiky vidieka a ochrane životného prostredia.

Záver

SPP bola od počiatku integračných snáh v Európe neoddeliteľnou súčasťou spoločných politík Európskeho hospodárskeho spoločenstva. Ciele, zásady a nástroje boli definované v Zmluve o založení Európskeho spoločenstva a postupom času sa modifikovali a prispôbovali politickým a ekonomickým zmenám prebiehajúcim v Európe a globalizujúcej sa svetovej ekonomike.

Primárnym ekonomickým cieľom SPP bolo zabezpečenie dostatku potravín prostredníctvom plynulého zásobovania. Z dnešného pohľadu potreba bežná skutočnosť, ale vzhľadom na obmedzenia poľnohospodárskych výrobkov vtedajšej doby, vážna potreba a cieľ. Produktivitu v poľnohospodárstve sa podarilo zvýšiť natoľko, že v 60. rokoch 20. storočia sa začali objavovať prebytky produkcie poľnohospodárskych výrobkov. Bol to dôsledok dotovania vybranej poľnohospodárskej zo strany ES a následne spojené finančné náklady s uskladňovaním takejto produkcie resp. s nákladmi spojenými s umiestnením tejto produkcie na trhu tretích krajín.

Literatúra:

Baldwin, R., Wyplosz, CH. (2008). *Ekonomie evropské integrace*. Praha : Vydavatelství Grada Publishing, 2008.478 s., ISBN 978-80-247-1807-1.

Pri uplatňovaní zásad SPP sa táto politika stala predmetom najvážnejších konfliktov, a to nielen v rámci EÚ, ale v rámci svetovej obchodnej výmeny. Zásada finančnej solidarity uplatňovaná v rámci SPP vyvoláva zo strany predstaviteľov iných ekonomických odvetví v členských krajinách, nepochybne vzhľadom na obrovské finančné výdavky smerujúce na SPP.

Práve zvyšujúce sa náklady na SPP a tiež zvyšujúci sa podiel nákladov rozpočtu EÚ na SPP boli dôvodom na zmenu formy, štruktúry a obsahu jednotlivých nástrojov SPP, pretože sa preukázala vysoká náročnosť cenových nástrojov na financovanie z rozpočtu SPP a stali sa neefektívnymi, napriek tomu sú najvplyvnejšími nástrojmi SPP.

Nástroje SPP prešli zásadnou reformou od jednoduchých finančných podpôr, ktoré kompenzovali cenu výrobnú a cenu na svetovom trhu až po komplikovanejšie nástroje, ktoré v sebe zahŕňajú predovšetkým oddelenie platieb pre farmárov od ich produkcie a rôzne environmentálne opatrenia.

V priebehu reforiem sa podiel rozpočtu na SPP znižoval, napriek tomu, že v absolútnej hodnote sa rozpočet na SPP sa zvyšuje. Národné rozpočty určené na podporu poľnohospodárskeho sektoru sú obmedzované tzv. rozpočtovými stropmi v rámci jednotlivých opatrení, tieto sú zakotvené legislatívne v jednotlivých nariadeniach ES/EÚ. Na začiatku reformného procesu SPP neboli tieto požiadavky natoľko zreteľné, ale vplyvom zhoršujúcich sa podmienok životného prostredia, klimatických zmien a pod hrozbou šírenia nových druhov chorôb prenosných na človeka, bola EÚ nútená pristúpiť k radikálnym reformným krokom

Reformy SPP boli vyvolané nielen zvyšujúcimi sa nákladmi na jej uplatňovanie v rámci EÚ, ale na určitú nespravodlivosť distribúcie finančnej pomoci z EÚ medzi malých a veľkých producentov poľnohospodárskych a potravinárskych komodít. Takisto rozvoj vidieka bol cieľ, ktorý sa tradičnými finančnými asistenciami nedal dosiahnuť a do štruktúry potrieb spotrebiteľa sa dostala požiadavka zdravotne bezchybných potravín. Ochrana krajiny a životného prostredia bol ďalší aspekt nárokov na produkciu poľnohospodárskych komodít. Všetky tieto požiadavky boli nakoniec aj prostriedkom ale aj dôvodom na zásadné reformy SPP.

Fiala, P., Pitrová, M. (2003). *Evropská unie*. Brno: Centrum pro studium demokracie a kultury, 2003. 743 s. ISBN 80 – 7325-015-2.

Fojtíková, L., Lebieczik, M. (2008). *Společné politiky Evropské unie*. Praha: Nakladatelství C.H. Beck, 2008. 173 s. ISBN 978 – 80-7179-939-9.

Kordoš, M. (2013). Potravinová bezpečnosť ako globálny problém svetovej ekonomiky. *Sociálno-ekonomická revue*. 1/2013,57-67. ISSN 1336-3727

König, P., Lacina, L. (2004). *Rozpočet a politiky Evropské unie*. Praha: Nakladatelství C.H.Beck, 2004, 374 s. ISBN 80 – 7179 – 846 – 0

Lebiedzík, M., Tvrdoň, M. (2007). *Hospodářské politiky Evropských společenství – vznik, vývoj a současnost*. Opava : Slezská univerzita. 203 s., ISBN 978-80-7248-424-9

Lipková, Ľ. a kol. (2006). *Európska únia*. Bratislava: Vydavateľstvo Sprint. 401 s. ISBN 80 -89085 - 65 -2

Lipková, Ľ. a kol. (2011). *Európska únia*. Bratislava: Vydavateľstvo Sprintdva. 446 s. ISBN 978 -80-89393-33-6.

Smlouva o Evropské unii, Smlouva o založení Evropského společenství. Praha: Victoria publishing 1994. 243s. ISBN80-85865

Šíbl, D. a kol.: Európska únia. (2003). Vybrané kapitoly. Bratislava: Vydavateľstvo Ekonóm. 154 s. ISBN 80– 225 – 1693 – 7-02-5

Oznámenie komisie rade a európskemu parlamentu Príprava na „kontrolu zdravotného stavu“ reformy SPP. (2007). Brusel : Európska Komisia. [cit. 2013-03-20]. Dostupné na: <http://eurlex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=COM:2007:0722:FIN:SK:PDF>

Baco, P. (2008). *5 agrárnych omylov EÚ*. [cit. 2013-03-20]. Dostupné na: <http://www.peterbaco.sk/pat-agrarnych - omylov-eu/>

Štulrajter, Z. (2009). *SPP EÚ – monitoring informácií, zmien, právnych predpisov*. Štúdia č.2/HDAP/2009,

Bratislava: VÚEPP, s.l. [cit. 2013-03-20]. Dostupné na: http://www.vuepp.sk/Aktuality/2010/HDAP5_jul_september_2010.pdf

MH SR. (2010). *Záverečný protokol uruguajského kola rokovaní gatt Dohoda o poľnohospodárstve*. (2010). [cit. 2013-03-20]. Dostupné na: <http://www.economy.gov.sk/dolezite-dohody-prijate-v-ramci-wto-a-gatt-6623/128308s>.

Nariadenie Rady (ES) č. 1782/2003 z 29. septembra 2003, ktorým sa stanovujú spoločné pravidlá režimov priamej podpory v rámci Spoločnej poľnohospodárskej politiky a ktorým sa zavádzajú niektoré režimy podpory pre poľnohospodárov. [cit. 2013-03-20]. Dostupné na: <http://eurlex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=DD:03:40:32003R1782:SK:PDF>

European Comission:Directorate general for agriculture and rural development.(2010). *Subject.Standard of living and economic growth in rural areas and their main determinants by type of regions*. [cit. 2013-03-20]. Dostupné na: http://ec.europa.eu/agriculture/analysis/markets/gdp-rural-areas-2010_en.pdf

EUROSTAT. (2013). *Financial programming and Budget: The budget in figures*. Európska Komisia : Brussels. [cit. 2013-03-20]. Dostupné na: http://ec.europa.eu/budget/figures_en.cfm.

Kontakt:

Ing. Ľubica Harakaľová, PhD.
Trenčianska univerzita A.Dubčeka V Trenčíne
Študentská 2, Trenčín, 911 50
e-mail: lubica.harakalova@tnuni.sk

SUMMARY**The European Union Common Agricultural Policy reforms and their impact on funding the CAP***Eubica HARAKALOVÁ*

The Common Agricultural Policy is part of the European Union common policies. Upon its establishment, the goals, principles and application tools have been determined those during their implementation essentially have not been changed, but have been modified. Since the beginning of its formation EU has been characterized by the high cost of its implementation, and therefore EU was subject of numerous discussions and criticism especially from the third countries. The aim of the paper is to provide an overview within the CAP reforms highlighting the political and economic changes in Europe in the late 20th century and the entry of new Member States in 2004 or 2007. In this paper, we also deal with the CAP reform process in the context of the strategic program document – the Europe 2020 Strategy. Besides the article is about to highlight the adopted CAP reform with an emphasis on the effective funds use from the EU budget to reduce their total expenditure incurred within the EU CAP.

Particularly financial instruments of the CAP reform implementation were necessary to be reformed in order to be guided towards the direct production subsidization of some selected commodities to support farmers as such. Because such support was causing overproduction of selected commodities, which started to gather in such quantities that it was necessary to finance their disposal, in the worst case. The European Union has started to adopt reform measures beginning from Mansholt plan in 1967 and ending this year, when the profiles of the new Common Agricultural Policy till 2020 are being sketched out. Direct financial assistance to farmers has been replaced by programs to help farms and farmers – focused on social programs, the compensatory payments launching, reducing the certain agricultural commodities production, reducing the land area under cultivation, promoting the alternative use of agricultural land, etc...

Next CAP reforms have been subject to negotiations under the Uruguay Round of GATT negotiations, which when the protectionist measures towards third countries were moderated, particularly the United States. Consequently, due to the political and economic changes in Europe, it was necessary to adopt further CAP reforms because next 12 countries has become a part of the European Union. As a result of CAP reforms there has been changed profile of CAP financial instruments into the I. and II. Pillar, it means, the creation of financial instruments containing the market tools such as subsidies, and forming the instruments to support the rural development.

Currently the European Union new Common Agricultural Policy is being shaped, which is supposed to be administratively simpler, particularly aimed at helping young farmers and small sized farms. Serious reforms are the adopted measures for farmers of whose production is environmentally friendly, promotes the welfare of animals and the measures ensuring the food quality and safety.

JELL Classification: F 5, Q 14, Q 17

ENVIRONMENTÁLNE PROBLÉMY A ICH VPLYV NA ROZVOJ SVETOVÉHO HOSPODÁRSTVA

Environmental issues and their impact on world economy development

Boris JANSKÝ, Katarína HAVIERNIKOVÁ, Karol KRAJČO

Abstrakt

Ochrana a tvorba životného prostredia je v súčasnosti chápaná ako dôležitá podmienka existencie a ďalšieho rozvoja ľudskej spoločnosti. Tento problém prekročil rámec štátnych záujmov a stal sa celosvetovou záležitosťou. Príspevok sa zaoberá environmentálnym problémom ako globálnym problém svetovej ekonomiky. Predmetom bude náčrt environmentálnych problémov a ich vplyv na svetovú ekonomiku. Pôjde o určenie previazanosti environmentálnej problematiky so svetovou ekonomikou v rámci globálnych problémov na pozadí prebiehajúcich globalizačných procesov vo svetovom hospodárstve. Riešenie otázok životného prostredia sa stalo celosvetovým problémom, pretože znečistenie životného prostredia nerešpektuje hranice medzi jednotlivými krajinami. Riešenie vzniknutej situácie predpokladá adekvátne reflektovať otázky životného prostredia v rámci rozvoja svetovej ekonomiky a zároveň rešpektovať aj environmentálnu problematiku. Nájsť vyváženú mieru medzi týmito dvoma charakteristikami je diskutovaným problémom na poli svetovej ekonomiky i politiky.

Kľúčové slová

svetová ekonomika, environmentálna politika, environmentálny problém, globálne problémy, znečisťovanie.

Abstract

Protection of environment is now seen as an important prerequisite for the existence and further human society development. This problem went beyond national interests and has become a global issue. Article deals with the environmental issue as a world economy global issue. The subject will be to sketch out the environmental issues and their impact on international economics system. We try to find out the link between the environmental issue and international economics system within the global issues on the background of ongoing globalization processes in world economy. The environmental issue solving has become a global issue because the environment pollution does not respect the borders among particular states. To solve this situation needs to reflect the environmental issues adequately in terms of international economics development as well as to respect the environmental policy. To find out the balance between those two characteristics is a debating issue on the field of international economics and politics.

Key words

international economics, environmental policy, environmental issue, global issues, pollution.

Jell Classification: F 53, F 63, I 31

Úvod

Príroda je neoddeliteľnou súčasťou celej ľudskej spoločnosti. Od začiatku vývoja ľudskej civilizácie s ňou človek žije v tesnom spáti a využíva jej bohatstvo a rozmanitosť. S rozvojom ľudskej činnosti sa životné prostredie neustále zhoršuje. Človek svojou činnosťou spôsobuje nezvratné zmeny prírody a jeho zásah presahuje rozmer lokálny a nadobúda rozmer globálny. Etapu spoločenského života charakterizujú narastajúce environmentálne problémy takmer vo všetkých štátoch sveta. Ich riešenie sa stalo celosvetovým problémom,

pretože znečistenie životného prostredia nerešpektuje hranice medzi jednotlivými krajinami. Riešenie vzniknutej situácie predpokladá adekvátne reflektovať otázky životného prostredia nielen do myslenia ľudí, ale aj do ekonomického a politického rozhodovania na všetkých úrovniach riadenia. V zahraničí v minulých rokoch venovali problematike životného prostredia a jeho prepojeniu s ekonomikou zvýšenú pozornosť. Túto skutočnosť je možné vnímať, aký význam pripisujú ekonomicky vyspelé štáty životnému prostrediu, na druhej strane aj ako varovný signál že ekonomický rast môže viesť k poškodzovaniu životného prostredia.

Cieľom príspevku bude na základe analýzy najzávažnejších problémov životného prostredia určiť ich vplyv a dopady na ďalší sociálno-ekonomický rozvoj svetového hospodárstva v rámci globalizačných procesov prebiehajúcich v systéme svetovej ekonomiky. V príspevku budeme venovať pozornosť významu environmentálnych problémov svetovej ekonomiky s cieľom poukázať na to, že životné prostredie má dôležitý význam a vplyv na globalizujúcu sa svetovú ekonomiku. Na základe použitých vedeckých metód ako analýza, komparácia, syntéza a predikcia, snahou teda bude určiť do akej miery sa turbulentné procesy globalizácie svetovej ekonomiky premietajú do aktivizácie meniaceho sa stavu environmentalistiky v rámci prostredia svetového hospodárstva.

1 Svetové hospodárstvo - charakteristika

Svetové hospodárstvo sa formovalo postupne v procese svojho vývoja ako jednotný ucelený ekonomický celok. Stále predstavuje a je procesom neustáleho vývoja. Vo všeobecnosti platí, že svetová ekonomika vždy vyjadrovala a aj vyjadruje pôsobenie, existenciu a vývoj medzinárodných ekonomických vzťahov. Poznáme mnoho definícií svetového hospodárstva resp. svetovej ekonomiky.

„Svetové hospodárstvo je vyjadrením medzinárodných ekonomických vzťahov konca 20. a začiatku 21. storočia, národných hospodárstiev sveta, ktoré majú v prevažnej miere trhovú charakter založený na kapitálových vzťahoch, kde rozhodujúcou formou hospodárskej súťaže je nedokonalá konkurencia, ktorej hlavnou formou prejavu sa stali transnacionálne spoločnosti, proces medzinárodnej integrácie a proces globalizácie.“ (Cihelková, 2009, s. 42)

Svetová ekonomika je teda súhrnom národných ekonomík, ktorú sú súčasťou jednotlivých štátov. Ide teda o súhrn – celok, ktorý je zložený z jednotlivých častí, a teda o národného hospodárstva krajín. Národné hospodárstva daných štátov, ale aj samotné štáty sa od seba líšia. Medzi nositeľov medzinárodných ekonomických vzťahov zaradujeme: štát, firmy jednotlivých krajín, firmy medzinárodného a nadnárodného charakteru, medzinárodné hospodárske a finančné organizácie, medzinárodné integračné zoskupenia.

Subjekty svetovej ekonomiky sú prvky, ktoré vstupujú do ekonomických vzťahov s hospodárskymi činiteľmi určitého národohospodárskeho či medzinárodného komplexu, pričom nie sú jeho bezprostredným členom, t. j. prevažná časť ich ekonomických činností sa odohráva v inom ekonomickom subsystéme. (Varadzin, 1997, s. 8)

2 Globalizácia svetového hospodárstva

Termín globalizácia spájame s menom amerického ekonóma Theodora Levitta, ktorý tento pojem použil v roku 1985 pri popise vývoja svetovej ekonomiky. Globalizácia je úzko prepojená s internacionalizáciou, transnacionalizáciou a interdependenciou. V súčasnosti je globalizácia široko používaný problém, zaradovaný k jednému z megatrendov v súvislosti s analýzou vývoja v našej prítomnosti. Globalizácia je súčasná transformačná etapa v dlhodobom vývojovom procese svetovej civilizácie. Dochádza tu k závislosti na vedecko – technickom rozvoji k dynamickému prekonávaniu lokálne viazaných a relatívne izolovaných ľudských ideí.

„Ekonomická a obchodná globalizácia je procesom, v priebehu ktorého národné ekonomiky a trhy postupne otvárajú konkurencii, kapitálu, technológii a informáciám.“ (Šibl, 2000, s. 260)

Príčiny globalizácie podľa Ruperta:

1. *„Medzinárodný obchod“* - ako celosvetové geografické rozšírenie a vznik svetovej siete finančného trhu, čo spôsobilo, že žiadny štát na svete nedokáže byť od týchto procesov nezávislý a izolovaný.
2. *Pokrok v informačnej a komunikačnej technike a technológii* - spôsobil, že v súčasnosti je prakticky nemožné zredukovať, prípadne zmonopolizovať informácie na úrovni štátu.
3. *Rastúca moc medzinárodných koncernov* - preniká čoraz viac do väčšieho počtu teritórií, prakticky nezávisle od vôle toho – ktorého štátu.
4. *Univerzálne princípy demokracie a nároky na ľudské práva* - ktoré sa presadzujú viac – menej prakticky na celom svete a spôsobujú, že globalizácia sa aj v tejto oblasti existencie ľudstva stala nezvratnou.
5. *Vzory masovej kultúry a priemyslu kultúry* - sa stali príťažlivými prakticky na celom svete, pre absolútnu väčšinu „národných“ spoločností.
6. *Rozvoj medzinárodnej politiky* - neštátnych organizácií a koncernov, ale i medzinárodných organizácií.
7. *Vo svete „bez hraníc“* - sa presadzuje tendencia k relatívne lacnejšej pracovnej sile a čoraz drahšiemu kapitálu, čo vytvára osobitný tlak na národné i nadštátne riešenia.
8. *Otázky globálneho ekologického ohrozenia* - ktoré majú nadštátny a celosvetový charakter.
9. *Transkultúrne a transnáboženské javy* - ktoré nemožno ohraničiť územím štátu.“ (Rupert, 2000)

Podľa Varadzina (1997) môžeme segmenty globalizácie charakterizovať ako proces globalizácie môžeme rozdeliť do niekoľkých segmentov. Tempá jej postupu sú rozdielne v jednotlivých segmentoch, súvisia so štandardizáciou a kompatibilitou ich obsahu, avšak trend postupu globalizácie je v každom z nich zreteľný. Ide o:

1. Globalizácia finančných tokov - štandardizácia a kompatibilita pokročila najviac vo finančníctve. Globalizácia vyvolala vlnu bankových fúzií či spájanie búrz. Proces vyvoláva tlak na zjednocovanie mien, medzi ktorými dominuje euro a americký dolár.
2. Globalizácia energetických tokov - energetika, a to tak trh energetických surovín a ich spracovanie, ako aj výroba elektrickej energie, bola už v minulosti ovládaná silnými spoločnosťami. V súvislosti s globalizáciou pozorujeme jednak vlnu fúzií, jednak rozšírenie konkurenčného priestoru s energetickými surovinami i energiou samotnou.
3. Globalizácia informačných tokov - významný pokrok v rozvoji informačných a komunikačných technológií, najmä prechod od analógových k digitálnym médiám, priniesol významné zvýšenie absorpcie objemu informácií.
4. Globalizácia tovarových trhov - v gescii Svetovej obchodnej organizácie dochádza k liberalizácii tovarových trhov, pričom je potrebné dbať aj na minimálne sociálne štandardy, ekologické pravidlá obchodu i politické súvislosti tohto procesu.
5. Globalizácia obchodu - sprievodným javom globalizácie obchodu je nákup tovaru pre obchod vo veľkom u výrobcov, ktorí vedia poskytnúť najvýhodnejšie podmienky, bez toho, aby bola akceptovaná územná príslušnosť k určitému štátu.
6. Globalizácia trhu práce - v tejto oblasti ide o zložité procesy migrácie pracovných síl, ktoré zahŕňujú okrem ekonomických pohnutí aj psychológiu problému, kultúrne a náboženské aspekty, štandardy ubytovania a vzdelávania, dostupnosť stravovacích návykov, prostredie pre komunikáciu s odlišnými národnosťami, náboženskými, kultúrnymi či sociálnymi štruktúrami a pod. (Varadzin, 1997, s. 70)

Dôsledky globalizácie charakterizujú pozitíva i negatíva. Medzi *prínosy globalizácie môžeme zahrnúť napríklad* liberalizáciu obchodu prináša internacionalizáciu podnikania, rýchlejší rast svetového obchodu ako SE, ako dôsledok jeho liberalizácie, internacionalizácia podnikania sa spája s rastúcou konkurenciou v globálnom meradle. Od konkurencie schopnosti daného regiónu či danej krajiny sa odvíja rast životnej úrovne jednotlivých krajín. K *dôsledkom globalizácie patria javy ako:* globalizácia zapríčiňuje

vznik sociálnych rozdielov a tým aj napätie medzi štátmi a regiónmi vo vnútri jednotlivých štátov, zvyšuje sa aj medzinárodný zločin, terorizmus, zvyšuje sa riziko zneužitia laserových, biologických a bakteriologických zbraní. Prerozdelenie moci medzi štátmi a transnacionálnymi korporáciami, ktoré vedú k zneužívaniu svojho ekonomického postavenia na trhu a zároveň k ovplyvňovaniu vlád jednotlivých štátov vo svoj prospech

3 Globálne environmentálne problémy

Problémy týkajúce sa životného prostredia sú dôležitou súčasťou nášho života a sú tiež neúprosnou daňou za komfort, ktorý si väčšina sveta dnes môže dovoliť. Tieto problémy sa dotýkajú všetkých zložiek životného prostredia, t.j. voda, ovzdušie, pôda a vyňať nie je ani človek.

3.1 Klimatické zmeny a znečisťovanie ovzdušia

Ľudstvo v honbe za lepším spôsobom života spotrebúva stále viac energie, zaplňa atmosféru obrovským množstvom emisií a drancuje prírodné zdroje. Priemerná teplota povrchu Zeme stúpa už niekoľko rokov. Počas tohto obdobia boli do ovzdušia vypustené skleníkové plyny: CO₂, CH₄, SF₆, N₂O.

„Rast koncentrácie skleníkových plynov v atmosfére vyúsťuje do zvýšenia intenzity skleníkového efektu a vytvára hrozbu zmeny klímy. Ak sa nezabráni zvyšovaniu emisií, možno očakávať, že vyššie teploty mora budú viesť k častejším a intenzívnejším víchriciam. Teplota oceánu, ktorá sa pravdepodobne oteplením klímy zvýši, je jeden z najdôležitejších faktorov, ktorý vplýva na vznik tropických cyklónov. Očakáva sa, že bude dochádzať k strate pôdy a k jej ochudobňovaniu, k nadmernému vyčerpaniu zásob podzemnej vody a k škodám spôsobeným kyslým dažďom.“ (Romančíková, 2004, s. 109) . Ide tu o narušovanie: ozónovej vrstvy, o zvyšovanie skleníkového efektu (možnosť zmeny klímy) o kyslé dažde.

Ozónová diera

Ozónovú vrstvu, ktorá bráni prenikaniu ultrafialového žiarenia na zemský povrch narušujú freóny, ktoré sa používali do sprejov, chladničiek a pod. Sú to stabilné látky, ktoré sa vôbec nerozkladajú. Vo vyšších vrstvách atmosféry sa pod vplyvom voľných atómov kyslíka štiepia (uvoľňuje sa z nich chlór a fluór) , ktoré reagujú s molekulami ozónu a rozkladajú ho. „Jeden atóm chlóru uvoľnený z CFC môže rozložiť až niekoľko tisíc molekúl ozónu. Freóny pretrvávajú v stratosfére veľmi dlho

a aj keď ich výroba už bola väčšinou zastavená, budú pôsobiť na ozónovú vrstvu Zeme ešte celý rad rokov. Najbežnejší freón pretrváva v atmosfére len 1,5 roka ale ďalší veľmi bežný CCl_2F_2 až 130 rokov, CCl_3F 65 rokov a niektoré menej rozšírené, ako napríklad CClF_3 až 400 rokov.“ (Kvasničková, 2002, s. 20)

Koncentrácia ozónu sa znižuje v zimných mesiacoch na južnej pologuli v oblasti Antarktídy, na severnej pologuli nad Áziou a Tichým oceánom – o 3 až 6 %. Keď sa tento obsah ozónu zníži o 50 % hovoríme o ozónovej diere a väčšinou je to známe predovšetkým z južnej pologule z oblasti Antarktídy, Nového Zélandu a Austrálie, kde negatívne vplyva na život ľudí a prírodu. Veľký výkyv obsahu ozónu bol u nás v zime v roku 1992 a 1993, keď nad strednou Európou poklesla jeho koncentrácia na niekoľko dní v stratosfére o 30 – 40 %.

Skleníkové efekty

Výrub dažďových pralesov, využívanie fosílnych palív a ohrozovanie morského planktónu v dôsledku znečisťovania morí prispieva k zvyšovaniu koncentrácie oxidu uhličitého v ovzduší a tým aj k zvyšovaniu skleníkového efektu.

„Skleníkový efekt je asi v 50 % podmienený CO_2 , podieľajú sa na ňom však aj ďalšie tzv. Skleníkové plyny, akými sú metán (CH_4 vznikajú rozkladom organických látok anaeróbnymi baktériami v ryžoviskách, tráviacej sústave prežúvavcov, na skládkach a unikajúci zo zemného plynu, podieľa sa na skleníkovom efekte asi 18 %), oxidy dusíka (asi 6 %), freóny (14 %) a niektoré ďalšie plyny. Predpokladá sa, že oteplenie biosféry o 1,5–4,5 °C môže mať za následok veľké klimatické zmeny: dôjde k aridizácii (vysušeniu) veľkých oblastí, môžu sa narušiť aj morské prúdy a extrémne výkyvy teplôt budú mať za následok prudké búrky a ďalšie katastrofy. Pri priemernom oteplení o 4 °C sa môžu topiť polárne ľadovce a dôjde k zvýšeniu hladiny oceánov. Ak by sa hladina oceánov zvýšila len o 1 mm, voda by zaplavila rozsiahle prímorské nížinné oblasti a niektoré krajiny by úplne zmizli.“ (Kvasničková, 2002, s.21)

Kyslý dážď

Kyslý dážď vzniká dôsledkom silného znečistenia ovzdušia. Nečistoty sa absorbujú vzdušnou vlhkosťou a prostredníctvom zrážok sa dostávajú späť na zem hoci dažďová voda nie je znečistená, ale je čiastočne kyslá. To znamená, že jej pH faktor má hodnotu nižšiu ako 7. Bežná dažďová voda má pH faktor 5,0 až 5,6 a je mierne kyslá, pretože vo vzduchu sa nachádza oxid uhličitý, ktorý sa absorbuje vzdušnou vlhkosťou. Za kyslý dážď môžeme považovať dažďovú vodu s pH faktorom od 2,0 do 5,0. Kyslé dažde sú spôsobujú tepelné elektrárne, metalurgie, doprava a chemický

priemysel. Oxidy síry a dusíka (vypúšťajú tieto zdroje) sa zlučujú s vodnou parou a v dôsledku toho vzniká kyselina sírová a dusičná.

Kyslé dažde ohrozujú :

- *baktérie, červy, hmyz a iné živočíchy* - ktoré spracúvajú v zdravej pôde rastlinné zvyšky. Pôda sa takto obohacuje o látky, ktoré sú životne dôležité pre rastlinstvo. Ak je pôda kyslým dažďom prekyslená, živočíchy v nej nemôžu žiť. Potom tieto odumreté rastlinné zvyšky zostávajú ležať na zemi a nevytvárajú sa žiadne živiny pre živočíchy. Potravinový reťazec sa nakoniec pretrhne.
- *rastlinstvo, lesy* – veľmi citlivé sú najmä ihličnaté, pretože zdravé ihličnaté stromy strácajú svoje ihličie po 6 – 8 rokoch, choré už po 2 – 3 rokoch. Na poškodenom ihličnatom strome potom zostáva len najmladšie ihličie.
- *podzemné a povrchové vody* – zakyslená voda má zhubný vplyv na vodné rastliny, ale aj na vodné živočíchy. V týchto podmienkach potom postupne vymiera fytoplanktón. Znížením jeho množstva sa dostáva svetlo hlbšie do vody a preto je aj voda postihnutých jazier až neprirodzene priehľadná – čistá.

Napríklad len vo Švédsku zo 100 000 jazier je 20 000 mŕtvych – bez života. V Novom Škótsku oficiálne registrujú 9 kyslých riek, z ktorých nakoniec úplne vymizli kedysi bežne rozšírené lososy. V severozápadnej časti USA a Kanady je asi 8 % všetkých jazier dnes už kyslých. Najkyslejší dážď, ktorý spadol pri búrke v roku 1980 vo Wheelingu v USA mal pH 1,5 (desaťkrát kyslejší než ocot). (Jeníček, 2010)

Znečisťovanie ovzdušia

Zaťaženie ovzdušia stále vzrastá vinou priemyselných exhalátov, výfukových plynov, dymu z vykurovacích zariadení, stavebné práce, vietor a pod. Tekuté i pevné častice látok, plyny, ktoré kontaminujú ovzdušie sa zrážkami a sedimentáciou vracajú späť na zem, kde menia vlastnosti vody a pôdy. Škodliviny v ovzduší – sú kvapalné častice, tuhé častice, plyny a pary. Tuhé častice sa označujú ako:

- Dym* – jemné častice, ktoré vznikajú pri tavení kovov, zváraní a pod. Alebo pri nedokonalom spaľovaní a obsahujú najmä uhlík
- Popolček*- vznikajú pri spaľovaní palív
- Aerosól* – jemná disperzia tuhých alebo kvapalných častíc rozptýlených v plyne
- Prach* – častice, ktoré vznikajú pri drvení, mletí atď

Medzi zdroje a látky znečisťujúce ovzdušie podľa Kustrovej (2005) môžeme zaradiť spaľovacie procesy v energetike, výroba tepla a teplej vody, výroba elektrickej energie vrátane stabilných kúrenísk, výrobné procesy v priemysle – baníctvo, strojárstvo, chemický, ropný a petrochemický priemysel a pod., dopravu – všetky druhy, t. J. Pozemná, riečna, námorná, a vzdušná, poľnohospodárstvo a potravinárstvo – poľnohospodárska výroba a nadväzujúci priemysel, spaľovanie odpadov – mestských, poľnohospodárskych a iných a služby – čistiarne, pracovne, autoservisy a pod. (Kustrová, 2005, s.26)

Všetky známe druhy znečisťujúcich látok v ovzduší sú plyny a *anorganické látky, ktoré obsahujú*: deriváty oxidácie síry, deriváty oxidácie dusíka, oxid uhoľnatý a uhličitý, ostatné znečistenie, *plyny a organické látky, ktoré obsahujú*: uhľovodíky, aldehydy a ketóny, iné organické znečistenie a *aerosóly, ktoré obsahujú*: čiastočky tuhých látok, častice tekutých látok, druhotné splodiny. (Kustrová, 2005, s.26)

Znečistené ovzdušie ovplyvňuje život rastlín a živočíchov a tieto vplyvy sú pomerne dobré preskúmané v chove hospodárskych zvierat. Napr. V zaprášenom prostredí je nižšia úžitkovosť dobytky, dochádza tam k zaprášeniu pľúc, k poškodzovaniu žalúdka a čriev znečistenou potravou. Rastliny na ktorých sa usádzajú zlúčeniny arzenu veľmi často spôsobujú chudnutie zvierat a chronické ochorenia, úhyn včiel a narušenie laktácie dojnic. Z hospodárskych zvierat je na znečistené ovzdušie citlivý hovädzí dobytok a ovce a viac odolnejšie sú kone, ošípané a hydina.

Pod vplyvom SO₂ na listoch a ihličí žlté a hnedé škvrny, ktoré neskôr opadávajú, čím rastliny hynú a je znemožnená asimilácia. Citlivé sú ihličnany ale najmä znečistené ovzdušie spôsobuje rozsiahle škody v lesoch. Škody na výnosoch hospodárskych plodín a na rastlinách vznikajú aj zaprášením listov. Spôsobujú ho priemyselné podniky s veľkou prašnosťou a straty na poľnohospodárskej produkcii môžu dosiahnuť pri obilninách až 27 % a pri kukurici až 43 %. Znečistené ovzdušie pôsobí škodlivo aj na stavebné konštrukcie a materiály, ktoré predovšetkým zvyšujú rýchlosť korózie železných materiálov. Oxid siričitý poškodzuje aj plastické látky a kyslé dažde narušajú stavby. (Jeníček, 2010)

3. 2 Znečisťovanie vôd

Voda je nenahraditeľná zložka životného prostredia a je domovom rastlín a živočíchov, ktoré v nej nažívajú vo vzájomnej závislosti a vytvárajú biologické systémy. V SR sa každoročne vypúšťa do

tokov asi 1,3 miliardy m odpadových vôd so státisícami tón znečisťujúcich látok. Pri prepočte na tzv. Populačný ekvivalent sa toto zaťaženie našich riek rovná objemu odpadových vôd od 40 miliónov obyvateľov.

Aktuálnym typom znečistenia vôd je ropa a jej produkty pretože rozklad týchto substrátov prebieha totiž neobyčajne pomaly a časť z nich, ktorá sa vo vode rozpustí nemožno odstrániť vôbec. 1 liter benzínu môže znehodnotiť viac ako milión litrov vody a zároveň negatívne ovplyvňuje mäso rýb, znemožňuje kúpanie, devastujú sa pobrežné vody a rastlinstvo.

Najznámejšie havárie ropných tankerov :

- havária supertankeru Torrey Canyon v roku 1967 v prielive La Manche, pri ktorej sa vylialo na britské pobrežie 120 000 ton ropy
- stroskotanie lode Amoco Cadiz pri pobreží Bretónska (vo Francúzsku) v roku 1977. Znečistila more a pobrežie 200 000 tonami ropy
- 1993 – niekoľko veľkých havárií ropných tankerov :pri Shetlandských ostrovoch stroskotal tanker s 85 000 tonami ropy neďaleko Malakského prielivu sa zrazil dánsky supertanker, ktorý viezol 2 mil. Barel ropy s japonským tankerom (haváriu označili za najväčšiu ekologickú katastrofu od čias Černobyľ)

Veľmi rýchlo stúpa celosvetová spotreba sladkej vody používanej na zavlažovanie a v priemysle, zatiaľ čo v domácnostiach sa spotrebuje približne 6 %. Hoci v rozvojových krajinách spotreba vody na osobu rastie, nedostatok vhodnej pitnej vody v týchto oblastiach je stále základnou príčinou chorôb. Pričom v rozvojových krajinách je spotreba vody na optimálnej úrovni a skôr klesá zásluhou rôznych technických možností úspor a riešenia.

„Znečisťovanie vodných tokov vo svete rastie najmä v rozvojových krajinách, zatiaľ čo v rozvinutých krajinách sa skôr znižuje. Spôsobujú ho rôzne priemyselné aj komunálne odpadové vody, vplýva naň poľnohospodárstvo, doprava a pod. Stále však pretrvávajú značný obsah nežiaducich látok v podzemných vodách, stále chýbajú malé čistiarne odpadových vôd najmä v obciach a rozšírená je aj eutrofizácia vôd.“ (Kvasničková, 2002, s. 29)

3. 3 Znečisťovanie pôdy

Pôda má dôležitý význam pre poľnohospodárstvo. Odhaduje sa, že na celej Zemi sú asi 2 – 4 miliardy ha obrábateľnej pôdy, z čoho sa obrába asi 1,5 miliardy ha. Skutočná rozloha obhospodarovateľnej pôdy sa stále znižuje v dôsledku dochádzania stratám vodnou a veternou

eróziou, urbanizáciou, zasoľovaním. Rýchlejšie ako sa získava nová orná pôda sa šíria púšte. V dôsledku používania ťažkých mechanizmov pri obrábaní pôdy sa ničí štruktúra pôdy a tým sa zvyšuje možnosť vodnej i veternej erózie. Znečisťovanie pôdy spôsobujú najmä tieto látky:

- 1) Látky pochádzajúce z poľnohospodárstva - patria tu rezíduá rozličných chemických prípravkov, ktoré prenikajú do pôdy v dôsledku chemizácie poľnohospodárstva. Patria sem aj rozličné odpady organického charakteru.
- 2) Látky pochádzajúce z rôznej nepoľnohospodárskej činnosti – Ich zdrojom je hlavne priemysel, energetika a automobilizmus. Nečistoty z nepoľnohospodárskej činnosti pochádzajú najmä vo forme vzdušných emisií, niekedy sa dostávajú do pôdy aj pri závlahách znečistenou vodou.

Z hľadiska pôdných vlastností sú závažným znečisťovateľom pôdy pesticídy. Pesticídy sú výrobky chemického priemyslu, ktoré ničia živočíšnych škodcov (napr. škodlivý a obťažujúci hmyz a vyššie živočíchy), niektoré škodlivé mikroorganizmy (napr. Vírusy, baktérie, plesne a iné huby) a buriny.

Používanie pesticídov je väčším nebezpečenstvom pre životné prostredie, než akékoľvek iné znečisťovanie pôdy, ovzdušia a vôd industriálnou civilizáciou. Vzhľadom na rozsah strát na poľnohospodárskej produkcii pôsobením škodcov, burinou a chorobami, nemožno v najbližšom čase rátať s vylúčením, alebo podstatným obmedzením pesticídov na ochranu poľnohospodárskej produkcie. Je potrebné použiť tzv. integrovanú ochranu rastlín, to znamená, že chemické prípravky sa budú nasadzovať na likvidáciu ohnisk jeho šírenia a len v najnevyhnutnejších prípadoch, a to v optimálnom čase (kedy je škodca najcitlivejší). Odhaduje sa, že ľudstvo v priebehu svojho vývoja, vyčerpalo asi také množstvo pôdy, aké dnes obhospodaruje.

3. 4 Odpady

Problém s odpadmi začína skôr, ako pri naplnení našej odpadovej nádoby. Odpadom rozumieme všetky látky a predmety, ktoré nechceme alebo nemôžeme z ekonomických dôvodov využívať. Poznáme 2 druhy odpadov - *prírodný odpad v obehu látok*: rastliny – bylinožravce - mäsožravce - hmyz - mikroorganizmy je teoreticky dokonalý. Každý takýto prírodný odpad má svojho odberateľa a spotrebiteľa. Po druhé ide o *v dôsledku ľudskej činnosti vzniknutý odpad* - predstavuje výrazný problém lebo ľudia na rozdiel od prírody, vytvárajú také druhy odpadu, s ktorými si príroda sama nevie poradiť.

Tuhé odpady odstraňuje zo svojho bytu každý človek. Tuhými odpadmi ľudia zaplňali v krajine rôzne

plochy či priehlbiny a tak vznikali skládky odpadov, ktoré nazývame „divoké“. Na mnohých miestach to ešte stále pretrváva, hoci sú zakázané aj pod hrozbou pokút. Tieto skládky sú potom zdrojom nebezpečných látok, ktoré sa pri daždi vyplavujú. Sú zdrojom infekcií, miestom kde sa zdržujú prenášače pôvodcov ochorení, narušajú krajinu a sú zdrojom nepríjemného zápachu. Množstvo týchto tuhých odpadov na celom svete rastie. Odhaduje sa, že na svete domácnosti vyprodukujú vyše 700 miliónov tón odpadu za rok, na jednu osobu je to necelý 1 kg. V Slovenskej republike vzniká každoročne viac ako 1,8 mil. tón komunálneho odpadu.

„Mnohé z odpadov sú extrémne nebezpečné hlavne toxicitou, výbušnosťou, kancerogenitou, metagénymi vlastnosťami, ale aj rádioaktivitou. Najzákladnejším úkonom zaobchádzania z nebezpečnými odpadmi je klasifikácia odpadov a detailný rozbor a inventarizácia zdrojov odpadov.“ (Kustrová, 2005, s. 40)

Zásady komplexného systému hospodárenia a manipulácie s nebezpečnými odpadmi:

- a) Minimalizácia tvorby nebezpečných odpadov vo výrobnej sfére úpravou technologických procesov, zamerať sa na tvorbu, tzv. konečných odpadov
- b) Obmedziť, nahradiť alebo vylúčiť výrobu produktov, výrobkov, ktoré sa môžu v ďalšej výrobe alebo po spotrebovaní stať zdrojom nebezpečných odpadov
- c) Dôsledne oddeľovať nebezpečné odpady od ostatných látok a produktov v okamžiku a mieste vzniku, vylúčiť vznik zmiešaných odpadov a nedefinovateľných zmesí odpadov
- d) Všetkými dostupnými prostriedkami uplatňovať zneškodnenie a odstránenie nebezpečných odpadov hlavne: vrátením ich do výrobného procesu po predchádzajúcej chemickej, fyzikálnej a biologickej úprave, pri tepelnej úprave spaľovaním využívať teplo ako doplnkový zdroj energie

Záver

Ochrana a tvorba životného prostredia je v súčasnosti chápaná ako dôležitá podmienka existencie a ďalšieho rozvoja ľudskej spoločnosti. Tento problém prekročil rámec štátnych záujmov a stal sa celosvetovou záležitosťou. Riešenie ochrany ovzdušia, pôdy a vody je vecou každej krajiny. Závisí to od možností využívať technické zariadenia, ktoré šetria prírodné zdroje a obmedzujú znečisťovanie prostredia. Mnohé rozdiely súvisia s ekonomickými

rozdielmi medzi priemyselne rozvinutými a rozvojovými štátmi.

Veľmi obtiažne je zastavenie zvyšovania koncentrácie CO₂ v ovzduší vzhľadom na to, že fosilne palivá sú najdôležitejším zdrojom energie súčasnej civilizácie. Riešenie otázok životného prostredia sa stalo celosvetovým problémom, pretože znečistenie životného prostredia nerešpektuje hranice medzi jednotlivými krajinami. Riešenie vzniknutej situácie predpokladá adekvátne reflektovať otázky životného prostredia v rámci rozvoja svetovej ekonomiky a zároveň rešpektovať aj environmentálnu problematiku. Nájsť vyváženú mieru medzi týmito dvoma charakteristikami je diskutovaným problémom na poli svetovej ekonomiky i politiky.

Z hľadiska klasického ekonomického uvažovania neexistuje dôvod chrániť prírodu keď náklady na ochranu sú vyššie ako predpokladané zisky. Dôležitým momentom, ktorý môže zmeniť ekonomické úvahy sú preferencie a hodnoty spoločnosti. Ľudia zdravému životnému prostrediu priradujú stále väčšiu spoločenskú hodnotu. Deväť z desiatich opýtaných Európanov na jar roku 2005 v prieskume

Eurobarometra je presvedčených o tom, že ochrana životného prostredia má byť pri rozhodovaní rovnako dôležitá ako ekonomika, a skoro dve tretiny Európanov by podľa prieskumu dalo prednosť ochrane životného prostredia pred zvyšovaním konkurencieschopnosti.

Našou úlohou je hľadať spôsoby ako sa zo vzniknutej situácie dostať. Určitú možnosť predstavuje zvyšovanie environmentálneho povedomia celej spoločnosti, hlavne vzdelávanie mladej generácie, ktorá poznaním ekonomických a environmentálnych nástrojov pozitívne ovplyvní chod priemyslu a tým zlepší kvalitu životného prostredia. Aby si ľudstvo zabezpečilo ďalšiu existenciu, musí poznať a rozumne využívať prírodu, inak nie je možné zabezpečiť základné podmienky života.

Príspevok je jedným z výstupov riešenia vedeckej grantovej úlohy IG č. 3/2013 „Globálne problémy svetovej ekonomiky v rámci sociálno-ekonomického rozvoja“

Literatúra

- Cihelková, E. a kol. (2009). *Světová ekonomika. Obecné trendy rozvoje*. 1. vyd. Praha : C.H.Beck. 273 s. Beckova edice ekonomie. ISBN 978-80-7400-155-0
- Cipra, T. (2005). *Praktický průvodce finanční a pojistnou matematikou*. 2. vyd. Praha : Ekopress. 308 s. ISBN 80-8611-991-2
- Cisár, V. a kol. (1987). *Člověk a životní prostředí*. Praha : Státní pedagogické nakladatelství. 263 s. ISBN 14-191-87.
- Čamrová, L. (2007). *Ekonomie a životní prostředí – nepřátelé či spojenci*. Praha : Alfa Publishing. 400 s. ISBN 978-80-86851-69-3
- Dvořák, A. a kol. (2007). *Kapitoly z ekonomie přírodních zdrojů a oceňování životního prostředí*. Praha: Vysoká škola ekonomická v Praze. 195 s. ISBN 978-80-245-1253-2
- Jeníček, V., Foltýn, J. (2010). *Globální problémy světa v ekonomických souvislostech*. Praha : C. H. Beck,. 324 s. ISBN 978-80-7400-326-4
- Kordoš, M. (2008). Súčasný procesy a prejavy internacionalizácie vo svetovej ekonomike. *Sociálno-ekonomická revue*. roč. 6, č. 1(2008), s. 138-143. ISSN 1336-3727.
- Kordoš, M. (2010). Inovačný rozvoj v podmienkach znalostnej ekonomiky. *Sociálno-ekonomická revue*. roč.8, č.4(2010), s.57-61. ISSN 1336-3727.
- Kustrová, M. a kol. (2005). *Ekológia a životné prostredie*. Liptovský Mikuláš : Akadémia ozbrojených síl v Liptovskom Mikuláši. 2005. 74 s. ISBN 80-8040-251-5.
- Kvasničková, D. a kol. (2002). *Životné prostredie*. Bratislava : Media Trade spol. s. r. o. 160 s. ISBN 80-08-03341-X.

- Lipková, L. (2005). *Medzinárodné hospodárske vzťahy*. Bratislava : Sprint. 2005. ISBN 80-88848-54-7
- Majerník, M. a kol. (2005). *Manažérstvo environmentálnych aspektov a rizík*. Prešov : Vydavateľstvo Michala Vaška. 348 s. ISBN 80-969148-4-7
- Pearce, D., Atkinson, G., Mourato, S. (2006). *Cost-Benefit Analysis and the Environment*. Recent Development. OECD. ISBN 92-64-0104.1
- Romančíková, E. (2004). *Finančno-ekonomické aspekty ochrany životného prostredia*. 270 s. ISBN 80-967771-1-4.
- Rupert, M. (2000). *Ideologies of Globalization*. Routledge, London, 2000. 187 p. ISBN 0-415-18925-X
- Šibl, D. a kol. (2000). *Světová ekonomika*. Bratislava : Elita spol. s. r. o. 460 s. ISBN 80-88848-60-1.
- Terem, P., Rýsová, L. (2012). *Environmentálny problém a jeho globálna dimenzia*. Euro-Atlantic Quarterly. [citované 28. 04. 2013]. Dostupné na: <http://eaq.sk/clanok/2011-11-10-environmentalny-problem-jeho-globalna-dimenzia>
- Turner, K., Parce, D., Bateman, I. (1994). *Environmental Economics: An Elementary introduction*. New York: Harvester Wheatsheaf
- Varadzin, F. (1997). *Teorie světové ekonomiky*: Technická univerzita Ostrava. (1997). 194 s. ISBN 80-7078-489-X.
- Euroactiv.sk. (2013). *Ekoinovácie potrebujú verejné peniaze* [citované 28. 04. 2013]. Dostupné na: <http://www.euractiv.sk/zivotne-prostredie/analiza/ekoinovacie-potrebuju-verejne-peniaze>
- Paradigma.sk. (2013). *Ekonomovia na čele zmeny*. [citované 28. 04. 2013]. Dostupné na:

http://www.paradigma.sk/redakcny_system/clanok.php?id=121

Enviroportal.sk. (2013). *Prevenca a náprava environmentálnych škôd*. [citované 19. 05. 2013]. Dostupné na:

<http://www.enviroportal.sk/environmentalne.skody/index.php>

Ministerstvo životného prostredia SR. (2013). *Rámcový dohovor OSN o zmene klímy* [citované 19. 05. 2013]. Dostupné na:

<http://www.enviro.gov.sk/servlets/files/8744>

Europa.eu. Portal európskej únie. (2013). *Systém obchodovania s emisiami* [citované 18. 05. 2013]. Dostupné na:

http://www.europa.europa.eu/system_of_trading_with_emissions

Kontakt:

Ing. Boris Janský
Trenčianska univerzita Alexandra Dubčeka v Trenčíne,
Fakulta sociálno-ekonomických vzťahov,
Študentská 2, Trenčín, 911 50
e-mail: boris.jansky@tnuni.sk

Ing. Katarína Havierniková, PhD.
Trenčianska univerzita Alexandra Dubčeka v Trenčíne,
Fakulta sociálno-ekonomických vzťahov,
Študentská 2, Trenčín, 911 50
e-mail: katarina.HHviernikova@tnuni.sk

Ing. Karol Krajčo
Trenčianska univerzita Alexandra Dubčeka v Trenčíne,
Fakulta sociálno-ekonomických vzťahov,
Študentská 2, Trenčín, 911 50
e-mail: karol.krajco@tnuni.sk

SUMMARY**Environmental issues and their impact on world economy development**

Boris JANSKÝ, Katarína HAVIERNIKOVÁ, Karol KRAJČO

With the development of human activities the environment continues to be destroyed. Human beings with their activities cause irreversible changes in nature and their interference exceeds the local dimension and becomes a global dimension. The stage of social life is characterized by growing environmental problems in almost all countries of the world. Their solution has become a global problem, because pollution does not respect borders between countries. The solution of the situation means adequately to reflect environmental issues, not only in people's thinking, but also in economic and political decision-making processes at all levels of governance. Abroad in recent years, the challenge of the environment and its linkage with economics attention has become a worldwide issue. This fact can be seen as an importance how the environment has been attributed to the economically developed countries, on the other hand, as a warning signal that economic growth can lead to environmental degradation.

Environment protection is now seen as an important prerequisite for the existence and further human society development. This problem went beyond national interests and has become a global issue. Article deals with the environmental issue as a world economy global issue. The subject will be to sketch out the environmental issues and their impact on international economics system. We try to find out the link between the environmental issue and international economics system within the global issues on the background of ongoing globalization processes in world economy. To solve this situation needs to reflect the environmental issues adequately in terms of international economics development as well as to respect the environmental policy. To find out the balance between those two characteristics is a debating issue on the field of international economics and politics.

Issues associated with the environment are an important part of our lives and are also unrelenting tax for comfort that most of the world today can afford. These problems affect all environmental components such as water, air, soil and human being is not an exemption. Addressing the protection of air, soil and water is a matter for each country. It depends on the possibility to use technical equipment that conserve natural resources and limit environment pollution. Many differences are related to the economic disparities between industrialized and developing countries. The aim is to raise environmental awareness throughout society, especially by education of the young generation, which can explore the economic and environmental indicators and will positively affect the operation of the industry and improve environmental quality in the proper way.

Jell Classification: F 53, F 63, I 31

ENERGETICKÁ BEZPEČNOSŤ AKO GLOBÁLNY PROBLÉM SVETOVEJ EKONOMIKY

Energy security as an international economics global issue

Marcel KORDOŠ

Abstrakt

Príspevok sa zaoberá energetickým problémom ako globálnym problém svetovej ekonomiky. Predmetom bude náčrt energetických problémov a ich vplyv na svetovú ekonomiku. Pôjde o určenie previazanosti energetickej problematiky so svetovou ekonomikou v rámci globálnych problémov na pozadí prebiehajúcich globalizačných procesov vo svetovom hospodárstve. Riešenie otázok energetickej bezpečnosti sa stalo celosvetovým problémom, pretože nedostatok energetických zdrojov nerešpektuje hranice medzi jednotlivými krajinami. Riešenie vzniknutej situácie predpokladá adekvátne reflektovať otázky energetickej bezpečnosti a energetickej politiky v rámci rozvoja svetovej ekonomiky a zároveň rešpektovať aj energetickú problematiku. Nájsť vyváženú mieru medzi týmito dvoma charakteristikami je diskutovaným problémom na poli svetovej ekonomiky i politiky. Cieľom každého štátu je trvalo udržateľný ekonomický rast, pričom zabezpečenie tohto ekonomického rastu je podmienené bezpečnosťou dodávky energie, pri optimálnych nákladoch a primeranej ochrane životného prostredia

Kľúčové slová

svetová ekonomika, energetická politika, energetický problém, globálne problémy, energetická bezpečnosť.

Abstract

Article deals with the energy issue as a world economy global issue. The subject will be to sketch out the energy issues and their impact on international economics system. We try to find out the link between the energy issue and international economics system within the global issues on the background of ongoing globalization processes in world economy. The energy issue solving has become a global issue because the lack of energy sources does not respect the borders among particular states. To solve this situation needs to reflect the energy issues adequately in terms of international economics development as well as to respect the energy security and energy policy. To find out the balanced between those two characteristics is a debating issue on the field of international economics and politics. Each state's goal is the sustainable development while saving this economic growth is conditioned by the save energy supplies taking into account the optimal costs and environmental issues.

Key words

international economics, energy policy, energy issue, global issues, energy security.

Jell Classification: F 53, F 63, I 31.

Úvod

Rast energetickej a surovinovej náročnosti priemyselných odvetví a zvyšujúce sa nároky ľudí na kvalitu života prehĺbujú závislosť štátov od životne dôležitých zdrojov vrátane potravín a pravdepodobnosť vzniku surovinových a energetických kríz, ktoré môžu viesť až k ozbrojeným konfliktom. Neobnoviteľnosť väčšiny energetických zdrojov túto závislosť ešte viac zväčšuje. Vysoká závislosť od nepretržitého prísunu základných surovín, neobnoviteľných zdrojov energie a ich dopravy môže prerásť do ohrozenia nielen ekonomickej prosperity a stability, ale aj bezpečnosti

štátu. Nerozvážne a neefektívne vyťažovanie prírodných zdrojov môže viesť k ich vyčerpaniu a nenávratným škodám na životnom prostredí. Bezpečnostné hrozby a výzvy sú dynamické, vzájomne previazané a podliehajú zmenám v závislosti od vnútorných, regionálnych a globálnych podmienok. Preto je potrebné problematiku energetickej bezpečnosti vnímať aj v nadnárodnom a euroatlantickom kontexte.

Cieľom príspevku je na základe analýzy energetickej bezpečnosti a energetickej politiky v rámci svetovej ekonomiky určiť možnosti riešenia energetickej bezpečnosti v spojitosti s vplyvom na

sociálno-ekonomický rozvoj svetového hospodárstva. Na základe uvedeného sa príspevok bude zaoberať teoretickými aspektmi energetickej bezpečnosti, energetickej politiky, pokračujúc analýzou situácie globálnych energetických trendov a hrozieb v rámci spolupráci krajín v oblasti využívania energetických zdrojov vyústením do návrhov možnosti riešenia problémov energetickej bezpečnosti vo svetovom hospodárstve v kontexte jeho ďalšieho sociálno-ekonomického rozvoja. Vyústením analyzovanej problematiky bude identifikácia a zmapovanie možných dopadov stratégie energetickej bezpečnosti na rozvoj svetovej ekonomiky. Na dosiahnutie stanoveného cieľa budú aplikované vedecké metodologické postupy ako analýza, syntéza, komparácia, dedukcia a prognóza.

Globalizujúca sa svetová ekonomika mení rokmi zaužívané postupy a zasahuje do všetkých oblastí spoločenského života. S cieľom zabezpečiť ekonomický rast a zamestnanosť a tým aj rast životnej úrovne obyvateľstva, rastú požiadavky na výrobu a služby, surovinové a energetické zdroje. Vedecko-technický pokrok síce znásobuje možnosti výroby a spotreby, ale znamená aj rastúci dopyt po surovinách a energii, vrátane dopytu po alternatívnych energetických zdrojoch. Energia sa stáva jedným z kľúčových faktorov ekonomického rastu. Keďže energia je jedným z činiteľov, ktoré určujú vstupy do výroby a tým aj výrobné náklady, rastúce ceny za energiu znásobujú tlaky na výrobcov, znižujú zisk. V záujme ekonomického rozvoja je preto potrebné zabezpečiť energetické zdroje na liberalizovanom trhu pri akceptovateľných cenách. Negatívne dôsledky aj krátkodobého výpadku energie nastoľujú problém energetickej bezpečnosti na druhej strane však prispievajú ku konsolidácii energetických spoločností a revitalizácii záujmu o využívanie jadrovej energetiky. (Cuhelková, 2009)

1. Charakteristika energetickej bezpečnosti a energetickej politiky

Pod vplyvom významu, ktorý má energetika v spoločenskom živote a v ekonomike, sa hľadá riešenie energetickej bezpečnosti najmä v liberalizácii trhov s energiou, v diverzifikácii a v efektívnom využívaní zdrojov, v postupoch, ktoré znásobia konkurenciu na trhoch s energetickými zdrojmi. V širšom zmysle ide o opatrenia na území jednotlivých štátov a medzinárodných spoločenstiev, ktoré majú zabezpečiť stabilné dodávky energie pri prijateľných a stabilizovaných cenách, ale aj garantovať ochranu kritickej energetickej infraštruktúry a preukázať pripravenosť štátu efektívne reagovať na krízové situácie a teroristické hrozby.

1.1 Energetická bezpečnosť

Úvod 21. storočia znamená nový model rozvoja energetiky, súbežne s novým prístupom k energetickej bezpečnosti. Rýchle a sínusoidné zmeny cien za nosné energetické suroviny: ropu a plyn, problémy s ich dodávkami v súvislosti s prírodnými katastrofami, tranzitnými nejasnosťami, alebo teroristickými akciami, až po zvýšenie hranice nedôvery medzi dodávateľmi a spotrebiteľmi, to sú všetko faktory, ktoré nútia dôsledne sa zamýšľať nad témou dlhodobej energetickej kooperácie a zlepšovania, či zvyšovania energetického komfortu a úrovne energetickej bezpečnosti.

Samotná kategória energetickej bezpečnosti nie je až taká stará. Svoju „popularitu“ získala predovšetkým v roku 1973, v čase prvého ropného šoku a definovala sa najmä a výhradne v spojení s energetickou sebestačnosťou. Neskôr sa stalo jasné, že štát môže byť súbežne závislý od dodávok, ale ak je schopný zabezpečiť ich plynulosť a stabilitu, rozumné ceny a optimálnu diverzifikáciu, z pohľadu energetickej bezpečnosti však byť v stabilnej pozícii. Energetická bezpečnosť je definovaná ako nepretržitá dostupnosť nosičov v rôznych formách, v dostatočnej kvalite a za prístupné ceny. Možno ju vnímať ako samostatný rozširujúci aspekt bezpečnosti štátu, po boku vojenskej, hospodárskej, či environmentálnej bezpečnosti, alebo ako ich podriadený, doplňujúci aspekt.

Podľa Fabuša (2011) pod pojmom energetická bezpečnosť sa skrýva spoľahlivá dodávka energie a prístup k energetickým zdrojom a palivám v požadovanom množstve a kvalite, za spravodlivé ceny. Energetická bezpečnosť závisí od bezpečnosti zásobovania ako aj od technickej bezpečnosti energetických zariadení. Nemožno ju chápať izolovane, pretože na globálnom energetickom trhu nie je spojená len s domácimi a medzinárodnými dodávkami energie, ale aj so spoľahlivosťou obchodných partnerov. *Bezpečnosť dodávky energie* je definovaná ako zabezpečenie rovnováhy ponuky energie a požiadaviek na jej spotrebu; bezpečnosťou dodávky je aj zabezpečenie technickej bezpečnosti zariadení. Energetická bezpečnosť je ovplyvňovaná citlivými ekonomickými, ako aj geopolitickými aspektmi, ktoré formujú aj jej dnes už nespochybniteľný vonkajší, zahranično-politický rozmer.

Energetickú bezpečnosť je možné vnímať ako samostatný rozširujúci aspekt bezpečnosti (štátu), po boku vojenskej, hospodárskej, či environmentálnej bezpečnosti, alebo ako ich podriadený, doplňujúci aspekt. V každom prípade si však musíme položiť tri základné otázky, ktoré definujú bezpečnosť:

- koho/čo chrániť;
- pred kým/čím chrániť;
- kto a ako má chrániť.

V prípade energetickej bezpečnosti jednotliví aktéri nie sú tak jasne identifikovateľní. Odpoveď na tieto otázky je v tomto prípade do značnej miery politickým rozhodnutím, ktoré označením ohrozených (prvá otázka) a ohrozujúcich (druhá otázka) aktérov predurčuje náplň energetickej bezpečnostnej politiky (náplň tretej otázky). Azda najmarkantnejší rozdiel vo vnímaní energetickej bezpečnosti medzi jednotlivými krajinami závisí od ich energetickej a ekonomickej situácie.

Krajiny ktorých hospodárstvo je závislé na vývoze energetických surovín vnímajú energetickú bezpečnosť najmä ako otázku zabezpečenia príjmov rozpočtu skrze bezpečnosť dopytu. Krajiny, ako Slovenská Republika, ktoré sú závislé na dovoze energetických surovín a nemajú výnimočné postavenie na globálnom trhu z titulu svojej veľkosti (ako Japonsko na trhu so skvapalneným plynom) sa skôr zameriavajú na aspekty bezpečnosti ponuky energetických surovín. Významné tranzitné krajiny (Ukrajina, Bielorusko, Poľsko, či Slovensko) by sa podľa očakávaní mali tiež zameriavať na udržanie tohto výnimočného postavenia v budúcnosti. (Lipková, 2005)

V štáte, ktorý je odkázaný na dovoz fosílnych energetických zdrojov, energetická bezpečnosť závisí najmä od geopolitických aspektov, možností uskladnenia energetických zdrojov a ich náhrady inými zdrojmi. Definície energetickej bezpečnosti pre krajiny dovážajúce energetické suroviny pozostávajú najčastejšie z troch aspektov:

- prístupu k adekvátnemu množstvu energetických surovín,
- v adekvátnej forme, a
- za adekvátnu cenu.

Už na prvý pohľad je však jasné, že tieto tri optimistické aspekty nie sú príliš užitočné ak sa ich pokúsime využiť pre analýzu. Adekvátne množstvo a formu je možné analyzovať podľa historických údajov o spotrebe, avšak adekvátna cena je viac chimerický, než ekonomický alebo analytický pojem.

1.2 Energetická politika

Energetická politika je strategický dokument, ktorý určuje základné ciele a rámce rozvoja energetiky v dlhodobom časovom výhľade. Energetická politika je východiskom pre ďalšie smerovanie rozvoja nasledovných priemyselných odvetví:

- elektroenergetiky,
- tepelnej energetiky,

- plynárenstva,
- ťažby, spracovania a prepravy ropy,
- ťažby uhlia,
- využívania obnoviteľných zdrojov energie.

Podľa Fabuša (2009) cieľom energetickej politiky je vytvoriť predpoklady pre zabezpečenie dostatočného množstva energie, jej efektívne využívanie, bezpečnú a plynulú dodávku a maximalizáciu úspor na strane spotreby. Realizáciou energetickej politiky sa dosiahne zabezpečenie energetických potrieb, cesta k trvalému znižovaniu energetickej náročnosti, vytvorenie konkurenčného prostredia na energetickom trhu s cieľom znížiť náklady na všetkých stupňoch a odstrániť jednostrannú závislosť na dodávateľovi energie. Zároveň jej realizácia vytvára predpoklady pre zvýšenie energetickej efektívnosti.

Komplex nástrojov zvyšovania energetickej bezpečnosti je možné vymedziť nasledovnými atribútmi, ktoré by mal každý štát brať do úvahy pri formovaní svojej stratégie energetickej politiky v rámci energetickej bezpečnosti:

1. Vhodný energetický mix.
2. Využívanie domácich a obnoviteľných zdrojov energie.
3. Diverzifikácia zdrojov energie.
4. Znižovanie energetickej náročnosti hospodárstva a zvyšovanie energetickej efektívnosti.
5. Znižovanie spotreby fosílnych palív - uhlie, ropa, zemný plyn.

2. Analytický prehľad situácie globálnych energetických trendov a hrozieb

Všetky moderné rozvinuté ekonomiky sú závislé na dostatočnom príleve energie – jednak na zaručených dodávkach a na druhej strane aj na stabilných cenách. Videli sme v sedemdesiatych rokoch 20. storočia, keď ceny surovej ropy narástli 4-násobne, že náhle prerušenia dodávok môže mať nielen veľké politické, ale aj hospodárske dôsledky. Dnešný malý manévrovací priestor na globálnom energetickom trhu a nedávne nárasty cien, nehovoriac o hrozbe teroristických útokov proti kritickej infraštruktúre, urobili znovu z energetickej bezpečnosti otázku strategической dôležitosti.

Jednou zo slabín energetickej bezpečnosti sú komunikačné a prepravné cesty. Štyridsať percent svetových dodávok ropy dnes prechádza Hormuzskými úžinami v Perzskom zálive a odborníci predpokladajú, že o 20 rokov tento podiel narastie na 60 percent. Niektoré krajiny majú nepomerne veľkú úlohu v dodávkach ropy a plynu na svetový trh, čo

robí z ich vlastnej politiky a vnútorného vývoja dôležitý faktor svetovej ekonomiky. Napríklad 60 percent svetových zásob ropy sa nachádza len v dvoch krajinách, Rusku a Iráne. (Jeníček, Foltýn, 2010)

Severná Amerika a Európa sa stávajú čoraz viac závislejšími na dovážanej energii. EÚ napríklad dnes dováža 55% svojho zemného plynu a 50 % tohto objemu prichádza z Ruska. Zmena spotreby od ropy k zemnému plynu zvýši v určitom ohľade závislosť na niektorých krajinách. Rusko má napríklad 6 % svetových zásob ropy, ale 30 % zásob zemného plynu. Nie je preto prekvapenie, že obmedzená ponuka na trhu oživila debatu o alternatívnych zdrojoch energie, akými je solárna energia alebo biomasa, nehovoriac o jadrovej energii. Biomasa však dnes tvorí len 1 percento pohonných hmôt a odborníci nepredpokladajú, že tento pomer v období 20 rokov prevýši 5 %. Ešte aj dnes tvorí uhlie dve tretiny spotreby energie v Číne a Indii a pevné palivá tvoria 90 % svetového dopytu po energii. Ropa ešte stále predstavuje 40 % svetového energetického mixu vzhľadom na jej výsočné postavenie v dopravnom sektore. Štatistika preukazuje, ako by dopyt mohol naozaj exponenciálne narásť v budúcich rokoch. V USA vlastní 868 z 1000 ľudí auto. V EÚ je štatistika 680 ľudí z 1000. Ale v Číne je to stále len 13. Predstavte si, aký by bol dopad na energetické dodávky, keby sa čínska štatistika priblížila úrovni EÚ alebo USA počas nasledujúcich 20 rokov. (Fabuš, 2009)

Stredný východ zostane absolútne kritický pre energetickú bezpečnosť, lebo sa tu dnes nachádza 61 percent ropných zásob. Medzinárodná energetická agentúra poukazuje na to, že počas nasledujúcich 30 rokov prišlo k 17 výpadkom v dodávkach ropy, ktorých dôsledkom boli straty produkcie o vyše pol milióna barelov denne. Štrnásť z nich bolo na Strednom východe. Zároveň je Stredný východ naďalej svetovým regiónom, kde sa nachádza najviac nerozvinutých ropných polí. Preto bude politická stabilita kľúčovou v tejto oblasti pre energetickú bezpečnosť, ako aj pre vyriešenie iných napätí v 21. storočí.

Ďalším aspektom dnešných obáv z energetickej bezpečnosti je skutočnosť, že čoraz viac krajín je závislá na dodávkach, ktoré sa presúvajú na obrovské vzdialenosti, napríklad v ropovodoch pretínajúcich celé kontinenty alebo tankeroch prepravujúcich skvapalnený zemný plyn cez obrovské šíravy oceánov. V nasledujúcom desaťročí sa tieto supertankery stanú nielen početnejšími, ale aj oveľa väčšími. Na pokrytie zvyšujúceho dopytu sa vytvára čoraz zraniteľnejšia a komplikovanejšia infraštruktúra, ako nové projekty energovodov alebo vytváranie terminálov na skvapalnený zemný plyn. Toto je jedným aspektom globalizácie, pretože podčiarkuje vzájomnú závislosť medzi dodávateľmi a spotrebiteľmi dodávateľmi v

komplexnej reťazi, ktorá vyžaduje obojstrannú bezpečnosť na súši aj mori.

Pokiaľ ide o terorizmus, prichádzajú výslovné hrozby od al-Kájdý o vedení „ekonomického džihádu“ útokmi na energetické zariadenia. Útoky už boli realizované proti francúzskemu tankeru v Perzskom zálive a proti najväčšej ropnej rafinérii v Saudskej Arábii. Aj keď tieto útoky neuspeli, môžu destabilizovať trh na isté obdobie a zvýšiť poisťné poplatky. Takisto naštartovali diskusiu o miere medzi ropnými spoločnosťami, v ktorej si môžu zaistiť vlastnú bezpečnosť, alebo je nutné obrátiť sa na vlády alebo medzinárodné organizácie, aby pomohli s krízovým plánovaním a poskytli záložnú podporu v prípade krízy alebo incidentu.

Zároveň sa potvrdzuje, že je náročné zvýšiť dodávky alebo nájsť nové energetické zdroje na uspokojenie rastúceho dopytu, najmä z Číny a Indie. Každoročne strácame na celkovej produkcii ekvivalent Severného mora. Rusko a Irán takisto majú problémy so zvyšovaním výroby vzhľadom na podinvestovanosť a starnúcu infraštruktúru. Nedávna nestabilita v oblasti nigérijskej delty zredukovala dodávky z tejto krajiny o štvrtinu. (Lipková, 2005)

Na rozdiel od mnohých iných oblastí ekonomiky je veľká časť svetovej ropnej produkcie v štátom kontrolovaných rukách. Len 4 percentá známych nálezísk ropy sú kontrolované vedúcimi mnohonárodnými ropnými spoločnosťami, akými sú Exxon, Shell alebo BP. Rusko od roku 2000 znovuznárodnilo tretinu svojej produkcie, čo je významné, keď si uvedomíme, že ruská výroba ropy predstavovala 40 percent nárastu svetových dodávok v ostatných rokoch. Osemdesiat percent všetkých ropných prostriedkov je dnes v štátnom vlastníctve a štáty profitujúce z aktuálnych vysokých cien nie sú motivované k zvýšeniu výroby. Preto vysoké ceny a dnešná obmedzená ponuka na energetickom trhu so žiadnym alebo malým vankúšom rezervnej kapacity povedie k významným dôsledkom pre severnú Ameriku a Európu, ak dodávky klesnú čo len o malú časť. (Ševce, 2009)

Medzi ďalšie hrozby možno zaradiť aj vyčerpanie zdrojov energie, t.j. fosílnych palív, ktoré sa už neobnovia. Pri týchto energiách sa energia využíva nepriamo – je zhmotnená v uhlí, rope a zemnom plyne. V súvislosti s problémom nedostatku energie sa skúma možnosť doplnenia či prechodu od konvenčných zdrojov energie k alternatívnym zdrojom.

Podľa Medzinárodnej energetickej asociácie by spotreba zemného plynu mala do roku 2030 vzrásť na dvojnásobok, teda na 5 biliónov m³ ročne. To si však bude vyžadovať v nasledujúcich 10 rokoch ročné investície v rozsahu 100 miliárd USD. Zároveň sa predpokladá, že elektrárenský trh sa postupne bude

do roku 2030 meniť a prechádzať z ropy a fosílnych palív na zemný plyn. Ak dnes elektrárne, ktoré spaľujú zemný plyn, predstavujú 15 %, v roku 2030 by hodnota vyrobenej elektriny v takýchto elektrárnach mala byť 35 %. Do roku 2025 by síce mohli dôjsť k nasadeniu kvapalného plynu LNG, avšak existuje tu značný problém v oblasti investícií. Náklady na jeden takýto projekt predstavujú zhruba 5 miliárd USD. (Europa.eu, 2013)

Tieto skutočnosti pomerne výrazne poukazujú na to, že rozsiahle investície si budú môcť dovoliť len veľké spoločnosti. Z toho vyplýva, že je možné očakávať v budúcnosti v energetickom sektore fúzie a akvizície. Tendenciu koncentrácie v tomto sektore jasne potvrdzuje aj séria krokov a opatrení energetických spoločností ako Enel, E.ON, Endesa a iné.

Vzhľadom na uvedený vývoj možno konštatovať, že Európska únia sa dostáva v oblasti energetiky do stále zložitejšej situácie:

- Pôvodné predstavy o náleziskách v Nórsku, ktoré mali zvýšiť svoju ťažobnú kapacitu, sa ukázali ako nereálne;
- Možnosť otvárania nových nálezísk na kontinentálnom šelfe vo Veľkej Británii a Holandsku, aj keby sa uskutočnili za cenu podstatne náročnejších ťažobných podmienok, v hĺbke viac ako 1000 m, budú vyžadovať veľmi veľké investície, pritom ich ťažobná kapacita nebude viac ako 10 % ich súčasnej produkcie;
- Stále viac sa ukazuje, že fúzie podnikov sa budú orientovať nielen na ovládanie distribučných sietí, ale aj na získanie ťažobných polí a udeľovanie nových licencií.

Už v teraz je zreteľná veľmi intenzívna snaha získať nové licencie v Iráne, Iraku a v západnej Číne. Zároveň s tým dochádza k nárastu záujmu o získanie licencií v oblasti Arktídy. Dá sa pritom predpokladať, že tieto ložiská by mohli aspoň sčasti odbremeniť ťažbu v oblasti Saudskej Arábie. S tým súvisí celý rad ďalších problémov:

- Arktická oblasť, v ktorej sa nachádza zhruba 25 % ložísk ropy a viac než 30 % ložísk zemného plynu, je v súčasnosti stále viac postihovaná topením permafrostu. V dôsledku roztápania permafrostu a v dôsledku otepľovania bude preto nutné prebudovať celú sériu ťažobných zariadení a aj transportných a spracovateľských zariadení.
- Aj za predpokladu konsenzu medzi producentmi, budú stále nové ložiská prechádzať rizikovými a problémovými teritóriami.

Tento krátky prehľad globálnych energetických trendov podčiarkuje, že energia je naozaj reálnym bezpečnostným problémom sveta. Na trhu s tak nízkou ponukou a s takou veľkou závislosťou na rope a plyne

by hrozby pre dodávky energie mohli prísť z viacerých rôznych zdrojov – prírodných katastrof, teroristických útokov, politického nátlaku a vydierania alebo prerušenie dodávok v dôsledku regionálnych konfliktov alebo napätí, a to sme pomenovali len niekoľko. Toto vytvára potrebu mať stratégiu na predídenie výpadkom, ako aj opatrenia na minimalizáciu dôsledkov na úroveň dodávok v prípade veľkej medzinárodnej krízy. Takisto to naznačuje, že energetická bezpečnosť má potenciál vytvoriť veľkú krízu, alebo prinajmenšom, že snaha o zaistenie garantovaných dodávok by mohla v rastúcej miere ovplyvňovať zahraničnú politiku krajín vo svete.

3 Možné dopady stratégie energetickej bezpečnosti na rozvoj svetovej ekonomiky

Neschopnosť zabezpečiť stabilitu národnej energetickej siete môže mať nesmierny dopad na celú spojenú sústavu a výsledkom bude obrovský výpadok siete v niektorých krajinách. Ale vláda doteraz ponechávala celý proces „na voľnobeh“, s tým, že trh to vyrieši. Do roku 2013 možno očakávať vážny nedostatok elektrickej energie na európskom trhu. Dnes žiaden investor nemieni investovať do výstavby elektrárne, kde je dlhá doba návratnosti investícií. Preto je tu nezastupiteľná úloha štátu, prevziať takúto zodpovednosť na seba. Ak sa donedávna prezentoval názor, že nie je záujem stavať nové jadrové reaktory, opak je pravdou. Všetky krajiny, ktorých vlády sa zodpovedne a cieľavedome stavajú k otázke energetickej bezpečnosti, sa venujú príprave atómových elektrární z pohľadu zvyšovania ich bezpečnosti, predlžovania ich životnosti.

Každá vláda by mala aktívne vstupovať do riešenia problému a určuje priority a tie sú a v každom štáte budú: zásobovať elektrickou energiou celé hospodárstvo zo zdrojov, ktoré vie vláda ovplyvňovať, regulovať. Túto možnosť si nijaká vláda nemôže pustiť zo svojich rúk – ide predsa o energetickú bezpečnosť štátu

3.1 Úloha štátu

Energetická efektívnosť by mala byť integrálnou súčasťou energetickej politiky každého štátu aj v súvislosti s energetickou bezpečnosťou. Energeticky úsporné opatrenia výrazne prispievajú k znižovaniu emisií znečisťujúcich látok, ako aj skleníkových plynov a prispievajú tak k plneniu stratégie štátov v oblasti životného prostredia a zmeny klímy. Na vytvorenie koherentnej politiky energetickej efektívnosti je nevyhnutné poznať problémy jednotlivých sektorov konečnej spotreby energie a

zvoliť si adekvátne prostriedky na ich prekonanie. Energeticky úsporné programy je potrebné efektívne nadefinovať v koncepčných dokumentoch, na ktoré nadväzujú zodpovedajúce legislatívne predpisy. Politiky v tejto oblasti prinášajú výsledky v dlhodobšej perspektíve, keďže ide o štrukturálne zmeny. Ich výsledkom nie je samotná stratégia, ale akceptácia princípov energetickej efektívnosti, ich realizácia v praxi všetkými účastníkmi trhu vo verejnom sektore, podnikateľskej sfére ako aj obyvateľstvom. Tento proces musí byť transparentný so spoluúčasťou verejnosti, pričom musí byť dostatočne flexibilný, aby umožnil sústrediť potrebné finančné zdroje a podporné programy na nákladovo efektívne opatrenia.

3. 2 Cena energie

Podľa analytikov bude v budúcich troch desaťročiach hlavná časť investičných prostriedkov plynúť do rozvoja výroby elektriny a menšia časť bude sprístupňovať ložiská ropy a plynu. Kým v USA a v Európe bude treba budovať zdroje pre energetickú špičku, v rozvojových krajinách bude potrebné budovať nielen elektrárne, ale aj rozvodné siete. Obrovské prostriedky sa budú musieť investovať aj do prenosových sústav. Je to jediná cesta, ako sa svet môže vyhnúť veľkým výpadkom v dodávkach elektriny, aké prežívala západná časť Európy a východ USA počas letných mesiacov. Asi pätinu tejto sumy bude treba investovať v Číne, ktorá má najrýchlejšie rastúcu ekonomiku na svete a v ktorej prudko rastie aj spotreba elektriny.

Ceny ropy sú v súčasnom období hlavným činiteľom, ktorý prispieva k rastu cien zemného plynu na celom svete a bude hlavným faktorom aj počas budúcich rokov. Viac ako 90 % z celkového počtu cien plynu v kontinentálnej Európe, v Ázii, či Tichomorí sú priamo vo vzorci naviazané na ceny ropných produktov. Taktiež v severnej Amerike ako aj vo Veľkej Británii zmeny ceny ropných produktov v typickom prípade ovplyvňujú ceny plynu.

Ceny zemného plynu súvisia s cenami ropy jednak cez existenciu dlhodobých kontraktov naviazaných na cenu ropných produktov, ale taktiež cez konkurenciu na trhoch. Zemný plyn totiž pre ropné produkty predstavuje vhodný palivový substitút a naopak. Pri zemnom plyne taktiež v podstate nefunguje svetový trh a mnoho trhov je málo likvidných. Na cenu zemného plynu vplýva rovnako konkurencia inej možnosti dovozu zemného plynu (gas-to-gas competition). Aj z týchto dôvodov je cena plynu len ťažko odhadnuteľná pre dlhšie budúce obdobie a každú prognózu treba brať iba ako indikatívny odhad budúceho vývoja. (Fabuš, 2011)

Súčasná situácia na slovenskom energetickom trhu vo vzťahu k cenám energie je pre koncových odberateľov nevyhovujúca. Je dôsledkom aj toho, že energetický trh je len deklaratívne liberalizovaný, ale nie je liberalizovaný reálne. Ak nebude prebytok ponuky energie, ako komodity vo všetkých jej formách, nad dopytom, nedôjde ani k pôsobeniu trhových mechanizmov, nevytvorí sa trhové prostredie a tiež likvidný trh.

Domáce hnedé uhlie v súčasnosti predstavuje približne 79 % spotreby hnedého uhlia potrebnej na výrobu elektriny a tepla. Napriek predpokladanému poklesu spotreby uhlia v dôsledku sprísnených emisných limitov zostáva naďalej domáce uhlie jediným neobnoviteľným zdrojom potrebným pre zabezpečenie spoľahlivosti zásobovania energiou. Riziko pohybu cien uhlia je všeobecne charakterizované ako stredne vysoké. (MH SR, 2013)

Zásobovanie biomasou je jednou z perspektívnych oblastí zvyšovania bezpečnosti zásobovania primárnymi energetickými zdrojmi. Napriek predpokladu postupnej stabilizácie dodávok biomasy na energetické účely je potrebné kalkulovať s rizikom vývozu biomasy do iných krajín s cieľom dosiahnuť vyššie zisky, čo bude mať tiež vplyv na rast ceny.

Ceny elektriny na Slovensku a v stredoeurópskom regióne sa budú postupne približovať k cenovej úrovni na nemeckom trhu s elektrinou. Ďalší vývoj ceny bude ovplyvnený viacerými faktormi ako napr. celkovou situáciou na trhu s elektrinou, vývojom trhu s palivami, potrebou nových investícií, rozsahom odstavovania výrobných zariadení, budúcim palivovým mixom zdrojov, poplatkami za CO₂ a pod. Uvedené faktory budú pôsobiť na rast cien elektriny. Je možné očakávať aj zvýšenie cien elektriny na zabezpečenie podporných služieb.

Z výsledkov štatistických zisťovaní vyplýva, že podiel nákladov domácnosti na energiu vzhľadom na príjem je v SR približne 15% a u nižšie príjmových skupín až 30%. Vo vyspelých krajinách je tento podiel menej ako 10%. (MH SR, 2013)

3. 3 Zamestnanosť

Energetika zohrávala dôležitú úlohu v rozvoji svetového hospodárstva a podieľa sa 2,4 % na HDP. V energetike pracuje 2,1 % zamestnancov z celkového počtu pracovných síl. Na spotrebe energie sa zemný plyn podieľa 35,5 %, ropa a ropné produkty 25,5 %, elektrina 17,5 % a palivá 9 %. Priemysel spotrebuje 42 % energie, domácnosti 25 %, doprava 20 % a iné činnosti 13 %. (Euroactiv.sk, 2013)

Z uvedeného vyplýva, že stabilná a bezpečná dodávka energie má kľúčovú úlohu pre konkurencieschopnosť a tak nepriamo pôsobí na hospodársky rast, čo v konečnom dôsledku zvyšuje zamestnanosť a celkovú kvalitu života.

3. 4 Životné prostredie

Klimatické zmeny už nie sú iba neurčitou a vzdialenou hrozbou, ale aktuálnym problémom súčasnosti. Najnovšie správy týkajúce sa globálneho otepľovania potvrdzujú, že otepľovanie planéty je nespochybniteľné a významný podiel na tom má ľudská činnosť.

Správa Medzivládneho panelu z roku 1998 pre zmenu klímy obsahuje niekoľko možností reakcií na klimatické zmeny. Radikálne zníženie emisií oxidu uhličitého, o 50 až 85 % do roku 2050, je nutné, aby sa globálne otepľovanie udržalo pod kontrolou. Toto radikálne obmedzenie emisií na potrebnej úrovni je ekonomicky a technicky možné. Aj v prípade okamžitej a intenzívnej reakcie sa rastu teploty nepodarí zabrániť a priemerná globálna teplota vzrastie o dva stupne Celzia. Tento nárast však vedci považujú za horný limit, do ktorého by ešte nemali hroziť rozsiahle katastrofy. Globálne otepľovanie sa spája najmä so stúpaním hladiny morí, s roztopením ľadovcov a ľadu v oblasti severného pólu, s rozširovaním púští a premnožením niektorých druhov hmyzu, najmä moskytov. Vedci preto odporučili, aby produkcia skleníkových plynov začala klesať najneskôr od roku 2015. (SME, 2013)

Slovensko sa už v tomto storočí zaradí medzi krajiny stredne postihnuté globálnym otepľovaním. Škody budú rýchlejšie a rozsiahlejšie, ako sa pôvodne predpokladalo, a negatívnymi následkami globálneho otepľovania by mali byť najviac postihnutí ľudia žijúci v najchudobnejších oblastiach sveta.

Ešte do konca tohto storočia sa podľa súčasných predpovedí klimatológov roztopí väčšina arktickej ľadovej pokrývky, situáciu v Antarktíde je podľa vedcov ešte ťažko predvídať. Budúci vývoj svetovej klímy však bude rozhodne závisieť od počtu obyvateľov planéty, množstva spotrebovanej energie a najmä od množstva skleníkových plynov vypustených do ovzdušia.

3. 5 Politicko-ekonomické riešenie problému energetickej bezpečnosti

Podľa Snaara (2002) energetický problém nie je riešiteľný jedným spôsobom. Ku krátkodobým riešeniam patrí nákup akcií ruských spoločností západnými konzorciami, prostredníctvom ktorého by

sa prethrhli väzby s ruskou politickou reprezentáciou a zaviedli západné štandardy riadenia firiem. Vstup Ruska do WTO by prispel k transparentnejšiemu investičnému prostrediu v krajine. Ratifikácia Energetickej charty Ruskou federáciou by zaviedla transparentné podmienky prístupu k transportným trasám a spoločné ťažobné konzorciá zahraničných a ruských spoločností by zabezpečili potrebný transfer investícií a moderných technológií, čím by sa docielila vyššia efektívnosť ťažby. Spochybniteľná je však miera vymáhateľnosti práv v ruských podmienkach plynúcich z charty. Snaar (2002) dodáva, že k ďalším riešeniam európskej energetickej bezpečnosti patrí diverzifikácia zdrojov ako aj diverzifikácia importných trás, šetrenie energiami, zvyšovanie energetickej efektívnosti a zvyšovanie podielu obnoviteľných zdrojov. Do budúcnosti takisto EÚ musí byť schopná podľa vzoru USA zabezpečiť vojensky svoje ekonomické záujmy posilňovaním európskeho piliera v rámci NATO. Rozmiestnenie európskych jednotiek by malo kopírovať transportné koridory ako sú vyznačené v projektoch TRACECA. Dlhodobým riešením sú však energie budúcnosti ako vodík či palivové články. Všetko to môže prispieť k vyriešeniu globálneho energetického problému.

Záver

V súčasnosti je každá realizačná činnosť ľudí v rámci hospodárskeho systému krajiny úzko spätá so zdrojmi energie a ich ekonomicko-efektívnou a technologickou využiteľnosťou. Sú determinujúcimi faktormi rozvoja ľudskej spoločnosti. V tomto procese významnú úlohu zohráva stupeň rozvoja danej ekonomiky, dostupnosť zdrojov energie, tradičné väzby v kontexte spoločensko-politických súvislostí, ktoré majú svoj odraz v systéme nosičov energií (plynovody, ropovody, vysokonapäťové rozvody elektrickej energie a pod.), do ktorých boli vkladane nemalé finančné prostriedky, a v konečnom dôsledku aj vývoj cien jednotlivých druhov energií. Energia, ktorú dnes využívame ako teplo, elektrina, palivá pre motorové vozidlá, má svoj pôvod prevažne vo fosílnych palivách, ktoré sa ťažia spod zemského povrchu, vznikali pôsobením prírodných síl tepla a tlaku milióny rokov, a aj keď sa stále vytvárajú, ich súčasná spotreba mnohonásobne prevyšuje ich tvorbu.

Ekologická spolupráca prvkov ľudia - príroda je predpokladom vytvárania harmónie a zdravšieho prostredia. Jedným z významných rysov súčasnosti je prehĺbujúce sa spoločenské vedomie o tom, aká vážna je situácia pri využívaní energetických zdrojov. Spoločnosť si čoraz viac uvedomuje nedostatok

a finančnú náročnosť klasických neobnoviteľných surovinových zložiek. Ceny energií celosvetovo stúpajú a vôbec sa to netýka len cien elektrickej energie. Veľkú pozornosť treba venovať otázke závislosti EÚ od dovozcov energetických zdrojov – hlavne Ruska. Treba hľadať vhodné diverzifikácie či už plynovodov, ropovodov, využívanie biomasy, geotermálnych zdrojov a iných alternatívnych zdrojov energie, dodržiavať medzinárodné zmluvy o znižovaní emisií. Celosvetová pozornosť zameraná na energetiku je dôkazom toho, že tento problém je širokospektrálny a jeho riešenie nie je jednoduché. Vyžaduje si medzinárodnú spoluprácu a predovšetkým prísne dodržiavanie prijatých opatrení. Iba tak môžeme dosiahnuť zlepšenie životného prostredia a v konečnom dôsledku aj zdravšiu spoločnosť.

Bez dôkladného vybudovania zásobníkov a národných bezpečnostných rezerv, bez prepojenia

energetickej sústavy do celosvetového systému, nebude možné odolať budúcej energetickej neistote na svetovom energetickom trhu a zároveň aj garantovať energetickú bezpečnosť pre všetky krajiny. Vytvorenie rozumnej energetickej stratégie bude závisieť najmä od toho, ako rýchlo si jednotlivé krajiny uvedomia tieto výzvy a ako rýchlo na ne budú reagovať. Napriek tomu, že rokovania na túto tému sa len pomaly rozbiehajú, možno povedať, že takéto riešenie by mohlo byť zaujímavé jednak pre Európsku Úniu, ako aj pre iné obchodné zoskupenia.

Príspevok je jedným z výstupov riešenia vedeckej grantovej úlohy IG č. 3/2013 „Globálne problémy svetovej ekonomiky v rámci sociálno-ekonomického rozvoja“

Literatúra

Cihelková E. a kol. (2009). *Světová ekonomika. Obecné trendy rozvoje*. 1. vyd. Praha : C.H.Beck, 2009. 273 s. Beckova edice ekonomie. ISBN 978-80-7400-155-0

Fabuš, M. (2009). Vplyv európskej energetickej politiky na regionálny rozvoj. *Vedecký obzor*. roč.1, č.3(2009), s.17-26. ISSN 1337-9054

Fabuš, M. (2010). Energetická bezpečnosť a energetická politika. *Sociálno-ekonomické revue*. roč.8, č.2(2010), s.10-15. ISSN 1338-2195

Fabuš, M. (2011). Energetická politika a bezpečnosť Ruskej federácie. *Acta Humanitas*. roč. 1, č.1(2011), s.14-26. ISSN 1805-2142

Gavaľová, V. (2007). *Ekonomika a obchodná politika rozvojových krajín*. Ekonóm: Bratislava, 2007. ISBN 978-80-225-2439

Ivanová, E. (2011). Význam výskumu a vývoja pre inovačný rast ekonomiky a zvyšovanie jej konkurencieschopnosti. *Sociálno-ekonomické revue*. roč.9, č.4 (2011), s.50-57. ISSN 1336-3727

Jeníček, V., Foltýn J. (2010). *Globální problémy světa v ekonomických souvislostech*. C. H. Beck, Praha 2010. 324 s. ISBN 978-80-7400-326-4

Lipková, E. (2005). *Medzinárodné hospodárske vzťahy*. Sprint, Bratislava 2005. ISBN 80-88848-54-7

Snaar, M. T. (2002) *Introducing Global Issues*. Lynne Reiner Publishers, Inc., Colorado, USA, 2002. 341 p. ISBN 1-58826-011-9

Serenčák, R. (2006). Globalizácia a protekcionizmus. *Konkurencieschopnosť v EÚ – výzva pre krajiny V4*. Nitra : FEM SPU, 2006, s.741-744. ISBN 80-8069-704-3

Šíbl, D. a kol. (2000). *Svetová ekonomika*. Bratislava: Elita spol. s r. o. 2000. 460 s. ISBN 80-88848-60-1.

Ševce, P. (2009). *Európska energetická politika v kontexte svetových energetických procesov*. [cit. 2012-02-24]. Dostupné na: <http://www.blisty.cz/art/29380.html>

Šíbl, D., Šaková, B. (2000). *Svetová ekonomika – internacionalizácia, integrácia, globalizácia, interdependencia*. Sprit. Bratislava. ISBN 80-88848-60-1.

Vincúr, P., Fífeková E. (2004). *Stratégia sociálno-ekonomického rozvoja*. Bratislava: Sprint. 2004. ISBN 80-89085-30-X.

Workie Menbere, T. a kol. (2006). Vývoj a perspektívy svetovej ekonomiky. *Globálna konkurencieschopnosť a energetická a demografická kríza*. Bratislava: Ekonomický ústav SAV 2006.

Zwiebová, D. (2005). *Sieťové odvetvia v ekonomike SR*. Bratislava : Ekonóm. ISBN 80-225-1972-3

SME. (2012). *Energetická bezpečnosť, environmentálne vplyvy energetiky a využívanie OZE*. [cit. 2012-10-19]. Dostupné na: <http://www.aspek.sk/index.php?index=134>

OECD. (2013). *Výhľad energetickej politiky EÚ:2010–2015*. [cit. 2013-01-19]. Dostupné na: <http://www.oecd.org/dataoecd/22/62/35159042.pdf>.

Europa.eu. Portál Európskej únie. (2013). *Energetická bezpečnosť*. [cit. 2013-02-24]. Dostupné na: http://ec.europa.eu/dgs/energy_transport/international/doc/external_policy_solana_sk.pdf.

Euroactiv.sk. (2013). *Spoločná energetická politika EÚ*. [cit. 2013-02-24]. Dostupné na: <http://www.euractiv.sk/energetika/analiza/spolocna-energeticka-politika-eu>

Ministerstvo hospodárstva SR. (2013). *Energetika*. [cit. 2013-02-24]. Dostupné na: <http://www.economy.gov.sk/files/Energetika/SEB/SEB.doc>

Kontakt:

Ing. Marcel Kordoš, PhD.
Trenčianska univerzita Alexandra Dubčeka v Trenčíne,
Fakulta sociálno-ekonomických vzťahov,
Študentská 2, Trenčín, 911 50
e-mail: marcel.kordos@tunni.sk

SUMMARY**Energy security as an international economics global issue**

Marcel KORDOŠ

Currently each implementation activities of people within the economic system of the country is closely linked to energy resources and their economic-efficient technology and usability. They are essential factors for the development of human society. In this process the important role play: the degree of economy development, the availability of energy resources, traditional ties in the context of the socio-political context, which have their reflection in the energy delivery systems.

Energy prices are rising globally and in general it is not only the price of electricity. Great attention must be paid to the issue of the EU's dependence on energy resources imports - particularly from Russia. It is necessary to seek appropriate ways of diversification - both gas and oil pipelines, use of biomass, geothermal and other alternative energy sources, as well as to respect international treaties to reduce emissions. Article deals with the energy issue as a world economy global issue. The subject will be to sketch out the energy issues and their impact on international economics system. We try to find out the link between the energy issue and international economics system within the global issues on the background of ongoing globalization processes in world economy. The energy issue solving has become a global issue because the lack of energy sources does not respect the borders among particular states. To solve this situation needs to reflect the energy issues adequately in terms of international economics development as well as to respect the energy security and energy policy. To find out the balanced between those two characteristics is a debating issue on the field of international economics and politics. Each state's goal is the sustainable development while saving this economic growth is conditioned by the save energy supplies taking into account the optimal costs and environmental issues. Worldwide attention focused on energy proves that this problem is multifaceted and its solution is not easy. An international cooperation and especially strict compliance taken with the measures is required. Only then can we achieve environmental improvements and ultimately a healthier society. Without careful construction of reservoirs and national security provisions, without linking energy system into the global system it will not be possible to resist the future energy uncertainty in the global energy market, in addition to guaranteeing energy security for all countries.

Creating a reasonable energy strategy will mainly depend on how quickly the particular countries will be aware of these challenges and how quickly they will respond to them. Despite discussions on this topic proceed very slowly, we can say that such a solution could be interesting both for the European Union, as well as other trade blocks in the global international economics system.

Jell Classification: F 53, F 63, I 31.

ZAČAROVANÝ KRUH ROZVOJOVEJ POMOCI – PRÍČINA RASTÚCEHO DLHOVÉHO BREMENA ROZVOJOVÝCH KRAJÍN?

The vicious circle of aid – the reason of growing debt burden of the developing countries?

Klaudia LINDTNEROVÁ

Abstrakt

Pretrvávajúca hospodárska a finančná kríza sa postupne mení na krízu hodnôt. Najslabšími článkami reťazca sa stali najmenej rozvinuté krajiny sveta. Kríza spôsobila narastajúcu závislosť krajín tretieho sveta na hospodársky výkonných ekonomikách. Aj napriek päťdesiatim rokom prijímania rozvojovej pomoci sú rozvojové krajiny naďalej v hlbokkej kríze. Prehlbuje sa skepsa poskytovania zahraničnej pomoci. Zaznievajú ohlasy úplného zastavenia tokov rozvojovej pomoci. Toky zahraničnej pomoci uväznili rozvojové krajiny v začarovanom kruhu rozvojovej pomoci. Zadlženie rozvojových krajín sa neustále zvyšuje. Odpustenie dlhov rozvojovým krajinám predstavuje dilemu pre medzinárodné spoločenstvo. Cieľom tohto príspevku je odhaliť príčiny neustále narastajúceho dlhového bremena rozvojových krajín, determinovať opatrenia na zníženie zadlženosti rozvojových krajín a načrtnúť možnosti riešenia tejto nepriaznivej situácie v hospodárskej praxi.

Kľúčové slová

Začarovaný kruh rozvojovej pomoci, dlhové bremeno rozvojových krajín, koncepcie riešenia dlhu, rozvojové krajiny, Medzinárodný menový fond, Svetová banka

Abstract

The ongoing economic and financial crisis has been transformed into the value crisis. The weakest elements are the least developed countries of the world. The crisis has deepened the dependence of the third countries on the high performing countries. After receiving development assistance for fifty years the developing countries have turned into deep crisis. The skepticism of foreign aid distribution is being questioned. The developing countries have been trapped in the vicious circle of foreign aid. The debt burden of the developing countries has been constantly increasing. The international community poses a dilemma of debt relief. The main aim of this paper is to reveal the reasons of the growing debt burden of the developing countries, determine the measures to decrease the debt burden of the developing countries and to propose the relevant measures in order to solve this adverse situation in practice.

Key words

Vicious Circle of Aid, Debt Burden of Developing Countries, Debt solutions, Developing Countries, International Monetary Fund, World Bank

JELL Classification: O 100, O 110, O 140, O 190.

Úvod

Efektívnosť alokácie rozvojovej pomoci stojí už dlhé desaťročia v centre ostrej kritiky medzinárodného spoločenstva, ekonómov, odbornej i laickej verejnosti. Počiatky rozvojovej pomoci siahajú do 60. rokov 20. storočia, kedy došlo k masívnej dekolonizácii väčšiny štátov Afriky. Toky rozvojovej pomoci sa od tohto obdobia kontinuálne zvyšujú, napriek tomu nie sú viditeľné účinky rozvojovej pomoci. Peter Thomas Bauer bol jedným z prvých ekonómov, ktorý v čase analýzy pozitívnych efektov a podpory programov

rozvojovej pomoci, zmapoval aj negatívne stránky rozvojovej pomoci. Pôvodným zámerom rozvojovej pomoci bola snaha o prekonanie začarovaného kruhu chudoby v rozvojových krajinách a redukcia chudoby. Avšak sociálna kríza mnohých rozvojových krajín, prehlbovanie chudoby, neúmerného zadlženia s pôvodným zámerom rozvojovej pomoci vôbec nekorešpondujú.

Prílev prostriedkov rozvojovej pomoci je živnou pôdou pre rast korupcie, nadmerné obohacovanie jedincov. Zahraničná pomoc napomáha tvorbe skorumpovaného vládneho aparátu, ktorý disponuje

voľne použiteľnými prostriedkami. Vlády zasahujú do tvorby zákonov, budovania inštitúcií, formovania podnikateľského prostredia v krajine. Vysoká netransparentnosť vládnych praktík, nepriaznivé podnikateľské prostredie vedie k poklesu priamych zahraničných investícií. Pokles PZI vedie k pomalému ekonomickému rastu, čo spôsobuje pokles pracovných príležitostí a následne dochádza k rastu chudoby. Donori reagujú na rast chudoby zvyšovaním prostriedkov zahraničnej pomoci, a tým sa znovu otvára začarovaný kruh rozvojovej pomoci. Začarovaný kruh rozvojovej pomoci vedie k poklesu ekonomického rastu v krajinách, ktoré sú čoraz viac závislé na tokoch rozvojovej pomoci.

Veľké objemy zahraničnej pomoci spôsobujú v rozvojových krajinách 4 hlavné problémy:

1. pokles domácich úspor a investícií v prospech vyššej spotreby
2. rast inflácie – toky zahraničnej pomoci spôsobujú tlak na rast inflácie, rast inflácie je potláčaný vyššími úrokovými mierami, vyššie úrokové miery negatívne vplyvajú na prílev PZI, pokles PZI spôsobí nárast nezamestnanosti, nižší ekonomický rast, prehlbovanie chudoby a zvýšený dopyt po prostriedkoch zahraničnej pomoci
3. pokles exportu – prílev zahraničnej pomoci spôsobuje posilňovanie domácej meny, čo negatívne vplyva na vývoj exportu.
4. problémy pri absorpcii veľkých tokov zahraničnej pomoci – krajiny s nedostatočne vyvinutým finančným systémom vydávajú štátne dlhopisy, aby boli schopné absorbovať toky rozvojovej pomoci v zahraničnej mene, dochádza k zadlženiu krajín a povinnosti splácať úroky zo vzniknutého dlhu

Z tejto jednoduchkej analógie vyplýva, že neefektívne použitá zahraničná pomoc je jednou z príčin rastu dlhového bremena rozvojových krajín v súčasnosti.

Cieľom tohto príspevku je odhaliť príčiny neustále narastajúceho dlhového bremena rozvojových krajín, determinovať opatrenia na zníženie zadlženosti rozvojových krajín a načrtnúť možnosti riešenia tejto nepriaznivej situácie v hospodárskej praxi.

1. Dôsledky poskytovania rozvojovej pomoci – Zadlženie rozvojových krajín

"Dlh rúca školy, kliniky a nemocnice a jeho pustošivé účinky sa vyrovnávajú účinkom vojny". (Adabayo Adedeji, Africké stredisko pre rozvojovú stratégiu v Nigérii a bývalý zástupca generálneho tajomníka OSN)

1.1 Pôvod dlhov

V ekonomickej literatúre sa pod pojmom zadlženosti rozumie celkový vonkajší dlh (súhrn vládneho a súkromného dlhu). Dlhová kríza predstavuje stav, kedy krajina nie je schopná splácať svoje dlhy. Zadlženosť krajiny prestáva byť udržateľná, keď sa rýchlosť prebytku exportu nad importom vyrovná, alebo dokonca nedosiahne rýchlosť rastu úrokov spôsobených zadlžením. Zadlženosť krajiny znižuje potenciál ekonomického rastu krajiny.

Zadlženosť krajiny je možné riešiť dvoma spôsobmi: odpustením dlhu (čiastočným alebo úplným odpustením dlhu, za týmto účelom vznikli iniciatívy HIPC, MDRI), alebo finančnou asistenciou iných subjektov (napr. Svetová banka, Medzinárodný menový fond).

1.2 Indikátory zadlženia

Medzi typické príznaky hrozacej krízy zo zadlženia patria dlhodobé vysoké deficity verejných rozpočtov, zníženie životnej úrovne v dôsledku zníženia atraktivity krajiny pre investorov a tým ohrozenie zamestnanosti, prírodná katastrofa národného rozmeru, vysoká domáca inflácia a v extrémnych prípadoch populistická (neúsporná) politika. Príčiny dlhových kríz sú rozdelené na vnútorné a vonkajšie. Medzi vnútorné faktory patrí nedôsledná politika a dlhový manažment, podnikateľské prostredie (napr. vynútiteľnosť práva) a investičné prostredie. Medzi vonkajšie faktory patria vývoj svetových úrokových sadzieb, menových kurzov a výmenných relácií. Ak krajina dlží určité množstvo peňazí v zahraničnej mene, existuje neistota, že krajina splatí dlh v pôvodnej výške. Napríklad posilnenie amerického dolára znamená navýšenie dlžnej čiastky o percento apreciacie amerického dolára, a tak zvyšuje dlhové zaťaženie danej krajiny.

Vnútorné faktory

1. nezodpovedná správa verejných financií
2. nesprávne nastavená zahranično-obchodná politika
3. nezodpovedný dlhový manažment, neefektívne využitie pôžičiek
4. podnikateľské prostredie v krajine, investičná klíma, vynútiteľnosť práva a vlastníckych nárokov, formálne a zvykové inštitucionálne rysy krajiny

Vonkajšie faktory

1. Vývoj svetových úrokových sadzieb

2. vývoj menových kurzov
3. vývoj výmenných relácií

1.3 Dlhové krízy

Prvá veľká dlhová kríza sa objavila v súvislosti s ropnými šokmi v 70. rokoch 20. storočia. V priebehu 70. rokov došlo z politických dôvodov k prudkému zvýšeniu cien ropy. To malo za následok, že vývozcovia ropy (krajiny OPEC) disponovali prebytkom voľných finančných prostriedkov, ktoré ukladali na účty komerčných bánk. Komerčné banky hľadali pre tieto finančné zdroje komerčné, ziskové využitie. Komerčné banky v rozvinutých krajinách masívne požičiavali rozvojovým krajinám, pretože verili, že v rozvojových krajinách existuje veľké množstvo dobrých investičných príležitostí – investičných projektov. Neskôr sa však ukázalo, že masívnym požičiavaním veľké banky riskovali vlastné finančné zdravie, finančné zdravie svojich dlžníkov – financované projekty neboli rentabilné. Zdraženie ropy sa prejavilo negatívne na životnej úrovni obyvateľov. Vlády sa snažili udržať si verejnú podporu a spotrebu svojich obyvateľov dotovali rôznymi spôsobmi zo zahraničných zdrojov. To sa odrážalo aj na situácii vývozu a dovozu do rozvojových krajín. Hodnota importu vplyvom rastu cien ropy výrazne rástla v krajinách, ktoré nedisponovali zásobami ropy. Exporty zároveň stagnovali príp. klesali. Vývoj exportu je pritom zásadný ukazovateľ pri splácaní dlhu. Ak krajina dováža viac ako vyváža, musí si na zaplatenie obchodného deficitu požičať v zahraničí. Pokiaľ chce krajina dlh splatiť aj s úrokom, musí tieto prostriedky získať z obchodného prebytku. Dlh krajiny tak vytvára tlak na produkčné možnosti ekonomiky, aby sa zvýšil export a tým sa zaplatila dlhová služba krajiny. Podľa ekonomickej teórie je dlh udržateľný iba v prípade, že exporty rastú rýchlejšie ako importy a rast exportu je väčší ako úroková miera dlhu. Tu ležia základy dlhových kríz.

Aj napriek značnému objemu zdrojov, ktoré rozvojové krajiny získali v 70. rokoch minulého storočia, sa im nepodarilo splniť podmienky udržateľnosti dlhu. Dlh krajín nedokázali zvýšiť exportné možnosti ekonomiky rozvojových krajín aj preto, že často neboli využité najvhodnejším spôsobom. Ako príklad možno uviesť stavbu hydroelektrární v Mexiku, Argentíne, Venezuele. Jednou z prvých postihnutých krajín bolo Mexiko (1982), krajiny Latinskej Ameriky. V najviac zasiahnutých krajinách Latinskej Ameriky sa na začiatku 80. rokov podiel dlhovej služby na exportoch vyšplhal až na alarmujúcich 80 percent.

Výška zadlženia nemusí byť sama o sebe problémom pre krajinu, ale väčšina tohto dlhu

nesplňala ekonomické princípy udržateľnosti. Jedným z hlavných rysov krajín, ktoré boli krízou zasiahnuté najviac, bola neschopnosť znížiť deficity verejných rozpočtov (vládne výdavky prevyšovali daňové príjmy). Exporty sú všeobecne závislé na mnohých faktoroch. Jedným z kľúčových faktorov je zahranično-obchodná stratégia krajiny. V predkrízovom období uplatňovali krajiny Latinskej Ameriky stratégiu tzv. industrializácie, ktorá v praxi znamená, že krajina je relatívne obchodne uzavretá vonkajšiemu svetu a na svoje trhy nepúšťa zahraničnú konkurenciu, aby sa mohol rozvíjať vlastný priemysel krajiny. Rozvoj priemyslu je v tomto prípade riadený a financovaný štátom. Takáto stratégia sa v praxi nikdy neosvedčila a bola veľmi nákladná. V čase keď krajiny Latinskej Ameriky potrebovali splácať dlh a zvýšiť vývoz nad dovozom, nebolo to možné, keďže produkty krajín Latinskej Ameriky neboli konkurencieschopné na medzinárodných trhoch. Naopak krajiny východnej Ázie, ktoré zvolili stratégiu exportne determinovanú, aj napriek vysokému dlhovému zaťaženiu neupadli do dlhovej krízy. Táto stratégia je založená na podpore exportu a otvorení svojich trhov zahraničnej konkurencii, čo zaisťuje krajinám dostatok prostriedkov na uhradenie svojich dlhov.

Problémy napadli aj rozvinuté ekonomiky, v ktorých došlo k inflačnému tlaku, ktorý sa snažili eliminovať zvyšovaním úrokových mier. Tým sa pôžičky stali menej atraktívne pre rozvojové krajiny. Zvýšenie úrokových mier malo negatívny dopad na rozvojové krajiny. Toto opatrenie malo za následok spomalenie rastu ekonomík rozvinutých krajín, čím klesal dopyt rozvinutých krajín po výrobkoch a službách rozvojových krajín.

Navyše došlo v 80. rokoch k posilneniu amerického dolára a pôžičky sa stali veľmi nákladnými. Dlh krajín, ktorých dlh bol denominovaný v amerických dolároch, vyjadrený v domácej mene prudko vzrástol. Rozvojové krajiny sa snažili kompenzovať nedostatok prostriedkov zvýšením exportu, predovšetkým surovín a výrobkov s menšou pridanou hodnotou. Ich prebytok však tlačil na pokles cien a zvyšovanie exportu, čo v konečnom dôsledku prinieslo negatívny efekt pre rozvojové krajiny. Došlo k negatívne mu vývoju výmenných relácií (podiel importných a exportných cien). K prudkému zhoršeniu tejto situácie došlo v 80. rokoch pretože klesali ceny surovín, na ktorých vývoze sú rozvojové krajiny aj dodnes závislé, a zároveň vplyvom rastu ceny ropy stúpala cena dovozu. Táto situácia ešte viac sťažovala exportnú situáciu. Zadlženie najmenej rozvinutých krajín malo niekoľko svojich špecifik. Po prvé, na rozdiel od vyspelejších rozvojových krajín, si najchudobnejšie krajiny požičiavali väčšinu svojich

prostriedkov od ostatných vlád alebo ich agentúr. Po druhé, zadlženie najchudobnejších krajín bolo v porovnaní s vyspelejšími rozvojovými krajinami v absolútnych číslach nižšie, ale o to horšia bola situácia pri pohľade na ich dlhové indikátory. V roku

1983 sa dlhové bremeno rozvojových krajín (504 mld. USD) zvýšilo nominálne na osemnásobok svojej úrovne z roku 1970. Tabuľka č.1 ponúka prehľad vývoja zahraničnej zadlženosti rozvojových krajín v období 1970 – 1995.

Tab. 1 Objem a tempá rastu zahraničnej zadlženosti RK v období 1970 – 1995

Rok	1970	1975	1980	1985	1990	1995
Dlh v mil. USD	65044	157987	464510	785412	1115785	1860622
Rast v %		143%	194%	69%	42%	67%

Zdroj: Vlastné spracovanie na základe štatistických údajov z databázy Svetovej banky, Dostupné online: <<http://www.data.worldbank.org>>

1.4 Dlhové bremeno rozvojových krajín v súčasnosti

Vonkajší dlh rozvojových krajín v roku 2011 predstavoval hodnotu 4,8 bil. USD. Oproti roku 2010 vonkajší dlh vzrástol o 464 mld. USD. Nárast dlhu bol spôsobený aj posilňovaním amerického dolára, keďže 30 percent dlhov rozvojových krajín je

denominovaných v amerických dolároch. Vonkajší dlh rozvojových krajín je mierny, predstavuje približne 21 percent HNP, a 69 percent exportu rozvojových krajín. Hodnoty podielu zadlženia rozvojových krajín na HDP a podielu zadlženia rozvojových krajín na exporte výrobkov a služieb sú zobrazené v tabuľke č. 2.

Tab. 2 Vývoj zadlženia rozvojových krajín 1995 – 2011 v mld. USD

Rok	1995	2000	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011
Dlh v mld. USD	1,860	2,126	2,577	2,802	3,422	3,678	3,923	4,412	4,876
Dlhodobý dlh	1,469	1,778	1,993	2,150	2,570	2,834	2,964	3,192	3,469
Krátkodobý dlh	330	289	512	607	811	793	810	1,062	1,249
Dlh/ %HND	38,8	37,8	27,4	25,0	24,6	22,1	24,1	22,7	21,5
Dlh/ %Export	163	128,5	80,8	71,8	71,9	63,9	85,0	76,3	69,3

Zdroj: Vlastné spracovanie na základe štatistických údajov z databázy Svetovej banky, International Debt Statistics 2013 – World Bank, Dostupné online: <data.worldbank.org/sites/default/files/ids-2013.pdf>

1.5 Dôsledky zadlženia

Efekty vysokej zadlženosti sa dajú vyjadriť pomocou debt overhang theory. Táto hypotéza, ktorá je podkladom iniciatív odpustenia dlhu, predpokladá, že vysoké zadlženie vytvára v obyvateľstve krajiny obavy z budúceho vývoja. Obyvatelia sa obávajú, že vláda v dôsledku dlhového bremena bude musieť zvýšiť dane príp. že zadlženosť krajiny prepukne do dlhovej krízy, hospodárskej krízy. Táto situácia vnáša neistotu do investičných rozhodnutí, v krajine sa menej investuje, nižšie investície znamenajú nižší hospodársky rast a vyššiu chudobu. Príjmy obyvateľov a vlády klesajú, znižujú sa dostupné prostriedky na zdravotníctvo, školstvo, dopravnú infraštruktúru.

Súkromní investori sú domotivovaní, zvyšuje sa miera chudoby. Ukazovatele zadlženia sa zhoršujú, oslabuje sa pozícia krajín na medzinárodných finančných trhoch, zahraniční veritelia už nie sú ochotní ďalej požičiavať a dochádza k tzv. kapitálovému odlivu. Spotreba a investície, ktoré boli v minulosti financované zahraničným kapitálom, prestanú byť financované, vytvára sa tlak na krajinu, aby znížila verejné výdavky a obmedzila import. Ak nedôjde k odpusteniu dlhov, má takáto situácia negatívne dôsledky na domáce obyvateľstvo.

Vysoká miera zadlženia má závažné negatívne dôsledky na obyvateľstvo každej postihnutej krajiny. Vytvára atmosféru nedôvery na miestnom podnikateľskom trhu, predovšetkým budí obavy

z nízkej návratnosti investícií. Nižší hospodársky rast, ktorý je prejavom nedôvery, dlh stále zvyšuje a krajina sa stáva chudobnejšia. Vysoká zadlženosť znižuje kredibilitu na medzinárodnej scéne. Dochádza k poklesu poskytovaných prostriedkov zo strany zahraničných veriteľov a krajiny prichádzajú o kapitálové zdroje. Prudký pokles objemu prostriedkov zo zahraničia tlačí na znižovanie spotreby (pokles importu voči exportu) a pokles životnej úrovne. S tým následne súvisí oslabenie meny, čo má paradoxne stabilizačné účinky – mena, ktorá oslabuje vytvára lepšie podmienky pre zahraničných investorov. V súčasnosti existuje niekoľko mechanizmov, ktoré slúžia k zmierneniu dopadov vysokého zadlženia, ako napr. asistencia medzinárodných inštitúcií.

Svetová banka (WB)

Úloha Svetovej banky je v oblasti financovania rozpočtu rozvojových krajín kľúčová. Päť skupín Svetovej banky (IBRD, IDA, IFC, MIGA, ICSID) sa angažuje pri financovaní väčšiny projektov v rozvojových krajinách. Mnohé rozvojové projekty sú ostro kritizované napr. za rýchle odčerpávanie zapožičaných prostriedkov späť do vyspelých krajín, keď napr. výstavba infraštruktúry vyžaduje vyspelé zahraničné technológie. Svetová banka vo svojich programoch nadväzuje na iniciatívy HIPC, MDRI, ktoré majú znížiť výšku dlhu na udržateľnú úroveň a poskytnúť zdroje pre postupné naplňovanie Miléniových rozvojových cieľov. Svetová banka sa snaží o zapojenie komerčných veriteľov do svojich projektov, a to prostredníctvom programu Debt Reduction Facility (Prostriedky na obmedzenie dlhu) z roku 1989 pre členské štáty Medzinárodnej rozvojovej asociácie (IDA), ktorých je momentálne 170.

Medzinárodný menový fond (IMF)

Medzinárodný menový fond zastáva v problematike zadlženosti rolu arbitra. Na základe rozhodnutia IMF je stanovená dôveryhodnosť zadlženej krajiny. Po tomto rozhodnutí je krajina oprávnená prijímať prostriedky rozvojovej pomoci z medzinárodných fondov. Členské štáty IMF majú povinnosť prispievať do spoločného fondu na základe členskej kvóty a podľa výšky svojich príspevkov môžu byť krajinám v prípade problémov udelené pôžičky. V roku 2009 boli zjednodušené podmienky na získanie prostriedkov z IMF, predovšetkým v rámci tzv. prostriedkov na reakciu na vonkajšie šoky (Exogenous Shocks Facility). IMF poskytuje tiež asistenciu v núdzi (Emergency Assistance), ktorá pomáha krajinám postihnutých prírodnými katastrofami alebo vojenskými konfliktami pri vyrovnaní svojej platobnej bilancie.

2 Odpustenie dlhov

Platobná neschopnosť, ktorá sa prejavila v 80. rokoch 20. storočia vyústila do situácie, že veriteľské krajiny sa začali báť o svoje prostriedky. V dôsledku toho sa vytvoril Londýnsky klub, Svetová banka a Medzinárodný menový fond začali vyvíjať činnosť smerujúcu k znižovaniu dlhovej záťaže vybraných krajín. Prvé programy neboli veľmi flexibilné (rovnaké podmienky boli aplikované na všetky krajiny) a častokrát ich požiadavky pôsobili v neprospech miestneho obyvateľstva (napr. privatizácia štátnych firiem, znižovanie verejných výdavkov). Od 60. rokov boli zapojené vo väčšej miere regionálne banky ako napr. Africká rozvojová banka, Ázijská rozvojová banka, Medziamerická rozvojová banka a Karibská rozvojová banka. V roku 1987 si veriteľské krajiny uvedomili, že mnohé záväzky rozvojových krajín môžu dosiahnuť hodnoty, ktoré už nebudú schopné rozvojové krajiny splácať.

Krajiny začali späť odkupovať dlhy (kedy bola hodnota dlhu znížená na úroveň tzv. nádeje na splácanie), alebo boli dlhy zrušené po dohode, že krajina využije ušetrené prostriedky k verejne prospešným účelom. V priebehu 90. rokov vznikli vhodné podmienky na odpustenie dlhu (relatívna ekonomická stabilita vyspelých krajín), mnohé z dlhov boli odpustené v plnej výške. Pri odpustení dlhov bol kladený dôraz na zodpovednú hospodársku politiku. Do roku 1991 tak došlo k zníženiu alebo odpusteniu dlhu v hodnote 6 mld. amerických dolárov. V roku 1995 došlo v rámci Neapolských podmienok k redukcii dlhu o 67 percent. Ďalším zlomom v procese odpustenia dlhu bol rok 1996, kedy Svetová banka, a Medzinárodný menový fond zahájili Iniciatívu HIPCI (Heavily Indebted Poor Countries Initiative).

2.1 Kritika odpustenia dlhov

Možnosti odpustenia dlhu sú limitované nielen finančnými možnosťami rozvinutých krajín. Medzi najčastejšie spomínané argumenty patrí tzv. morálny hazard – predpoklad, že dlžník bude anulovať vlastné dlhy a v budúcnosti očakávať ďalšie finančné prostriedky bez finančnej disciplíny. Navyše odpustenie dlhu môže súčasne slúžiť ako negatívny príklad pre ďalšie krajiny, ktoré stoja pred rozhodnutím požičať si finančné prostriedky na medzinárodnej scéne. Ďalším argumentom proti odpusteniu dlhu je skutočnosť, že proces odpustenia dlhov rieši prejavy a nie príčinu zadlženia ako takého. Tabuľka č. 3 uvádza SWOT analýzu odpustenia dlhu.

Tab. 3 SWOT analýza odpustenia dlhu

Silné stránky	Slabé stránky
Stimulácia krajiny k vyššej produktivite, hospodárnejšej politike štátu, motivácia k znižovaniu verejných výdavkov krajiny, nižšia miera korupcie a defraudácie finančných prostriedkov	Začarovaný kruh splácania dlhu, úrokov, ktoré predstavujú často vyššiu sumu ako pôvodná dlžná suma, negatívne dôsledky na obyvateľstvo, sociálne nepokoje v krajine, ktoré môžu vyústiť do občianskych nepokojov, vojen
Príležitosti	Riziká
Príležitosť pre krajinu použiť finančné prostriedky na investície namiesto splácania dlhu, akumulácia kapitálu a jeho produktívne využitie	Morálny hazard, demotivácia ostatných krajín splácať úver, odpustenie dlhu nerieši príčiny zadlženia rozvojových krajín

Zdroj: Vlastné spracovanie autora

3. Konceptie riešenia zadlženosti

Existuje niekoľko koncepcií možných riešení problému zadlženosti rozvojových krajín:

1. Prvá koncepcia vychádza z predpokladu, že problém zadlženosti rozvojových krajín sa dá zvládnuť, ak sa bude pristupovať k jednotlivým krajinám samostatne. Prostredníctvom medzinárodných inštitúcií (najmä MMF, Svetová banka), ktoré by pomohli znížiť dlhové zaťaženie rozvojových krajín tým, že by ich pohľadávky nakúpili za zvýhodnenú cenu a predĺžili lehotu splatnosti na veľmi dlhé obdobie s nízkymi splátkami.
2. Druhá koncepcia predpokladá, že dlhy rozvojových krajín nemožno zvládnuť, a preto jediný spôsob dosiahnutia stability medzinárodného menového systému a oživenia ekonomík rozvojových krajín je znižovaním miery dlhovej služby a poskytovaním nových úverov financovaných obligáciami s medzinárodnými zárukami. Táto koncepcia pripúšťa aj politiku odpustenia dlhov.
3. Tretia koncepcia považuje za východisko z krízy politiku nesplácania dlhov – rozvojové krajiny by splácali krátkodobé úvery, strednodobé a dlhodobé by dočasne nesplácali. Tu však vzniká nebezpečenstvo, že veritelia začnú uskutočňovať odvetné opatrenia, čo značne skomplikuje už aj teraz zlú situáciu rozvojových krajín na medzinárodných trhoch, pretože takýto prístup k dlhom by im znemožnil získanie ďalších finančných zdrojov na rozvoj.

3.1 Metódy riešenia dlhu

Neudržateľné dlhové bremeno krajiny je prekážkou ďalšieho rozvoja, a preto vznikli viaceré metódy riešenia dlhu.

Kapitalizačné riešenia

Kapitalizácia dlhu zahŕňa konverzné (swapové) operácie, ktoré premenia dlhy na produkty sekundárneho finančného trhu zahraničných pôžičiek. Existujú dve skupiny:

1. *kapitalizácia dlhov* – dochádza k odpredaju pohľadávky za zníženú cenu tretím subjektom (najmä medzinárodné finančné inštitúcie a podporné fondy)
2. *kapitalizácia rozvojových záväzkov* – dochádza k odpredaju záväzkov na rozvojovú pomoc medzinárodným inštitúciám prevažne charitatívnym

Oficiálne iniciatívy

Oficiálne iniciatívy predstavujú snahy zahraničných inštitúcií a vlád rozvinutých ekonomík o komplexné riešenie problému zadlženosti rozvojových krajín.

1. *Bakerov plán* – predstavuje najstaršiu oficiálnu iniciatívu (1985) založenú na poskytnutí dodatočných pôžičiek na reštrukturalizáciu dlhov a na striktnom uplatňovaní hospodárskych reforiem. Pôvodné dlhy zostali zachované, avšak boli rozložené na dlhšie časové obdobie.

2. *Bradleyho plán* (1986) – tento plán navrhol odpustiť časť dlhov niektorým rozvojovým krajinám a zároveň navrhol znížiť úrokové sadzby a taktiež poskytnúť dodatočné pôžičky na reštrukturalizáciu ekonomík zadlžených rozvojových krajín.

3. *Mitterandov plán* (1988) – snaha o uľahčenie podmienok pre splácanie dlhov najchudobnejších rozvojových krajín (poskytoval rôzne varianty umorenia časti dlhu, rozloženia dlhu na dlhé obdobie a kombinácie týchto možností)

4. *Bradyho plán* – V marci 1989 navrhol minister financií USA Nicholas F. Brady plán na selektívne redukovanie dlhov a úrokových mier. Prednostne bol návrh určený pre riešenie zadlženosti najmenej rozvinutých krajín sveta, a to najmä tých krajín, ktoré sa snažili o reštrukturalizáciu ekonomiky. Zároveň však navrhol konverziu dlhov na akcie. Na základe toho by sa veritelia rozvojových krajín premenili na investorov a stali by sa vlastníkmi časti majetku rozvojových krajín. Jednotlivé rozvojové krajiny pritom vydávajú tzv. Bradyho dlhopisy. Bradyho dlhopisy predstavujú dlhové cenné papiere vydané namiesto nesplatených záväzkov na hodnotu nižšiu ako bola nominálna hodnota dlhu s dobou splatnosti od 10 do 30 rokov pri polročných splátkach. Okrem toho mali byť tieto transakcie doplnené poskytnutím dodatočných pôžičiek.

Okrem toho majú významnú úlohu pri riešení problémov aj medzinárodné inštitúcie, ktoré vystupujú ako medzinárodní veritelia. Tieto organizácie často skupujú a preberajú dlhy rozvojových krajín, ale vyžadujú si za to status preferovaného veriteľa – s nárokom prednostného vyplatenia pohľadávok.

5. *Iniciatíva HIPC* – Na miléniové rozvojové ciele nadväzuje iniciatíva Svetovej banky (SB) a Medzinárodného menového fondu (MMF) pre veľmi zadlžené a chudobné krajiny (Heavily Indebted Poor Countries - HIPC). Ide o dohodu medzi oficiálnymi veriteľmi o pomoci pre najviac zadlžené chudobné krajiny v zmysle dosiahnutia odpustenia dlhu. HIPC iniciatíva zahŕňa koordinovanú činnosť medzinárodného finančného spoločenstva vrátane multilaterálnych inštitúcií, pre zníženie vonkajšieho dlhového zaťaženia hlboko zadlžených chudobných krajín na udržateľnú úroveň. Iniciatíva kladie dôraz aj na zabezpečenie dodatočných finančných prostriedkov na sociálne sektorové programy – najmä na základnú zdravotnícku starostlivosť a vzdelávanie. Iniciatíva sa začala v septembri 1996. Jej vyhláseniu predchádzalo vydanie stratégie DCD – DAC (Výbor OECD pre rozvojovú pomoc DCD – DAC vznikol rozhodnutím ministerského zasadnutia Rady č. OECD(60)13 z 23. júla 1960 a predstavuje hlavné fórum pre koordináciu politik bilaterálnych donorov s cieľom zvýšiť efektívnosť poskytovania pomoci): Formovanie 21. storočia, ktorá vyzvala medzinárodné spoločenstvo na plnenie medzinárodných rozvojových cieľov, ako aj Kodanskej deklarácie z roku 1995, v ktorej sa dôraz kládol na riešenie otázok sociálneho rozvoja. V septembri 1999 došlo k revízii iniciatívy HIPC. Prijalo sa niekoľko zmien, ktoré by mali zabezpečiť ešte rýchlejšie

a komplexnejšie odpustenie dlhov a zároveň posilniť väzby medzi odpustením dlhov, znižovaním chudoby a sociálnou politikou. V decembri 1994 Parížsky klub zaviedol nové koncesné rokovania na dlhy najchudobnejších a najzadlženejších krajín. V tzv. Neapolských podmienkach (Naples terms) sa zvýšila úroveň zrušenia dlhu na 67 %. V novembri 1996 sa táto hranica posunula na 80 % (Lyonské podmienky). O tri roky neskôr sa úroveň možného odpustenia dlhu zvýšila až na 90 % a viac (Kolínske podmienky). Stalo sa tak po tom, ako medzinárodná finančná komunita prijala rozšírenú iniciatívu HIPC (Enhanced HIPC). V roku 2003 všetkých vtedy 15 členských štátov oznámilo svoj úmysel "ísť za hranice cieľov HIPC" ďalším oficiálnym poskytnutím 100-percentnej bilaterálnej úľavy na všetky pre-COD (cut-off-date) pohľadávky. Od implementácie projektu v roku 1996 sa zaznamenal značný pokrok, pričom 32 krajinám (z celkového počtu 39 krajín) oprávnených na účasť na tomto projekte bola priznaná pomoc iniciatívy HIPC. Náklady na celú iniciatívu sa odhadujú na necelých 70 miliárd dolárov, najväčšiu časť nákladov nesú veritelia Parížskeho klubu (asi 35 percent), a Svetová banka (asi 20 percent).

Podmienky účasti krajín na iniciatíve HIPC

- ročná dlhová služba musí predstavovať minimálne 1,5 násobok exportných príjmov resp. 2,5 násobok celkových rozpočtových príjmov
- spolupráca s Medzinárodným menovým fondom na programe štrukturálnych reforiem a jeho dodržiavanie
- preukázanie efektívneho využívania poskytnutých prostriedkov na zníženie dlhu a nie ich zneužitie na individuálne obohatenie

HIPC iniciatíva je určená pre najchudobnejšie krajiny, ktoré (World Bank, 2012):

- sa kvalifikujú na pomoc z Medzinárodnej rozvojovej asociácie (IDA) a Programu znižovania chudoby a rastu - Poverty Reduction and Growth Facility (predtým Enhanced Structural Adjustment Facility);
- čelia neudržateľnému dlhovému zaťaženiu, aj po využití tradičných dostupných mechanizmov pre odpustenie dlhov;
- implementujú stratégie s cieľom znížiť chudobu s prihliadnutím na vytvorenie predpokladov na trvalo udržateľný ekonomický rast

Zoznam krajín HIPC

Nasledujúca tabuľka č. 4 (stav Marec 2013) uvádza zoznam krajín zaradených do iniciatívy HIPC podľa nasledujúcich kritérií (World Bank, 2012):

1. krajiny, ktorým boli uznané úľavy z dlhov (Completion Point)
2. krajiny, ktorým bola uznaná pomoc, ale ešte nie daňové úľavy (Decision Point)
3. krajiny, ktoré spĺňajú podmienky, ale ešte im nebola uznaná pomoc (Pre-decision Point)

Tab. 4 Zoznam krajín zaradených do iniciatívy HIPC (Stav Marec 2013)

Krajiny kategórie „Completion-Point“ (35)		
Afganistan	Ghana	Mozambik
Benin	Guinea	Nikaragua
Bolívia	Guinea-Bissau	Niger
Burkina Faso	Guyana	Rwanda
Burundi	Haiti	São Tomé & Príncipe
Kamerun	Honduras	Senegal
Stredoarická republika	Libéria	Sierra Leone
Republika Kongo	Madagaskar	Tanzánia
Demokratická republika Kongo	Malawi	Togo
Pobrežie Slonoviny	Mali	Uganda
Etiópia	Komory	Zambia
Gambia	Mauritánia	
Krajiny kategórie „Decision Point“ (1)		
Čad		
Krajiny kategórie „Pre-Decision-Point“ (3)		
Eritrea	Somálsko	Sudán

Zdroj: Spracované podľa: IMF. 2012. Debt Relief Under the Heavily Indebted Poor Countries (HIPC) Initiative. Dostupné na internete: <<http://www.imf.org/external/np/exr/facts/hipc.htm>>

Celkovo sa do roku 2012 kvalifikovalo 39 krajín zo 40 krajín pre pomoc na báze iniciatívy HIPC, z ktorých 35 dosiahlo bod ukončenia.

Postup v rámci iniciatívy HIPC

Realizácia programu prebieha v nasledovných fázach:

Prvá fáza

Počas tejto fázy, ktorá trvá tri roky, HIPC krajina spolupracuje so Svetovou bankou a MMF. Aby sa krajina mohla uchádzať o pomoc, musí prijať regulačné a reformné programy podporované MMF a SB a vypracovať národný Strategický dokument pre zníženie chudoby (Poverty Reduction Strategy Paper – PRSP).¹ Počas tohto obdobia krajina naďalej získava zníženú pomoc od príslušných donorov a multilaterálnych inštitúcií, ako aj odpustenie dlhov od bilaterálnych veriteľov (vrátane Parížskeho klubu).

¹ PRSP: dokument poskytuje základ pre pomoc od SB a MMF, ako aj odpustenie dlhov podľa iniciatívy HIPC. PRSP dokument by mal byť vytvorený dotknutou krajinou, mal by sumarizovať východiská, byť orientovaný na partnerstvo a spoluprácu. Krajina vypracúva PRSP raz za tri roky. Obsahové zmeny sa môžu robiť podľa ročnej správy o pokroku

Bod rozhodnutia – decision point

Na konci prvej fázy sa vykonáva analýza udržateľnosti zadlženosti (debt sustainability analysis - DSA). Analýzu DSA vykonáva MMF, SB a príslušná krajina. Cieľom DSA je zistiť, či krajina čelí neudržateľnej zadlženosti, a to aj napriek aplikácii dostupných mechanizmov pre odpustenie dlhov. Ak je pomer medzi čistou súčasnou hodnotou (NPV – net present value) vonkajšej zadlženosti krajiny a hodnotou jej exportu vyšší ako 150 percent, potom krajina môže získavať pomoc v rámci iniciatívy HIPC. Znamená to, že ide o neudržateľnú zadlženosť. Čistá súčasná hodnota dlhu je suma budúcich záväzkov dlhovej služby (úrok a istina) na existujúce dlhy znížená trhovou úrokovou mierou. V osobitných prípadoch krajín s veľmi otvorenou ekonomikou (pomer exportu k celkovému HDP presahuje 30 percent), alebo s veľkým dlhovým zaťažením vo vzťahu k príjmom štátneho rozpočtu (musia predstavovať aspoň 15 percent HDP), môže byť pomer čistej súčasnej hodnoty dlhu a exportu nižší ako 150 percent. Po dosiahnutí bodu rozhodnutia Výkonná rada MMF a SB formálne rozhodne o spôsobilosti krajiny prijímať HIPC a medzinárodné spoločenstvo sa zaviazalo poskytovať

dostatočnú pomoc až do dosiahnutia bodu ukončenia. Všetky krajiny žiadajúce pomoc v rámci iniciatívy HIPC musia počas prístupového procesu – do druhej fázy nazvanej bod rozhodnutia – prijať národný Strategický dokument pre zníženie chudoby (Poverty Reduction Strategy Paper – PRSP) a aspoň jeden rok realizovať implementáciu tejto stratégie.

Druhá fáza

Ukončenie druhej fázy je viazané na vecné plnenie programov a dosiahnutie prijateľných výsledkov (nie je časovo ohraničené). Počas druhej fázy sa od bilaterálnych a komerčných veriteľov očakáva, že znížia svoje pohľadávky voči HIPC krajinám na úroveň 90 percent redukcie čistej súčasnej hodnoty dlhu. SB a MMF môžu poskytnúť dočasné zníženie dlhov. Svetová banka a MMF majú poskytovať dočasnú pomoc medzi bodom rozhodnutia a bodom ukončenia a ostatní multilaterálni veritelia by mali poskytovať pomoc od dosiahnutia bodu ukončenia. Splnením potrebných podmienok nastáva naplnenie (completion), keď MMF a SB poskytnú prostriedky na zníženie dlhov na úroveň stanovenú rozhodnutím MMF a SB na konci prvej fázy.

Bod ukončenia – completion point

V tomto bode bude poskytnutá zostávajúca pomoc. Pre bilaterálnych a komerčných veriteľov z toho bude vyplývať zníženie čistej súčasnej hodnoty istiny dlhu proporcionálne podľa miery rizika pre hlboko zadlžené chudobné krajiny. Pre multilaterálnych veriteľov

(MMF, SB a ostatné multilaterálne inštitúcie) to bude znamenať ďalšie zníženie čistej súčasnej hodnoty zadlženosti podľa požiadaviek krajiny, založené na činnosti všetkých veriteľov s cieľom ďalšieho zníženia zadlženosti krajiny.

3.2. MDRI (Multilateral Debt Relief Initiative)

V posledných rokoch sa do popredia dostávajú multilaterálne dlhy. Multilaterálna iniciatíva za odpustenie dlhu (Multilateral Debt Relief Initiative) vznikla v roku 2006 a cieľom je úplné odpustenie (100percent) dlhov rozvojovým krajinám, ktoré spĺňajú kritériá Medzinárodnej rozvojovej asociácie (IDA). Táto iniciatíva nadväzuje na program HIPC. Krajiny, ktoré sa tejto iniciatívy chcú zúčastniť, musia preukázať dostatočné kvality v oblasti makroekonomického riadenia, výdavkového manažmentu, a implementácie stratégie znižovania chudoby. Túto iniciatívu navrhla skupina G8, ktorá sa zaviazala poskytnúť dostatok zdrojov pre úplné anulovanie dlhov cieľových krajín. Iniciatívy sa zúčastnilo 34 krajín, ktoré splnili kritériá HIPC a 2 krajiny, ktoré tieto kritériá nespĺnili. Tabuľka č.5 zobrazuje krajiny patriace do iniciatívy MDRI. Celkové náklady odpustenia dlhu do roku 2012 predstavovali 3,4mld. USD. (Spracované podľa: IMF.2012. *The Multilateral Debt Relief Initiative*. [online]. 2013 [cit. 2013-06-06]. Dostupné na internete: <http://www.imf.org/external/np/exr/facts/mdri.htm>.)

Tab. 5 Krajiny spĺňajúce kritériá Multilaterálnej iniciatívy odpustenie dlhu (MDRI)

	Krajiny “MDRI-I Trust” (príjem per-capita pod \$380)	Krajiny “MDRI-II Trust” (príjem per-capita nad \$380)
Krajiny, ktoré využili iniciatívu MDRI (do roku 2012)		
"Completion point" HIPCs: 34 krajín, ktoré dosiahli completion point prostredníctvom Enhanced HIPC Initiative	Afganistan, Burkina Faso, Burundi, Stredoafriická republika, Demokratická republika Kongo, Etiópia, Gambia, Ghana, Guinea-Bissau, Libéria, Madagaskar, Malawi, Mali, Mozambik, Niger, Rwanda, São Tomé and Príncipe, Sierra Leone, Tanzánia, Togo, Uganda	Benin, Bolívia, Kongo, Kamerun, Pobrežie Slonoviny, Guinea, Guyana, Haiti, Honduras, Mauretánia, Nikaragua, Senegal, Zambia
Krajiny, ktoré nespĺňajú kritériá HIPC countries s príjmom per capita pod \$380 majú dlh voči IMF	Kambodža, Tadžikistan	
Krajiny, ktoré budú oprávnené využiť MDRI po dosiahnutí completion point v iniciatíve Enhanced HIPC Initiative		
"Decision point" HIPCs: 2 krajiny, ktoré splnili decision point v iniciatíve Enhanced HIPC Initiative	Čad	Komory
3 krajiny, ktoré nespĺňajú kritériá HIPC, ale spĺňajú kritériá príjmu a zadlženia	Eritrea	Sudán
	Somálsko	

Zdroj: Spracované podľa: IMF.2012. *The Multilateral Debt Relief Initiative*. [online]. Dostupné na internete: <http://www.imf.org/external/np/exr/facts/mdri.htm>

3.3. Parížsky klub

Toto združenie je tvorené veriteľskými krajinami, ktoré vlastnia pohľadávky rozvojových krajín. 19 zástupcov Parížskeho klubu sa stretáva každých 6 týždňov na francúzskom Ministerstve financií a diskutujú o žiadostiach krajín, ktoré požadujú zrušenie alebo posunutie splatnosti vlastných dlhov. K Parížskemu klubu patrí 13 príležitostných členských krajín a niekoľko pozorovateľských organizácií (napr. Svetová banka, Medzinárodný menový fond, Európska únia, Organizácia pre ekonomickú spoluprácu a rozvoj). História tohto združenia siaha do 50. rokov 20. storočia, konkrétne do roku 1956, k inštitucionalizácii tohto združenia došlo v priebehu 70. rokov.

Parížsky klub v roku 2010 podpísal dohody o odpustení dlhu so 7 krajinami, ktoré prešli iniciatívou HIPC. Celkové odpustenie dlhu predstavovalo 13,2 mld. USD. Päť krajín (Afganistan, Demokratická republika Kongo, Kongo, Libéria a Togo dosiahli v roku 2010 HIPC Completion Point (krajiny, ktorým boli uznané úľavy z dlhov). Komory dosiahli v roku 2010 Completion Point a ich dlh bol odpustený na základe Cologne podmienok (odpustenie 90percent

čistej súčasnej hodnoty dlhu). Guinea Bissau dosiahla Completion Point už v roku 2000, avšak k reštrukturalizácii dlhu v hodnote 171 mil. USD došlo v roku 2010. (54 mil. USD bolo odpustených na základe Colognských kritérií – 90 percent dlhu a zvyšných 117 mil. USD bolo rozvrhnutých na obdobie konsolidácie v trvaní 3 rokov).

3.4. Londýnsky klub

Neformálne združenie veriteľských bánk, ktoré vzniklo v roku 1976, sa prvýkrát zišlo v Londýne, aby riešilo finančné problémy a platobnú neschopnosť Demokratickej republiky Kongo (Zair). Zástupcovia Londýnskeho klubu sa schádzajú ad hoc, v prípade že treba prejsť konkrétnu situáciu zadlženej krajiny. Organizácia podobne ako Parížsky klub nemá oficiálny mandát. Jeho jadro tvorí približne 15 bánk, ďalšie banky sa zúčastňujú len na niektorých pojednaniach. Výsledná podoba dohody medzi dlžníkmi krajinami a veriteľskými inštitúciami musí byť podporovaná inštitúciami, ktorých podiel na záväzkoch danej krajiny predstavuje aspoň 90percent.

Tab. 6 Odpustenie dlhu Parížskym veriteľom v roku 2010 (v mil. USD)

Krajina	Celkovo	Rescheduled	Odpustenie dlhu 90perc čistej súčasnej hodnoty
Afganistan	1027	585	442
Komory	13	12	1
Demokratická republika Kongo	1048	5	3126
Kongo	2474	1493	981
Guinea Bissau	171	117	54
Libéria	1366	107	1258
Togo	611	408	202

Zdroj: Spracované podľa: THE WORLD BANK. 2012. *Global Development Finance, External Debt of Developing Countries, 2012*. Dostupné na internete: <www.data.worldbank.org/sites/default/files/gdf_2012.pdf>

Záver

Pri pohľade na neustále narastajúce dlhové bremeno rozvojových krajín, narastajúcu kritiku efektivity alokácie rozvojovej pomoci sa vynára otázka dlhodobej udržateľnosti tohto systému. Čo bude s rozvojovými krajinami o 20 – 30 rokov? Budú neustále odkázané na zahraničnú pomoc? Je neustále narastajúci vonkajší dlh rozvojových krajín dlhodobo udržateľný?

Existujú názory, že vina za nízke tempo rozvoja leží predovšetkým na rozvojových krajinách

samotných. Dlhé desaťročia nie sú schopné dostatočne efektívne využívať pomoc poskytovanú vyspelými krajinami, finančné prostriedky končia vo vládnej byrokracii, alebo sú použité na stavbu nákladných zariadení – tzv. bielych slonov, ktoré nie sú nikdy využité. Sú nakupované najmodernejšie technológie, ale chýbajú odborníci, ktorí by s nimi dokázali zachádzať.

Poskytnutá potravinová pomoc vedie k pasivite miestneho poľnohospodárstva. V tejto súvislosti sa do popredia dostáva tzv. „Donor fatigue“ (vyčerpanie donorov), kedy donori z rozvinutých krajín už nie sú

ochotní venovať prostriedky na rozvojovú pomoc. Často zaznievajú ohlasy, že súčasná rozvojová politika predstavuje novodobý kolonializmus a snahu o ovládnutie rozvojových krajín a ich zdrojov.

Na základe analýz sa autorka stotožňuje so skeptikmi systému zahraničnej pomoci a navrhuje postupné znižovanie tokov klasickej formy rozvojovej pomoci. Dôležité je hľadanie alternatívnych foriem efektívnej alokácie prostriedkov rozvojovej pomoci. Jednu z alternatív predstavuje systém technickej spolupráce, ktorého hlavným motívom je industrializácia rozvojových krajín a postupné budovanie nezávislosti od rozvinutých krajín. Postupná redukcia tokov zahraničnej pomoci a súbežne

prebiehajúca industrializácia by mohli viesť k samostatnosti a nezávislosti rozvojových krajín v budúcnosti. Týmto spôsobom by mohli rozvojové krajiny nasledovať svojich úspešných predchodcov. Prikladom môže byť Južná Kórea, ktorá v minulosti bola príjemcom zahraničnej pomoci a vďaka masívnej industrializácii a dôslednej hospodárskej politike sa pretransformovala na významného donora zahraničnej pomoci.

Tento príspevok je súčasťou riešeného projektu VEGA 1/0391/13 Význam tretích krajín pre strategické rozvojové zámery EÚ v pokrízovom období (s implikáciami pre slovenskú ekonomiku).

Literatúra

- Baláž, P. a kol. (2010). *Medzinárodné podnikanie*. 5 vyd. Bratislava : Sprint, 2010. 546 s.
- Dollar, D. & Alesina, A. (1998). Who Gives Foreign Aid to Whom and Why? *National Bureau of Economic Research*, 1998 (6), 36-54.
- Dollar, D. & Pritchett, L. (1998). Assessing Aid: What Works, What Doesn't and Why? *The World Bank Policy Research Report*. Oxford: Oxford University Press.
- Dudáš, T. a kol. (2007). *Rozvojová pomoc a spolupráca*. Bratislava: Ekonóm, 232 s.
- Ministry of Economy of the Slovak republic. (2013): *Export oriented strategy of Slovak republic 2007 – 2013*. [acc.: 2013-06-07]. Available at: http://www.rokovania.sk/File.aspx/ViewDocumentHtml/Mater-Dokum-107984?prefixFile=m_.
- Gaval'ová, V. (2007). *Ekonomika a obchodná politika rozvojových krajín*. Bratislava: Vydavateľstvo EKONÓM, 210 s.
- Kajurová, V. & Stavárek, D. (2012). Prináší rozvojová pomoc skutočný rozvoj? Pokrok v rozvojových cieľoch tisíciletí. In *Scientia et societas : časopis pro spoločenské vedy a management*. Praha : Newton College, roč. 8, č. 2, s. 165-179.
- Keller, J. (2005): *Pomoc, ktorá príliš často škodí*. [cit.: 2013-06-07]. Dostupné na: http://www.paradigma.sk/redakcny_system/clanok.php?id=178.
- Kindleberger, Ch. P. (1978). *Světová ekonomika*. Praha : Academia, 558 p.
- Liebedzik, M. – Majerová, I. – Nezval, P. (2006). *Světová ekonomika*. Brno: Computer Press, a.s., 280 s.
- Ministry of Economy of the Slovak Republic. (2013): *Trade statistics*. [acc.: 2013-06-07]. Available at: <http://www.economy.gov.sk/year-2012/138053s>.
- Obadi, S. M. (2012). *Rozvojové krajiny vo svetovom hospodárstve : analýza vybraných oblastí*. 1. vyd. Bratislava : Vydavateľstvo Ekonóm, 102 s.
- Obadi, S.M. – Gaval'ová, V.- Drieniková, K. (2010). *Ekonomika a obchodná politika rozvojových krajín. Vybrané problémy*. Bratislava: Vydavateľstvo Ekonóm, 131 s.
- OECD. (2009). *Aid effectiveness : a progress report on implementing the Paris declaration*. Paris : OECD, 176 s.
- OECD. (2009). *Managing aid : practices of DAC member countries*. Paris : OECD, 194 s.
- OECD. (2009). *Civil society and aid effectiveness : findings, recommendations and good practice*. Paris : OECD, 155 s.
- OECD. (2012). *Geographical Distribution of Financial Flows to Developing Countries 2012*. Paris: OECD, 276 s.
- OECD. (2012): *Aid statistics, Statistics by region 2012: Aid at a glance*. [acc.: 2013-06-07]. Available at: <http://www.oecd.org/dac/aidstatistics/aidstatisticsstatisticsbyregion2012aidataglance.htm>.
- OECD. (2012): *Development: Aid to developing countries falls because of global recession*. [acc.: 2013-06-07]. Available at: <http://www.oecd.org/newsroom/developmentaidtodevelopingcountriesfallsbecauseofglobalrecession.htm>.
- OECD. (2012): *Preliminary data – Official Development Assistance (ODA) data for 2011*. [acc.: 2013-06-07]. Available at: http://www.oecd.org/document/11/0,3746,en_2649_34447_1894347_1_1_1_1,00.html.
- OECD. (2012): *OECD StatExtracts*. [acc.: 2013-06-07]. Available at: http://stats.oecd.org/Index.aspx?DatasetCode=ODA_D_ONOR.
- Rusnák U., Szép A., Brzica D. (2002). *Rozvojová pomoc a spolupráca*. Bratislava: Slovenský inštitút medzinárodných štúdií, 242s.
- Spath, A. (2012): *Ďalšia bitka o Afriku – Another Scramble for Africa*. [acc.: 2013-06-07]. Available at: www.Africabusinesscommunities.com/component/content

ent/article/1-latest-news/1393-another-scramble-for-africa
 Stiglitz, J. (2003). Dealing with debt: how to reform the global financial system. *Harvard International Review*. vol. 25, no. 1.

SlovakAid. (2009): *Midterm strategy of official development assistance of the Slovak republic for 2009 – 2013*. [acc.: 2013-06-07]. Available at: [http://www.mzv.sk/App/wcm/media.nsf/vw_ByID/ID_1483395B26093959C125766500332756_SK/\\$File/strednodoba_strategia.pdf](http://www.mzv.sk/App/wcm/media.nsf/vw_ByID/ID_1483395B26093959C125766500332756_SK/$File/strednodoba_strategia.pdf).

SlovakAid. (2011). *National program of official development assistance of Slovak republic for 2012*. Bratislava: Ministry of Foreign and European Affairs of Slovak republic, 19s.

Šíbl, D. a kol. (2002). *Veľká ekonomická encyklopédia. Výkladový slovník AŽ*. 2. rozš. vyd. Bratislava: Vydavateľstvo Sprint v.fra, 967 s.

Šíbl, D. & Šaková, B. (2000). *Svetová ekonomika: internacionalizácia, integrácia, globalizácia, interdependencia*. Bratislava: Sprint, 460 s.

UNCTAD. (2008). *Trade and development report 2008*. New York and Geneva: UNCTAD/TDR/2008, 249s.

White, H. (1992). The Macroeconomic Impact of Development Aid: A Critical Survey. In *Journal of Development Studies*, January 1992, vol. 28, no. 2, [acc.: 2013-06-07]. Available at: http://www.peacedividendtrust.org/EIPdata/Library/Analysis%20of%20the%20Effects%20of%20Aid%20Flows/White_Aid.pdf.

WORLD BANK. (2005): *Improving the World Bank's Development Effectiveness. What does Evaluation show*. World Bank Operations Evaluation Department. [2013-06-07]. Available at: [http://lnweb90.worldbank.org/oed/oeddacc.oclib.nsf/DocUNIDViewForJavaSearch/0A95445E686D91EF852570A1005CF9E0/\\$file/development_effectiveness.pdf](http://lnweb90.worldbank.org/oed/oeddacc.oclib.nsf/DocUNIDViewForJavaSearch/0A95445E686D91EF852570A1005CF9E0/$file/development_effectiveness.pdf).

WORLD BANK. (2012): *Heavily Indebted Poor Countries*. [acc. 2013-06-05]. Available at: <http://web.worldbank.org/WBSITE/EXTERNAL/TOPICS/EXTDEBTDEPT/0,,contentMDK:20260049~menuPK:64166739~pagePK:64166689~piPK:64166646~theSitePK:469043,00.html>.

Workie, T. M. a kol. (2009). *Vývoj a perspektívy svetovej ekonomiky. Globálna finančná a hospodárska kríza. Príčiny-náklady-východiská*. Bratislava: Ekonomický ústav Slovenskej akadémie vied, 280 s.

Kontakt

Klaudia Lindtnerová, Ing.
 Katedra medzinárodného obchodu,
 Obchodná fakulta, Ekonomická univerzita v Bratislave
 Dolnozemska cesta 1, 852 35 Bratislava,
 tel.: 0903160788,
 email: klaudia.lindtnerova@gmail.com

SUMMARY**The vicious circle of aid – the reason of growing debt burden of the developing countries***Klaudia LINDTNEROVÁ*

The donor community is publicly airing concerns that development assistance is being used directly or indirectly to fund unproductive and corrupt expenditures. The foreign aid facilitates corruption. Any large influx of money into an economy can cause problems. With respect to aid, poor economies face four main challenges: reduction of domestic savings and investment in favour of greater consumption; inflation; diminishing exports and difficulty in absorbing such large cash influxes. Increases in foreign aid are correlated with declining domestic savings ratio; that is, investment falls. Aid money leads to increased demand for locally produced goods and services as well as imported goods and services. Inflation increases, in order to combat the cycle of inflation, domestic policymakers raise interest rates. Higher interest rates mean less investment, less investment means fewer jobs; fewer jobs mean more poverty; and more poverty means more aid. The developing countries that rely on foreign capital are more prone to their currencies strengthening. Aid flows would strengthen the local currency and hurt manufacturing exports, which in turn reduces long – run growth. Very often, poor countries with low financial development do not have the absorptive capacity for foreign aid. The countries usually sterilize the aid flows by issuing local – currency debt in order to soak up the excess aid flows in the economy. The process of managing aid flows is painful when the interest costs of the debt the government pays out are greater than the interest it earns from holding all the moped-up money. This simple analogy means that the ineffectively used foreign aid is one of the reasons of the increasing debt burden of developing countries.

The international community poses a dilemma of debt relief. Opponents of debt relief argue that countries will go out and contract further debts, under the belief that these debts will also be forgiven in some future date. They further argue that it would be unfair to third-world countries that managed their credit successfully, or do not go into debt in the first place.

The current development policy system is being considered to be a form of neo-colonialism. According to the analyses and results obtained, there is a pressure to look for alternative ways of effective foreign aid allocation. One of the alternatives is the system of technical cooperation, which aims at industrialisation of the developing countries and building their aid independency. The South Korean example could serve as a master example how country has transformed after a massive industrialisation from the recipient of the foreign aid into the donor of the foreign aid.

JELL Classification: O100, O110, O140, O190

MIERA TECHNICKEJ EFEKTÍVNOSTI SLOVENSKÝCH A ČESKÝCH BÁNK

Technical Efficiency Measuring of Slovak and Czech Banks

Eva GRMANOVÁ

Abstrakt

Cieľom príspevku je analýza miery technickej efektívnosti slovenských a českých bánk v roku 2011, určenie poradia bánk a testovanie štatistickej významnosti rozdielu priemernej miery technickej efektívnosti v skupine všeobecných a špecializovaných bánk – stavebných sporiteľní a hypotekárnych bánk. Na odhad miery technickej efektívnosti je použitá metóda modelov analýzy obalu dát (DEA). DEA je neparametrická metóda v ekonometrii používaná na odhad miery efektívnosti subjektov (jednotiek). Je to metóda lineárneho programovania. Porovnáva transformáciu mnohonásobných vstupov na mnohonásobné výstupy. Na analýzu efektívnosti bánk sú použité hodnoty ukazovateľov čisté úrokové výnosy, úvery a pohľadávky voči bankám a klientom, personálne náklady, záväzkami voči bankám a klientom a dlhodobý hmotný a nehmotný majetok v roku 2011.

Kľúčové slová

Banky, efektívnosť, miera technickej efektívnosti, modely analýzy obalu dát

Abstract

The aim of the paper is analysis of technical efficiency measuring of Slovak and Czech banks in the year 2011, to determine of the orde of banks and testing the statistical significance of the difference of averages in the group of general and specialized banks – buildings societies and mortgage banks. In the paper are employed method - data envelopment analysis models (DEA). DEA is nonparametric method in econometrics for estimation of efficiency measuring of subjects (units). DEA is a linear programming methodology which compares transforming multiple inputs to multiple outputs. The following characteristics are taking into account in our analysis: net interest income, receivables from banks and customers, employee expenses, due to banks and customers, intangible, fixed assets and angible fixed assets in the year 2011.

Keywords

Banks, Efficiency, Technical Efficiency Measuring, Data Envelopment Analysis Models

JELL Classification: G 22, G 28, G 01

Úvod

Hlavnými subjektmi bankovej sústavy sú banky. Ich rozvoj, schopnosť konkurencie a efektívnosť majú dôležitý význam pre ekonomiku každého štátu. Pozitívny vývoj bánk vplýva na rast národného hospodárstva. „Hoci globálna kríza, spočiatku iba finančná, neskôr aj ekonomická a sociálna, vypukla ešte v roku 2008, jej dôsledky sa prejavujú doposiaľ.“ (Bočincová, 2012, s. 21) V období hospodárskej krízy dochádza v rámci bankového sektora k výraznejším zmenám. Prejavujú sa výraznejšie rozdielnosti medzi bankami. V silnej konkurencii sa udržia na trhu banky s dobrou stratégiou a efektívnou transformáciou mnohonásobných vstupov na mnohonásobné výstupy. Banky sa podľa obsahu ich služieb členia na všeobecné a špecializované. Všeobecné banky ponúkajú

rôznorodé portfólio bankových produktov. Špecializované banky sa zameriavajú na ponuku vybraných bankových produktov. Širšie portfólio bánk môže byť konkurenčnou výhodou. Zároveň v období hospodárskej krízy môže byť predaj produktov stavebných sporiteľní a hypotekárnych bánk problémovnejší ako predaj iných produktov bánk. Preto sme sa v príspevku zamerali na zistenie miery technickej efektívnosti bánk a posúdenie, či špecializované banky a to stavebné sporiteľne a hypotekárne banky dosahujú menšiu priemernú mieru technickej efektívnosti v porovnaní so všeobecnými bankami. Zároveň väčší český trh môže byť pre české banky konkurenčne výhodnejší ako menší slovenský trh pre slovenské banky. Z toho dôvodu sme porovnávali, či podiel efektívnych bánk je rovnaký v SR a v ČR. Analyzovanie miery

technickej efektívnosti a porovnanie miery technickej efektívnosti jednotlivých podskupín bánk poskytne bankám dôležitú informáciu ako zlepšiť jednotlivé ukazovatele v porovnaní s ukazovateľmi ostatných bánk na trhu a preto zistené poznatky môžu bankám prispieť k zlepšeniu ich stratégie.

Cieľom príspevku v empirickej rovine je

1/ analyzovanie miery technickej efektívnosti bánk so sídlom na území SR a ČR v roku 2011 so zámerom zistiť, ktoré banky sú technicky efektívne na spoločnom slovenskom a českom bankovom trhu,

2/ testovanie štatistickej významnosti rozdielu priemernej miery technickej efektívnosti všeobecných bánk a priemernej miery efektívnosti stavebných sporiteľní a hypotekárnych bánk.

Odhad miery technickej efektívnosti je uskutočnený využitím modelov analýzy obalu dát. DEA modely analyzujú efektívnosť transformácie

mnohonásobných vstupov na mnohonásobné výstupy. Patria do skupiny neparametrický modelov hodnotenia efektívnosti. Sú založené na lineárnom programovaní, ktoré využívajú ku konštrukcii neparametrického lomeného obalu dát. V DEA modeloch sa odhaduje miera technickej efektívnosti pre každú jednotku. Počíta sa relatívne k hodnotám lomeného obalu dát. Za predpokladu variabilných výnosov z rozsahu sa na odhad miery technickej efektívnosti používajú modely nazvané BCC modely. V analýze sú použité BCC modely orientované na vstupy.

Vychádzame z predpokladu, že máme n -homogénnych subjektov (ďalej jednotiek) U_1 až U_n , u ktorých sledujeme r výstupov a m vstupov. Maticu vstupov označíme

$$\mathbf{X} = [x_{jk}, j=1, \dots, m, k=1, \dots, n] \quad \mathbf{X} = \begin{bmatrix} x_{11} & x_{12} & \dots & x_{1n} \\ x_{21} & x_{22} & \dots & x_{2n} \\ \cdot & \cdot & \cdot & \cdot \\ x_{m1} & x_{m2} & \dots & x_{mn} \end{bmatrix}, \quad \text{maticu výstupov označíme}$$

$$\mathbf{Y} = [y_{ik}, i=1, \dots, r, k=1, \dots, n], \quad \mathbf{Y} = \begin{bmatrix} y_{11} & y_{12} & \dots & y_{1n} \\ y_{21} & y_{22} & \dots & y_{2n} \\ \cdot & \cdot & \cdot & \cdot \\ y_{r1} & y_{r2} & \dots & y_{rn} \end{bmatrix}. \quad \text{Prvky matice vstupov } \mathbf{X} \text{ a matice výstupov}$$

$\mathbf{Y}$ sú všetky kladné.

Miera technickej efektívnosti θ_q v BCC modeli orientovanom na vstupy sa vyjadrí minimalizovať $z = \theta_q - \varepsilon(\mathbf{e}^T \mathbf{s}^+ + \mathbf{e}^T \mathbf{s}^-)$,

za podmienok $\mathbf{X}\boldsymbol{\lambda} + \mathbf{s}^- = \theta_q \mathbf{x}_q$,

$$\mathbf{Y}\boldsymbol{\lambda} - \mathbf{s}^+ = \mathbf{y}_q,$$

$$\mathbf{e}^T \boldsymbol{\lambda} = 1,$$

$$\boldsymbol{\lambda}, \mathbf{s}^+, \mathbf{s}^- \geq \mathbf{0}.$$

(1)

Miera technickej efektívnosti vypočítaná v BCC modeli orientovanom na vstupy je pre každú jednotku z intervalu od nula po jedna. Technicky efektívne jednotky dosahujú pri danej úrovni vstupov a pri danom stave technológií maximálne výstupy. Ich miera technickej efektívnosti je jedna. Ležia na hranici efektívnosti, ktorá v prípade BCC modelov tvorí konvexný obal dát. Čím je hodnota miery technickej efektívnosti menšia ako jedna, tým sú jednotky viac vzdialené od hranice efektívnosti.

Na odhad hodnôt miery technickej efektívnosti je použitý program DEAP 4.

Miera technickej efektívnosti všeobecných bánk a miera technickej efektívnosti stavebných sporiteľní a hypotekárnych bánk nesplňa podmienku normálneho

rozdelenia. Preto sme uskutočnili testovanie štatistickej významnosti rozdielu priemernej miery technickej efektívnosti všeobecných bánk a priemernej miery efektívnosti stavebných sporiteľní a hypotekárnych bánk pomocou Mann-Whitnyho U-testu. Je to neparametrický test pre nezávislé súbory.

1 Materiály a údaje

Na dosiahnutie vymedzených cieľov sme získali údaje z tridsiatich slovenských a českých bánk. Analyzovali sme trinásť bánk so sídlom v SR a sedemnášť bánk so sídlom v ČR. Z trinásť slovenských bánk sú tri stavebné sporiteľne (23,1% z počtu slovenských bánk). Zo sedemnášť českých bánk je päť stavebných sporiteľní a dve sú

hypotekárne banky (41,2% z počtu českých bánk). z výročných správ bánk v roku 2011.
Hodnoty analyzovaných ukazovateľov boli čerpané

Tabuľka 1 Hodnoty ukazovateľov čisté úrokové výnosy, úvery a pohľadávky voči bankám a klientom, záväzky voči bankám a klientom bánk, personálne náklady a kapitál bánk so sídlom na území SR a ČR v tis. Eur v roku 2011

Banky	Finančné záväzky voči bankám a klientom	Personálne náklady	Kapitál	Čisté úrokové výnosy	Úvery a pohľadávky voči bankám a klientom
Československá obchodná banka, a.s.	3930639	53705	87392	157370	3419803
ČSOB stavebná sporiteľňa, a.s.	175540	2561	1466	4542	122275
OTP Banka Slovensko, a.s.	936932	14522	28281	39911	887945
Tatra banka, a.s.	7068145	103891	104369	301137	6532653
Dexia banka Slovensko, a.s.	1598852	22420	23860	40525	1354021
Poštová banka, a.s.	2776266	24459	20812	154866	1395404
Prvá stavebná sporiteľňa, a.s.	1909171	15689	41161	66213	1839207
Slovenská sporiteľňa, a.s.	9475409	94676	266320	468650	7346530
Slovenská záručná a rozvojová banka, a.s.	184155	6452	8068	17214	357894
UniCredit Bank Slovakia, a.s.	2929644	31092	43532	85972	2976915
VOLKSBANK Slovensko, a.s.	1318378	12448	21823	39890	1192431
Všeobecná úverová banka, a.s.	7498151	93603	172114	353105	7418988
Wüstenrot stavebná sporiteľňa, a.s.	272240	2863	7828	9369	223956
Česká exportní banka, a.s.	2913135	7564	4799	23465	96015
Česká spořitelna, a.s.	24119561	315941	656771	1198048	20763400
Českomoravská stavební spořitelna, a.s.	6492223	24015	38301	145352	6288185
Československá obchodní banka, a.s.	31016023	219439	261244	659252	10615941
Evropsko-ruská banka, a.s.	72446	2455	4672	1526	86599

Zdroj: Výročné správy konkrétnych bánk z roku 2011

Tabuľka 1 Hodnoty ukazovateľov čisté úrokové výnosy, úvery a pohľadávky voči bankám a klientom, záväzky voči bankám a klientom bánk, personálne náklady a kapitál bánk so sídlom na území SR a ČR v tis. Eur v roku 2011 – pokračovanie

Banky	Finančné záväzky voči bankám a klientom	Personálne náklady	Kapitál	Čisté úrokové výnosy	Úvery a pohľadávky voči bankám a klientom
GE Money Bank, a.s.	4379798	91093	80285	368629	4422903
Hypoteční banka, a.s.	2257625	17324	8621	176210	7348109
Komerční banka, a.s.	20310167	238024	406019	731029	18983937
LBBW Bank CZ, a.s.	944120	15483	34675	24073	1030680
Modrá pyramida stavební spořitelna, a.s.	2945034	12095	25874	71193	2727627
PPF banka, a.s.	1918189	9306	5839	47198	1951007
Raiffeisen stavební spořitelna, a.s.	6205254	121931	147163	276668	6943780
Stavební spořitelna České spořitelny, a.s.	3985604	7198	21472	69134	3006873
UniCredit Bank Czech Republic, a.s.	8587637	83489	45628	263766	8372753
Volksbank CZ, a.s.	1646401	19642	12932	52826	1795933
Wüstenrot-stavební spořitelna, a.s.	1502471	7433	18028	30347	1419756
Wüstenrot hypoteční banka, a.s.	366317	2489	1741	11012	747192

Zdroj: Výročné správy konkrétnych bánk z roku 2011

Výber ukazovateľov, ktoré charakterizujú činnosť bánk je dôležitý. Pri výbere ukazovateľov sme vychádzali z publikácie Restrukturalizace bankovních sektorů a efektivnost bank v zemích Visegrádske skupiny, ktorej autorom je Stavárek (2005). Všetky ukazovatele sme rozdelili do dvoch skupín – na vstupy a na výstupy. Vstupy v DEA modeloch musia spĺňať minimalizačné kritérium. Menšia hodnota ukazovateľa je pre jednotku priaznivejšia ako väčšia hodnota. Výstupy musia spĺňať maximalizačné kritérium. Väčšia hodnota ukazovateľa je pre jednotku priaznivejšia ako menšia hodnota. Skupinu vstupov tvorili personálne náklady a záväzky voči bankám a klientom a dlhodobý

hmotný a nehmotný kapitál. Skupinu výstupov tvorili čisté úrokové výnosy, úvery a pohľadávky voči bankám a klientom.

2. Diskusia a výsledky

Po získaní hodnôt ukazovateľov na strane vstupov a výstupov z výročných správ bánk sme tieto použili na ďalšie spracovanie v programe DEAP. Hodnoty analyzovaných ukazovateľov sú v tabuľke číslo jedna.

Tabuľka 2 Hodnoty miery technickej efektívnosti bánk so sídlom na území SR a ČR v roku 2011

Banky	Miera technickej efektívnosti
Československá obchodná banka, a.s.	0,495
ČSOB stavebná sporiteľňa, a.s.	1,000
OTP Banka Slovensko, a.s.	0,525
Tatra banka, a.s.	0,615
Dexia banka Slovensko, a.s.	0,322
Poštová banka, a.s.	0,710
Prvá stavebná sporiteľňa, a.s.	0,491
Slovenská sporiteľňa, a.s.	1,000
Slovenská záručná a rozvojová banka, a.s.	1,000
UniCredit Bank Slovakia, a.s.	0,368
VOLKSBANK Slovensko, a.s.	0,447
Všeobecná úverová banka, a.s.	0,766
Wüstenrot stavebná sporiteľňa, a.s.	0,953
Česká exportní banka, a.s.	0,477
Česká spořitelna, a.s.	1,000
Českomoravská stavební spořitelna, a.s.	0,618
Československá obchodní banka, a.s.	1,000
Evropsko-ruská banka, a.s.	1,000
GE Money Bank, a.s.	1,000
Hypoteční banka, a.s.	1,000
Komerční banka, a.s.	1,000
LBBW Bank CZ, a.s.	0,378
Modrá pyramida stavební spořitelna, a.s.	0,641
PPF banka, a.s.	0,616
Raiffeisen stavební spořitelna, a.s.	0,609
Stavební spořitelna České spořitelny, a.s.	1,000
UniCredit Bank Czech Republic, a.s.	1,000
Volksbank CZ, a.s.	0,432
Wüstenrot-stavební spořitelna a.s.	0,562
Wüstenrot hypoteční banka, a. s.	1,000

Zdroj: vlastné spracovanie v programe DEAP

Odhad miery technickej efektívnosti bánk

V našej analýze sme mieru technickej efektívnosti vypočítali pre tridsať bánk na spoločnom slovenskom a českom bankovom trhu. Hodnoty mier technickej efektívnosti sú vypočítané v BCC modeli orientovanom na vstupy a sú v tabuľke dva.

Z vyjadrených hodnôt mier technickej efektívnosti vyplýva, že v roku 2011 bolo efektívnych dvanásť bánk. Z toho tri banky mali sídlo v SR a deväť bánk malo sídlo v ČR. Efektívne slovenské banky boli ČSOB stavebná sporiteľňa, a.s., Slovenská sporiteľňa, a.s., Slovenská záručná a rozvojová banka, a.s.. Efektívne české banky boli Česká spořitelna, a.s., Československá obchodní banka, a.s., Evropsko-ruská banka, a.s., GE Money Bank, a.s., Hypoteční banka, a.s., Komerční banka, a.s., Stavební spořitelna České spořitelny, a.s., UniCredit Bank Czech Republic, a.s., Wüstenrot hypoteční banka, a. s.. Podiel slovenských efektívnych bánk bol menší (23,1% z počtu slovenských bánk) ako podiel českých efektívnych bánk (52,9% z počtu českých bánk). Zároveň ale najmenšie hodnoty miery technickej efektívnosti dosahovali slovenské banky. Najmenšia miera technickej efektívnosti 0,322 bola v prípade Dexia banka Slovensko, a.s..

Testovanie štatistickej významnosti rozdielu priemerov

Testovanie štatistickej významnosti rozdielu priemernej miery technickej efektívnosti všeobecných bánk a priemernej miery efektívnosti stavebných sporiteľní a hypotekárnych bánk spolu sme uskutočnili pomocou Mann-Whitnyho U-testu. Je to neparametrický test pre nezávislé súbory. Testovali sme nulovú hypotézu, že rozdiel priemernej miery technickej efektívnosti všeobecných bánk a priemernej miery efektívnosti stavebných sporiteľní a hypotekárnych bánk spolu nie je štatisticky významný oproti alternatívnej hypotéze, že rozdiel priemernej miery technickej efektívnosti všeobecných bánk a priemernej miery efektívnosti stavebných sporiteľní a hypotekárnych bánk spolu je štatisticky významný. Nulovú hypotézu sme testovali na hladine významnosti 0,05. Hodnoty testovacej štatistiky a p-hladinu sme vyjadrili v programe Statistica. Výsledky sú v tabuľke 3.

Tabuľka 3 Testovanie štatistickej významnosti rozdielu priemernej miery technickej efektívnosti všeobecných a špecializovaných bánk - stavebných sporiteľní a hypotekárnych bánk so sídlom na území SR a ČR

	Súčet poradí prvej skupiny	Súčet poradí druhej skupiny	U	Z	Úroveň p
Miera efektívnosti SR a ČR 2011	292	173	82	-0,792	0,428

Zdroj: vlastné spracovanie v programe Statistica

Na základe hodnoty p-hladiny 0,428 na hladine významnosti 0,05 nezamietame nulovú hypotézu. Rozdiel priemernej miery technickej efektívnosti všeobecných bánk a priemernej miery efektívnosti stavebných sporiteľní a hypotekárnych bánk spolu nie je štatisticky významný.

Testovali sme nulovú hypotézu, že rozdiel priemernej miery technickej efektívnosti všeobecných bánk a priemernej miery efektívnosti hypotekárnych

bánk nie je štatisticky významný oproti alternatívnej hypotéze, že rozdiel priemernej miery technickej efektívnosti všeobecných bánk a priemernej miery efektívnosti hypotekárnych bánk je štatisticky významný. Nulovú hypotézu sme testovali na hladine významnosti 0,05. Hodnoty testovacej štatistiky a p-hladinu sme vyjadrili v programe Statistica. Výsledky sú v tabuľke 4.

Tabuľka 4 Testovanie štatistickej významnosti rozdielu priemernej miery technickej efektívnosti všeobecných a hypotekárnych bánk so sídlom na území SR a ČR

	Súčet poradí prvej skupiny	Súčet poradí druhej skupiny	U	Z	Úroveň p
Miera efektívnosti SR a ČR 2011	416	49	10	-1,497	0,135

Zdroj: vlastné spracovanie v programe Statistica

Na základe hodnoty p-hladiny 0,135 na hladine významnosti 0,05 nezamietame nulovú hypotézu. Rozdiel priemernej miery technickej efektívnosti všeobecných bánk a priemernej miery efektívnosti hypotekárnych bánk nie je štatisticky významný.

4. Záver

Na spoločnom slovenskom a českom trhu sa v období hospodárskej krízy prejavujú niektoré špecifiká. Cieľom nášho príspevku bolo porovnať mieru technickej efektívnosti bánk so sídlom na území

SR a ČR. Podiel efektívnych slovenských bánk tvoril 23,1% z počtu slovenských bánk a bol výrazne menší ako podiel efektívnych českých bánk, ktorý tvoril 52,9% z počtu českých bánk. Najmenšie hodnoty miery technickej efektívnosti dosiahla slovenská banka. Nemôžeme tvrdiť, že rozdiel priemernej miery technickej efektívnosti všeobecných bánk a priemernej miery efektívnosti stavebných sporiteľní a hypotekárnych bánk je štatisticky významný. Stavebným sporiteľňám a hypotekárnym bankám sa napriek ťažkým podmienkam v roku 2011 podarilo udržiavať ich efektívnosť a pozíciu na trhu.

Literatúra

- Bořincová, G. (2012). Zmeny v systéme zamestnaneckých výhod a benefitov ako dôsledok globálnej krízy. *Sociálno-ekonomická revue*. Trenčín : Roč. 10. č. 3/2012, s. 19-27. ISSN 1336-3727
- Grmanová, E. (2011). Efektívnosť slovenských bánk.. *Sociálno-ekonomická revue*. Trenčín : Roč. 9., č. 2/2011, s. 21-26. ISSN 1336-3727.
- Grmanová, E. (2010). *Hodnotenie efektívnosti komerčných poisťovní a bánk modelmi analýzy obalu dát*. Trenčín : TnUAD. 175 s. ISBN 978-80-8075-463-1
- Grmanová, E. (2008). *Hodnotenie efektívnosti komerčných poisťovní modelmi analýzy obalu dát* 1.vyd. – Trenčín : TnUAD. - 197s. ISBN 978-80-8075-373-3
- Grmanová, E. (2007). Hodnotenie efektívnosti komerčných poisťovní DEA modelmi. *Postavenie univerzity a jej výskumu v znalostnej ekonomike*. Trenčín : TnUAD. s. 57-60. ISBN 978-80-8075-262-0
- Grmanová, E., Jablonský, J. (2009). Analýza efektívnosti slovenských a českých poisťovní pomocou modelov analýzy obalu dát. *Ekonomický časopis*. č. 9. Bratislava: SAV. s. 857-869. ISSN 0013-3035.

Jablonský, J., Dlouhý, M. (2004) *Modely hodnocení efektívnosti produkčních jednotek*. Praha : PROFESSIONAL PUBLISHING. 184 s. ISBN 80-86419-49-5.

STAVÁREK, D. (2005). *Restrukturalizace bankovních sektorů a efektívnost bank v zemích Visegrádské skupiny*. Opava: Slezská univerzita v Opavě. 140 s. ISBN 80-7248-319-6.

STAVÁREK, D. (2005). Zprostředkovatelská činnost bank ve střední Evropě: část I -medzinárodní analýza efektívnosti. *E+M. Liberec*. Liberec : Technická univerzita v Liberci, 2005. ISSN 1212-3609

Výročné správy konkrétnych bánk

Kontakt

doc. RNDr. Eva Grmanová, PhD.
Katedra ekonómie a ekonomiky
Fakulta sociálno ekonomických vzťahov
Trenčianska univerzita Alexandra Dubčeka v Trenčíne
Adresa: Študentská 2, Trenčín
Tel.: 032/7 400 423
e-mail: eva.grmanova@tnuni.sk

SUMMARY**Technical Efficiency Measuring of Slovak and Czech Banks***Eva GRMANOVÁ*

The aim of the paper is analysis of technical efficiency measuring of Slovak and Czech banks in the year 2011 and to determine the order of banks. The aim of the paper is also testing of the statistical significance of the difference of averages in the group of general and specialized banks-building society and mortgage banks.

In the paper are employed data envelopment analysis (DEA) models. Data envelopment analysis models are non-parametric techniques for evaluation of efficiency and performance of the set of homogenous units based on solving of linear programming problems. The basic idea of Data envelopment analysis models consists in estimation of an efficient frontier that defines production possibility set of the problem. The efficiency measuring is measured as a distance from the efficient frontier. In the paper is employed BCC model.

The following characteristics are taking into account in our analysis: net interest income, receivables from banks and customers, employee expenses, due to banks and customers, intangible, fixed assets and tangible fixed assets in the year 2011.

In the paper is analysis of thirty banks. The technical efficiency measuring in the year 2011 were one of banks: in the Slovak Republic: Dexia banka Slovensko, a.s., Slovenská sporiteľňa, a.s.; in the Czech Republic: Česká exportní banka, a.s., Česká spořitelna, a.s., Československá obchodní banka, a.s., Evropsko-ruská banka, a.s., Komerční banka, a.s., LBBW Bank CZ a.s., Raiffeisen stavební spořitelna, a.s.. The slightest measuring, of efficiency achieved Hypoteční banka, a.s. a Wüstenrot hypoteční banka, a. s..

The next step in the analysis was the using of Mann-Whineyho U test. Mann-Whineyho U test is a non-parametric test of the null hypothesis that two populations are the same against an alternative hypothesis, especially that a particular population tends to have larger or smaller values than the other. We tested the null hypothesis that the difference of the average level of technical efficiency of universal banks and the average degree of efficiency building societies and mortgage banks together is not statistically significant. Alternative hypothesis is that the difference of the average level of technical efficiency of universal banks and the average degree of efficiency building societies and mortgage banks together is statistically significant.

Building societies and mortgage banks had in 2011 an average rate of technical efficiency less than universal banks and difference is statistically significant. Finally, it is important and is necessary that building societies and mortgage change of strategy.

JELL Classification: G 22, G 28, G 01.

ZMENY V ODVETVOVEJ ŠTRUKTÚRE EKONOMIKY SR

Changes in the branches structure of the Slovak Republic economy

Jozef HABÁNIK, Jana MASÁROVÁ

Abstrakt

Na celkovú výkonnosť jednotlivých štátov vplýva aj štruktúra daného národného hospodárstva. Najčastejšie sa sleduje odvetvová, sektorová a regionálna štruktúra ekonomík. V súvislosti s ekonomickým vývojom dochádza vo vnútornej skladbe ekonomík k viacerým zmenám, ktoré sú spôsobené vnútornými aj vonkajšími faktormi. Formovanie štruktúry národného hospodárstva je sprievodným efektom hospodárskej politiky, s cieľom zvýšenia výkonnosti a konkurencieschopnosti ekonomiky. V príspevku venujeme pozornosť odvetvovej štruktúre ekonomiky Slovenskej republiky a jej zmenám v rokoch 2000-2011. Cieľom je skúmať zmeny v podiele jednotlivých odvetví na tvorbe hrubého domáceho produktu a zamestnanosti. Využívame pri tom odvetvovú klasifikáciu ekonomických činností SK NACE Rev.2. V článku sú využité metódy: analýza, syntéza, komparácia a dedukcia. Príspevok je súčasťou IG č. 6/2013 „Ekonomický rozvoj a ekonomická výkonnosť regiónov“.

Kľúčové slová

Národné hospodárstvo, štruktúra národného hospodárstva, odvetvie, odvetvová štruktúra, hrubý domáci produkt, zamestnanosť.

Abstract

The overall performance of individual states is affected by the structure of the national economy. The most monitored are the branches, sector and regional structure of the economy. In the context with economic development, in the internal composition of economies there are a number of changes that are caused by internal and external factors. The forming of the structure of the national economy is an accompanying effect of economic policy, in order to improve the performance and competitiveness of the economy. In this article we pay interest to the branches structure of the Slovak economy and its changes in the period 2000-2011. The aim is to explore the changes in the share of branches to gross domestic product and employment. We use the statistical classification of economic activities SK NACE Rev. 2. The used methods are: analysis, synthesis, comparison and deduction. This article is a part of the IG no. 6/2013 "The economic development and the economic performance of regions".

Key words

The national economy, the structure of the national economy, branch. Branches structure, gross domestic product, employment.

JEL Classification: L 16, O 14, E 23, E 24

Úvod

Pod pojmom národné hospodárstvo sa rozumie postupným časovým ohraničením – vývojom ucelená sústava ekonomických subjektov a relácia medzi nimi prebiehajúcich procesov, ktoré sa sústreďujú v prostredí domácej ekonomiky a vo vonkajších ekonomických vzťahoch. Preto sa národné hospodárstvo stotožňuje s pojmom národná ekonomika, čo je súhrn výrobných a peňažných vzťahov, ktoré zodpovedajú úrovni výrobných síl v spoločnosti. Národnou ekonomikou sa chápe

organizácia, štruktúra a stav národného hospodárstva. V súlade s Haviernikovou (2012, s. 208) možno konštatovať, že štruktúra národného hospodárstva má dynamický charakter a najmä v dlhodobom období dochádza k štrukturálnym zmenám v oblasti produkcie a zamestnanosti.

Obsahom nášho príspevku je sledovanie zmien v odvetvovej štruktúre ekonomiky Slovenskej republiky z aspektu tvorby hrubého domáceho produktu a zamestnanosti v rokoch 2000-2011. Naším cieľom je prostredníctvom analýzy vývoja štruktúry hrubého domáceho produktu a

zamestnanosti podľa odvetví identifikovať hlavné tendencie vo vývoji odvetvovej štruktúry ekonomiky SR. Na dosiahnutie cieľa sú využité metódy: analýza, syntéza, komparácia a dedukcia. Zistené výsledky môžu slúžiť na podrobnejšiu analýzu štruktúry ekonomiky SR, jej komparáciu s krajinami Európskej únie, a tiež sú nevyhnutným podkladom a východiskom pre uskutočňovanie hospodárskej politiky.

1 Národné hospodárstvo a jeho štruktúra

Národné hospodárstvo ako zložitý, vnútorne štruktúrovaný celok sa skladá z jednotlivých zložiek, medzi ktorými pôsobia vzájomné vzťahy a väzby. „V závislosti od prvkov a vzájomných vzťahov sa formuje aj štruktúra ekonomiky ako samostatného systému“. (Krajňáková – Vojtovič, 2012a, s. 85) Toto vnútorné členenie (skladba) ekonomiky, t. j. národného hospodárstva je relatívne stály súhrn prvkov daného celku v určitom čase a priestore. Relatívna stálosť znamená, že štruktúra ekonomiky nie je nemenná, ale podlieha zmenám, ktoré vyplývajú zo zmien vnútorných a vonkajších podmienok.

V súvislosti s ekonomickým vývojom (rastom) dochádza k zmenám v štruktúre výroby, v technickej a technologickej úrovni výroby a jednotlivých výrobkov, v rozdelení výrobných faktorov medzi oblasti, odvetvia a sektory. Ďalšie zmeny nastávajú v zamestnanosti, v kvalifikačnej úrovni zamestnancov, v priestorovom rozmiestnení výroby a v umiestnení výrobkov na trh. Uvedené zmeny sú nielen sprievodným znakom, ale aj podmienkou dlhodobého ekonomického rastu, pričom dynamika rastu je ovplyvnená najmä presunom výrobných faktorov k produktívnejším a technicky vyspelejším činnostiam.

Formovanie, ovplyvňovanie štruktúry národného hospodárstva je sprievodným efektom hospodárskej politiky, s cieľom efektívnej alokácie zdrojov, a tým zvýšenia výkonnosti a konkurencieschopnosti ekonomiky. Za pozitívne štruktúrne zmeny sa považujú také, ktoré sú v súlade s vopred stanovenými, resp. požadovanými kritériami zabezpečujúcimi ciele hospodárskej politiky.

Štruktúru národného hospodárstva možno skúmať z viacerých *hľadísk*. V rámci národného hospodárstva možno skúmať štruktúru jednotlivých subjektov podľa ich *právnej formy* (fyzické a právnické osoby, obchodné spoločnosti, družstvá, štátne podniky, neziskové organizácie a iné), podľa *klasifikácie ich produkcie*, či podľa *typu subjektov* (výrobné, obehové, spotrebné, sociálne, riadiace). Z *prierezového pohľadu* možno skúmať mikroúroveň a makroúroveň, z hľadiska *financovania* možno vyčleniť ziskový (trhový) a neziskový (netrhový) sektor,

a v neposlednom rade možno sledovať *vlastnícku štruktúru* národného hospodárstva (súkromný, verejný, družstevný sektor). Najčastejšie sú v odbornej literatúre uvádzané tieto pohľady: *sektorová, územná a odvetvová štruktúra*.

Pri *sektorovej štruktúre* ekonomiky je základným štruktúrotvorným znakom *hľadisko obsahu* národohospodárskej činnosti. Hospodársky sektor tvoria odvetvia národného hospodárstva s určitými podobnými charakteristickými znakmi. Podľa Koišovej (2011, s. 29) sa z hľadiska kritéria sektorov člení národná ekonomika nasledovne:

- a) primárny sektor – prvovýroba, statky v „spolupráci s prírodou“
- b) sekundárny sektor – odvetvia spracovateľského priemyslu
- c) terciárny sektor – sektor služieb (obchod, doprava...)
- d) kvartárny sektor – služby typicky verejného charakteru (verejná správa, polícia, armáda)
- e) kvintárny sektor – sektor rozvojových služieb (školenie, kultúra, telesná výchova, zdravotníctvo, sociálne služby atď.).

Pre *primárny sektor* je charakteristické získavanie produktov z prírody, tvoria ho odvetvia produkujúce základné suroviny a materiály: poľnohospodárstvo, lesníctvo, rybolov, ťažba nerastných surovín. *Sekundárny sektor* je zameraný na spracovanie produktov primárneho sektora. Tvoria ho odvetvia spracovateľského priemyslu (textilný, potravinársky, chemický, hutnícky, strojársky a iné) a stavebníctvo. *Terciárny sektor* tvoria služby, napr. reštauračné, obchodné, dopravné, spojové, čiže služby súvisiace s výrobou, údržbou, distribúciou a spotrebou materiálnych statkov. V minulosti sa do tohto sektora zaraďovali všetky služby pre firmy a obyvateľstvo. Z dôvodu rastúceho významu služieb a ich rýchlej diverzifikácie sa z terciárneho sektora vyčlenili niektoré druhy služieb do nových sektorov – kvartárneho a kvintárneho. Do *kvartárneho sektora* sa zaraďujú služby, ktoré uspokojujú spoločenské potreby občanov, ako sú verejná správa, obrana, súdnictvo, polícia. *Kvintárny sektor* je sektorom rozvojových služieb. Reprezentujú ho predovšetkým služby, ktoré zabezpečujú zvyšovanie kvality života, uchovávanie a kultiváciu ľudského potenciálu, ako sú školstvo, zdravotníctvo, kultúra, telovýchova, sociálne služby, veda a výskum, tvorba, spracovanie a prenos informácií. Uvedené sektorové členenie nie je v odbornej literatúre jednotné.

Územné (priestorové, regionálne) *hľadisko* členenia národného hospodárstva člení hospodárstvo na jednotlivé územné celky (v jednotlivých štátoch sú pomenované rôzne, napr. kraje, vojvodstvá, kantóny, regióny a podobne). Krajňáková a Vojtovič (2012b,

s. 76) chápu región ako určitý politický, hospodársky, sociálny a kultúrny celok. V SR sa na výkon štátnej správy územia vytvorili *územné celky a správne celky*. Územnými celkami sú obce a územné obvody vyšších územných celkov – samosprávne kraje, ktorých územný obvod je zhodný len s územným obvodom kraja. Správnymi celkami sú kraje, okresy a vojenské obvody (Šedivá, 2012, s. 26)

V krajinách Európskej únie sa z dôvodu odlišných názvov, ale najmä veľkostí jednotlivých územných celkov (rozloha a počet obyvateľov) už od 70. rokov 20. storočia používal systém klasifikácie územno-štatistických jednotiek vypracovaný Eurostatom, štatistickým úradom Európskych spoločenstiev. Neskôr bol nahradený Nomenklatúrou územných štatistických jednotiek *NUTS* (z franc. *Nomenclature des Unités Territoriales Statistiques*), ktorá bola zavedená na zber, zostavovanie a šírenie harmonizovaných regionálnych štatistík. Klasifikácia *NUTS* je hierarchická v tom, že rozdeľuje jednotlivé členské štáty do troch úrovní: *NUTS* 1, *NUTS* 2 a *NUTS* 3. Druhá a tretia úroveň sú podrozdelenia prvej a druhej úrovne. Členský štát sa môže rozhodnúť používať ďalšie hierarchické úrovne, do ktorých môže byť rozčlenená úroveň *NUTS* 3.

Odvetvová štruktúra člení národné hospodárstvo na odvetvia, ktoré tvoria firmy s rovnakým alebo príbuzným zameraním, pričom jednotlivé odvetvia možno ešte ďalej členiť na pododvetvia. Vo všeobecnosti môžu mať odvetvia charakter **výrobný** (napr. pôdohospodárstvo, priemysel, stavebníctvo, nákladná doprava) alebo *nevýrobný* (veda, výskum, školstvo, zdravotníctvo, kultúra, obrana a iné). V prípade odvetvovej štruktúry ide podľa Haviernikovej (2012, s. 207) o členenie ekonomiky podľa faktorov, ktoré zohľadňujú rovnorodosť produkcie.

Odvetvovej štruktúre ekonomiky SR a jej vývoju sa v ďalšej časti príspevku venujeme podrobnejšie.

2 Odvetvová štruktúra ekonomiky Slovenskej republiky

V Slovenskej republike sa do 31. 12. 2007 využívala *odvetvová klasifikácia ekonomických činností OKEČ*. Obsahom číselníka OKEČ je zoznam pracovných činností, ktoré sú vykonávané tak kolektívom, ako aj individuálnymi subjektmi a tieto činnosti sú zoskupené do jednotlivých kategórií a oddielov. V dôsledku ekonomického rozvoja, vzniku nových technológií, služieb a výrobkov bola klasifikácia ekonomických činností OKEČ revidovaná a nová odvetvová klasifikácia ekonomických činností *SK NACE Rev.2*. a je platná od 1. 1. 2008 (prijatá Vyhláškou ŠÚ SR č. 306/2007).

Nová klasifikácia člení činnosti do sekcií, divízií, skupín, tried a podtried. Obsahuje celkom 21 sekcií:

A – Poľnohospodárstvo, lesníctvo a rybolov

B – Ťažba a dobývanie

C – Priemyselná výroba.

D – Dodávka elektriny, plynu, pary a studeného vzduchu

E – Dodávka vody, čistenie a odvod odpadových vôd, odpady a služby odstraňovania odpadov

F – Stavebníctvo

G – Veľkoobchod a maloobchod, oprava motorových vozidiel a motocyklov

H – Doprava a skladovanie

I – Ubytovacie a stravovacie služby

J – Informácie a komunikácia

K – Finančné a poisťovacie činnosti

L – Činnosti v oblasti nehnuteľností

M – Odborné, vedecké a technické činnosti

N – Administratívne a podporné služby

O – Verejná správa a obrana, povinné sociálne zabezpečenie

P – Vzdelávanie

Q – Zdravotníctvo a sociálna pomoc

R – Umenie, zábava, rekreácia

S – Ostatné činnosti.

T - Činnosti domácností ako zamestnávateľov, nediferencované činnosti v domácnostiach produkujúce tovary a služby na vlastné použitie.

U Činnosti extrateritoriálnych organizácií a združení.

Revidovaná klasifikácia ekonomických činností *SK NACE Rev. 2* je plne harmonizovaná s jej európskou verziou *NACE Revision 2* vydanou nariadením Európskeho Parlamentu a Rady č. 1893/2006. Revidovaná klasifikácia je oproti jej predchádzajúcej verzii výrazne rozdielna tak z hľadiska štruktúry, ako aj z hľadiska kódovania a metodického vyčlenenia viacerých činností, čoho dôsledkom je nejednoznačná porovnateľnosť údajov podľa jednotlivých úrovní starej a novej klasifikácie.

3 Vývoj odvetvovej štruktúry ekonomiky SR

Už od začiatku procesu transformácie ekonomiky v roku 1990 dochádzalo postupne k zmenám v štruktúre ekonomiky SR, či už z pohľadu odvetvového, sektorového, priestorového i vlastníckeho usporiadania. *Transformácia ekonomiky a reštrukturalizácia hospodárskej sféry*

spôsobili, že došlo k presunu zdrojov z odvetví s nízkou produktivitou práce do produktívnejších odvetví. Tým dochádzalo k poklesu podielu odvetví primárneho a sekundárneho sektora na tvorbe hrubého domáceho produktu (HDP) a zamestnanosti. Pokles zamestnancov v primárnom a sekundárnom sektore charakterizuje skutočnosť, že v týchto sektoroch dochádza k vytlačaniu živej práce novou technikou. Znižuje sa preto podiel živej práce, ale rastie produktivita práce.

Zmeny v zastúpení zamestnanosti v jednotlivých hospodárskych sektoroch smerujú od roku 1990 k rastu podielu zamestnanosti v sektoroch služieb. Tým sa štruktúra ekonomiky Slovenska postupne približuje k štruktúre, ktorá zodpovedá vyspelým ekonomikám, v ktorých dochádzalo k presunu aktivít do služieb a k formovaniu informačnej a znalostnej spoločnosti. Ekonomika SR zaznamenala pomerne významné posuny odvetvovej štruktúry smerom k službám, spôsobené aj prílevom priamych zahraničných investícií do odvetvia obchodu a bankovníctva. V porovnaní s priemerom ekonomik Európskej únie však ekonomika SR stále vykazuje vyššie zastúpenie pôdohospodárstva a priemyslu a naopak, nižšie zastúpenie služieb.

Ďalšími faktormi, ktoré ovplyvnili vývoj štruktúry ekonomiky SR, boli proces *integrácie* SR do Európskej únie a *konvergenca* ekonomiky SR k vyspelým ekonomikám. Konvergenciou sa vo všeobecnosti rozumie „proces vyrovnávania rozdielov rôznych ekonomických ukazovateľov v rámci skupiny krajín alebo proces „dobiehania“ vyspelejších krajín, a teda vyrovnávanie životnej úrovne jednotlivých krajín“ (Inštitút finančnej politiky, 2006). Konvergenciu možno sledovať z týchto pohľadov:

- *nominálna konvergenca* – približovanie určitých makroekonomických ukazovateľov danej krajiny k istým referenčným hodnotám pre stanovené indikátory (Maastrichtské kritériá),
- *reálna konvergenca* – znižovanie medzery blahobytu medzi chudobnými a bohatými krajinami. Ako uvádza Ivanová (2007), pri hodnotení reálnej konvergencie sa ďalej

vyhodnocuje vplyv celého radu ďalších makroekonomických ukazovateľov, ako sú: sektorová a odvetvová štruktúra tvorby pridanej hodnoty, štruktúra zamestnanosti a miera nezamestnanosti, produktivita výrobných faktorov, štruktúra agregátneho dopytu a vplyv rastu jeho jednotlivých zložiek, miera investícií, vzťah úspor a investícií, tvorba hrubého fixného kapitálu, vývoj platobnej bilancie krajiny a ďalšie,

- *štruktúrálna konvergenca* – približovanie krajín z hľadiska sektorovej štruktúry ich ekonomik.

Štruktúrálna konvergenca naznačuje, že s postupným ekonomickým rastom krajiny sledujú podobné štádiá ich rozvoja charakteristické vzostupmi a poklesmi podobných odvetví a že krajiny môžu konvergovať k „štruktúrálnemu rovnovážnemu“ stavu, kedy sa tzv. sektorový mix produkcie týchto krajín stáva viac uniformný. Podľa teórie štruktúrálnych zmien a následne štruktúrálnu konvergenciu medzi krajinami vyvolávajú najmä tieto skutočnosti:

- dopytové efekty v súvislosti s rastom príjmov môžu podnietiť vytvorenie podobnej odvetvovej štruktúry medzi krajinami,
- na strane ponuky konvergenca úrovne produktivity práce v jednotlivých odvetviach vytvára medzi krajinami tendenciu alokovať stále viac porovnateľný podiel práce medzi jednotlivými odvetviami,
- štruktúrálna konvergenca vo vzťahu k zahraničnému obchodu, najmä ak konvergujúce krajiny zaznamenávajú aj konvergenciu determinantov ich komparatívnych výhod, budú sa tieto krajiny čoraz viac špecializovať na výrobu podobných druhov tovarov. (Inštitút finančnej politiky, 2006)

Uvedené faktory spôsobili zmeny v podieloch jednotlivých odvetví na tvorbe hrubého domáceho produktu. Podiely odvetví na tvorbe HDP v SR vo vybraných rokoch obdobia 2000 – 2011 uvádzame v tabuľke 1.

Tab. 1: Vývoj hrubého domáceho produktu v odvetviach ekonomiky SR (mil. EUR b.c., % podiel)

Odvetvie /Rok	2000		2005		2008		2009		2010		2011	
	mil. €	%	mil. €	%	mil. €	%	mil. €	%	mil. €	%	mil. €	%
A	1 240	3,98	1 591	3,23	2 505	3,75	1 781	2,84	1 877	2,85	1 988	2,88
B,C,D,E	8 034	25,77	12 876	26,11	17 414	26,05	14 281	22,74	18 291	27,82	20 371	29,50
z toho C	6 640	21,30	10 206	20,70	13 554	20,28	10 218	16,27	14 116	21,47	16 191	23,45
F	2 006	6,43	3 031	6,15	6 070	9,08	5 568	8,87	5 738	8,73	5 855	8,48
G,H,I	6 327	20,29	10 234	20,75	13 647	20,42	12 277	19,55	11 210	17,05	11 318	16,39
J	986	3,16	1 719	3,48	2 447	3,66	2 636	4,20	2 716	4,13	2 892	4,19
K	621	1,99	1 887	3,83	2 000	2,99	2 332	3,71	2 168	3,30	2 167	3,14
L	2 252	7,22	2 843	5,76	3 635	5,44	3 784	6,03	3 608	5,49	3 679	5,33
M,N	1 730	5,55	2 600	5,27	4 300	6,43	4 554	7,25	3 726	5,67	3 795	5,50
O,P,Q	4 016	12,88	5 839	11,84	7 311	10,94	8 017	12,77	8 428	12,82	8 578	12,42
R,S,T,U	588	1,88	1 186	2,40	1 312	1,96	1 846	2,94	2 001	3,04	1 948	2,82
ČDzP	3 377	10,83	5 510	11,17	6 204	3,75	5 720	9,11	5 981	9,10	6 466	9,36
SR spolu	31 177	100	49 314	100	66 842	100	62 795	100	65 743	100	69 058	100

Zdroj: ŠÚ SR, vlastné spracovanie

Poznámka: v tabuľkách a grafoch sú použité skratky sekcií podľa klasifikácie SK NACE Rev. 2, ktoré sme uviedli v časti 2

Ako vyplýva z údajov v tabuľke č. 1, objem vytvoreného hrubého domáceho produktu v poľnohospodárstve, lesníctve a rybolove (odvetvia primárneho sektora) sa od roku 2000 do 2011 zvýšil o 60%, ale jeho podiel na tvorbe HDP v SR poklesol z 3,98% na 2,88%.

Čo sa týka priemyslu, v sledovanom období tu objem vytvoreného HDP vzrástol až o takmer 154%. Podiel priemyslu na celkovom HDP poklesol z 25,77% v roku 2000 na 22,74% v krízovom roku 2009, a následne rástol až na 29,5% v roku 2011. Ako uvádza Kačírková (2007, s. 79-80), v dôsledku adaptačných procesov v priemysle nastali zmeny v jeho odvetvovej štruktúre, keď po dominancii tzv. „ťažkých výrob“ sa do popredia dostávajú ďalšie odvetvia. Kľúčovým odvetvím slovenskej ekonomiky je strojárstvo, z ostatných odvetví je silno rozvinutý tiež chemický, gumársky a farmaceutický priemysel, kovospracujúci a potravinársky, a tiež energetický priemysel. „Novým“ významným slovenským odvetvím sa stáva výroba dopravných prostriedkov, najmä automobilový priemysel.

Významný nárast tvorby HDP zaznamenalo v sledovanom období aj stavebníctvo, o 192%, pričom

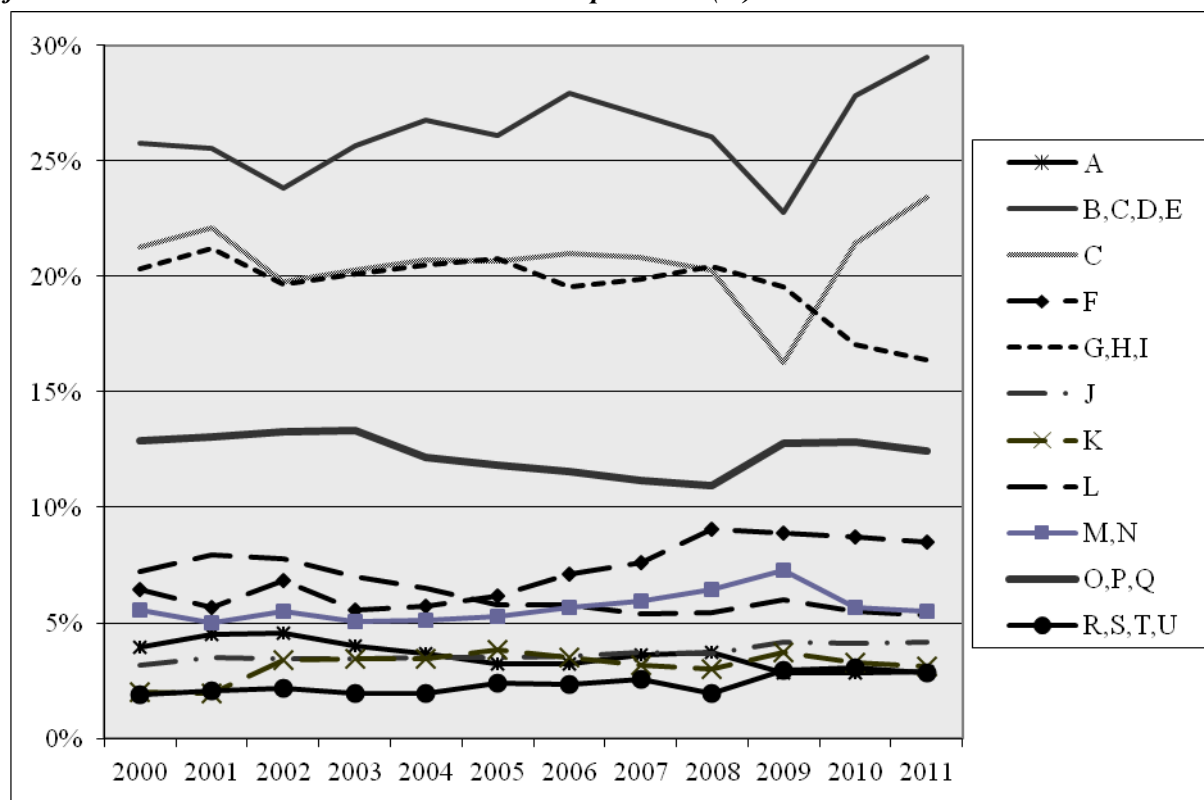
aj relatívne sa jeho podiel zvýšil z 6,43% na 8,48%, t. j. o 2,05 p.b.

Hodnota výrobných služieb (G,H,I) sa zvýšila o 79%, ale ich relatívny podiel poklesol z 20,29% v roku 2000 o takmer 4 p.b. Rýchlo rastúcim odvetvím sú Informácie a komunikácia, zaznamenalo absolútny rast 193%, a relatívne sa jeho podiel zvýšil z 3,16% na 4,19%.

Objem vytvoreného hrubého domáceho produktu vo finančnej a poisťovacej činnosti vzrástol od roku 2000 do roku 2011 na 348,95%. Ako konštatuje Grmanová (2010, s. 80), „v bankovom sektore v SR sa finančná kríza prejavovala len mierne, predovšetkým v dôsledku veľkej prepojenosti na domácu ekonomiku a v dôsledku malého podielu aktivít v zahraničí“.

Absolútny nárast HDP vytvoreného v odvetviach verejnej správy o 114% však neznamenal aj relatívny nárast, naopak podiel týchto odvetví zostáva pomerne stabilný s miernymi výkyvmi v rokoch 2005 a 2011.

Odvetvia Umenie, zábava, rekreácia a ostatné činnosti zaznamenali v rokoch 2000 – 2011 najväčší nárast, o 231% a relatívne ich podiel narástol o 0,94 p.b. Uvedené skutočnosti zobrazuje graf 1.

Graf 1: Podiel odvetví na tvorbe hrubého domáceho produktu (%)

Zdroj: vlastné spracovanie na základe údajov ŠÚ SR

Zmeny v odvetvovej štruktúre sa prejavili nielen v podiele jednotlivých odvetví na tvorbe HDP, ale tiež na počte zamestnaných osôb v odvetviach. Avšak zmeny podielov jednotlivých odvetví na HDP presne nekorešponujú so zmenami v zamestnanosti. Počet

zamestnancov v jednotlivých odvetviach a ich percentuálny podiel na zamestnanosti v hospodárstve SR vo vybraných rokoch je uvedený v tabuľke 2. Názorne vývoj v rokoch 2000 – 2011 zachytáva graf 2.

Tab. 2: Vývoj zamestnanosti v odvetviach ekonomiky SR (v tis. osôb a %)

Odvetvie/ Rok	2000		2005		2008		2009		2010		2011	
	tis. osôb	%	tis. osôb	%	tis. osôb	%	tis. osôb	%	tis. osôb	%	tis. osôb	%
A	125,9	6,22	95,1	4,55	81,8	3,64	76,0	3,45	69,1	3,18	71,4	3,24
B,C,D,E	571,1	28,20	556,6	26,64	591,7	26,33	529,8	24,05	508,8	23,45	524,8	23,77
z toho C	495,4	24,47	496,1	23,75	537,8	23,93	478,4	21,71	458,1	21,11	474,8	21,50
F	121,9	6,02	152,0	7,28	181,0	8,05	188,0	8,53	183,8	8,47	180,5	8,17
G,H,I	464,4	22,93	529,7	25,36	595,4	26,49	596,4	27,07	588,7	27,13	593,6	26,88
J	44,5	2,20	42,6	2,04	51,0	2,27	50,9	2,31	50,4	2,32	54,3	2,46
K	37,3	1,84	34,3	1,64	41,1	1,83	41,2	1,87	40,4	1,86	40,5	1,84
L	18,9	0,93	19,3	0,92	19,7	0,88	21,4	0,97	22,7	1,04	25,0	1,13
M,N	136,9	6,76	161,3	7,72	181,8	8,09	188,7	8,56	198,1	9,13	213,4	9,67
O,P,Q	453,8	22,41	441,1	21,11	448,8	19,97	452,6	20,54	452,4	20,85	448,5	20,31
R,S,T,U	50,2	2,48	57,2	2,74	54,8	2,44	58,2	2,64	55,6	2,56	56,2	2,54
SR spolu	2 024,8	100	2 088,9	100	2 247,1	100	2 203,2	100	2 169,8	100	2 208,3	100

Zdroj: ŠÚ SR, vlastné spracovanie

Najväčší počet zamestnaných bol do roku 2006 v priemysle. Počet zamestnaných sa tu v sledovanom období znížil z 571,1 tis. osôb na 524,8 tis. osôb v roku 2011, t. j. o 46,3 tis. osôb. Podiel priemyslu na zamestnanosti sa znížil z 28,2% na 23,77%, hoci ako vyplýva z tabuľky 1, jeho podiel na HDP sa zvýšil.

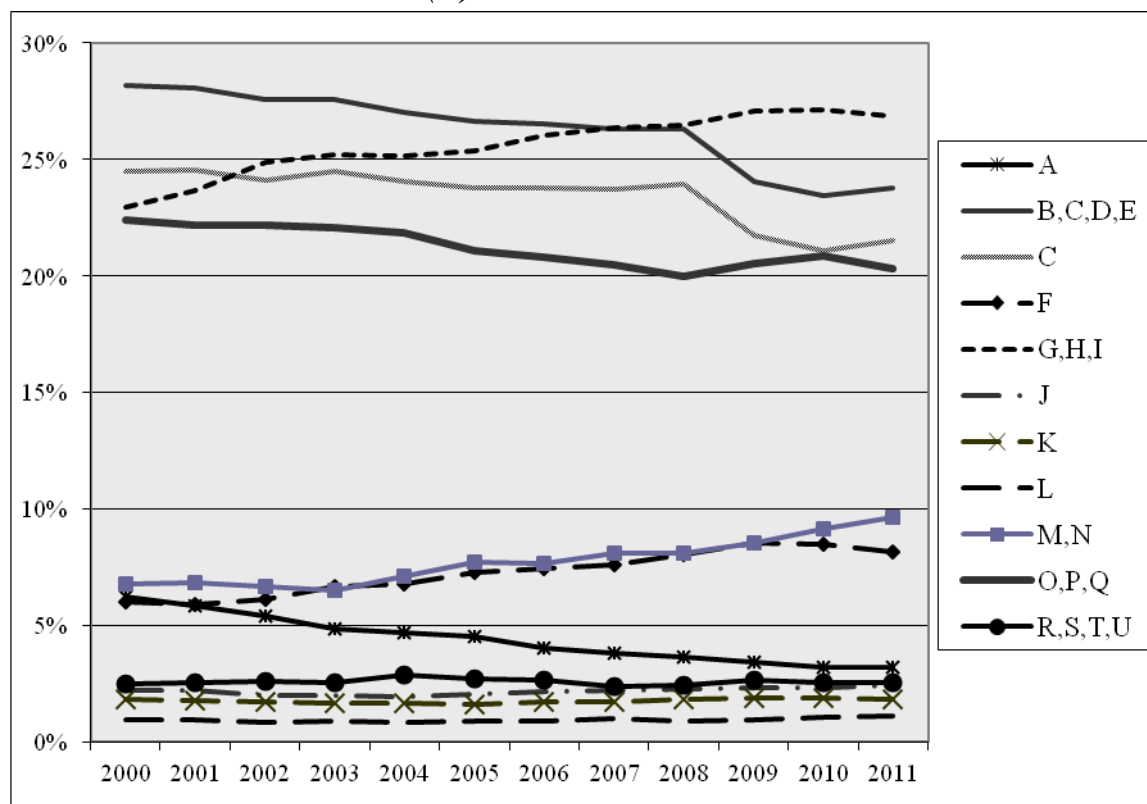
Od roku 2007 je najviac zamestnaných vo veľkoobchode a maloobchode, oprave motorových vozidiel a motocyklov; doprave a skladovaní; ubytovacích a stravovacích službách (G, H, I). Počet zamestnaných sa tu od roku 2000 zvýšil o takmer 130 tis. a percentuálny podiel o takmer 4 p.b. Ďalšími v poradí v počte zamestnaných sú odvetvia verejnej správy, kde je počet zamestnaných relatívne stabilný, pohybuje sa okolo 450 tis. osôb, ale podiel verejnej správy na celkovej zamestnanosti klesol o viac ako 2 p.b.

V stavebníctve možno sledovať nárast počtu zamestnaných (o 58,6 tis. osôb a jeho percentuálny

podiel na zamestnanosti narástol o viac ako 2 p.b), podobne aj v odborných, vedeckých a technických činnostiach a administratívnych službách. Naopak v pôdohospodárstve poklesol počet zamestnancov z takmer 126 tisíc na 71,4 tis. osôb a jeho podiel na zamestnanosti v SR sa znížil o skoro 3 p.b, čo je oveľa výraznejšie ako podiel na HDP. Pokles zamestnanosti v pôdohospodárstve súvisel s poklesom dopytu po produkcii pôdohospodárstva a tiež s nahrádzaním ľudskej práce modernejšími strojmi.

Najmenej zamestnaných pracuje v odvetviach L – Činnosti v oblasti nehnuteľností, K – Finančné a poisťovacie činnosti, J – Informácie a komunikácia a R, S, T, U – Umenie, zábava a rekreácia; ostatné činnosti. Počet zamestnaných i percentuálny podiel týchto odvetví na zamestnanosti sa však mierne zvyšuje.

Graf 2: Podiel odvetví na zamestnanosti (%)

Zdroj: vlastné spracovanie na základe údajov ŠÚ SR

Z predchádzajúcich tabuliek a grafov je zrejmé, že zmeny v odvetvovej štruktúre národného hospodárstva od r. 2008 do istej miery ovplyvnila aj hospodárska recesia. Najmä odvetvia sekundárneho sektora v SR sú vo veľkej miere závislé od vonkajšieho prostredia, a preto v práve tieto odvetvia zareagovali na krízu najcitlivejšie. Ako uvádza Nosál'ová (2011), ide o významný sektor pre ekonomiku Slovenska aj vo vzťahu k otvorenosti a prepojenosti ekonomiky na

vonkajšie prostredie – podstatná časť exportu (viac ako 80 % celkového exportu SR) tvorí produkcia odvetví sekundárneho sektora a prílev priamych zahraničných investícií, ktoré tiež významne ovplyvňujú štruktúru sektorov a odvetví, prichádza do sekundárneho sektora.

Zmeny v odvetvovej štruktúre národného hospodárstva sa následne prejavujú aj v ekonomickej úrovni jednotlivých regiónov, v ktorých sú tieto

odvetvia lokalizované. Najmä v regiónoch, kde sa rozvíjajú nové odvetvia služieb, sa prejavujú pozitívne efekty týchto zmien, či už v úrovni zamestnanosti, životnej úrovne a tým v celkovej ekonomickej úrovni regiónu.

Záver

Skúmané obdobie rokov 2000-2011 možno rozdeliť na dve odlišné etapy. V prvej etape, do roku 2008 ekonomika SR dosahovala pomerne priaznivý ekonomický rast, ktorý bol sprevádzaný aj rastom zamestnanosti. V štruktúre ekonomiky SR rástol podiel priemyslu, naopak klesal podiel pôdohospodárstva.

Vplyvom hospodárskej recesie, ktorá sa v ukazovateľoch výkonnosti ekonomiky a zamestnanosti začala prejavovať na prelome rokov 2008/2009, došlo k ekonomickému poklesu v takmer všetkých odvetviach ekonomiky, čo bolo sprevádzané aj zmenami v zamestnanosti. Hospodárska recesia najviac postihla priemysel. Ako uvádza Kordoš (2012, s. 44), v štruktúre hospodársky vyspelých krajín priemyselná výroba zohráva dlhodobu rozhodujúcu úlohu, ktorá patrí medzi dominantných zamestnávateľov, tvorcov HDP, pridanej hodnoty a investícií.

Z našich zistení vyplýva, že podiel priemyslu na tvorbe HDP sa po poklese v roku 2009 v ďalších rokoch výrazne zvýšil. Podiel obchodných služieb

(veľkoobchod, maloobchod, doprava, ubytovanie a stravovanie) klesá, hoci ich absolútna hodnota sa v sledovanom období zvýšila o 79%. Postupne sa zvyšuje podiel stavebníctva a nových odvetví služieb (informácie a komunikácia).

Zmeny podielov jednotlivých odvetví na tvorbe HDP však presne nekorešponujú so zmenami v podiele odvetví na zamestnanosti. Čo sa týka zamestnanosti, v prvých rokoch sledovaného obdobia bol najväčším zamestnávateľom priemysel, od r. 2007 sú to obchodné služby, pričom podiel týchto služieb na tvorbe HDP predstavuje 16,39%, no na zamestnanosti až 26,88%.

Odhliadnuc od krízy, ďalšie štrukturálne zmeny v ekonomike by mali byť orientované na odvetvia s vyššou pridanou hodnotou a na tzv. „high-tech“ sektor. Iba zmeny, pri ktorých sa presúvajú zdroje z odvetví s nízkou produktivitou práce do produktívnejších, sú totiž impulzom rýchlejšieho rastu ekonomiky v dlhšom horizonte. Tiež vhodná koordinácia jednotlivých zložiek hospodárskej politiky, prepojenosť makroekonomickej politiky a mikroekonomickej reštrukturalizácie spolu s nápravou deformovaného inštitucionálneho rámca môžu podľa Čutkovej a Donovala (2011) na Slovensku vytvoriť prostredie, ktoré zabezpečí dlhodobý a udržateľný ekonomický rast pri lepšom využití ľudského kapitálu. Takýto vývoj bude pozitívne vplývať aj na výkonnosť jednotlivých regiónov SR.

Literatúra

Čutková, Z., Donoval, M. (2004). Odvetvová špecializácia v SR. *Biatic*, 8-10 (12), 6-8. [cit.: 2013-03-01]. Dostupné na: http://www.nbs.sk/_img/Documents/PUBLIK/MU/04_03.pdf.

Gabrielová, H. (2012). *Štruktúra slovenskej ekonomiky pred a po recesii*. Bratislava: Ekonomický ústav SAV, 33 s. [cit.: 2013-03-01]. Dostupné na: http://ekonom.sav.sk/uploads/journals/214_wp_41_gabrielova.pdf.

Grmanová, E. (2010). *Hodnotenie efektívnosti komerčných poisťovní a bánk modelmi analýzy obalu dát*. Trenčín: FSEV TnUAD, 175 s.

Habánik, J. a kol. (2011). *Makroekonómia*. Trenčín: FSEV TnUAD, 272 s.

Habánik, J. a kol. (2012). *Hospodárska politika (teória a súčasné problémy)*. Trenčín: FSEV TnUAD, 297 s.

Havierniková, K. (2012). Štruktúrna politika. In: Habánik, J. a kol.: *Hospodárska politika (teória a súčasné problémy)*. Trenčín: FSEV TnUAD, 207-232.

Inštitút finančnej politiky. (2006): *Konvergencia ekonomiky SR k vyspelým ekonomikám. Stav, riziká a scenáre*. [cit.: 2013-03-01]. Dostupné na: <http://www.finance.gov.sk/Default.aspx?CatID=5589>.

Ivanová, E. (2007). Proces konvergenzie slovenskej ekonomiky k ekonomike EÚ. *Sociálno-ekonomická revue*. 2 (5), 79-84.

Kačírková, M. (2007). Transformácia slovenskej ekonomiky a jej odvetvové a regionálne prejavy. *Politické vedy*. Banská Bystrica: UMB, 1-2 (7), 75-94. [cit.: 2013-03-04]. Dostupné na: http://www.fpvvmv.umb.sk/userfiles/file/1_2_2007/kacirkova.pdf.

Koišová, E. (2011). Verejná ekonomika a verejný sektor. In: Habánik, J., Koišová, E.: *Regionálna ekonomika a politika*. Bratislava: Sprint dva, s. 13-53.

Kordoš, M. (2012). Kreatívne odvetvie v rámci priemyselnej politiky Európskej únie. *Sociálno-ekonomická revue*. 10 (2), 44-55.

Krajňáková, E., Vojtovič, S. (2012a). *Sociologická analýza trhového hospodárstva*. Žilina: GEORG, 138 s.

Krajňáková, E. – Vojtovič, S. (2012b). Význam ľudského kapitálu a kreatívnych klastrov v rozvoji regiónu. *Sociálno-ekonomická revue*. 10 (1), 76-84.

Európsky parlament (2013): *Nomenklatúra územných jednotiek pre štatistické účely*. [cit.: 2013-03-04].

Dostupné na:
http://www.europarl.europa.eu/ftu/pdf/sk/FTU_4.5.6.pdf.

Nosáľová, O. (2011). Dopad krízy na štruktúrne zmeny v SR podľa zamestnanosti – pohľad na hospodárske sektory s dôrazom na odvetvia sekundárneho sektora. *Transfer inovácií*. 21, 110-115. [cit.: 2013-03-04] Dostupné na:
<http://www.sjf.tuke.sk/transferinovacii/pages/archiv/transf er/21-2011/pdf/110-115.pdf>.

Šedivá, M. (2012). Územno-správne členenie Slovenska v regionálnom kontexte. *Faktory sociálneho a ekonomického rozvoja regiónov Slovenskej republiky*, s. 24-31.

Štatistický úrad SR. (2010): *Štatistická klasifikácia ekonomických činností SK NACE Rev. 2*. [cit.: 2013-03-01] Dostupné na:

<http://portal.statistics.sk/showdoc.do?docid=1924>.

Štatistický úrad SR. (2003): *Štatistická odvetvová klasifikácia ekonomických činností OKEČ Rev. 1.1*. [cit.: 2013-03-01] Dostupné na:

<http://portal.statistics.sk/showdoc.do?docid=1924>.

Štatistický úrad SR. (2013): *Celková zamestnanosť podľa ekonomických činností*. [cit.: 2013-03-04] Dostupné na:

<http://www.statistics.sk/pls/elisw/MetaInfo.explorer?obj=248&cmd=go&s=1003&sso=3&so=81>.

Štatistický úrad SR. (2013): *Hrubý domáci produkt podľa ekonomických činností*. [cit.: 2013-03-04] Dostupné na:

<http://www.statistics.sk/pls/elisw/MetaInfo.explorer?cmd=go&s=1003&sso=3&so=81>

Kontakt

Doc. Ing. Jozef Habánik, PhD.

Katedra verejnej správy a regionálneho rozvoja
 Fakulta sociálno-ekonomických vzťahov
 Trenčianska univerzita A. Dubčeka v Trenčíne
 Študentská 2, 911 50 Trenčín

Tel.: 032 7400460

E-mail: jozef.habanik@tnuni.sk

Ing. Jana Masárová, PhD.

Katedra ekonómie a ekonomiky
 Fakulta sociálno-ekonomických vzťahov
 Trenčianska univerzita A. Dubčeka v Trenčíne
 Študentská 3, 911 50 Trenčín

Tel.: 032 7400425

E-mail: jana.masarova@tnuni.sk

SUMMARY**Changes in the branches structure of the Slovak Republic economy**

Jozef HABÁNIK, Jana MASÁROVÁ

The national economy represents a complex system of elements and relations between them. Its structure influences the overall performance of the states. There are branches, sector and regional structure of the economy that is most monitored in the economic literature. In the context with economic development, there are a number of changes in the internal composition of economics that are caused by internal and external factors. The forming of the structure of the national economy is an accompanying effect of economic policy, in order to the efficient allocation of resources and the improving of the performance and competitiveness of the economy.

The overall performance of individual states is affected by the structure of the national economy. The most monitored are the branches, sector and regional structure of the economy. In the context with economic development, in the internal composition of economies there are a number of changes that are caused by internal and external factors. The forming of the structure of the national economy is an accompanying effect of economic policy, in order to improve the performance and competitiveness of the economy. In this article we pay interest to the branches structure of the Slovak economy and its changes in the period 2000-2011.

In our article we examine the changes in the branches structure of the Slovak economy over the years 2000-2011 on the basis of an analysis of changes in share of each branch to the gross domestic product and employment. We use the statistical classification of economic activities SK NACE Rev. 2.

Industry is the most important branch in the Slovak economy. Its share on GDP decline in 2009 in the coming years will be significantly increased. The share of trade services (wholesale, retail, transport, accommodation and meals) decreases although their absolute value has increased by 79% during the period. The share of construction industry and new services sectors (information and communication) increases gradually.

However, changes in the share of individual branches on GDP creation do not correspond exactly with the changes in the share of branches on employment. With regard to employment, in the early years of the reference period, industry was the largest employer. Since 2007 the largest employer became the business services. Its contribution on GDP was 16.39%, but the contribution on employment up 26.88%.

Other structural changes in the economy should be service-oriented, aimed on branches with higher added value and on "high-tech" sector. The positive changes in the structure of the national economy impact on the increasing of the performance of individual regions.

JEL Classification: L 16, O 14, E 23, E 24.

APLIKÁCIA GRANGEROVHO TESTU NA SKÚMANIE KAUZALITY VEREJNÉHO DLHU A EKONOMICKÉHO VÝVOJA KRAJINY

Public Debt and Country Economic Development Causality Analysis by Application of the Granger Causality Test

Lucia MIHÓKOVÁ, Veronika ZLACZKÁ

Abstrakt

Prehlbovanie fiškálnej nerovnováhy v podobe rastúceho verejného dlhu je v posledných troch desaťročiach hlavným problémom verejných financií európskych krajín. Vplyv fiškálnej nerovnováhy na ekonomický rast krajiny a ich kauzálny vzťah sa tak stal predmetom rozsiahlych nielen vedeckých diskusií. Hlavným cieľom príspevku je aplikácia Grangerovho testu na skúmanie kauzality verejného dlhu a ekonomického vývoja v krajinách V4 v období 2000 – 2012. Využitím testu analyzovať kauzálne vzťahy medzi verejným dlhom a HDP a verejným dlhom a zložkami agregátneho dopytu, t.j. spotrebou, investíciami, vládnymi výdavkami a čistým exportom. V súčasnej dobe, kedy európske krajiny čelia vysokým hodnotám verejného dlhu a problému udržateľnosti verejných financií je nespornou dôležitou otázkou vplyv dlhodobej fiškálnej nerovnováhy na ekonomický vývoj krajiny. Vymedzenie uvedeného vzťahu sa stalo predmetom rozsiahlych nielen vedeckých diskusií.

Kľúčové slová

fiškálna nerovnováha, Grangerov test kauzality, verejný dlh, HDP, zložky agregátneho dopytu.

Abstract

The deepening of fiscal imbalance in the form of rising public debt is in the last three decades the main problem of public finance in all European countries. The impact of fiscal imbalance on economic growth and their causal relationship has become the object of extensive and not only scientific debate. The main aim of this article is the application of Granger causality test to identify the causality between public debt and economic growth in the Visegrad Group countries during the period 2000 – 2012. By using Granger causality test to analyse causal relationship between public debt and GDP and public debt and components of aggregate demand, which are consumption, government spending, investments and net export. Nowadays, when European countries are facing high levels of public debt and sustainability of public finances problem the affect of long-term fiscal imbalances on the state's economic development is certainly an important issue. The definition of that relationship has been the subject not only of extensive scientific debate.

Keywords

fiscal imbalance, Granger causality test, public debt, GDP, components of aggregate demand

JEL Classification: H 69, E 62.

Úvod

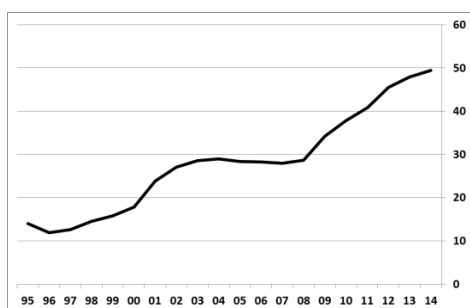
Od začiatku 70. rokov sa v európskych krajinách výraznejšie prejavuje problém fiškálnej nerovnováhy, označovaný ako deficitný sklon verejných financií, ktorý sa v ďalšom období neustále prehľboval (Mihóková, 2012). V ostatných rokoch je významným faktorom, ktorý z finančnej nerovnováhy urobil jeden z hlavných problémov verejných financií aj finančná

a hospodárska kríza, ktorá viedla k markantným poklesom výkonnosti ekonomík.

Extrémne zadlžovanie všetkých segmentov ekonomiky (od domácností, podnikovú sféru, bankový sektor, až po samotné štáty) prešlo najmä v dôsledku dlhodobej neudržateľnosti súčasných systémov verejných financií a dosahov „liečenia“ finančnej a ekonomickej krízy do svojej tretej fázy, krízy verejných financií (Nemec, 2011). Na rastúci vývoj verejného zadlženia v krajinách V4 poukazuje

samotný vývoj verejného dlhu v % HDP (Graf 1, Graf 2, Graf 3, Graf 4).

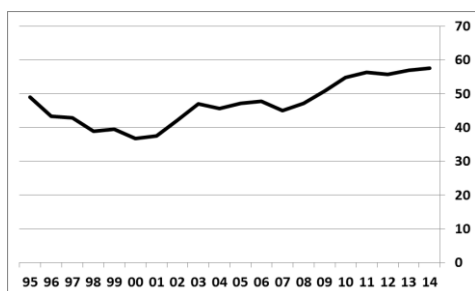
Vplyv hospodárskej krízy sa vo všetkých krajinách V4 prejavil v roku 2008, kedy došlo k spomaleniu rastu HDP. V Českej republike sa po relatívne stabilnom období verejného zadlženia v rokoch 2000 - 2008, s priemernou hodnotou dlhu 27,72 % HDP, výrazne zhoršilo fiškálne hospodárenie sprevádzané rastom verejného dlhu. Priemerný medziročný rast verejného dlhu do konca roka 2012 predstavoval 3,46 % HDP a jeho hodnota sa zvyšovala aj v jeho absolútnom vyjadrení.

Graf 1 Vývoj verejného dlhu ČR v % HDP

Zdroj: vlastné spracovanie podľa AMECO

Vývoj fiškálneho hospodárenia v Poľskej republike bol v porovnaní s ostatnými krajinami, najmä vďaka svojej nižšej miere otvorenosti trochu odlišný (Mirdala, 2011). V rokoch nástupu hospodárskej krízy nezaznamenala poľská ekonomika absolútny pokles reálneho HDP. Ani táto skutočnosť však nezabránila zhoršujúcej sa fiškálnej pozícii krajiny. Hodnoty verejného dlhu sa do konca roka 2012 zvýšili priemerne o 2,17 % HDP ročne. Rast bol v značnej

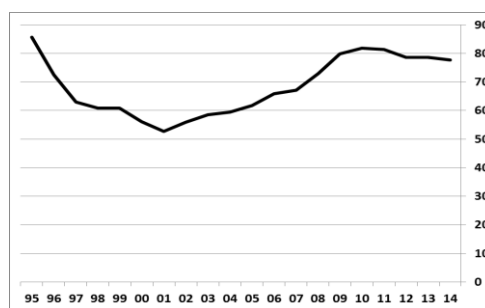

Graf 3 Vývoj verejného dlhu PL v % HDP

Zdroj: vlastné spracovanie podľa AMECO

Svetová finančná kríza, ktorá vypukla začiatkom 21. storočia, si objektívne vyžiadala zvýšenú pozornosť domácich i svetových ekonómov, ktorí sa snažia vyšpecifikovať príčiny, dôsledky i opatrenia, ktoré jednotlivé finančné krízy spájajú. (Frendáková, 2011).

V Maďarskej republike, patrí vysoká úroveň fiškálneho deficitu a verejného dlhu, k najvýznamnejším problémom jej ekonomiky (Mirdala, 2011). Rastúci trend verejného zadlžovania, ktorý je viditeľný od začiatku roka 2001 vyústil do „závratných“ hodnôt verejného dlhu v roku 2010, kedy v treťom štvrtroku, dosiahol 83 % HDP. Fiškálna konsolidácia v podobe prijatých opatrení a finančnej výpomoci MMF, prispeli k miernemu zníženiu zadlženosti - v priemere o 1,63 percentuálneho bodu.

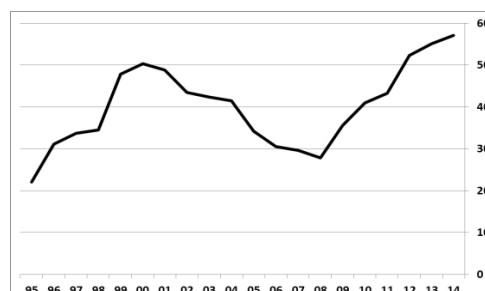

Graf 2 Vývoj verejného dlhu HU v % HDP

Zdroj: vlastné spracovanie podľa AMECO

miere ovplyvnený pretrvávajúcou vysokou mierou nezamestnanosti, čo sa odrážalo aj v rastúcom objeme verejných výdavkov.

Slovenská republika zaznamenala pokles reálneho HDP v štvrtom štvrtroku 2008. Zhoršujúce sa makroekonomické prostredie i opatrenia vlády sa vo fiškálnej oblasti prejavili v rastúcom trende verejného dlhu až do konca roka 2012, kedy verejný dlh dosiahol 52 % HDP.

Graf 4 Vývoj verejného dlhu SR v % HDP

Zdroj: vlastné spracovanie podľa AMECO

Dôsledky finančnej krízy, ktoré sa prejavili v oblasti reálnej ekonomiky a zhoršení makroekonomického prostredia krajín sa v podobe klesajúcich verejných príjmov a rastúcich verejných výdavkov premietajú do vzniku a prehľbovania fiškálnej nerovnováhy.

Výskumy zamerané na identifikáciu dôsledkov finančnej krízy a verejného dlhu (Koopman a Székely, 2009; Furceri a Mourougane, 2009; Reinhart a Rogoff, 2009, Jakubíková a Mihóková, 2011) tiež potvrdzujú negatívny dopad nielen na reálnu ekonomiku, ale aj na celý finančný systém. Ako uviedli Kordoš a Krejčo (2011), vývoj súčasnej dlhovej krízy bol poznamenaný nadmernou spotrebou domácností a nárastom i postúpením súkromných dlhov bankám. Tieto škody spôsobené bankovému systému v podobe vysokých objemov nesplatených úverov, tlak na centrálnu banku, obmedzené možnosti bankového sektora pri riešení problému vyústili k presunu nesplatených súkromných dlhov do dlhu verejného. Súčasná kríza sa tak stáva rozhodujúcou príčinou dlhodobej fiškálnej nerovnováhy.

1. Vplyv fiškálnej nerovnováhy na ekonomický rast

Aké dôsledky prináša samotná fiškálna nerovnováha? Aký je vplyv krátkodobej i dlhodobej fiškálnej nerovnováhy na ekonomický rast krajiny? Aké kauzality existujú medzi makroekonomickou základňou a fiškálnou nerovnováhou vyjadrenou deficitom a dlhom?

Problematika vplyvu deficitu i verejného dlhu na ekonomický vývoj bola medzi ekonómami vždy predmetom živej diskusie a má dlhú tradíciu. Samotné dejiny ekonomickej teórie vymedzujú dva základné prúdy. Zástancovia keynesiánskeho prúdu tvrdia, že rozpočtový deficit (*budget deficit*) má pozitívny dopad na ekonomickú aktivitu v krajine, najmä prostredníctvom mechanizmu verejných výdavkov. Rozpočtový deficit (*budget deficit*) a vládny dlh (*government debt*) stimuluje národnú produkciu a súkromní investori vnímajú budúcu hospodársku situáciu optimistickejšie a zvyšujú svoje investície. Pozitívny prístup, ktorý naznačuje, že verejný dlh prispieva k hospodárskemu rastu, prezentujú aj ekonómovia ako Diamond (1965), Saint-Paul (1992) či Vincúr (2000), ktorý poukazuje na výhodu verejného dlhu v podobe stabilizácie ekonomiky v jej určitých fázach správnym použitím a splácaním deficitu. V súčasných ekonomických podmienkach je tento názor pomerne ojedinelý.

Predstavitelia neoklasickej školy, reprezentujúci negatívny prúd v ekonomickej teórii konštatujú, že rozpočtový deficit a verejný dlh môže mať negatívny dopad na ekonomický rast. Prostredníctvom analýzy výdavkov domácnosti na spotrebu poukazujú na to, že vláda s rozpočtovým deficitom posunie daňové zaťaženie na budúce generácie, čo povedie k zvyšovaniu súčasnej spotreby (*current consumption*). Patillo, Poirson a Ricci (2002) došli k záveru, že nízka

úroveň verejného dlhu síce pozitívne ovplyvňuje ekonomický rast ale jeho vysoká úroveň bude negatívne ovplyvňovať ekonomiku krajiny.

Aj na základe uvedených ekonomických prúdov, možno konštatovať, že teoretické i empirické štúdie týkajúce sa vplyvu fiškálnej nerovnováhy na ekonomickú aktivitu sú rozsiahle, avšak neponúkajú jasnú a jednoznačnú odpoveď. Vplyv dlhu na ekonomický vývoj totiž v značnej miere závisí od podmienok, ktoré sa menia. Je preto potrebné rozlišovať medzi krátkodobými hospodárskymi dôsledkami verejného dlhu a jeho dlhodobými účinkami (Nautet a Meensel, 2011).

2. Empirické štúdie v oblasti vplyvu verejného dlhu na ekonomický rast

Odborná literatúra síce ponúka teoretický základ na vysvetlenie negatívneho vplyvu verejného dlhu na ekonomický rast, ale empirických štúdií v danej oblasti nenachádzame veľa. Samotné skúmanie vplyvu verejného dlhu na ekonomický rast krajiny je veľmi komplikovaným problémom, a to z dôvodu, že v matematických modeloch je zložitý korektne zadefinovať problém tak, aby sa dal dostupnými metódami riešiť.

Základná teoretická línia kvantifikácie vplyvu verejného dlhu na ekonomický rast vychádza z modelov ekonomického rastu, ktoré boli postupne doplnené a upravované. Medzi základné modely možno zaradiť Romera (1986), ktorý zmenil dovtedy presadzovaný názor Solowa, Ramsey-Cass-Koopmansa, a ktorý odstránil predpoklad klesajúceho hraničného produktu kapitálu, a tým umožnil trvalý, tzv. endogénny ekonomický rast. V začiatkoch teórie ekonomického rastu bol vládny sektor vnímaný iba ako niečo, čo znižuje celkové bohatstvo tým, že plytvá zdroje, ktoré by sa mohli využiť k akumulácii dodatočného kapitálu. Romero (1986) umožnil začleniť vládne výdavky do produkčnej funkcie a skúmať ich vplyv. Ďalší prístup predstavoval Barro (1990), v ktorého modeli sú vládne výdavky produktívne a sú financované výberom daní. Barro (1990) dokazuje, že maximalizácia tempa rastu je ekvivalentná k úlohe maximalizácii sociálneho blahobytu. Barrov model bol naďalej rozširovaný a upravovaný. Medzi modely „v duchu Barra“ patrí aj model od Futagami, Morita, and Shibata (1993), ktorí vládne výdavky považovali za stavovú veličinu a rozšírili model o diferenciálnu rovnicu, ktorá popisuje vývoj tvorby kapitálu, vládnych (verejných) statkov. Ani tento model však nepracuje s vládny dlhom. V každom okamihu sa predpokladá vyrovnaný štátny rozpočet.

Pre potrebu rozšírenia modelov o verejný dlh vznikli nové štúdie, ako Greiner and Semmler (2000), ktorí problematiku modelovania vládneho dlhu vyriešili zavedením rôznych režimov financovania, ktoré vláda musí dodržiavať. Ide o tri modifikácie tzv. „zlatého pravidla“ verejných financií. To je režim, ktorý predpokladá, že vláda môže financovať svoje výdavky pomocou rozpočtových deficitov tak dlho, pokiaľ sú tieto výdavky čisto produktívne a zväčšujú tak kapitálovú zásobu verejných statkov a služieb. Autori dospeli k záveru, že vplyv zvýšenia vládnych výdavkov na ekonomický rast závisí od zvoleného režimu. Tejto problematike venovali pozornosť aj ďalší autori ako Ghosh and Mourmouras (2004), ktorí porovnávali fiškálne pravidlá (režim zlatého pravidla verejného financovania a pravidlo vyrovnaného rozpočtu) vo vzťahu k medziasovým efektom na blahobyt.

K významným modelom patrí endogénny model s prekrývajúcimi sa generáciami autorov Creel and Saraceno (2009), ktorý sa venuje vzťahu ekonomického rastu, verejného dlhu a jeho vplyvu na bohatstvo. S cieľom ukázať aký vplyv majú vládne výdavky na ekonomický rast v prípade, že nie sú úplne financované výberom daní, model kombinuje model prekrývajúcich sa generácií s neistou dobou dožitia (Blanchard, 1985) a model endogénneho ekonomického rastu s produktívnou vládnu spotrebou a nekonečne dlho žijúcimi agentmi (Barro, 1990). Tento model priniesol rozšírenie v tom, že umožňuje vláde financovať vládne výdavky aj pomocou dlhu a jeho výsledkom je nelineárna závislosť (otočená parabola) medzi vládny výdavkami a tempom rastu ekonomiky. Zvyšovanie vládnych výdavkov síce pozitívne prispieva k ekonomickému rastu ekonomiky, ale iba do chvíle, kedy výdavky prekročia nejakú pre danú ekonomiku špecificky danú prahovú hodnotu. Od tejto prahovej hodnoty má ďalšie zvyšovanie vládnych výdavkov negatívny vplyv na tempo rastu ekonomiky.

Empirické štúdie teda využívajú pri analýze vzťahov fiškálnej nerovnováhy a ekonomického rastu sofistikované modely veľkej komplexnosti, ktoré však môžu produkovať výstupy často len veľmi ťažko interpretovateľné, či nedostatočne matematicky zadefinované. Nedokonalosti modelov tak otvárajú priestor pre využitie ďalších nástrojov a metód a umocňujú význam podrobiť analýzu vplyvu dlhu na ekonomický rast pomocou jednoduchších modelov a testov, ktoré analyzujú čiastkové vzťahy a súvislosti.

3. Grangerov test kauzality

Využitie klasických ekonometrických modelov vychádza z predpokladu, že kauzálna štruktúra je známa, a teda že existuje istota, že smer kauzálneho vzťahu je $X \rightarrow y$ (X spôsobuje y a nie naopak). Ekonomická teória ale ponúka viaceré oblasti s otázkami, pri ktorých je nevyhnutné uvažovať o tom, či platí $X \rightarrow y$ alebo $y \rightarrow X$ alebo sa jedná o obojstranný kauzálny vzťah ($X \leftrightarrow y$) (Hatrák, 2007). Prudký nárast verejného dlhu vo viacerých krajinách EÚ vyvolal rozsiahlu diskusiu o kauzalite verejného dlhu a ekonomického rastu (Biondo 2010). Napr. u českého ekonóma Dvořáka (2008) je kauzalita rozdeľovaná do dvoch základných skupín. Prvú skupinu predstavuje vzťah verejného dlhu a systému verejných financií, pričom má na mysli rozpočtový a fiškálny systém. Druhú skupinu predstavujú vplyvy na reálnu ekonomiku, ktoré označuje ako makroekonomické. Uvažuje teda o jednoznačnej kauzalite verejný dlh $\rightarrow$ verejné financie (resp. ekonomický vývoj krajiny).

Vzhľadom na uvedené skutočnosti je cieľom predkladanej analýzy prostredníctvom Grangerovho testu kauzality analyzovať kauzálne vzťahy v krajinách V4 v dvoch skupinách, a to:

- verejným dlhom a HDP,
- verejným dlhom a zložkami agregátneho dopytu (C - spotreba obyvateľstva, I_g - investície, G - vládne výdavky, X - čistý export).

Grangerov test, ktorého podstatou je zistiť, či existuje príčinná závislosť medzi dvoma premennými resp. veličinami nám umožní skúmať závislosť medzi dlhodobou fiškálnou nerovnováhou a HDP, vice versa a existenciu kauzality medzi dlhodobou fiškálnou nerovnováhou a jednotlivými zložkami agregátneho dopytu, vice versa, v Českej, Maďarskej, Poľskej a Slovenskej republike v období 2000 až 2012.

Relevantná analýza predpokladá komparáciu rôznorodých hospodárskych systémov na úplne porovnateľnej báze, čo si vyžaduje jednotný štatistický rámec. Za účelom zachovania autenticity a porovnateľnosti vychádzame z časových radov kvartálnych údajov Európskej komisie a členenia podľa Európskeho systému národných účtov ESA 95 v stanovenom období 2000 – 2012.

Testovaniu predchádzalo overenie stacionarity skúmaných časových radov použitím rozšíreného Dickey – Fulleroého testu (ADF test), ktorý vychádza z nasledujúcej rovnice:

$$\Delta Y_t = \delta + \pi Y_{t-1} + c_1 \Delta Y_{t-1} + \dots + c_{p-1} \Delta Y_{t-p+1} + \varepsilon_t \quad (1)$$

Pri testovaní stacionarity použitím ADF testu vychádzame z nulovej hypotézy na zvolenej hladine významnosti ($\alpha = 0,05$):

$H_0: \pi = 0$ (časový rad je nestacionárny)

$H_1: \pi \neq 0$ (časový rad je stacionárny)

Podstatou je porovnanie získanej t - štatistiky s hodnotami t - štatistiky pre vopred zvolenú hladinu významnosti. Následne porovnávame hodnoty t - štatistiky v absolútnej hodnote s t - štatistikou pre nami zvolenú hladinu významnosti. Nulovú hypotézu prijímame vtedy, ak je t - štatistika ADF testu v absolútnej hodnote menšia ako t - štatistika pre nami zvolenú hladinu významnosti. Ak nulovú hypotézu

prijímame t.j. časový rad je nestacionárny, musíme model zdiferencovať. V opačnom prípade nulovú hypotézu zamietame.

Po overení stacionarity a prípadnom diferencovaní skúmaných časových radov sme použili Grangerov test kauzality, ktorý vychádza zo všeobecného zápisu dvojice modelov:

$$y_t = \alpha_0 + \sum_{i=1}^k \alpha_i y_{t-i} + \sum_{i=1}^k \beta_i X_{t-i} + u_{t1} \quad (2)$$

$$X_t = \gamma_0 + \sum_{i=1}^k \gamma_i X_{t-i} + \sum_{i=1}^k \delta_i y_{t-i} + u_{t2} \quad (3)$$

kde: $\alpha_0, \alpha_i, \beta_i, \gamma_0, \gamma_i, \delta_i$ - parametre regresného modelu,

u_{t1}, u_{t2} - náhodné chyby.

Grangerov test kauzality vychádza z testovania hypotéz:

$H_0: \beta_1 = \beta_2 = \dots = \beta_k = 0$ (neexistuje kauzálny vzťah medzi y a x , teda x nezapríčiňuje y)

$H_1: \exists i : \beta_i \neq 0$

Je potrebné porovnať p -hodnoty F -štatistiky so zvolenou hladinou významnosti (v našom prípade $\alpha = 0,05$). Nulovú hypotézu prijímame v prípade, ak je p - hodnota nižšia ako hladina významnosti. V Grangerovom teste je zároveň nevyhnutné zvoliť oneskorenia tzv. lags. Ide o počet období, o ktoré sa nám zmenší štatistický súbor premennej x , o ktorej predpokladáme, že je príčinou premennej y . Ak do testovaného modelu zahrnieme príliš veľa oneskorení (lagov), vypovedacia sila testu sa znižuje. Na druhej strane malý počet oneskorení môže taktiež prispieť k skresleniu konečných výsledkov. Výsledky Grangerovho testu kauzality pre jednotlivé krajiny V4 sú prezentované v nasledujúcich podkapitolách.

Tabuľka 1). Na základe výsledku teda môžeme konštatovať, že existuje kauzálny vzťah medzi y a x , v našom prípade verejným dlhom a HDP, kde x zapríčiňuje y , teda HDP ovplyvňuje výšku verejného dlhu. V opačnom prípade je však p - hodnota (0,9234) väčšia ako zvolená hladina významnosti, čo nám jednoznačne potvrdilo, že medzi verejným dlhom a HDP existuje len jednostranný kauzálny vzťah, v ktorom HDP je príčinou zmeny verejného dlhu.

4. Empirické výsledky skúmania kauzality v krajinách V4

4.1. Česká republika

Pri skúmaní kauzality medzi HDP a verejným dlhom v Českej republike, bol predmetom skúmania obojstranný kauzálny vzťah. p - hodnota (0,0034), bola porovnávaná so zvolenou hladinou významnosti ($\alpha = 0,05$), pričom bola nižšia ako stanovená hladina významnosti, čo nás viedlo k zamietnutiu nulovej hypotézy

Pri skúmaní kauzálnych vzťahov medzi verejným dlhom a zložkami agregátneho dopytu, výsledné p - hodnoty pre jednotlivé komponenty nepreukázali existenciu kauzálnych vzťahov medzi verejných dlhom a zložkami agregátneho dopytu. Výnimkou je čistý export, ktorého výsledok testovania určil jednostranný kauzálny vzťah, v ktorom verejný dlh predstavuje príčinu zmien čistého exportu. Z výsledkov uvedených v Tabuľke 1 vyplýva, že čistý export neovplyvňuje verejný dlh, ale verejný dlh má vplyv na čistý export krajiny.

Tabuľka 1

Lags: 2			
Null Hypothesis:	Obs	F-Statistic	Prob.
GDP doesnotGrangerCause PUBLIC_DEBT	47	6.52723	0.0034
PUBLIC_DEBT doesnotGrangerCause GDP		0.07981	0.9234
NET_EXPORT doesnotGrangerCause PUBLIC_DEBT	49	1.41156	0.2546
PUBLIC_DEBT doesnotGrangerCause NET_EXPORT		11.4646	0.0001

Zdroj: vlastné spracovanie na základe výstupov testovania v programe EViews

4.2. Maďarská republika

Výsledky Grangerovho testu kauzality HDP a verejného dlhu v podmienkach Maďarskej republiky potvrdili rovnaký záver ako v prípade Českej republiky. Testovanie ukázalo existenciu

Tabuľka 2). V opačnom prípade, bola p – hodnota (0,9285) väčšia ako hladina významnosti, čo nás vedie

jednostranného kauzálneho vzťahu medzi verejným dlhom a HDP. Na základe výslednej p – hodnoty (0,0473) možno konštatovať, že zmeny HDP sú príčinou zmien vo verejnom dlhu (

k záveru, že zmeny vo verejnom dlhu nie sú príčinou zmien vo výške HDP krajiny.

Tabuľka 2

Lags: 2			
NullHypothesis:	Obs	F-Statistic	Prob.
GDP doesnotGrangerCause PUBLIC_DEBT	49	3.27285	0.0473
PUBLIC_DEBT doesnotGrangerCause GDP		0.07430	0.9285

Zdroj: vlastné spracovanie na základe výstupov testovania v programe EViews

V druhej časti, venovanej analýze závislostí medzi verejným dlhom a zložkami agregátneho dopytu sme v podmienkach Maďarskej republiky dospeli k významným výsledkom vo všetkých štyroch zložkách AD. Pri skúmaní obojstranných kauzálnych vzťahov nás výsledky testovania priviedli k nasledovným záverom. Testovanie na základe porovnania p – hodnoty s hladinou významnosti α určilo štatisticky významnú jednostrannú kauzalitu medzi verejným dlhom a zložkami AD. V prípade spotreby (p –

hodnota 0,0065), vládnych výdavkov (p – hodnota 0,0301) a investícií (p – hodnota 0,0479) to znamená, že zmeny v týchto zložkách sú príčinou zmien vo verejnom dlhu (

Tabuľka 3). Jednostranný ale protismerný kauzálny vzťah existuje v prípade čistého exportu, kde jeho zmeny sú príčinou zmien vo verejnom dlhu. Táto skutočnosť sa nám potvrdila aj v predchádzajúcom prípade v Českej republike.

Tabuľka 3

Lags: 2			
NullHypothesis:	Obs	F-Statistic	Prob.
CONSUMPTION doesnotGrangerCause PUBLIC_DEBT	49	5.65305	0.0065
PUBLIC_DEBT doesnotGrangerCause CONSUMPTION		0.98526	0.3814
GOVERNMENT doesnotGrangerCause PUBLIC_DEBT	49	3.79929	0.0301
PUBLIC_DEBT doesnotGrangerCause GOVERNMENT		0.81681	0.4484
INVESTMENTS doesnotGrangerCause PUBLIC_DEBT	49	3.25756	0.0479
PUBLIC_DEBT doesnotGrangerCause INVESTMENTS		1.23357	0.3011

NET_EXPORT doesn't Granger Cause PUBLIC_DEBT	49	1.65913	0.2020
PUBLIC_DEBT doesn't Granger Cause NET_EXPORT		4.90332	0.0120

Zdroj: vlastné spracovanie na základe výstupov testovania v programe EViews

4.3. Poľská republika

Testovanie verejného dlhu a HDP v podmienkach Poľskej republiky opäť potvrdilo jednostranný kauzálny vzťah. Výsledky Grangerovho testu v podobe p – hodnoty (0,0181) ukázali, že HDP je príčinou zmien verejného dlhu a nie naopak (Tabuľka 4). Čo znamená, že ak dôjde v ekonomike k poklesu, resp. k nárastu HDP, možno očakávať premietnutie zmien do

vývoja verejného dlhu. Skúmanie vplyvu zmien vo verejnom dlhu na zmeny v HDP sa testovaním nepotvrdilo, nakoľko p – hodnota (0,8044) bola väčšia ako hladina významnosti, čo určilo, že nulovú hypotézu o neexistencii kauzálneho vzťahu medzi y (HDP) a x (verejný dlh), nezamietame.

Tabuľka 4

Lags: 2			
NullHypothesis:	Obs	F-Statistic	Prob.
GDP doesn't Granger Cause PUBLIC_DEBT	49	4.40141	0.0181
PUBLIC_DEBT doesn't Granger Cause GDP		0.21869	0.8044

Zdroj: vlastné spracovanie na základe výstupov testovania v programe EViews

Pri aplikácii Grangerovho testu za účelom skúmania kauzality verejného dlhu a zložiek agregátneho dopytu sme na základe výsledkov dospeli

Tabuľka 5).

V prípade spotreby sa jedná o jednostranný kauzálny vzťah, v ktorom na základe p – hodnoty (0,0132) spotreba zapríčiňuje zmeny vo verejnom dlhu. P – hodnota (0,0304) v prípade investícií bola nižšia ako hladina významnosti, čo opäť indikovalo, že ich možno považovať za vysvetľujúcu, teda determinujúcu premennú verejného dlhu. Testovanie bolo

k záverom, že oproti Maďarskej republike existuje kauzálny vzťah iba medzi dvoma zložkami (

uskutočnené ako obojstranné, čo sa však neprejavilo vo výsledkoch, pretože výsledné p – hodnoty pri oboch spomenutých zložkách AD boli vysoké, a to vypovedalo o skutočnosti, že nemožno predpokladať, že verejný dlh bude zapríčiňovať zmeny v spotrebe a investíciách. Uvedená skutočnosť platí aj v prípade ďalších zložiek – vládnych výdavkov a čistom exporte.

Tabuľka 5

Lags: 2			
NullHypothesis:	Obs	F-Statistic	Prob.
CONSUMPTION doesn't Granger Cause PUBLIC_DEBT	49	4.78210	0.0132
PUBLIC_DEBT doesn't Granger Cause CONSUMPTION		0.23742	0.7897
INVESTMENTS doesn't Granger Cause PUBLIC_DEBT	49	3.78529	0.0304
PUBLIC_DEBT doesn't Granger Cause INVESTMENTS		0.36016	0.6996

Zdroj: vlastné spracovanie na základe výstupov testovania v programe EViews

4.4. Slovenská republika

Tabuľka 6) je viditeľné, že situácia bola rovnaká ako v prípade Českej republiky. Analýza verejného dlhu a HDP prostredníctvom p – hodnoty (0,0147) potvrdila kauzálny vzťah, ktorý je však jednostranný, a to vzhľadom na skutočnosť, že iba zmeny v HDP

Ako poslednou krajinou podrobenou aplikácii Grangerovho testu bola Slovenská republika. Z výsledkov testovania (budú predstavovať príčinu zmien vo verejnom dlhu a nie naopak.

Výsledky testovania následne potvrdili, že Slovenská republika spolu s Českou a Maďarskou republikou patria medzi krajiny, v ktorých sú zmeny vo verejnom dlhu príčinou zmien v zložke AD, ktorou je čistý export (

Tabuľka 6). Pri ostatných zložkách AD, teda spotrebe, investíciách a vládnych výdavkoch sa kauzalita s verejným dlhom nepotvrdila.

Tabuľka 6

Lags: 2			
NullHypothesis:	Obs	F-Statistic	Prob.
GDP doesnotGrangerCause PUBLIC_DEBT	49	4.65163	0.0147
PUBLIC_DEBT doesnotGrangerCause GDP		0.29812	0.7437
NET_EXPORT doesnotGrangerCause PUBLIC_DEBT	49	1.16287	0.3220
PUBLIC_DEBT doesnotGrangerCause NET_EXPORT		6.42855	0.0036

Zdroj: vlastné spracovanie na základe výstupov testovania v programe EVIEWS

5. Zhrnutie empirických výsledkov testovania

Aplikácia Grangerovho testu kauzality, ktorá bol realizovaná v krajinách V4 v stanovenom období 2000 – 2012 použitím časových radov kvartálnych údajov prezentuje výsledky testovania v dvoch rovinách. Testovaním boli preukázané nasledovné skutočnosti:

- 1) V prípade skúmania vzťahu verejného dlhu a HDP v krajinách sme dospeli k záverom, že:
 - a) Vo všetkých krajinách V4 sa v sledovanom období potvrdil jednostranný kauzálny vzťah medzi HDP a verejným dlhom. To znamená, že zmeny, ktoré sa vplyvom finančnej a hospodárskej krízy prejavili v klesajúcich hodnotách HDP možno považovať za determinant prehlbujúceho sa verejného dlhu. A vývoj verejného dlhu ako premennej možno predvídať na základe jeho minulých hodnôt i minulých hodnôt HDP.
 - b) V jednotlivých krajinách zároveň nie je preukázaná obojstranná kauzalita medzi skúmanými veličinami, čo nám indikuje, že v prípade, že sú v krajinách vysoké hodnoty verejného dlhu, nemusia sa prejavovať na zmenách HDP.

Je potrebné zdôrazniť aj skutočnosť, že vplyv HDP sa vo vývoji verejného dlhu neprejaví okamžite, ale s určitým časovým oneskorením, čo v našom prípade ide o dve časové obdobia, teda polrok.

- 2) Pri skúmaní vzťahu verejného dlhu a zložiek agregátneho dopytu sme dospeli k záverom, že existujú výrazné rozdiely medzi jednotlivými krajinami:
 - a) Slovenská a Česká republika spolu s Maďarskou republikou predstavujú krajiny, v ktorých sú zmeny vo verejnom dlhu príčinou zmien v zložke agregátneho dopytu, ktorou je čistý export. Zároveň v slovenskej a českej ekonomike neboli identifikované žiadne iné kauzálne vzťahy medzi verejným dlhom a ostatnými zložkami agregátneho dopytu.
 - b) V Maďarskej republike ako jedinej krajine spomedzi všetkých krajín V4 boli identifikované kauzálne vzťahy medzi všetkými zložkami agregátneho dopytu. V prípade spotreby, investícií a vládnych výdavkov bol identifikovaný kauzálny vzťah $C, I, G \rightarrow$ verejný dlh. Pri zložke čistého exportu už bol výsledok testovania uvedený.

- c) V Poľskej republike boli identifikované kauzálne vzťahy iba v prípade dvoch zložiek agregátneho dopytu, a to spotrebe a investíciách. Ide o jednostranný kauzálny vzťah, v ktorom spotrebu a investície možno považovať za determinanty, príčiny zmien vo verejnom dlhu.

Záver

V súčasnej dobe, kedy európske krajiny čelia vysokým hodnotám verejného dlhu a problému udržateľnosti verejných financií je nesporne dôležitou otázkou vplyv dlhodobej fiškálnej nerovnováhy na ekonomický vývoj krajiny. Vymedzenie uvedeného vzťahu sa stalo predmetom rozsiahlych nielen vedeckých diskusií. Aj napriek skutočnosti, že odborná ekonomická literatúra ponúka široký teoretický základ na vysvetlenie negatívneho vplyvu verejného dlhu na ekonomický rast, empirických štúdií v danej oblasti nenachádzame veľa a zároveň neponúkajú jasnú a jednoznačnú odpoveď.

Samotné skúmanie vplyvu verejného dlhu na ekonomický rast krajiny je veľmi komplikovaným problémom, čo vyplýva z viacerých skutočností, ako je komplexnosť problému, komplikovanosť matematického vyjadrenia i širokého spektra faktorov a podmienok. Využitie klasických ekonometrických modelov vychádza z predpokladu, že kauzálne vzťahy uvažovaných premenných sú známe a jasne definované, a teda existuje istota, že smer kauzálneho vzťahu je jednoznačný. Problém vymedzenia vplyvu verejného dlhu na ekonomický rast krajiny však otvára

priestor pre identifikáciu kľúčových kauzalít medzi uvažovanými veličinami pomocou jednoduchších metód. Ak zmeny v HDP spôsobujú zmeny vo verejnom dlhu, spôsobuje verejný dlh aj zmeny vo vývoji HDP? Je nevyhnutné uvažovať o tom, či platí $X \rightarrow y$ alebo $y \rightarrow X$ alebo sa jedná o obojstranný kauzálny vzťah ($X \leftrightarrow y$).

Hlavným cieľom príspevku bola využitie Grangerovho testu na skúmanie kauzality verejného dlhu a ekonomického vývoja v krajinách V4 v období 2000 – 2012. Využitím časového radu kvartálnych údajov bolo v sledovanom období cieľom analyzovať kauzálne vzťahy medzi verejným dlhom a HDP a verejným dlhom a zložkami agregátneho dopytu, t.j. spotrebou, investíciami, vládnymi výdavkami a čistým exportom. Výsledky testovania potvrdili existenciu jednostranného kauzálneho vzťahu medzi HDP a verejným dlhom, v ktorom X predstavuje HDP a y predstavuje verejný dlh, čo znamená, že HDP možno považovať za príčinu zmien verejného dlhu. V druhej skupine vzťahov, ktoré boli predmetom skúmania bolo preukázané, že existujú výrazné rozdiely medzi jednotlivými krajinami i kauzalitou samotných komponentov agregátneho dopytu. Zároveň je potrebné zdôrazniť skutočnosť, že zmeny sa budú prejavovať s časovým oneskorením dvoch období.

Komplexnosť problému vytvára priestor pre ďalšiu analýzu a využitie iných metód a (kauzálnych) testov, ktoré môžu identifikovať vzájomné vzťahy, pretože žiadna štatistická metóda nás nemôže sama o sebe uistiť o skutočnom smere kauzality, no môže vytvoriť dostatočnú základňu pre ďalší výskum.

Literatúra

AMECO - Annual macro-economic database. (2012). [online database]. [cit. 2012-11-5]. Dostupné na: http://ec.europa.eu/economy_finance/ameco/user/serie/SelectSerie.cfm.

Barro, R. (1990). Government spending in a simple model of endogenous growth. *Journal of Political Economy*, 98 (S5).

Biondo, A.E. (2010). A growth rate for sustainable economy. *Journal of Applied Economic Sciences*. 2(12): 8–21.

Blanchard, O. (1985). Debt, deficits, and finite horizons. *The Journal of Political Economy*, 93 (2), 223–247.

Creel, J., Saraceno, F. (2009). *Wealth effects and public debt in an endogenous growth model*. Documents de Travail de l'OFCE.

Diamond, P. (1965). National debt in a neoclassical growth model. *The American Economic Review*, 1126–1150.

Dvořák, P. (2008). *Veřejné finance, fiskální nerovnováha a finanční krize*. Praha: C.H. Beck, ISBN 978-80-7400-075-1

Freňáková, A. (2011). Finančná kríza z pohľadu domácich a svetových ekonómov. *Sociálno-ekonomická revue*. roč. 9, č. 1 (2011), s. 25-37. ISSN 1336-3727

Furceri, D., Mourougane, A. (2009). *The Effect of Financial Crises on Potential Output: New Empirical Evidence from OECD Countries*. OECD Economics Department, Working Papers, No. 699, OECD Publishing.

Futagami, K., Morita, Y., Shibata, A. (1993). Dynamic analysis of an endogenous growth model with public capital. *The Scandinavian Journal of Economics*, 95 (4), p. 607–625

Ghosh, S., Mourmouras, I. (2004). Endogenous growth, welfare and budgetary regimes. *Journal of Macroeconomics*, pp. 623–635.

Greiner, A., Semmler, W. (2000). Endogenous growth, government debt and budgetary regimes. *Journal of Macroeconomics*, pp. 363–384.

- Hatrák, M. (2007). *Ekonometria*. Bratislava: Iura Edition, s.r.o. ISBN 978-80-8078-150-7.
- Jakubíková, E., Mihóková, L. (2011). Impact of the Government Debt on the Macroeconomic Development of the Slovak and Czech Republic. In: Vitek, L. (ed.) (2011). *Analysis of the Impact of the Economic Crisis on Public Finances*. 1. edition. Praha: Wolters Kluwer ČR, a.s., p. 116 - 142
- Koopman, G. J., Székely, I. (2009). *The Financial Crisis and Potential Growth: Policy Challenges for Europe*. ECFIN Economic Brief 3.
- Kordoš, M., Krajčo, K. (2011). Vplyv dlhovej krízy na globálnu ekonomiku. *Sociálno – ekonomická revue*. Roč.9, č.3 (2011), s.59-66 ISSN 1336-3727
- Mihóková, L. (2012). Vývoj fiškálnej nerovnováhy a jej prehlbovanie v kontexte ekonomickej krízy. *Finančné trhy*. Roč. 9, č. apríl (2012), s. 1-10. ISSN 1336-5711
- Mirdala, R. (2011). *Fiškálna politika v europských konvergujúcich ekonomikách*. Košice: Univerzitná knižnica TUKE. ISBN 978-80-553-0770-1
- Nautet a Meensel, (2011): Economic impact of the public. *Economic Review*, Issue II, p. 7-19
- Nemec, J. (2011). Súčasná systémová kríza a verejné financie. In: Medved', J., Nemec, J. a kol. (2011): *Verejné financie*. Bratislava: Sprint dva, ISBN 978-80-89393-46-6
- Pattillo, C., Poirson, H., Ricci, L. (2002). External Debt and Growth. *IMF Working Paper* 02/69. Washington, D.C.
- Reinhart, C.M., Rogoff, K. (2009). The Aftermath of Financial Crises. *NBER Working Paper* No. 14656, Washington, D.C. : National Bureau of Economic Research.
- Romer, P. (1986): Increasing returns and long-run growth. *The Journal of Political Economy*, 1002–1037.
- Saint-Paul, G. (1992). Fiscal policy in an endogenous growth model. *The Quarterly Journal of Economics*, 107 (4), 1243.
- Vincúr, P. (2000). *Makroekonomická analýza a prognóza*. Bratislava: Sprint, ISBN 80-88848-65-2

Kontakt

Ing. Lucia Mihóková
Katedra financií
Ekonomická fakulta
Technická univerzita v Košiciach
Němcovej 32
Tel.: +421 55 602 2145
E-mail: lucia.mihokova@tuke.sk

Ing. Veronika Zlaczka
Katedra financií
Ekonomická fakulta
Technická univerzita v Košiciach
Němcovej 32
Tel.: +421 55 602 3262
E-mail: veronika.zlaczka@tuke.sk

SUMMARY**Public Debt and Country Economic Development Causality Analysis by Application of the Granger Causality Test**

Lucia MIHÓKOVÁ, Veronika ZLACZKÁ

In recent few years financial and economic crisis as an important factor made from financial imbalances a major problem of public finance, which led to a striking decline in economic performance. High levels of public debt and its impact on the country's economic growth has become unquestionably important subject of not only extensive scientific debate. The impact of the economic crisis in all V4 countries was registered in 2008, when a slowdown in GDP growth and a significant deterioration of fiscal management occurred in these countries.

Several empirical studies used in their analysis of relationships between fiscal imbalances and economic growth sophisticated models of high complexity, based on the assumption that the causal relationships for considered variables are known and clearly defined. Imperfections of these models open space for key causalities identification between considered variables using simpler methods and tools. If changes in GDP cause changes in the public debt, do changes in public debt cause changes in the GDP? It is necessary to consider whether to apply $X \rightarrow y$ or $y \rightarrow X$, or it is a two-way causal relationship ($X \leftrightarrow y$).

The main objective of this paper is the use Granger causality test to examine the public debt and economic development relationship in the V4 countries in the period 2000 - 2012. After stationarity verification and differentiation of the studied time series Granger causality test was applied to the time series of quarterly data in the period with the aim to analyse the causal relationship between public debt and GDP, and relationship between public debt and the components of aggregate demand, i.e. consumption, investment, government spending and net exports.

Test results confirmed the existence of unilateral causal relationship between GDP and public debt, where X represents the GDP, and y the public debt, which means that GDP can be regarded as the cause of the change in public debt. In the second group of relations that were examined it was shown that there are significant differences between countries and differences in causality of aggregate demand components. In Hungary, alone among all the V4 countries causal relationships between all the components of aggregate demand were identified. In the case of consumption, investment and government spending a causal relationship C, I, G and debt was identified, when assessing net exports component a one way causality: public debt $\rightarrow$ net exports was identified. It should also be emphasized that the changes will show a time lag of two years.

The complexity of the problem opens space for further analysis and use of other methods, and (causal) tests that can identify relationships, because no statistical method alone can assure us about the true direction of causality, but can create a sufficient basis for further research.

JEL classification: H 69, E 62.

PÔSOBNOSŤ ORGÁNOV ŠTÁTNEJ SPRÁVY PRI MEDZIŠTÁTOM OSVOJENÍ DETÍ

Competence of state administration authorities within international children adoption issue

Beáta ADAMKOVIČOVÁ

Abstrakt

Príspevok je zameraný na problematiku medzištátnych osvojení. Podrobne je uvedený postup pri medzištátnom osvojení detí do cudziny, organizovanie osvojenia, ako aj pôsobnosť orgánov štátnej správy pri medzištátnom osvojení, konkrétne Centra pre medzinárodnoprávnu ochranu detí a mládeže ako ústredného orgánu štátnej správy s pôsobnosťou pre celé územie Slovenskej republiky a Úradu práce, sociálnych vecí a rodiny. Príspevok je doplnený o štatistické prehľady o medzištátnych osvojeniach a počte detí zverených do predosvojiteľskej starostlivosti v cudzine. Zahraničné adopcie sú téma, ktorá sa hodnotí veľmi rozdielne, tak v laickej, ako aj v odbornej verejnosti. Existuje celá škála názorov, od odcudzovania, cez strašenie a obavy, čo všetko sa môže deťom stať, bez obavy zo straty koreňov, až po vychvaľovanie, že je to najlepší spôsob riešenia situácie opustených detí. Zahraničná adopcia by mala byť považovaná za šancu na plnohodnotný život pre opustené deti.

Kľúčové slová

osvojenie, medzištátne osvojenie, Centrum pre medzinárodnoprávnu ochranu detí a mládeže, Úrad práce, sociálnych vecí a rodiny, postadopčné správy

Abstract

The paper is focused on the issue of international adoption. Detailed procedure is given for international adoption of children abroad, arranging adoptions, as well as the competence of state administration in Respect of International Adoption, namely the Centre for International Legal Protection of Children and Youth as a government agency with jurisdiction over the whole territory of the Slovak Republic and the Office of Labor, Social Affairs and families. The paper is supplemented by reports on International Adoption and the number of children entrusted to the pre-adoption care abroad. Foreign adoptions are subject to be evaluated very differently, both laic and the professional community. There is a range of views, from alienation through a haunting fear what can happen to children, without fear of losing roots, to adulation, it's the best way how to solve the situation of abandoned children. Foreign adoptions should be considered as a chance for high-quality life for abandoned children.

Key words

adoption, international adoption, Center for International Legal Protection of Children and Youth, Office of Labour, Social Affairs and Family, postadoption report

JEL Classification: K 33

Úvod

Osvojenie, ako jeden zo základných inštitútov rodinného práva, sa zaoberá otázkou detí vyrastajúcich bez rodiny. Osvojenie je jediným spôsobom, ako má dieťa, ktoré nemá možnosť vyrastať vo svojej vlastnej rodine, získať novú rodinu, ktorá bude vo všetkých smeroch nahrádzať jeho vlastnú biologickú rodinu. Najdôležitejším hľadiskom je najlepší prospech dieťaťa. Ako môže vyplývať z obsahu článku, uskutočňovanie osvojenia nie je jednoduchým

procesom. Zahraničné adopcie sú téma, ktorá sa hodnotí veľmi rozdielne, tak v laickej, ako aj v odbornej verejnosti. Existuje celá škála názorov, od odcudzovania, cez strašenie a obavy, čo všetko sa môže deťom stať, bez obavy zo straty koreňov, až po vychvaľovanie, že je to najlepší spôsob riešenia situácie opustených detí. Zahraničná adopcia by mala byť považovaná za šancu na plnohodnotný život pre opustené deti.

Cieľom príspevku je poskytnúť ucelený pohľad na problematiku medzištátnych osvojení, určiť

pôsobnosť a vplyv orgánov štátnej správy pri medzištátnom osvojení a to Centra pre medzinárodnoprávnu ochranu detí a mládeže a Úradu práce sociálnych vecí a rodiny. Na dosiahnutie stanoveného cieľa boli aplikované teoretické všeobecné metódy vedeckého poznania, a to analýzy, syntézy, dedukcie a komparácie dostupných bibliografických odkazov.

Medzištátne osvojenie detí a jeho charakteristika

Na Slovensku v odbornej a laickej verejnosti sa používajú dve synonymá, a to, adopcia a osvojenie. V právnej terminológii sa používa termín osvojenie, a termín adopcia je viac zaužívaný v laických kruhoch a súčasne je viac zrozumiteľný aj v medzinárodnom kontexte (Scholler, 1999, str. 8). Výchova a starostlivosť o deti je dôležitou spoločenskou úlohou, ktorú plnia v nerozlučnej jednote rodičia, štát a spoločenské organizácie. V celom zložitom systéme výchovného procesu plní rodina svoju osobitnú úlohu. Rodina vytvára stabilné prostredie, ktoré poskytuje deťom základné poznatky o svete a spoločnosti najprirodzenejším spôsobom (Plánková, 1982, str.53).

Osvojenie preto môžeme považovať tiež za spôsob určenia rodičovstva, aj keď nie biologického. Na základe osvojením vzniká príbuzenský pomer tak medzi osvojiteľmi a dieťaťom, ako aj medzi príbuznými osvojiteľov a dieťaťom. Na osvojené dieťa sa hľadí ako na pokrvného príbuzného a vzťahujeme naň v plnom rozsahu definíciu „blízkej osoby“. (Cirák-Pavelková-Števček, 2008).

Medzištátne osvojenia sa stali v 90-tych rokoch 20. storočia svetovým fenoménom ktorý so sebou priniesol migráciu detí cez veľké geografické vzdialenosti, z jednej spoločnosti a jednej kultúry do iného, častokrát diametrálne odlišného prostredia. Podľa výskumov bolo zistené, že tento fenomén vytváral v minulosti seriózne a komplexné ľudské aj právne problémy, ktoré si však vyžiadali multilaterálny prístup, najmä zakotvením všeobecných štandardov ochrany medzinárodne osvojovaných detí vo forme medzinárodných dohôd. Ratifikáciou dohovoru o právach dieťaťa z roku 1989, ako aj mnohých ďalších medzinárodných zmlúv priamo vychádzajúcich z tohto Dohovoru, sa SR pridala ku krajinám, ktoré v oblasti ochrany detí zdieľajú spoločné princípy. Problematiku medzištátnych osvojení ustanovuje Haagsky dohovor o ochrane detí a o spolupráci pri medzištátnych osvojeniach z 29.5.1993, ktorý Slovenská republika ratifikovala v roku 2001 a ktorý na území SR nadobudol platnosť dňa 1.10.2001. Týmto dňom sa SR zaviazala dodržiavať princípy ochrany detí v oblasti medzištátnych osvojení, ktoré sú zakotvené v tomto Dohovore. (Chrzanová, 2006, str.12)

Na Slovensku ide o paradoxnú situáciu. Napriek tomu, že aj u nás je viac žiadateľov ako „právne voľných“ detí, predsa máme deti o ktoré pri osvojení neprejavujú záujem naši občania. Ide predovšetkým o rómske deti, deti mentálne postihnuté, deti zmyslovo a telesne postihnuté a o deti ťažko choré. Medzi právne osvojiteľnými, ale neosvojenými deťmi sú aj také, ktoré sú „biele“ a zdravé, ale vzhľadom na ich školský vek, už nie je záujem o ich osvojenie. V roku 2001 pristúpilo Slovensko k Haagskemu dohovoru (Dohovor o ochrane detí a spolupráci pri medzištátnych osvojeniach). Tento dohovor túto problematiku legislatívne upravuje. V Zákone o sociálnoprávnej ochrane detí a sociálnej kuratele č. 305/2005 Z.z. sa niektoré ustanovenia dopĺňajú a upresňujú (Škoviera, 2007, str. 48).

Medzištátne osvojenia predstavujú časť osvojení s cudzím prvkom. Dieťa s obvyklým pobytom v jednom štáte je osvojené osobou alebo manželmi, ktorí majú obvyklý pobyt v inom štáte, a presúva sa do štátu obvyklého pobytu osvojiteľa. Častokrát ide o veľké vzdialenosti, kedy dieťa mení nielen štát, ale aj kultúrne a sociálne prostredie. Signátorov Dohovoru o právach dieťaťa to viedlo k prijatiu zásad, ktoré majú byť pri osvojení dodržiavané. Medzi ne patrí :povinnosť rešpektovať najlepší záujem dieťaťa pri osvojení; povoľovanie osvojení len na základe rozhodnutia príslušných orgánov, čoho dôsledkom bolo vylúčenie zmluvných adopcií; povinnosť overenia splnenia zákonných požiadaviek pred osvojením; povinnosť zabrániť tomu, aby medzištátne osvojenia viedli k neoprávnenému zisku zainteresovaných osôb; rešpektovanie zásady subsidiarity medzištátnych osvojení (to znamená, že medzištátne osvojenie má byť použité len v tom prípade, ak nie je možné zabezpečiť starostlivosť o dieťa vhodným spôsobom v štáte jeho pôvodu). (Štefánková –Lysina-a kol., 2011).

Žiadatelia (resp. osvojiteľia) zo zmluvného štátu Dohovoru sa obrátia so svojou žiadosťou, na príslušný orgán prijímajúceho štátu, o osvojenie dieťaťa s obvyklým pobytom v SR. Ak podľa čl.15 Dohovoru o osvojeniach, tento orgán potvrdí, že žiadatelia spĺňajú podmienky, resp. že sú spôsobilí a vhodní na osvojenie dieťaťa zo SR, a presvedčili sa, že perspektívnym osvojiteľom sa poskytlo potrebné poradenstvo a dospeli k záveru, že dieťaťu sa povolilo, alebo povolí vstup do tohto štátu a umožní sa mu natrvalo zdržiavať na jeho území, zašle do centra nasledovné doklady, a to: žiadosť žiadateľov spolu s prílohami; potvrdenie príslušného orgánu prijímajúceho štátu (podľa čl.15 dohovoru o osvojeniach); vyplnený a podpísaný dotazník žiadateľov. Súčasťou dotazníka pre žiadateľov je aj súhlas obidvoch žiadateľov s poskytnutím ich osobných údajov na účel medzištátneho osvojenia

tým subjektom, ktoré sa podieľajú na medzištátnom osvojení podľa právneho poriadku SR. K žiadosti o osvojenie dieťaťa zo SR musia byť priložené prílohy, ktoré sú v súlade s vnútroštátnym právnym poriadkom SR. Po doručení žiadosti do Centra pre medzinárodnoprávnú ochranu detí a mládeže, je následne táto žiadosť zapísaná do evidencie žiadosti žiadateľov. Zamestnanci centra, ktorí vykonávajú agendu medzištátnych osvojení, následne posúdia dokumentáciu žiadateľov (Kasanová, 2008).

Organizovanie osvojenia detí

Pri organizovaní osvojenia zohrávajú dôležitú úlohu najmä orgány miestnej štátnej správy. Na osvojení sa však podieľajú aj orgány samosprávy a neštátne združenia. Podľa zákona č. 195/1998 Z.z. o sociálnej pomoci, orgány miestnej štátnej správy, najmä úrady práce, sociálnych vecí a rodiny, vytvárajú predpoklady pre osvojenie za spolupráce obcí. Príslušný úrad práce, sociálnych vecí a rodiny vedie evidenciu žiadateľov- ako budúcich osvojiteľov, ako aj evidenciu vhodných detí na osvojenie. Základnou podmienkou pre konanie orgánu miestnej štátnej správy (ÚPSVaR) vo veci osvojenia, je prejavenie záujmu zo strany osvojiteľov. ÚPSVaR poskytuje budúcim osvojiteľom informácie o postupe pri osvojení a aj o celkovom priebehu osvojenia. Podanie žiadosti na príslušnom Úrade práce, sociálnych vecí a rodiny v mieste trvalého bydliska osvojiteľov, je prvým krokom k osvojeniu. K žiadosti o osvojenie osvojiteľa predkladajú vyplnený dotazník pre uchádzačov o náhradnú rodinnú výchovu, ďalej výpis (resp. odpis) z registra trestov, potvrdenie o zárobku, lekársku správu o celkovom zdravotnom stave žiadateľa a občiansky preukaz, na overení trvalého pobytu. Po predložení všetkých podkladov, ÚPSVaR prešetrí pomery osvojiteľov priamo v rodine a následne požiada centrum poradensko-psychologických služieb o vyjadrenie, či osvojiteľa spĺňajú všetky predpoklady na zaradenie do zoznamu žiadateľov o osvojenie. Po zaradení do poradovníka, osvojiteľa dostanú od ÚPSVaR potvrdenie, na základe ktorého môžu spolupracovať s detským domovom na území ich trvalého bydliska. Ak kontakt osvojiteľa s dieťaťom je očividne pozitívny, súd na návrh detského domova je oprávnený zveriť dieťa do predosvojiteľskej starostlivosti budúcim osvojiteľom na obdobie deviatich mesiacov. Počas celej doby predosvojiteľskej starostlivosti príslušný ÚPSVaR a detský domov sledujú jej priebeh, či sa vzťahy medzi osvojiteľmi a dieťaťom vyvíjajú pozitívne a či pobyt dieťaťa v rodine osvojiteľa je dieťaťu na prospech. Následne po uplynutí doby deviatich mesiacov môžu žiadatelia podať návrh na osvojenie (Kečkešová, 2005).

Pôsobnosť ÚPSVaR a Centra pre medzinárodnoprávnú ochranu detí a mládeže

Podľa Dohovoru o osvojeniach každý zmluvný štát má určiť orgán, alebo príslušnú akreditovanú organizáciu. Ten bude vykonávať úlohy tzv. ústredného (centrálneho) orgánu podľa Dohovoru o osvojeniach. Zahraničnú akreditovanú organizáciu musia schváliť príslušné orgány aj štátu pôvodu ako aj prijímajúceho štátu. Uznesením vlády SR č. 914 z 8. novembra 2000 bolo Centrum pre medzinárodnoprávnú ochranu detí a mládeže určené ako ústredný orgán podľa čl. 6 Dohovoru o osvojeniach, s pôsobnosťou pre celé územie SR. (www.cipc.sk/files/vs2011.pdf)

Centrum pre medzinárodnoprávnú ochranu detí a mládeže plnilo v roku 2011 naďalej úlohy ústredného orgánu SR v súlade s proklamovaným cieľom Dohovoru o osvojeniach. Jeho cieľom je vytvoriť záruky, aby sa medzištátne osvojenia uskutočňovali iba v najlepšom záujme dieťaťa, hlavne pri rešpektovaní jeho základných práv, ktoré mu priznáva medzinárodné právo. Ďalším cieľom je zaviesť systém spolupráce medzi zmluvnými štátmi, ktorý zaručí, aby tieto záruky boli dodržiavané a aby sa zabránilo únosom, predaju alebo obchodovaniu s deťmi. V zmysle tohto cieľa Centrum pre medzinárodnoprávnú ochranu detí a mládeže spolupracuje a prijíma všetky vhodné opatrenia s orgánmi sociálnoprávnej ochrany detí a sociálnej kurately, ktorými sú úrady práce, sociálnych vecí a rodiny. (www.cipc.sk/files/vs2011.pdf)

Centrum, ako ústredný orgán štátu pôvodu, vedie zoznam všetkých právne voľných detí v SR, ktoré môžu byť osvojované podľa Dohovoru o osvojeniach. Na území SR sa vedie iba jeden zoznam právne voľných detí, ktorý Centrum dopĺňa na základe podkladových dokumentoch o deťoch z jednotlivých ÚPSVaR. Do zoznamu právne voľných detí, ktoré sú vhodné na medzištátne osvojenie, možno zapísať iba dieťa, ktorému nie je možné sprostredkovať nadviazanie osobného vzťahu medzi ním a žiadateľom na území SR (Kasanová, 2008). ÚPSVaR vytvorí spisovú dokumentáciu dieťaťa na účely sprostredkovania medzištátneho osvojenia a predloží ju Centru a to najneskôr do jedného roka odo dňa zapísania dieťaťa do prehľadu detí, ktorým je potrebné sprostredkovať náhradnú rodinnú starostlivosť. Túto spisovú dokumentáciu dieťaťa na účely medzištátneho osvojenia vypracováva ÚPSVaR a následne ho predkladá Centru. Psychológ detského domova je následne poverený koordináciou postupu, ktorý je zameraný na zistenie aktuálnej úrovne psychického vývinu dieťaťa (Kasanová, 2008, str. 359-360). Do procesu medzištátneho osvojenia je zainteresovaných viacero strán, a to, kompetentní

odborníci a samozrejme aj samotní žiadatelia, ktorí majú najväčšiu zodpovednosť. Seriózny a bezvýhradný záväzok prijať dieťa môžeme od žiadateľov očakávať len vtedy, keď im poskytneme čo najväčší počet informácií o dieťati (Kasanová, 2008, str. 360).

Centrum vedie jeden zoznam o medzištátne osvojenie, v ktorom sú zapisovaní žiadatelia postupne, a to podľa dátumu doručenia ich žiadosti. Preskúmanie dokumentácie sa uskutoční do jedného mesiaca odo dňa doručenia žiadosti. Po ich zaradení do zoznamu žiadateľov o medzištátne osvojenie, sú takto vypracované kompletne dokumenty predložené tímu odborníkov pre posúdenie žiadosti žiadateľov o medzištátne osvojenie. Najvhodnejších žiadateľov pre dieťa vyberá Komisia pre medzištátne osvojenia, ktorej pomáha tím odborníkov pre posúdenie dokumentácie dieťaťa a tím odborníkov pre posúdenie žiadosti žiadateľov o medzištátne osvojenie. Komisia je poradným orgánom riaditeľa centra, skladajúca sa z piatich členov, ktorí majú dlhoročné praktické skúsenosti s náhradnou rodinnou starostlivosťou a s medzištátnymi osvojeniami a sú odborníkmi z oblastí, ktoré priamo súvisia s medzištátnymi osvojeniami. Z každého zasadnutia komisie je vyhotovená zápisnica, ktorej súčasťou je návrh komisie a hlasovanie členov komisie. V návrhu sú uvedené základné údaje o žiadateľoch, o dieťati v poradí ako boli schválení. Návrh komisie a zápisnica zo zasadnutia sú postúpené na schválenie riaditeľovi centra. Po schválení návrhu riaditeľom centra je dieťa zaradené do procesu sprostredkovania nadviazania osobného vzťahu medzi dieťaťom a vybranými zahraničnými žiadateľmi o medzištátne osvojenie (www.cipc.sk/index.php).

Centrum zasiela kompletnú písomnú dokumentáciu dieťaťa príslušnému orgánu prijímajúceho štátu a informuje o tejto skutočnosti bezodkladne určený úrad práce, sociálnych vecí a rodiny a akreditovaný subjekt, najneskôr v nasledujúci pracovný deň, ak vykonával úlohy pri sprostredkovaní medzištátneho osvojenia elektronickou formou. Príslušný orgán prijímajúceho štátu je povinný oboznámiť s dokumentáciou dieťaťa navrhnutých žiadateľov (www.cipc.sk/index.php). Ak žiadatelia súhlasia s návrhom, príslušný orgán prijímajúceho štátu zašle súhlas oboch žiadateľov spolu súčasne so svojim súhlasom do centra. Súčasťou oboch týchto súhlasov je aj oznámenie žiadateľov o výbere advokáta zo zoznamu advokátov pre zastupovanie žiadateľov v konaní na súde SR (www.cipc.sk/index.php). Centrum zašle určenému úradu práce, sociálnych vecí a rodiny a detskému domovu oznámenie o splnení podmienky podľa čl.17 písm. a) a písm. b) dohovoru o osvojeniach. V oznámení konkretizuje údaje o žiadateľoch a dieťati, zároveň požiada o psychologickú prípravu dieťaťa na interakciu so žiadateľmi. V prílohe oznámenia pre detský domov sú zaslané aj fotografie,

obrazový a zvukový záznam žiadateľov. Všeobecná príprava dieťaťa na medzištátne osvojenie prebieha už od oznámenia centra o zaradení dieťaťa do procesu medzištátneho osvojenia. Na základe oznámenia centra sa začína príprava dieťaťa s dôrazom už na konkrétnych žiadateľov. Centrum na základe oznámenia žiadateľov o výbere advokáta, pripraví a následne zašle splnomocnenému advokátovi kompletnú dokumentáciu žiadateľov pre podanie návrhu na zverenie dieťaťa do predosvojiteľskej starostlivosti budúcich osvojiteľov na súd SR. Advokát úzko spolupracuje s centrom a postupuje mu všetky informácie v procese medzištátneho osvojenia, ktoré sa týkajú sa jeho klientov, ale ja priebehu súdneho konania a následne opatrení pre vycestovanie dieťaťa do prijímajúceho štátu. (www.cipc.sk/index.php)

V roku 2011 bolo do zoznamu Centra zaevidovaných 26 dokumentácií zahraničných žiadateľov o osvojenie dieťaťa zo SR z určených partnerských orgánov zmluvných štátov Dohovoru o osvojeniach. Určené úrady práce, sociálnych vecí a rodiny v priebehu roka 2011 doručili do Centra 35 dokumentácií detí, ktorým možno sprostredkovať medzištátne osvojenie. Z celkového počtu dokumentácií detí evidovaných v Centre bolo v roku 2011 vyradených z evidencie 11 dokumentácií detí, a to najmä z dôvodu vážnych zdravotných problémov, iniciovania spojenia so súrodencami, ktorí sú umiestnení v detských domovoch na území SR, ako aj zmeny názoru dieťaťa na sprostredkovanie náhradnej rodinnej starostlivosti.

Zvýšenie transparentnosti celého procesu sprostredkovania medzištátnych osvojení je zabezpečené vytvorením poradných tímov a komisie Centra pre medzištátne osvojenia. Sú tvorené z expertov, ktorí navrhujú najvhodnejšie rodinné prostredie v prijímajúcom štáte, a to v závislosti od individuálnych potrieb dieťaťa.

Centrum sa výraznou mierou podieľa na plnení úloh štátu v oblasti ochrany práv detí. Centrum iniciovalo prostredníctvom MS SR a MPSVR SR návrhy v oblasti novelizácie viacerých zákonov, ktoré sa týkajú implementácie uvedených dohovorov a právnych aktov EÚ. Podieľa sa aj na príprave jednotlivých postupov a usmernení pre úrady práce, sociálnych vecí a rodiny a zastupiteľské úrady SR v zahraničí pri vykonávaní dohovorov. Centrum aktívne spolupracuje aj s okresnými a krajskými súdmi, nakoľko jeho cieľom je zabezpečiť rýchly, transparentný a objektívny postup vo veciach maloletých detí vo vzťahu k cudzine. Spolupracuje aj s rodinnoprávnymi senátmi na určených súdoch SR a so sudcami s rodinnoprávnou agendou na týchto súdoch (www.cipc.sk/files/vs2011.pdf).

Tabuľka č. 1: Počet aktuálnych konaní v roku 2011

ROK	Medzištátne osvojenia	
	ADZ	ADD
	aktuálne	Aktuálne
2009	377	358
2010	322	359
2011	375	389

Zdroj: www.cicp.sk, vlastné spracovanie

ADZ- dokumentácia zahraničných žiadateľov o medzištátne osvojenie dieťaťa

ADD - dokumentácia detí, ktorým možno sprostredkovať medzištátne osvojenie

Príslušné súdy v SR v priebehu roku 2011 rozhodli o zverení 28 detí do predosvojiteľskej starostlivosti do 21 rodín zahraničných žiadateľov, ktorí boli registrovaní v zozname Centra, následne po splnení všetkých podmienok, ktoré sú stanovené

v Dohovore o osvojeniach a v právnych poriadkoch SR a prijímajúceho štátu. Zabezpečenie ochrany práv detí je prioritou všetkých vyspelých demokratických štátov, ku ktorým bez pochyb patrí aj Slovenská republika.

Tabuľka č. 2: Prehľad konaní medzištátnych osvojení

	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011
Počet dokumentácií žiadateľov	120	100	85	41	54	25	44	34	26
Počet dokumentácií detí	52	60	23	56	101	77	55	36	35
Počet detí zverených do predosvojiteľskej starostlivosti v cudzine	47	78	41	34	51	51	49	43	28

Zdroj: www.cicp.sk, vlastné spracovanie

Tabuľka č. 3: Deti zverené do predosvojiteľskej starostlivosti v cudzine za rok 2011 (podľa veku detí)

Štát	počet detí zverených do PS	Vek detí zverených do PS							
		Od 1 roku		1 - 4 roky		5 - 9 rokov		Nad 10 rokov	
		M	Ž	M	Ž	M	Ž	M	Ž
Taliansko	12	0	0	4	1	4	3	0	0
Holandsko	8	0	0	3	3	2	0	0	0
Švédsko	8	0	0	5	1	2	0	0	0
SPOLU	28	0	0	12	5	8	3	0	0

Zdroj: www.cicp.sk, vlastné spracovanie, PS- predosvojiteľská starostlivosť

Väčšina slovenských detí putuje do Talianska, kde doteraz našlo svoj domov viac ako 220 detí. Deti zo Slovenska môžeme nájsť v krajinách ako Kanada, Francúzsko a aj Monako. V SR je veľký problém osvojenia rómskeho dieťaťa, aj napriek tomu, že na Slovensku sa množia páry, ktoré nemôžu mať vlastné

deti. Na základe prieskumov môžeme s určitosťou tvrdiť, že deti rómskeho pôvodu by si osvojilo iba necelých 10 % Slovákov. Dôvodmi sú najmä zlé skúsenosti s touto menšinou a taktiež aj neznalosť ich kultúry. Poslednú nádej pre deti, pre ktoré nevieme nájsť rodinu, na Slovensku klesá.

Tabuľka č. 4: Deti zverené do PS v cudzine za rok 2011 (podľa špecifických potrieb detí)

Štát	počet detí zverených do PS*	Z toho detí so špecifickými potrebami**
Taliansko	12	9
Holandsko	8	5
Švédsko	8	4
SPOLU	28	18

Zdroj: www.cicp.sk, vlastné spracovanie

*PS - predosvojiteľská starostlivosť

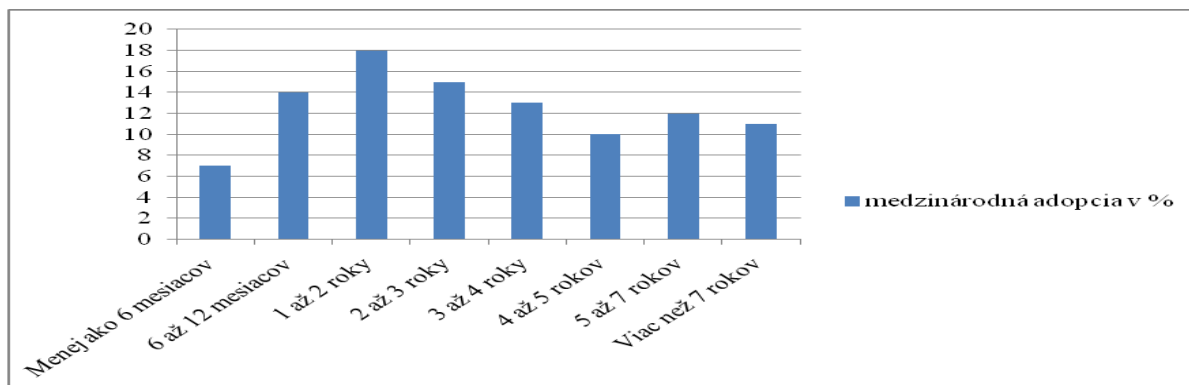
** špecifické potreby- deti so špeciálnymi výchovno-vzdelávacími a zdravotnými potrebami, deti staršie ako 6 rokov, súrodenecké skupiny troch a viac detí.

Do Centra pre medzinárodnoprávnu ochranu detí a mládeže v roku 2010 bolo prijatých iba 34 zahraničných žiadostí o osvojenie a v roku 2011 klesol počet týchto žiadostí len na 26. Príčina zníženia počtu potenciálnych zahraničných osvojiteľov môže byť najmä zdĺhavý proces, ktorým musia osvojitelia prejsť a taktiež vysoké finančné náklady na administratívne poplatky, tlmočníka na Slovensku, poplatky za ubytovanie a viac-menej aj rečová bariéra. To je hlavným následkom toho, že rodičia si hľadajú dieťa najmä vo svojej krajine.

Podľa nadácie UNICEF, vyňatie dieťaťa z jeho prirodzeného rodinného, jazykového a kultúrneho prostredia, by malo byť posledným riešením. UNICEF preferuje predovšetkým náhradnú rodinnú

starostlivosť, ktorá sa má uskutočňovať v domovskej krajine dieťaťa a v prostredí jemu dobre známeho. Ak to však nemožno zabezpečiť a legislatíva dotknutej krajiny umožňuje cezhraničnú adopciu dieťaťa, musí byť prísne dodržaný predpísaný adopčný postup. Nemal by byť hlavne zrýchlený či liberálnejší ani v čase krízy, ako to bolo napríklad v čase zemetrasenia na Haiti v roku 2010. Najmä v týchto krízových situáciách môže dôjsť k vážnym chybám, ktoré by sa stali pre dieťa osudové. Skúsenosti z UNICEF tvrdia, že o dieťa môže prejavíť záujem jeho pôvodná biologická rodina, alebo sa môže procesu adopcie chytiť nelegálne a neoverené agentúry. Preto detský fond UNICEF nie je prostredníkom vážnej procedúry cezhraničnej adopcie.

Graf č. 1: Medzinárodná adopcia detí v % podľa veku

Zdroj: vlastné spracovanie

Post adopčné správy

Významným mechanizmom v ochrane medzištátne osvojovaného dieťaťa sú tzv. postadopčné správy o začleňovaní maloletého dieťaťa do adoptívnej rodiny, ktoré zasiela príslušný orgán prijímajúceho štátu Centru pre medzinárodnoprávnu ochranu detí a mládeže. Centrum preferuje tieto postadopčné správy sa neustále sa informuje u ústredných orgánov prijímajúcich štátov na tzv. postadopčný servis, ktorý je poskytovaný adoptívnym rodičom a deťom po príchode do krajiny. V

niektorých krajinách však účel postadopčného servisu možno nie je osvojiteľom dostatočne vysvetlený a mnohokrát ho chápu skôr ako nejakú kontrolu, a nie ako formu pomoci a poradenstva. Vzhľadom k tomu, že medzištátne osvojenie dieťaťa môže okrem pozitív priniesť aj množstvo ťažko zvládnuteľných situácií a problémov, s ktorými sa adoptívna rodina musí vedieť popasovať, účelom vypracovávanía postadopčných správ je včasné odhalenie možných problémov s adaptáciou dieťaťa v adoptívnej rodine a pomoc dieťaťu aj rodine. Centrum pre medzinárodnoprávnu ochranu detí a mládeže, sa neustále usiluje o čo

najtransparentnejší priebeh celého procesu na území SR. Táto naša snaha bola viackrát zo strany zahraničia ocenená a aj z toho dôvodu je v súčasnosti veľký záujem o adopciu detí zo Slovenska. Aj keď Centrum sprostredkúva medzištátne osvojenie a venuje sa v celom systéme starostlivosti o dieťa práve tejto oblasti, prácu s biologickou rodinou dieťaťa a návrat detí do pôvodných rodín, ako aj systém vnútroštátneho osvojenia, považujeme za absolútny základ ochrany detí na národnej, ako aj na medzinárodnej úrovni. Dôkladné napĺňanie princípu ochrany najlepšieho záujmu dieťaťa pri zabezpečovaní rodinného prostredia, možno v podmienkach Slovenska dosiahnuť jedine prostredníctvom vzájomnej spolupráce medzi štátnymi, neštátnymi subjektmi, súdmi a obcami, pričom v popredí záujmu musí neustále stáť blaho dieťaťa, jeho potreby a záujmy (Chrzanová, 2006, str.12).

Literatúra

- Archerová, C. (2001). *Dítě v náhradní rodině*. Praha: Portál s.r.o., 119 s. ISBN 80-7178-578-4
- Bainham, A. (1998). *Children the modern law. Second edition*. Bristol. Family law. 627 s. ISBN 08-5308-501-3
- Beďačová, B. (2013). *Súhlas osvojovaného dieťaťa s medzištátnym osvojením*. Diplomová práca, Trnava: TU v Trnave, Právnická fakulta.
- Cirák, J., Pavelková, B., Števíček, M. (2008). *Rodinné právo*. Šamorín: Heuréka. str. 135, ISBN 978-80-89122-47-9
- Chrzanová, H. (2006). Ochrana práv maloletých v tiesni. *Sociálna politika a zamestnanosť*. Bratislava : číslo 4., apríl 2006, str.12
- Kasanová, A. (2008). *Sprievodca sociálneho pracovníka*. Nitra: UKF. str. 356, ISBN 978-80-8094-254-0
- Kečkešová, M. (2005). *Základy rodinného práva. Sociálna práca*, Bratislava: Elita. str. 110, ISBN 80-89185-13-4
- Masárová, T. 2013. Ústavná starostlivosť o deti ako súčasť kvality života. *Sociálno-ekonomická revue*. roč.11, č.1(2013), s.85-90. ISSN 1336-3727
- Mátejová, A. (2009). *Konanie o návrat dieťaťa podľa dohovoru o občianskoprávných aspektoch medzinárodných únosov detí v slovenskej republike*. Dny práva – 2009 – Days of Law: the Conference Proceedings, 1. edition. Brno : Masaryk University. ISBN 978-80-210-4990-1. [cit.:2009-27-09]. Dostupné na: www.cipc.sk/index.php

Záver

Problém opustených detí v Európe sa stáva čoraz závažnejším. Orgány realizujúce osvojenie, musia mať v prvom rade na zreteli, že rozhodujú o budúcom živote dieťaťa, ktoré prechádza častokrát ťažkou a traumatizujúcou stratou svojej vlastnej rodiny. Je preto nevyhnutné postupovať takým spôsobom, aby sa už táto ťažká životná skúsenosť dieťaťa viackrát neopakovala a dieťa vyrastalo v šťastnej harmonickej rodine. V súčasnosti prebiehajú zmeny v právnej úprave k problematike medzištátneho osvojenia detí. Prvým krokom k zlepšeniu celkovej právnej úpravy osvojenia bude sprísnenie systému medzištátnych osvojení. Jednou zo zmien by malo byť rozšírenie zoznamu krajín, kam budú môcť byť deti osvojované. Tieto zmeny sa začali realizovať začiatkom mája 2013, kedy Slovenská republika rozbehla rokovania v rámci celej Európskej únie.

Planková, O. (1982). *Rodinné právo*. Bratislava: Právnická fakulta Univerzity Komenského v Bratislave. str.53

Schooler, J. E. (1999). *Adopcia*. Bratislava: Elita. str. 8, ISBN 80-967954-2-2,

Škoviera, A. (2007). *Trendy náhradnej výchovy*, Bratislava: Petrus. str. 48, ISBN 978-80-89233-32-8

Štefanková, N., Lysina, P. a kol. (2011). *Medzinárodné právo súkromné*. 1.vydanie. Bratislava: C.H.Beck. str. 465-468, ISBN: 978-80-7400-351-6

Zákon č. 195/1998 Z.z. o sociálnej pomoci. Bratislava : Iura Edition, 1998

Zákon č. 305/2005 Z.z. o sociálnoprávnej ochrane detí a sociálnej kuratele. Bratislava : Iura Edition, 2005

Dohovor o ochrane detí a spolupráci pri medzištátnych osvojeniach. 2012. Výročná správa o činnosti Centra pre medzinárodnoprávnú ochranu detí a mládeže za rok 2011. Bratislava. [cit.: 2012-20-04]. Dostupné na: www.cipc.sk/files/vs2011.pdf

Kontakt

Beáta Adamkovičová, Ing., PhD.
Fakulta sociálno-ekonomických vzťahov
Trenčianska univerzita Alexandra Dubčeka v Trenčíne
Študentská 3, 911 50 Trenčín
Tel. 032/ 7400 266,
e-mail: beata.adamkovicova@tnuni.sk

SUMMARY**Competence of state administration authorities within international children adoption issue**

Beáta ADAMKOVIČOVÁ

Adoption is the only way how, a child who does not have the opportunity to grow up in their own family, to get a new family that will in every way substitute its own biological family. The most important consideration is the best interests of the child. Education and child care is an important social role played by parents in indissoluble unity, state and community organizations. Therefore adoption can be considered as a means of parentage determining, even though not biological. The paper is focused on the issue of international adoption. Detailed procedure is given for international adoption of children abroad, arranging adoptions, as well as the competence of state administration in Respect of International Adoption, namely the Centre for International Legal Protection of Children and Youth as a government agency with jurisdiction over the whole territory of the Slovak Republic and the Office of Labor, Social Affairs and families. The paper is supplemented by reports on International Adoption and the number of children entrusted to the pre-adoption care abroad. Foreign adoptions are subject to be evaluated very differently, both laic and the professional community. There is a range of views, from alienation through a haunting fear what can happen to children, without fear of losing roots, to adulation, it's the best way how to solve the situation of abandoned children. Foreign adoptions should be considered as a chance for high-quality life for abandoned children. International adoptions mean a sort of adoption with a strange element. Particularly the state administration authorities play an important role in the process of organizing adoptions. The basic condition when the state administration authority is supposed to act (ÚPSVaR) in the case of adoption, is to express the interest from adopters. ÚPSVaR provides the potential adoptive parents information regarding the adoption procedure as well as the overall adoption course. Center for International Legal Protection of Children and Youth was designated as the central authority with jurisdiction over the whole territory of the Slovak Republic. Center maintains a list of all legally available children in Slovakia, which can be adopted according to the Convention on Adoption, actively cooperates with district and regional courts, its aim is to provide fast, transparent and objective procedure in cases of minors in relation to a foreign country. Most Slovak children travels to Italy, where more than 220 children have now found their home. Slovak children can be found in countries such as Canada, the Netherlands, France, Sweden and Monaco. So called postadoption reports on the integration of a minor child to the adoptive country is an important mechanism in terms of international child adoption.

JEL Classification: K 33

DOKUMENTÁCIA OBCE NA ÚSEKU OBRANY ŠTÁTU A HOSPODÁRSKEJ MOBILIZÁCIE*Urban documentation at the department of state defense and economic mobilization*

Karol JANAS

Abstrakt

Hospodárska mobilizácia a úsek obrany štátu patria k najdôležitejším úlohám krízového riadenia na úrovni miest a obcí. Pre jej bezproblémové naplnenie je nevyhnutná podrobná a kvalitne vypracovaná dokumentácia. Precízne spracovaná dokumentácia je základným predpokladom pre zvládnutie závažných problémov, ktoré prináša riešenie krízových situácií. Na úrovni miesta sa vypracováva dokumentácia na úseku obrany štátu na úseku hospodárskej mobilizácie osobitne. Dokumentácia je tvorená na základe platných právnych predpisov, vyhlášok, metodických pokynov a usmernení centrálnych úradov, najmä ministerstiev. Vytvára predpoklady a ustanovuje spoločné postupy pri plnení niektorých úloh obvodného úradu s sídlom kraja, obvodného úradu a miest a obcí na úseku obrany štátu a hospodárskej mobilizácie v období krízovej situácie. Dokumentáciu na zabezpečenie realizácie úloh mesta tvorí súhrn dokumentov, vypracovaných k realizácii postupov, ktoré slúžia na plnenie úloh mesta v období krízovej situácie.

Kľúčové slová

Hospodárska mobilizácia, obrana štátu, krízové riadenie, obrana mesta, dokumentácia mesta.

Abstract

Two most important tasks for urban crisis management are economic mobilization and state defense department. The clue to manage it without any problems is deep and detailed documentation. Precisely elaborated documentation is the fundamental condition to manage serious problems such as how to solve a crisis situation. On the urban level, the documentation is carried out at the department of state defense and at the department of economic mobilization separately. The documentation elaboration is based on the valid legal regulations, promulgations, methodical directions, the administrative bureau regulations, especially the ministries'. It creates conditions and establishes common procedures for carrying out certain tasks with the District Office at the county level, district office and the municipalities in the area of national defense and economic mobilization during the crisis. Documentation on ensuring the implementation of tasks consists of a summary document prepared for the implementation of practices that serves to fulfill the tasks during the period of crisis.

Key words

Economic mobilization, state defense, crisis management, city defence, city documentation.

JELL Clasiffication: H 56, H 84, R 41.

Úvod

Úsek obrany štátu a hospodárskej mobilizácie patrí k najdôležitejším aspektom krízového riadenia na miestnej úrovni v prípade obcí a miest. Pre jeho bezproblémové naplnenie je nevyhnutné spracovanie kompletnej dokumentácie. Spracováva sa na úrovni mesta a obce za koordinácie s príslušným obvodným úradom. Dokumentácia mesta je spracovaná v súlade s metodickým pokynom úradu krízového manažmentu Ministerstva vnútra Slovenskej republiky a platných právnych predpisov, ktoré túto oblasť upravujú. (Metodický pokyn Úradu krízového manažmentu)

Úrad krízového manažmentu Ministerstva vnútra Slovenskej republiky vydal na základe platných právnych predpisov Metodický pokyn pre krajské úrady a obvodné úrady na zjednotenie postupu koordinácie činnosti obcí pri plnení niektorých úloh na úseku obrany štátu a hospodárskej mobilizácie v období krízovej situácie. (Ústavný zákon č. 227/2002 Z. z.) V súlade s ustanoveniami všeobecne záväzných právnych predpisov (Zákon NR SR č. 319/2002 Z. z., Zákon NR SR č. 414/2002 Z. z.), tento metodický pokyn upravuje formu a obsah dokumentácie na zabezpečenie realizácie úloh pre mestá a obce. Vytvára predpoklady a ustanovuje spoločné postupy pri plnení niektorých úloh

obvodného úradu s sídlom kraja, obvodného úradu a miest a obcí na úseku obrany štátu a hospodárskej mobilizácie v období krízovej situácie. Dokumentáciu na zabezpečenie realizácie úloh mesta tvorí súhrn dokumentov, vypracovaných k realizácii postupov, ktoré slúžia na plnenie úloh mesta v období krízovej situácie. Tvorí ju:

A/ Dokumentácia mesta na úseku obrany štátu.

B/ Dokumentácia mesta na úseku hospodárskej mobilizácie.

Dokumentácia mesta na úseku obrany štátu

Na úseku obrany štátu tvoria dokumentáciu mesta nasledovné dokumenty:

1. Evidencia právnických osôb, fyzických osôb oprávnených na podnikanie a fyzických osôb.
2. Evidencia nehnuteľností vhodných a technicky spôsobilých na zabezpečenie úloh obrany štátu.
3. Evidencia vecných prostriedkov vhodných a technicky spôsobilých na zabezpečenie úloh obrany štátu.
4. Pokyny pre obce na doručovanie povolávacích rozkazov na výkon mimoriadnej služby v ozbrojených silách.
5. Lehoty predkladania informácií na územnú vojenskú správu a obvodný úrad.
6. Prehľad právnych predpisov.
7. Vzory vyplňania tabuliek a iné. (Metodický pokyn Úradu krízového manažmentu)

Pokyny pre obce na doručovanie povolávacích rozkazov na výkon mimoriadnej služby v ozbrojených silách sa vnútorne členia na niekoľko ďalších dokumentov, ktoré túto oblasť komplexne zastrešujú. Ide o:

4. 1 Tvorí dva dokumenty: dokument Doručovanie povolávacích rozkazov na výkon mimoriadnej služby v ozbrojených silách, doručovateľa a dokument Postup pri zabezpečovaní doručovania povolávacích rozkazov a rozhodnutí v obci prostredníctvom fyzických osôb. Ten sa ďalej vnútorne člení na:

A. V stave bezpečnosti.

B. Pri zmene doručovateľov.

C. V čase po vypovedaní vojny, vyhlásení vojnového stavu.

D. Po rozhodnutí o doručovaní doporučení zásielok prostredníctvom obcí.

E. Pri riešení náhrad.

F. Dokumentácia, ktorú obdrží mesto od obvodného úradu pre splnenie úloh doručovania.

4. 2. Pokyny pre doručovateľa v obci.

4. 3. Pokyny pre riadiaceho strediska doručovania v obci.

4. 4. Dokumentácia na oslobodzovanie od mimoriadnej služby.

Mesto vedie evidenciu právnických osôb, fyzických osôb oprávnených na podnikanie a fyzických osôb, ktorým sa môže v čase vojny alebo vojnového stavu uložiť povinnosť poskytnúť ubytovanie príslušníkom ozbrojených síl, ozbrojených zborov, Hasičského a záchranného zboru a osobám, ktoré plnia úlohy hospodárskej mobilizácie podľa osobitného predpisu. Vojenská správa na základe podkladov z miest a obcí vedie obdobnú evidenciu. Návrhy na uloženie tejto povinnosti vojenská správa predkladá obvodnému úradu. Obvodný úrad spolupracuje s vojenskou správou aj obcami a mestami pri vedení evidencie. (Zákon NR SR 319/2002 Z. z.) Prehľad a evidenciu o právnických osobách, fyzických osobách a fyzických osobách oprávnených na podnikanie v obci v oblasti ubytovania a stravovania je povinná viesť obec. Zoznamy a zmeny právnických osôb a fyzických osôb oprávnených na podnikanie predkladá obci príslušný obvodný úrad v mesačných intervaloch. Obec si z evidencie pre účely obrany vyberá tie, ktoré podnikajú v oblasti ubytovania a stravovania. (Metodický pokyn Úradu krízového manažmentu)

Mesto je taktiež povinné viesť evidenciu právnických osôb, fyzických osôb oprávnených na podnikanie a fyzických osôb, ktorým sa môže v čase vojny alebo vojnového stavu uložiť povinnosť poskytnúť ubytovanie príslušníkom ozbrojených síl, ozbrojených zborov, Hasičského a záchranného zboru a osobám, ktoré plnia úlohy hospodárskej mobilizácie. Na základe tejto evidencie navrhuje vojenskej správe nehnuteľnosti vhodné a technicky spôsobilé na zabezpečenie úloh obrany štátu. Mesto vedie evidenciu vlastníkov nehnuteľností na základe podkladov z evidencie katastra nehnuteľností. Nakoľko mesto v súlade s príslušnými zákonnými normami vymeriava jednotlivým vlastníkom daň z nehnuteľnosti je vhodné spresňovanie evidencie vlastníkov nehnuteľností vykonávať medzi vojenskou správou a obcou po termíne stanovenom pre riadne priznanie daní. Vojenská správa po obdržaní údajov z obcí vedie kartotéku nehnuteľností abecedne, podľa obcí, v elektronickej forme. Evidenčnú kartu nehnuteľnosti zakladá len u tých nehnuteľností, ktoré budú určené pre subjekty, na ktoré sa bude vydávať v čase vojny, vojnového stavu rozhodnutie o povinnosti poskytnúť ubytovanie. Evidencia nehnuteľností na zabezpečenie úloh pre obranu štátu obsahuje zoznam bytových domov, určených pre ubytovanie 10 a viac osôb, ako poľnohospodárske budovy určené na bývanie, študentské domovy, internáty a robotnícke hotely. Ďalej obsahuje

nebytové budovy určené pre ubytovanie 10 a viac osôb ako hotely, motely, penzióny a podobné ubytovacie zariadenia, oddelené reštaurácie a bary, turistické chaty, horské chaty, detské tábory, bungalovy, dovolenkové a oddychové sídla hotely, motely, penzióny a podobné ubytovacie zariadenia, oddelené reštaurácie a bary, turistické chaty, horské chaty, detské tábory, bungalovy, dovolenkové a oddychové sídla. Zoznam obsahuje obchody a služby ako kluby domy autoservisy, nechýbajú garáže a parkoviská pre 10 a viac motorových vozidiel, či budovy určené na kultúru a zábavu vrátane kín, divadiel, spoločenských domov a sál. V evidencii sa nachádzajú školy, univerzity a budovy na vzdelávanie, taktiež predškolské, školské a stredoškolské zariadenia, oficiálne vzdelávacie centrá, odborné učilištia, budovy pre halové športy, ihriská. Svoje miesto v evidencii majú miestne komunikácie v mestách a dedinách, vidiecke cesty, chodníky spolu s parkoviskami. V kartotéke sa uvádzajú údaje ako názov objektu, úplná adresa, vlastník, IČO, telefón vlastníka, počet budov objektu, počet poschodí, počet miestností, celková výmera v m², existencia suterénu, počet telefónnych liniek, počet parkovacích miest, možnosť prípravy stravy, druh vodného zdroja, počet stálych a vytvorených miest a existencia sprchy a WC. (Metodický pokyn Úradu krízového manažmentu)

V súlade s platnými právnymi predpismi mesto navrhuje územnej vojenskej správe vecné prostriedky vhodné a technicky spôsobilé na zabezpečenie úloh obrany štátu a taktiež vedie ich evidenciu. Najmä motorových vozidiel, špeciálnych vozidiel, ťahačov a traktorov. (Zákon č. 319/2002 Z. z.) Evidenciu sa odporúča viesť na základe vyžiadania z dopravných evidencií príslušného Dopravného inšpektorátu okresného riaditeľstva Policajného zboru. (Zákon č. 315/1996 Z. z.) Prehľad vozidiel obce na zabezpečenie úloh obrany štátu obsahuje delenie na motocykle, autobusy, osobné automobily, nákladné automobily, špeciálne automobily, ťahače a traktory, pracovné stroje, prívesné vozidlá a prípoje za traktor a ostatné. Nechýbajú údaje ako ich evidenčné čísla, inventárne čísla, továrenská značka, určenie pre krízovú situáciu, meno vlastníka, číslo jeho telefónu a počet kilometrov a motohodín. (Metodický pokyn Úradu krízového manažmentu)

Pri plnení pokynov pre obce na doručovanie povolávacích rozkazov na výkon mimoriadnej služby v ozbrojených silách mesto prostredníctvom fyzických osôb zabezpečuje ich doručovanie v čase vojny alebo vojnového stavu prostredníctvom fyzických osôb vopred určených obvodným úradom. Mesto zabezpečuje aj doručovanie rozhodnutí obvodného úradu právnickým osobám, fyzickým osobám oprávneným na podnikanie a fyzickým osobám o uložení povinnosti poskytnúť ubytovanie príslušníkom

ozbrojených síl, ozbrojených zborov, Hasičského a záchranného zboru a osobám, ktoré plnia úlohy hospodárskej mobilizácie, a vecné prostriedky na plnenie úloh obrany štátu ako aj rozhodnutia obvodného úradu fyzickým osobám o uložení pracovnej povinnosti. (Zákon č. 319/2002 Z. z.) Mesto v súlade so zákonom zabezpečuje doručovanie povolávacích rozkazov na odvod registrovaných občanov. Mesto taktiež zabezpečuje doručenie povolávacích rozkazov na výkon mimoriadnej služby. (Zákon č. 570/2005 Z. z.)

Doručovanie povolávacích rozkazov a rozhodnutí realizuje mesto prostredníctvom fyzických osôb len v čase vojny a vojnového stavu z dôvodu, že fyzické osoby určené na plnenie tejto úlohy príslušným obvodným úradom obdržia rozhodnutie o uložení pracovnej povinnosti až v čase vojny a vojnového stavu. Na doručovaní povolávacích rozkazov a rozhodnutí prostredníctvom obce sa bezprostredne podieľa aj príslušný obvodný úrad v súlade s ustanovením všeobecne záväzného právneho predpisu. Obec stanovuje počet doručovateľov v závislosti od svojej veľkosti. Obec vyberá osoby s trvalým pobytom v obci, spravidla mužov nad 45 rokov fyzického veku alebo ženy. (Zákon č. 319/2002 Z. z.) Výber osôb vykoná tak, aby mala zabezpečené doručovanie doporučených zásielok do všetkých častí mesta. Podklady na uloženie pracovnej povinnosti vypracuje obec v dvoch výtlačkoch. Jeden výtlačok predloží príslušnému obvodnému úradu, druhý výtlačok si ponechá pre vlastnú evidenciu. Zoznam doručovateľov sa musí vypracovať s prihliadnutím na ochranu osobných údajov. (Zákon č. 428/2002 Z. z.) Na základe obdržaných zoznamov doručovateľov od jednotlivých obcí obvodný úrad pripraví v elektronickej forme návrh „Rozhodnutia o uložení pracovnej povinnosti“ pre uvedené fyzické osoby. V tejto súvislosti má dôležité postavenie primátor mesta. Poveruje zodpovedného funkcionára riadiaceho strediska doručovania pre splnenie úlohy. Jeho povinnosťou je určiť miestnosť pre riadiace stredisko doručovania a vykonať výber riadiaceho strediska doručovania a doručovateľov. Mená riadiaceho strediska doručovania a doručovateľov oznámi obvodnému úradu na stanovenia pracovnej povinnosti pre doručovateľov a vykonáva zmeny doručovateľov a oznámi ich obvodnému úradu. V prípade potreby určí spôsob prepravy doručovateľov na doručovacie cesty a späť. (Metodický pokyn Úradu krízového manažmentu)

V čase po vypovedaní vojny, vyhlásení vojnového stavu, prechádzajú rozhodujúce právomoci a povinnosti na príslušný obvodný úrad. Obvodný úrad vydáva rozhodnutia o uložení pracovnej povinnosti v troch výtlačkoch. Jeden je určený pre fyzickú osobu, ktorej bola uložená

pracovná povinnosť. Druhý je určený pre mestský úrad a tretí je určený pre evidenciu obvodného úradu. Výtlačky číslo 1 a 2 rozhodnutí o uložení pracovnej povinnosti doručuje obvodný úrad na mesto. Pri vyskytnutí sa problémov s doručením rozhodnutí na mesto prostredníctvom Slovenskej pošty, a.s. zabezpečí obvodný úrad po telefonickom dohovore s primátorom prevzatie rozhodnutí o uložení pracovnej povinnosti určenými pracovnými silami mesta, ktoré si prinesú splnomocnenie od primátora mesta na prevzatie rozhodnutí. Povinnosťou mesta v čase vojnového stavu je preverenie prítomnosti a dosiahnuteľnosti riadiaceho strediska doručovania a doručovateľov. Zabezpečí ich povolanie na mestský úrad alebo iné miesto, ktoré určí ako riadiace stredisko doručovania doporučených zásielok a vykoná ich poučenie. Výtlačky č. 1 rozhodnutí o uložení pracovnej povinnosti, vydané obvodným úradom, vydá riadiacemu stredisku doručovania a doručovateľom oproti podpisu na výtlačku č. 2, ktorý si založí pre svoju potrebu. Primátor mesta poveruje zodpovedného funkcionára riadiaceho strediska doručovania pre splnenie úlohy a vydá mu plnú moc a pečiatku obce pre prebratie doporučených zásielok od obvodného úradu. Zároveň spresní miestnosť, priestor pre rozvinutie riadiaceho strediska doručovania doporučených zásielok. Spresní zoznam doručovateľov, v prípade potreby vykonáva zmeny doručovateľov a oznámi ich obvodnému úradu. Jeho povinnosťou je preverenie prítomnosti a dosiahnuteľnosti doručovateľov. Zodpovedá za ich povolanie na mestský úrad alebo iné miesto, ktoré určí ako miesto riadiaceho strediska doručovania doporučených zásielok a vykoná ich poučenie. V prípade potreby spresní spôsob prepravy doručovateľov na doručovacie cesty a späť. (Metodický pokyn Úradu krízového manažmentu)

Po rozhodnutí o doručovaní doporučených zásielok prostredníctvom mesta Ministerstvo obrany SR vydá prostredníctvom vyššej vojenskej správy pokyn územným vojenským správam k doručovaniu doporučených zásielok prostredníctvom mesta. Následne územná vojenská správa nadviaže súčinnosť s obvodným úradom a doručí mu doporučené zásielky pre mesto, od ktorého bude potrebovať zabezpečiť doručovanie. Obvodný úrad vyzve mesto, aby i na obvodnom úrade prevzalo doporučené zásielky. Mesto si na obvodnom úrade preberie doporučené zásielky, povolá doručovateľov na riadiace stredisko doručovania, doporučené zásielky rozdelí podľa mestských častí, sídlisk, ulíc alebo trás rovnomerne podľa počtu doručovateľov, doručovateľov poučí o spôsobe doručovania s dôrazom na podpisovanie doporučených zásielok, vydá im doporučené zásielky a odošle ich na doručovanie. Po vykonaní doručovania doporučené zásielky sústredí a rozdelí ich na doručené – podľa ústrižkov doporučených zásielok, nedoručené a nedoručiteľné. V deň doručovania, alebo

v nasledujúci deň vykoná opakované doručovanie nedoručených doporučených zásielok. V prípade, že doručovateľ nedoručí tieto doporučené zásielky ani pri opakovanom doručovaní, ďalej obec uvedené doporučené zásielky nedoručuje a zatriedi ich medzi nedoručiteľné zásielky. Po skončení doručovania nedoručiteľné doporučené zásielky oznámi obvodnému úradu a zabezpečí doručenie ústrižkov doručených zásielok a nedoručiteľných zásielok na obvodný úrad. Ten po sústredení ústrižkov doručených zásielok a nedoručiteľných zásielok telefonicky vyzve územnú vojenskú správu k ich prevzatíu. Územná vojenská správa po oznámení o nedoručiteľných zásielkach a po sústredení výsledkov doručovania z obvodných úradov vyhodnotí doručovanie a rieši náhrady. Po vyriešení náhrad zabezpečí ich doručenie na príslušný obvodný úrad. Pri riešení náhrad za fyzické osoby, ktoré neprevzali rozhodnutie o uložení pracovnej povinnosti pre potreby ozbrojených síl, nenastúpili k útvaru alebo neboli útvarom prijaté. Za vecné prostriedky, ktorých dodávatelia neprevzali výzvu na poskytnutie vecných prostriedkov, nedodali vecný prostriedok k útvaru alebo vecný prostriedok nebol útvarom prevzatý a pri nedoručení rozhodnutia o uložení povinnosti poskytnúť ubytovanie prostredníctvom obcí sa postupuje v súlade s internými predpismi MV SR. (Metodické usmernenie)

Pre splnenie úloh doručovania obdrží mesto odo obvodného úradu túto dokumentáciu:

1. Menný zoznam vojakov v zálohe povolávaných na mimoriadnu službu a povolávacie rozkazy na mimoriadnu službu v obálke s doručenkou.
2. Menný zoznam registrovaných občanov povolávaných na odvodové konanie a povolávacie rozkazy na odvodové konanie v obálke s doručenkou.
3. Zoznam právnických a fyzických osôb, ktorým budú doručené výzvy na dodanie vecných prostriedkov do OS SR, „Výzvy...“ v obálkach s doručenkou.
4. Zoznam právnických a fyzických osôb, ktorým budú doručené Rozhodnutia na pracovnú povinnosť a Rozhodnutia na pracovnú povinnosť v obálke s doručenkou.
5. Zoznam právnických a fyzických osôb, ktorým budú doručené Rozhodnutia na povinnosť poskytnúť nehnuteľnosť a Rozhodnutia na povinnosť poskytnúť nehnuteľnosť v obálke s doručenkou.
6. Zoznam právnických a fyzických osôb, ktorým budú doručené Rozhodnutia na dodanie vecných prostriedkov a Rozhodnutia na dodanie vecných

prostriedkov v obálkach s doručenkou. (Metodický pokyn)

Dokumentácia mesta na úseku hospodárskej mobilizácie

Na úseku hospodárskej mobilizácie si mestá vytvárajú nasledovné dokumenty:

2. Dokumentácia pre výdajňu odberných oprávnení podľa interného predpisu (Metodický pokyn Ministerstva hospodárstva).
3. „Údajový dokument obce“ podľa vzorov v programovom prostriedku jednotného informačného systému hospodárskej mobilizácie AMION. (Vyhláška Ministerstva hospodárstva)
4. Dokumentácia organizácie dopravného zabezpečenia.
5. Dokumentácia organizácie stavebných a sanačných činností.

Opatrenie hospodárskej mobilizácie organizácie dopravného zabezpečenia na území mesta je zabezpečované mestským úradom. Úlohy obce na úseku dopravného zabezpečenia v období krízovej situácie sa odporúča riešiť v súlade s ustanoveniami interných predpisov. Pre realizáciu dopravného zabezpečenia v období krízovej situácie môže mesto využiť podklady o evidencii vozidiel a mechanizačných prostriedkov, vedené v programovom prostriedku AMION. Mesto môže taktiež využiť potrebné kontakty na právnické osoby a fyzické osoby oprávnené na podnikanie. Môže zabezpečovať prehľad o osobách podnikajúcich v doprave a údržbe pozemných komunikácií ako aj motorových vozidlách využiteľných v obci na plnenie opatrení hospodárskej mobilizácie. (Metodické usmernenie Ministerstva dopravy, pôšt a telekomunikácií)

Taktiež opatrenia hospodárskej mobilizácie, ktoré sa dotýkajú organizácie stavebných a sanačných

činností, sú na území mesta zabezpečované mestským úradom. Mesto v prípade budovania ciest a náhradných premostení, prípadne i ďalších úloh podľa požiadaviek Ministerstva obrany Slovenskej republiky, zabezpečuje vedenie evidencie právnických osôb, fyzických osôb oprávnených na podnikanie a fyzických osôb (Zákon č. 319/2002 Z. z.), ktorým môže byť uložená povinnosť poskytnúť ubytovanie pre dodávateľov stavby, ktorú realizujú subjekty hospodárskej mobilizácie (subjekty hospodárskej mobilizácie v pôsobnosti Ministerstva výstavby a regionálneho rozvoja Slovenskej republiky). Úlohy obce na úseku organizácie stavebných a sanačných činností sa taktiež odporúča riešiť v súlade s príslušnými ustanoveniami interného predpisu. (Metodické usmernenie Úradu krízového manažmentu)

Pri plnení týchto úloh je dôležitá spolupráca a koordinácia s príslušným obvodným úradom. Príslušný obvodný úrad zabezpečuje vedenie evidencie právnických osôb a fyzických osôb, ktoré vykonávajú podnikateľskú činnosť, (Zákon č. 414/2002 Z. z.) prehľad osôb podnikajúcich v stavebných činnostiach vo svojom územnom obvode a na území príslušnej obce. Podľa potreby mesta a na jeho vyžiadanie poskytne túto evidenciu mestskému úradu. Evidencia právnických osôb, fyzických osôb oprávnených na podnikanie a fyzických osôb, ktorým môže byť uložená povinnosť poskytnúť ubytovanie, je vedená v programovom prostriedku AMION resp. ATON, spolu s potrebnými kontaktami na tieto osoby. Vedenie evidencie právnických osôb, fyzických osôb, vozidiel a nehnuteľností podľa príloh č. 1, 3, 4, 5 a 6 je náhradný spôsob vedenia evidencie v prípade, že v obci nie je možné využiť programový prostriedok AMION, resp. v období krízovej situácie nie je možné používať výpočtovú techniku. (Metodický pokyn Úradu krízového manažmentu)

Literatúra

Janas, K., Bušša, M. (2012). Crisis Management at Regional Level in the Slovak Republic. In: *Global Security and Challenge of the 21st Century*. Skopje : MIT University. ISBN 978-608-4589-12-9.

Kútik, J. (2006). *Organizácia a krízový manažment verejnej správy*. - 1.vyd. - Trenčín : Trenčianska univerzita Alexandra Dubčeka v Trenčíne, Fakulta sociálno-ekonomických vzťahov, 2006. ISBN 80-8075-142-0.

Kútik, J., Hrtánek, L. (2006). *Úvod a teória krízového manažmentu a jeho právny vývoj*. - 1.vyd. - Trenčín :

Trenčianska univerzita Alexandra Dubčeka v Trenčíne - Fakulta sociálno-ekonomických vzťahov.

Kútik, J., Karbach R. (2012). Manažment verejnej správy v spoločenskom prostredí. *Sociálno-ekonomická revue*. roč. 10, č.1(2012), s. 40-52. ISSN 1336-3727

Metodické usmernenie Ministerstva dopravy, pôšt a telekomunikácií Slovenskej republiky č. 2584-M/2004 pre organizáciu dopravného zabezpečenia počas krízovej situácie na úseku železničnej dopravy. Bratislava : IURA Edition, 2005.

Metodické usmernenie Ministerstva dopravy, pôšt a telekomunikácií Slovenskej republiky č. 2589-M/2004 o úprave spôsobu organizácie dopravného zabezpečenia počas vojny, vojnového stavu, výnimočného stavu a núdzového stavu na úseku cestnej dopravy

a pozemných komunikácií. Bratislava : IURA Edition, 2005.

Metodické usmernenie Ministerstva obrany SR a Ministerstva vnútra SR, ktorým sa upravuje postup krajských úradov, obvodných úradov a územných vojenských správ pri zabezpečení úloh obrany štátu č. p.: ZU-37/UO-2004“. Bratislava : IURA Edition, 2005.

Metodické usmernenie Úradu krízového manažmentu Ministerstva vnútra Slovenskej republiky na zabezpečenie jednotného postupu obvodných úradov a územných vojenských správ pri realizácii požiadaviek na uloženie pracovnej povinnosti pre potreby ozbrojených síl a ozbrojených zborov pri zabezpečovaní úloh obrany štátu č. p.: ZU-104/ÚO-2005. Bratislava : IURA Edition, 2005

Metodické usmernenie Úradu krízového manažmentu Ministerstva vnútra Slovenskej republiky č. ZU-109/ÚO-2005. Bratislava : IURA Edition, 2005

Metodický pokyn Ministerstva hospodárstva Slovenskej republiky č. 4/2003 na spracovanie podkladov využiteľných krajskými úradmi, okresnými úradmi a obcami pri organizácii predaja životne dôležitých výrobkov alebo životne dôležitých tovarov s využitím mimoriadnych regulačných opatrení počas krízovej situácie. Bratislava : IURA Edition, 2003

Metodický pokyn Úradu krízového manažmentu Ministerstva vnútra Slovenskej republiky pre krajské úrady a obvodné úrady na zjednotenie postupu koordinácie činnosti obcí pri plnení niektorých úloh na úseku obrany štátu a hospodárskej mobilizácie v období krízovej situácie, č. p.: ZU - 96/ÚO-2006 zo dňa 25. mája 2006. Bratislava : MV SR, 2006. Bratislava : IURA Edition, 2006

Ústavný zákon č. 227/2002 Z. z. o bezpečnosti štátu v čase vojny, vojnového stavu, výnimočného stavu a núdzového stavu v znení neskorších predpisov. Bratislava : IURA Edition, 2002

Vyhláška Ministerstva hospodárstva Slovenskej republiky z 12. marca 2003, ktorou sa ustanovujú podrobnosti o

predaji životne dôležitých výrobkov alebo životne dôležitých tovarov s využitím mimoriadnych regulačných opatrení a o odberných oprávneniach. Bratislava : MH SR, 2003

Vyhláška Ministerstva hospodárstva Slovenskej republiky č. 119/2003, ktorou sa vykonávajú niektoré ustanovenia zákona č. 414/2002 Z. z. o hospodárskej mobilizácii a o zmene zákona Národnej rady Slovenskej republiky č. 274/1993 Z. z. o vymedzení pôsobnosti orgánov vo veciach ochrany spotrebiteľa v znení neskorších predpisov. Bratislava: IURA Edition, 2003.

Zákon č. 315/1996 Z. z. o premávke na pozemných komunikáciách v znení neskorších predpisov. Bratislava: IURA Edition, 2002.

Zákon č. 319/2002 Z. z. o obrane Slovenskej republiky v znení neskorších predpisov. Bratislava: IURA Edition, 2002.

Zákon č. 414/2002 Z. z. o hospodárskej mobilizácii a o zmene zákona Národnej rady Slovenskej republiky č. 274/1993 Z. z. o vymedzení pôsobnosti orgánov vo veciach ochrany spotrebiteľa v znení neskorších predpisov. Bratislava: IURA Edition, 2002.

Zákon č. 428/2002 Z. z. o ochrane osobných údajov v znení neskorších predpisov. Bratislava: IURA Edition, 2002.

Zákon č. 570/2005 o brannej povinnosti a o zmene a doplnení niektorých zákonov. Bratislava: IURA Edition, 2005.

Kontakt

Doc. PhDr. PaedDr. Karol Janas, PhD.
Trenčianska univerzita Alexandra Dubčeka v Trenčíne,
Katedra politológie
Študentská 2
911 50 Trenčín
e-mail: karol.janas@tnuni.sk

SUMMARY

Urban documentation at the department of state defense and economic mobilization

Karol JANAS

Crisis management is one of the most important tasks on the urban level. The department of state defense is in charge of the records of persons and estates that are inevitable to cover the assigned tasks. The documents ensuring delivering services play a unique and significant role. The most important documents at the department of economic mobilization are those ensuring delivery points and transportation and building activities.

Economic mobilization is very significant means of crisis management. The fundamental condition for its successful process is detailed elaborated documentation. The documentation is carried out by the municipalities independently, but in cooperation with the district office bureaus. They together coordinate their actions at the departments of crisis management and economic mobilization. Guidelines for municipalities to deliver orders for extraordinary service in the armed forces is internally divided into a number of other documents, Kore comprehensive cover that area.

Measure of economic mobilization organization of the transport security in the city is provided by the municipality. Role of the municipality the area of transport security obdobi crisis is advised dealt with in accordance with the internal rules for the implementation of transport security obdobi crisis the city can use materials for vehicles and mechanization funds held in the program means Amion. The city can also be used to contact legal persons and natural persons authorized to conduct business. Can provide an overview of persons operating in transport and maintenance of roads and vehicles useful in the village of measures for implementation of mobilization.

Two most important tasks for urban crisis management are economic mobilization and state defense department. The clue to manage it without any problems is deep and detailed documentation. Precisely elaborated documentation is the fundamental condition to manage serious problems such as how to solve a crisis situation. On the urban level, the documentation is carried out at the department of state defense and at the department of economic mobilization separately. The documentation elaboration is based on the valid legal regulations, promulgations, methodical directions, the administrative bureau regulations, especially the ministries'. It creates conditions and establishes common procedures for carrying out certain tasks with the District Office at the county level, district office and the municipalities in the area of national defense and economic mobilization during the crisis. Documentation on ensuring the implementation of tasks consists of a summary document prepared for the implementation of practices that serves to fulfill the tasks during the period of crisis.

JELL Clasiffication: H 56, H 84, R 41.

REFORMY VEREJNEJ SPRÁVY – VÝVOJ A PRÁVNA REGULÁCIA

Public administration reform - development and lawmaking

Martina KLIEROVÁ

Abstrakt

Príspevok sa zaoberá reformami verejnej správy a ich legislatívnou úpravou. Keďže každá doba vyžaduje reflexiu a prispôsobenie sa požiadavkám, je na mieste zosumarizovať jednotlivé priebehy reforiem a podať obraz o aktuálne nastolenej situácii vo verejnej správe. Vývoj reforiem spadá do troch časových priestorov. V prvom ide o priebeh reforiem na súčasnom území Slovenska zo širšieho historického pohľadu, t. j. od vzniku Uhorského štátu v 11. storočí do vzniku Československej republiky v roku 1918. Druhý je vymedzený obdobím od vzniku Československej republiky v roku 1918 do vzniku Slovenskej republiky, t. j. do 1. januára 1993. Tretí je ohraničený obdobím od vzniku Slovenskej republiky v roku 1993 do súčasnej doby, ktorá je poznačená spustením a realizovaním novej éry štátnej správy známej ako program ESO (efektívna, spoľahlivá, otvorená).

Kľúčové slová

Verejná správa, Reforma verejnej správy, Legislatíva verejnej správy, Organizačná štruktúra a členenie verejnej správy, Efektívnosť verejnej správy

Abstract

The article deals with the reform of public administration and legislation. Each time requires reflection and adaptation to the requirements is the place to summarize each of reforms and give a picture of the current situation being raised in the public sector. Development reforms fall into three time space. The first regards the progress of reforms in the current territory of Slovakia from a broader historical perspective, i.e. since the establishment of the Hungarian State in 11 century to the establishment of the Czechoslovak Republic in 1918. The second is defined by the period of the Czechoslovak Republic in 1918 to the establishment of the Slovak Republic, i.e. by 1 January 1993. The third period is limited since the Slovak Republic in 1993 to the present time, which is marked by the launching and implementing new era government program known as ACE (efficient, reliable, open).

Key words

Public administration, Public administration reform, Legislation of public administration, Organizational structure and division of public administration, Efficiency of public administration

JELL Classification: H 70, H 83, N 94

Úvod

Verejná správa bola, je a vždy bude využívaná ako mocenský nástroj. Bezprostredne sa jej dotýkali a dotýkajú všetky zmeny v riadení štátu a jeho občanov. Každý režim či vládny systém na nej závisí a prispôsobuje si ju na svoje vlastné potreby a ciele, medzi ktoré možno zaradiť upevňovanie mocenských pozícií či ovládanie správneho priestoru a jeho obyvateľstva.

Slovensko bolo v rámci vývoja správy a územného členenia zhruba od 9. storočia až do roku 1993, s výnimkou obdobia rokov 1939-1945, vždy

súčasťou väčších štátnych celkov (veľkomoravského, uhorského, rakúskeho, rakúsko-uhorského a československého). Významné zmeny v tejto oblasti sa začali až v minulom storočí.

Cieľom tohto príspevku je na základe analýzy odbornej literatúry určiť problematiku verejnej správy v súčinnosti s právnou legislatívou. Popisom charakterizovať historické zmeny, ktoré v oblasti problematiky verejnej správy znamenali prevrat a odštartovali nové reformné zásahy.

1. Východisková situácia

Verejnú správu môžeme všeobecne charakterizovať ako súhrn činností vykonávaných jej orgánmi pri spravovaní vecí verejných, v prospech verejného záujmu. Problematika verejnej správy vystupuje vo všeobecnej teórii štátu a práva v rozmanitých polohách a kontextoch. *Verejná správa* je jedným zo základných pojmov pri analýze štátu a štruktúrnych vzťahov v štáte. Za základ verejnej správy možno považovať v najširšom zmysle vzťah spoločnosti a štátu, vzťah občana a štátu ako celku, ako aj vzťah občana k územným častiam štátu na regionálnej a miestnej úrovni. Verejnú správu treba chápať ako službu občanom vykonávanú orgánmi jej jednotlivých zložiek (štátnej správy a samosprávy) v súlade s právnym poriadkom štátu, tzn. s ústavou, ústavnými zákonmi, zákonmi, nariadeniami a vyhláškami.

Ústavný vývoj a vývoj územného členenia Slovenska bol v 20. storočí charakterizovaný niektorými zásadnými zmenami. Po storočia bolo Slovensko súčasťou Uhorského štátu. Po 1. svetovej vojne sa stalo súčasťou nového Československého štátu, i keď iba jeho integrálnou súčasťou bez akejkoľvek autonómie. Autonómiu získalo v rokoch 1938-1939, kedy vznikli slovenské orgány – *Slovenská krajinská vláda*, *Snem Slovenskej krajiny* a ďalšie autonómne orgány. Postavenie Slovenska po vzniku slovenského štátu v marci 1939 až do konca 2. svetovej vojny hodnotíme ako satelitné postavenie voči Tretej ríši. Po 2. svetovej vojne sa v Košickom vládnom programe uznáva svojbytnosť slovenského národa. Je vytvorená *Slovenská národná rada* a jej výkonný orgán *Zbor povereníkov*. Právomoci vzniknutých slovenských orgánov sú však postupne v rokoch 1945-1948 obmedzované. V období reálneho socializmu sa tento trend prehlboval až kým slovenské národné orgány nestratili akýkoľvek reálny vplyv na vlastné spravovanie vecí verejných.

Zmenu priniesol *Ústavný zákon č. 143/1968 Sb. o československej federácii* prijatý v októbri 1968, ktorým bola zmenená platnosť ústavy z roku 1960. Týmto zákonom sa zmenila forma štátu, spôsob jeho usporiadania, spôsob správy štátu, spôsob politického a občianskeho života, charakter štátnych orgánov a inštitúcií, usporiadanie ich vzájomných vzťahov a pod. Išlo o zmenu vertikálneho delenia moci, t.j. o zmenu podoby štátu z *unitárneho* na *federálny*. Vznikli dve národné republiky s vlastnými orgánmi, ale vzhľadom na existujúci politický režim, ostáva skutočná moc rozhodovania v rukách Komunistickej strany a nie ústavných orgánov (federálnych alebo národných). Po roku 1989 prešla verejná správa na Slovensku rozsiahlou reformou.

Vymedzenie pojmov v rámci historického vývoja územného členenia

Archeologické pamiatky z územia Slovenska svedčia o tom, že na území dnešnej Slovenskej republiky existovali sídliskové centrá vyššieho významu, teda také, ku ktorým inklinovalo ich širšie okolie už v prvých storočiach po narodení Krista. Niektoré z nich si toto postavenie udržali aj po príchode Slovanov.

Územie Slovenska patrilo postupne do *administratívno-územných celkov*, ktorými boli *Samova ríša* (623 – 658), *Nitrianske kniežatstvo* (791 – 1108), *Veľká Morava* (833 – 907), *Uhorsko* (907 – 1918), *Československá republika* (1918 – 1992), *Slovenská republika* (1993 – súčasnosť).

Tieto administratívno-územné celky – štátne útvary sa postupne členili na *nižšie územné celky*, ktorými boli *hradská sústava*, *pohraničné vojvodstvo*, *komitáty*, *stolice*, *Dolné Uhorsko*, *Horné Uhorsko*, *dištrikty*, *župy* a v neskoršej dobe *kraje*, *okresy*, *mestá* a *obce*.

Administratívno-územné celky

- ❖ *Samova ríša* – prvý nadkmeňový zväz západných Slovanov, ktorý založil franský kupec Samo. Jeho centrálnym územím bolo pravdepodobne juhozápadné Slovensko, južná Morava a Dolné Rakúsko. Bola prvým stupňom politického vývoja Slovanov v utváraní kmeňových kniežatstiev do včasnofeudálnych štátnych útvarov (Nitrianske kniežatstvo, Veľká Morava).
- ❖ *Nitrianske kniežactvo a Veľká Morava* – včasnofeudálne kniežatstvo na území Slovenska, pomenované podľa sídelného mesta Nitry. Nitrianske kniežatstvo vzniklo po rozpade Avarskej ríše v 9. storočí. Nezávislé postavenie dosiahlo za kniežaťa Pribinu (828-829). Jeho hranice na juhu boli pravdepodobne na Dunaji, na západe a severe v Karpatoch a na východe na Uhu. V roku 833 ho Mojmír I. pripojil k Moravskému kniežatstvu a stalo sa súčasťou Veľkej Moravy. V roku 970 Nitru s okolím ovládli Arpádovci. Bývalé územie kniežatstva sa v 11. storočí stalo súčasťou Uhorska, konkrétne jeho pohraničným vojvodstvom.

Nižšie územné celky

- ❖ *Hradská sústava* – inštitúcia teritoriálno-administratívneho a ekonomického členenia západných Slovanov. Do začiatku 9. storočia mala funkciu územného združovania jednotlivých slovanských zoskupení. O jej

existencii na území Slovenska v období Veľkej Moravy svedčí aj spis bavorského geografa spred roku 844, ktorý zaznamenal, že centrami boli *hradiská* (Bratislava, Nitra, Zemplín, Gemer, Hont) ako zložky štátnej moci a správy. Po zániku Veľkej Moravy a vzniku Uhorska nadviazala na hradskú sústavu na území Slovenska *komitátna správa*.

- ❖ *Pohraničné vojvodstvo* – bolo administratívno-územnou jednotkou severného Uhorska. Vzniklo okolo roku 1046 z územia bývalého Nitrianskeho kniežatstva. Tvorilo tretinu uhorského kráľovstva. Sídlným mestom bola *Nitra*. Hlavnou funkciou vojvodstva bola obrana hraníc uhorského štátu proti výbojom českých Přemyslovcov, poľských Piastovcov a ruských Riurikovcov. Pohraničnými vojvodcami boli členovia panujúcich Arpádovcov, ktorí ho spravovali takmer nezávisle od ústrednej moci. Viedli samostatnú politiku, vydržovali vojsko, mali vlastný erb – dvojramenný kríž. Najväčšiu rozlohu dosiahlo vojvodstvo v rokoch 1074-1075, jeho súčasťou bolo takmer celé dnešné Slovensko a príslušné časti Maďarska. Zrušené bolo uhorským kráľom Ladislavom I.
- ❖ *Komitát* – administratívno-územná jednotka Uhorska v 11. – 13. storočí. Komitáty vznikali od začiatku 11. storočia a nadväzovali na staršiu slovanskú hradskú sústavu. Na čele komitátu stál *župan* menovaný kráľom. Županovi pripadala jedna tretina zo všetkých kráľovských príjmov v komitáte. Podliehali mu aj ním *poverení dvorskí špáni a správcovia menších hradných panstiev*, ktoré sa nazývali *španstvá*. Na území Slovenska sa postupne vyvinuli tieto komitáty: Bratislava, Nitra, Trenčín, Tekov, Zvolen (so španstvami Zvolen, Oslany, Liptov, Turiec a Orava), Spiš, Šariš, značná časť Zemplína, Uhu, Abova, Turny, Gemera, Novohradu, Hontu, Ostrihomu a Komárna. Menšou časťou na jeho územie zasahovali Rábsky a Mošonský komitát. Komitátne zriadenie sa postupne na prelome 13. a 14. storočia rozpadlo a nahradil ho systém šľachtických stolíc.
- ❖ *Stolica* – administratívno-územná jednotka v Uhorsku od konca 13. storočia do roku 1848. Od komitátov sa líšili tým, že boli samosprávnymi inštitúciami šľachty, preto sa nazývali aj šľachtickými alebo zemianskymi stolicami. Rozhodovala v nich miestna šľachta reprezentovaná svojimi volenými orgánmi, šľachtickými sudcami – služnými, ktorí spravovali nižšie jednotky stolíc – *slúžnovské obvody*. Na čele stolice bol *župan* menovaný kráľom, ktorý si svojho zástupcu, *vicišpána*, menoval sám z radov miestnej šľachty. Najvyšším samosprávnym orgánom stolice boli *kongregácie – zhromaždenia* šľachty. Územie Slovenska v rámci Uhorska patrilo do: Bratislavskej, Liptovskej, Malohontskej,

Nitrianskej, Oravskej, Spišskej, Šarišskej, Tekovskej, Trenčianskej, Turčianskej a Zvolenskej stolice. Časť územia patrila do: Abovskej, Gemerskej, Hontianskej, Komárňanskej, Novohradskej, Ostrihomskej, Turnianskej, Užskej a Zemplínskej stolice. Niekoľko obcí na ľavom brehu Dunaja patrilo do: Mošonskej a Rábskej stolice.

- ❖ *Dolné Uhorsko* – územná jednotka Uhorska. Od polovice 16. storočia zahrňovalo dnešné Maďarsko a Burgenland, t. j. jeho južnú a severozápadnú časť. Z územia Slovenska to boli stolice ležiace na západ od Spiša a Gemera. Od konca 17. storočia mu patrilo južné územie od Dunaja a Tisy. Ostatné územie patrilo k Hornému Uhorsku.
- ❖ *Horné Uhorsko* – územná jednotka Uhorska. Z územia Slovenska patrili do neho od polovice 16. storočia stolice Gemer, Spiš, Šariš, Turňa, Abov, Zemplín a Uh. Centrom boli Košice. Ostatné územie patrilo k Dolnému Uhorsku.
- ❖ *Dištrikt* – administratívno-územná jednotka v rokoch 1785-1790. Na čele dištriktu bol *komisár* menovaný cisárom, ktorý zabezpečoval absolutistickú a centralistickú formu feudálnej vlády v Uhorsku. Z 10 dištriktov Uhorska boli na Slovensku tri: Bratislavský, Banskobystrický a Košický. Dištrikt sa členil na okresy. V roku 1790 bolo dištriktuálne zriadenie zrušené a nahradené stolicami. Dištrikty opäť vznikli po buržoáznej revolúcii 1848-1849 a územne nadväzovali na župy. Územie Slovenska patrilo do: Bratislavského a Košického dištriktu. V roku 1860 boli znovu obnovené župy.
- ❖ *Župa* – administratívno-územná jednotka štátnej správy Uhorska v rokoch 1849-1918. Na čele župy stál spolu s podžupanom a služným *župan*, ktorého menoval panovník. Najvyššími výkonnými orgánmi boli *valné zhromaždenie a správny výbor*. Nižšími orgánmi boli *okresy*. V roku 1869 bolo z právomoci župy vyňaté súdnictvo a postupne aj ďalšie inštitúcie, čím sa župy stali druhostupňovými orgánmi verejnej správy podliehajúcimi uhorskej vláde. Zo 71 žúp v celom Uhorsku územie Slovenska patrilo do: Bratislavskej, Nitrianskej, Liptovskej, Oravskej, Spišskej, Šarišskej, Tekovskej, Trenčianskej, Turčianskej a Zvolenskej župy. Časť územia potom do: Abovsko-turnianskej, Gemersko-malohontskej, Hontianskej, Komárňanskej, Novohradskej, Ostrihomskej, Užskej a Zemplínskej župy. Niekoľko obcí na ľavom brehu Dunaja patrili do: Mošonskej a Rábskej župy. Po rozpade Rakúsko-uhorskej monarchie prevzala Československá republika na území Slovenska župný systém v rozsahu zákona č.

21/1886. Zmena nastala iba v tom, že podliehali československej vláde. Právnu pôsobnosť župného systému špecifikovali zákony č. 126/1920 Zb. a č. 210/1920 Zb.

2. Členenie územia Slovenska od vzniku Uhorského štátu do vzniku Československej republiky v roku 1918

Prvú známu reformu *štátnej správy* v Uhorsku a tým aj na území dnešného Slovenska a jeho súčasti, vykonal začiatkom 11. storočia Štefan I. Výsledkom tejto reformy bolo vytváranie (postupne do polovice 12. storočia) územnosprávneho systému *hradských španstiev – komitátov*, ktoré nadväzovali na slovanskú tradíciu. Na území Slovenska takto postupne vznikli: Bratislavský, Komárňanský, Ostrihomský, Nitriansky, Trenčiansky, Tekovský, Hontiansky, Novohradský, Zvolenský, Gemerský, Spišský, Turniansky, Abovský, Šarišský, Zemplínsky a Užský komitát.

Na území Slovenska sa v uvedenom období z pohľadu *platného práva* uplatňovali tzv. *slovanské obyčaje*. Tieto obyčaje vychádzali z poznatkov a predovšetkým životných skúseností obyčajných ľudí. Slovanské obyčaje do značnej miery determinovali vývoj uhorského ranofeudálneho obyčajového práva. V podmienkach Uhorska bola tvorba platného práva výlučnou záležitosťou *panovníka* a jeho *kráľovskej rady*. Najvýznamnejšou právnou pamiatkou z tohto obdobia sú zákony Štefana I. pozostávajúce z dvoch kníh.

Od 2. polovice 13. storočia sa kráľovské komitáty začali pretvárať na inštitúcie šľachtickej samosprávy – *stolice*. Územná pôsobnosť stoličných orgánov sa pôvodne kryla s územím komitátov. Neskôr sa rozpadlo územie Zvolenského komitátu, ktorého jadro stále tvorilo Zvolenskú stolicu, ale na jeho severnom území vznikli Liptovská, Turčianska a Oravská stolica. Počet stolíc sa ustálil v 15. storočí.

Koncom 14. storočia došlo k *právnemu zjednocovaniu rôznych spoločenských skupín*, ktoré žili v jednotlivých stredovekých mestách. Zároveň sa posilňovala úloha zemanov a zlepšovala sa právna pozícia šľachtického stavu. Toto bol zároveň jeden z podnetov, ktorý viedol začiatkom 15. storočia k vzniku *stavovskej monarchie*. Z pohľadu diferenciacie právneho systému 13. a 14. storočia sa rozlišovalo právo šľachtické a partikulárne (banské, lénne, kánonické). Šľachtické právo malo v podmienkach Uhorska primát pred partikulárnym právom. Najvýznamnejšími prameňmi práva v tomto období boli *obyčaje* a *zákony*. Právne obyčaje boli nepísané pravidla správania sa, ktoré sa stali záväznými vďaka všeobecnému presvedčeniu o ich správnom. Najvýznamnejšími druhmi zákonov boli *privilegia*

(listiny, ktoré zachytávali akúkoľvek formu vzniku, či zániku platného práva) a *statúty* (ako výsledky postupného upevňovania právneho postavenia stredovekých miest).

V období tzv. *osvietenského absolutizmu* pristúpil cisár Jozef II. od roku 1785 k reforme verejnej správy. *Stoličná samospráva* zanikla a celé Uhorsko bolo rozdelené do *10 správnych obvodov – dištriktov*. Na území Slovenska boli zriadené tri dištrikty a to: Bratislavský, Banskobystrický a Košický. Do každého z nich spadalo spravidla 4 – 6 okresov. Táto reforma sa skončila neúspechom. Po smrti Jozefa II., v roku 1790, sa správne rozdelenie vrátilo do stavu, ktorý bol pred rokom 1785. V roku 1849 viedenská vláda nastolila v Uhorsku *vojenskú diktatúru*. Slovensko bolo rozdelené do dvoch vojenských dištriktov: Bratislavského a Košického. Na jeseň roku 1850 sa po upokojení politickej situácie vojenské dištrikty premenovali na administratívne dištrikty. Tieto sa ďalej členili na stolice a okresy.

Z jednotlivých dôležitých *právnych skutočností* nemožno opomenúť *Zákonník o zločinoch a trestoch za ne*. Tento trestný kódex Jozefa II. znamenal v porovnaní s *Tripartitom* (Tripartitum – autorom bol Štefan Verböci, išlo o kodifikáciu šľachtického obyčajového práva) principiálny obrat v trestnom práve. Zavádzal do trestného práva zákonnosť a to vďaka princípom „*nullum crimen sine lege*“ a „*nulla poena sine lege*“, ktoré požadovali striktné ustanovenie všetkých skutkových podstat trestných činov a trestov za ne v zákone. Ďalej to bol *Maximiliánov banský poriadok*, ktorý platil ako jediný v Uhorsku. Prebrali ho jednotlivé banské mestá na Slovensku, preto ho možno chápať ako základ *tavernikálneho práva*. Tento poriadok eliminoval banskú administratívu pri mestských radách a moc sa centralizovala v komorských úradoch v Štiavnicí, Bystřici a Kremnici. Za zmienku stojí spomenúť niektoré z artikulo: Artikul XV. pojednáva o dĺžke pracovného času, v ktorom sa uvádza, že nezodpovedné plnenie pracovných úloh a lenivosť v práci sa môže trestať prepustením zo zamestnania či Artikul XXIII., ktorý zakazoval rebéliu, spyknutia a ľstivé rady.

K veľmi významným *právnym skutočnostiam*, ktoré boli do toho času nepoznanou snahou o zavedenie samosprávnych aktivít Slovákov dochádza aj na území dnešného Slovenska. V období buržoáznej revolúcie v rokoch 1848-1849 považujeme v oblasti správy vecí verejných súvisiacich s vývojom Slovenského národa za významné, najmä „*Bratislavskú marcovú ústavu*“ z roku 1848, „*Žiadosti Slovenského národa*“ z 10. mája 1848, ktoré boli prednesené v Liptovskom Svätom Mikuláši a účasť slovenských národovcov na

Slovanskom zjazde v Prahe. Na jeseň 1848, keď sa s konečnou platnosťou ukázalo, že predstavitelia uhorskej revolúcie trvajú výlučne na jej maďarskom charaktere, vytvorila sa 16. septembra 1848 *Slovenská národná rada* so sídlom vo Viedni, ktorá na Myjave o tri dni neskôr vyhlásila slovenskú samostatnosť a vypovedala štátny zväzok s Maďarmi. Išlo vôbec o prvý pokus o *slovenskú národnú správu*. Potlačenie revolúcie v Uhorsku otvorilo v roku 1849 viedenskej vláde možnosti pre jej tesnejšie pripútanie sa k Rakúskej ríši.

Po porážke maďarskej revolúcie v roku 1849 Habsburgovcami nasledovala epocha porevolučného absolutizmu, známeho ako Bachov absolutizmus (podľa ministra vnútra v rokoch 1849-1859 Alexandra Bacha), čo viedlo v roku 1853 k zavedeniu definitívnej úpravy štátnej správy. Uhorské miestodržiteľstvo sa rozčlenilo na päť odborov a tie boli po jednom rozmiestnené priamo do dištriktov, takže v každom dištrikte spravoval jeden *miestodržiteľský odbor* príslušný počet stolíc. Na Slovensku v Bratislavskom dištrikte išlo o 11 stolíc, v Košickom dištrikte išlo o 6 stolíc. V roku 1860 vydal František Jozef I. tzv. *Októbrový diplom*, na základe ktorého sa oživilo správne orgány a inštitúcie z rokov 1848-1849. Zrušili sa dištrikty a väčšina stolíc sa obnovila v historickej podobe. V rámci ďalších opatrení (úprava miestnej správy Uhorska v zmysle tzv. municipálnych zákonov) v rokoch 1870 a 1886 sa na Slovensku zachovalo 18 stolíc.

Za najvýznamnejšie *právne skutočnosti a pamiatky* obdobia buržoáznej revolúcie považujeme na zhromaždení v dňoch 6. – 7. júna 1861 v Martine prijaté, *Memorandum slovenského národa*, ktoré skoncipoval Štefan Marko Daxner, kde bola vyslovená aj požiadavka na zriadenie slovenskej územnej samosprávy – tzv. „*Slovenského okolia*“. „*Okolie*“ sa malo členiť na 16 okresov, čo sa však nerealizovalo. Medzi významné skutočnosti v kontexte rozvoja národného povedomia Slovákov radíme aj založenie *Matice slovenskej* 4. augusta 1863, ako vrcholnej ustanovizne, ktorá podporovala národné povedomie Slovákov.

3. Územné členenie Slovenska od vzniku Československej republiky v roku 1918 do vzniku Slovenskej republiky v roku 1993

Historické korene a tradíciu verejnej správy v období prvej Československej republiky je treba vidieť v nadväznosti na predchádzajúci vývoj *Rakúsko-Uhorskej* monarchie.

Od roku 1919 začali stolice zanikať a nahrádzali ich *štátne úrady zvané župy*. Nové župné zriadenie bolo legislatívne pripravené už začiatkom roku 1920 a to

zákonom č. 126/1920 Zb. o zavedení jednotnej štátnej správy v Československej republike, ale do života sa uviedlo, aj to len na území Slovenska až 1. januára 1923. Slovensko bolo rozdelené do 6 žúp a to: Bratislavská, Nitrianska, Považská, Zvolenská, Podtatranská a Košická. Župy sa členili na 79 okresov. K 30. júnu 1928 bolo župné zriadenie zrušené a od 1. júla 1928 nahradené krajiniským zriadením. V Československej republike vznikli *štyri krajiny*: Česká, Moravskosliezská, Slovenská a Podkarpatská Rus. Na čele krajiniského úradu v Bratislave bol *prednosta*, ktorého menoval prezident Československej republiky. *Predsedom* krajiniského zastupiteľstva bol *krajiniský prezident* ako volený predstaviteľ. Slovensko sa členilo na 77 okresov. Neskôr, v júli 1929 vznikli tri nové okresy Dobšiná, Hnúšťa a Lovinobaňa. *Okresy* boli podriadené krajiniskému úradu. Na okresoch boli vytvorené okresné *zastupiteľstvá* na čele s okresným *náčelníkom*, ako štátnym úradníkom. *Obce* boli podriadené okresným úradom.

V roku 1938 po vzniku Slovenského štátu zasiahla do územnej organizácie Slovenska rušivo predovšetkým *Viedenská arbitráž* z 2. 11. 1938. Dôsledkom arbitráže bolo, že Maďarsko zabralo veľké územie na juhu a juhovýchode Slovenska, čím sa zmenilo aj územie pohraničných okresov. Slovensko prišlo o 8 okresov, prevažnú časť územia 7 okresov a časť územia ďalších 11 okresov. V roku 1939 sme prišli o časť okresov Sabinov a Snina.

Od 1. januára 1940 bola obnovená dvojstupňová politická správa, Slovensko sa rozdelilo na 6 *žúp*: Bratislavskú, Nitriansku, Trenčiansku, Tatranskú, Pohronskú a Šarišsko-zemplínsku s 59 okresmi.

Po obnovení Československa v roku 1945 sa okresy vrátili k stavu pred rokom 1938 avšak po februári 1948 vznikol nový model územnej organizácie. Od 1. februára 1949 sa Slovensko delilo na 6 *krajov*: Bratislavský, Nitriansky, Žilinský, Banskobystrický, Košický a Prešovský. Kraje sa členili na 92 okresov.

V roku 1960 sa vytvorili veľké kraje. Na území Slovenska to boli: Západoslovenský, Stredoslovenský a Východoslovenský kraj. Tieto však boli neskôr zákonom SNR č. 71/1969 Zb. zrušené a od 1. júla 1969 sa územie Slovenska členilo iba na *okresy a obce*. Zmenou platnou od 1. januára 1971 boli kraje opäť obnovené s tým rozdielom, že hlavné mesto Bratislava už nepatrila do Západoslovenského kraja, ale bola postavená krajom na roveň. Takéto územné členenie pretrvalo až do roku 1990.

Medzi prirodzené dôsledky *revolučného zvratu* z konca roka 1989 patrila aj reforma verejnej správy. Prvým výrazným krokom v tomto smere bol zákon SNR č. 369/1990 Zb. o obecnom zriadení. Po viac ako polstoročnom prerušení sa postupne v roku 1990

obnovila *samospráva* v obciach. Bol to začiatok neskoršieho zavedenia oddeleného (duálneho) modelu verejnej správy, t. j. pokračovanie v procese oddeľovania štátnej správy od samosprávy. Principiálne zmeny sa v zložke štátnej správy začali na základe zákona SNR č. 472/1990 Zb. o organizácii miestnej štátnej správy. Skončilo sa obdobie Národných výborov (Miestny, Mestský, Okresný, Krajský) a namiesto nich sa od 1. januára 1991 zriadilo 38 okresných úradov, ktorým bolo podriadených 131 obvodných úradov.

4. Vývoj verejnej správy v samostatnej Slovenskej republike

V roku 1996, v duchu zákona NR SR č. 221/1996 Z. z. o územnom a správnom usporiadaní SR, sa už samostatná SR územne člení na 8 krajov a 79 okresov. V roku 1999 po schválení *Stratégie reformy a zásad budovania oddeleného modelu verejnej správy*, vzniká popri územnej samospráve na miestnej úrovni (obce a mestá) aj druhá, regionálna úroveň (vyššie územné celky – samosprávne kraje). K ďalším čiastkovým reformám v rámci miestnej štátnej správy dochádza v roku 2004, kedy namiesto 79 okresných úradov vznikajú nové obvodné úrady, ktorých je celkom 50. V tomto roku vznikajú aj nové úrady špecializovanej miestnej štátnej správy. K 1. októbru 2007 zanikajú v rámci miestnej štátnej správy krajské úrady, ktorých bolo celkom 8. A postupne sa začína premýšľať o novom formovaní verejnej správy s pracovným názvom ESO.

Program ESO vo verejnej správe

Na základe zámerov Programového vyhlásenia vlády na roky 2012-2016 sa naplno rozbehla a začala realizovať najväčšia reforma verejnej správy, jej zložky štátnej správy na území Slovenskej republiky od roku 1989. Reforma dostala názov: *Efektívna, Spolahlivá, Otvorená štátna správa – ESO*. Upravuje ju zákon NR SR č. 345/2012 Z. z. o niektorých opatreniach v miestnej štátnej správe.

Programová reforma ESO si za svoj cieľ stanovuje racionalizáciu a zefektívnenie štátnej správy ako celku v súčinnosti s transparentnosťou a dostupnosťou verejnej správy pre ktoréhokoľvek občana Slovenskej republiky bez rozdielu na jeho územnú príslušnosť, čo bolo doteraz nemysliteľné.

Myšlienku priblíženia sa ľuďom, ich ochranu ako i záujem štátu vystihuje motto Programu ESO: „*Občan a podnikateľ vybaví všetky špecializované transakcie zabezpečované štátom jednoducho a s minimálnymi nákladmi. Pri styku so štátom môže maximálne využívať elektronické prostriedky a pri osobnom vybavovaní nemusí navštevovať žiadne ďalšie špecializované úrady na rôznych miestach. Štátna*

správa je z pohľadu občana a podnikateľských subjektov jednoduchá, prehľadná a dostupná. Štátna správa je štíhla, pružná, funguje udržateľne, transparentne a s minimálnymi nákladmi.“

Rozsahom a charakterom reformy, ktorá je postavená na základe spustenia, realizovania a kontroly pilotných projektov, boli prijaté opatrenia programu ESO týkajúce sa *systémových zmien*. Tieto systémové zmeny v sebe zahŕňujú šetrenie verejných výdavkov, zvýšenie efektívnosti a transparentnosti procesov, modernizáciu a elektronizáciu úradov (e-Government) a účinnú kontrolu.

Reforma štátnej správy pozostáva z dvoch etáp. Na základe účinnosti zákona NR SR č. 345/2012 Z. z. o niektorých opatreniach v miestnej štátnej správe došlo k úspešnej realizácii *prvej etapy* reformy – *rušenie špecializovaných úradov*. Rušenie vymedzených krajských štruktúr miestnych orgánov špecializovanej štátnej správy a presun ich pôsobností do existujúcich obvodných úradov na území príslušného kraja, malo za následok, že k 1. januáru 2013 bolo zrušených 64 štátnych úradov. Pôsobnosť krajských školských úradov, krajských stavebných úradov a územných vojenských správ prešla na existujúce obvodné úrady v sídle kraja v pôsobnosti Ministerstva vnútra Slovenskej republiky. Majetok štátu v správe týchto úradov ako aj personálna pôsobnosť vo vzťahu k zamestnancom sa zverili do správy ministerstva.

Kompetencie zrušených krajských úradov životného prostredia, krajských pozemkových úradov, krajských lesných úradov, katastrálnych úradov, krajských úradov pre cestnú dopravu sa presunuli do príslušného špecializovaného orgánu nižšieho stupňa v pôsobnosti príslušného ústredného orgánu štátnej správy.

Integrácia všetkých pôsobností miestnej štátnej správy do jedného štátneho úradu, „*vytvorenie jednotnej a prehľadnej štruktúry miestnych orgánov štátnej správy sústredením pôsobností vybraných orgánov špecializovanej miestnej štátnej správy do jedného štátneho úradu na miestnej úrovni, ktorý bude vykonávať pôsobnosť na prevažnej väčšine úsekov štátnej správy*“ sa stala účinnou od 1. januára 2014. Pôjde o *druhú etapu* reformy – *integráciu špeciálnej štátnej správy a vytvorenie kontaktných miest*. Táto druhá etapa reformy je postavená na troch pilieroch:

❖ I. pilier - Všetko v jednom, jedno všade

Prioritou programu ESO je nie len odbúranie byrokracie a šetrenie verejných financií, ale predovšetkým priblíženie sa štátu k občanovi

poskytovaním kvalitných služieb fundovanými štátnymi zamestnancami.

Pravidlo „všetko v jednom, jedno všade“ je postavené na myšlienke zjednodušenia kontaktu občana so štátnou správou tým, že vďaka zmodernizovaniu a prepojeniu informačných systémov bude môcť občan vybaviť akúkoľvek verejnú záležitosť v jednom *kontaktno-administratívnom mieste občana* – KAMO. Kontaktné miesto vybudované vo vzdialenosti max. 50 km, resp. hodinu cesty verejnou dopravou, mu ušetrí čas a finančné prostriedky, ktoré sú nevyhnutne spojené s vybavovaním potrebných náležitostí. Zároveň toto kontaktné miesto nahrádza ktorékoľvek iné kontaktné miesto s tým, že nie je potrebné od občana pýtať to, čo už raz zaevidované bolo. Siet' takto fungujúcich centier má byť k dispozícii občanom od 1. januára 2014. V súčinnosti s týmto opatrením budú zriadené elektronické služby a bezplatné informačné linky – call centrum, prostredníctvom ktorých dostanú občania potrebné základné informácie.

❖ II. pilier – Superúrad

Štrukturálne zmeny úradov na úrovni okresu sa prejavujú najneskôr do roku 2014 ich vzájomnou integráciou. Centralizácia úradov sa bude realizovať tak, aby sa pokryla celá miestna štátna správa. Z takéhoto sústredenia štátnej správy vznikne 79 úradov (súčasný stav 613 orgánov miestnej štátnej správy), ktoré prevezmú všetky kompetencie zrušených úradov pod svoju pôsobnosť. Tieto skoncentrované úrady budú vykonávať svoje pôsobenie pod odborními príslušného okresného úradu.

Ministerstvo vnútra navrhuje zrušiť obvodné úrady životného prostredia, obvodné úrady pre cestnú dopravu a pozemné komunikácie, obvodné lesné úrady, obvodné pozemkové úrady, správy katastra a ich pôsobnosť presunúť na integrovaný miestny orgán štátnej správy s novým názvom okresný úrad. Na základe tohto rozhodnutia sa celkovo zruší 248 miestnych orgánov štátnej správy a v súlade s územným a správnym usporiadaním SR sa ustanovia *okresné úrady* so sídlami v 79 okresoch. Navrhovaná právna úprava zachová doteraz existujúci odvetvový princíp riadenia a kontroly štátnej správy uskutočňovanej integrovaným miestnym orgánom štátnej správy, príslušnými ministerstvami a ostatnými ústrednými orgánmi štátnej správy a nepredstavuje zvýšenú záťaž v rozhodovacej činnosti ministerstiev, do ktorých pôsobnosti patria jednotlivé úseky štátnej správy. Účinnosť by mala byť od 1. októbra 2013.

❖ III. pilier – Čas a peniaze

Podľa dôvodovej správy k návrhu zákona je centralizácia orgánov miestnej štátnej správy základným predpokladom efektívnejšieho využívania zdrojov, najmä verejných statkov. Úspora nákladov a času, tak občanov ako i štátu, je *gro* reformy ESO, ktorú ministerstvo dôsledne rozbehlo.

Odhady týkajúce sa úspor občana pri vybavovaní potrebných náležitostí na úradoch predstavujú približne polovicu toho čo vynakladal doteraz. Odhady týkajúce sa štátu sa pohybujú cca. 700 miliónov € a to do roku 2016. Ušetriť sa má hlavne na správe nehnuteľností, materiálno-technickom zabezpečení či využívaní jednotnej IT infraštruktúry. Úspora na strane mzdových prostriedkov má podľa odborníkov vzniknúť efektívnejším využívaním ľudských zdrojov, najmä neobsadením niektorých voľných tabuľkových miest, a to bez vplyvu na celkovú zamestnanosť.

Záver

Najmenej reformami zaznamenaných na území Slovenska môžeme zhruba zaradiť do obdobia od 11. storočia do konca 18. storočia.

Prvou doloženou reformou bola reforma štátnej správy v Uhorsku na začiatku 11. storočia. Reformu vykonal Štefan I. s cieľom vytvorenia územnosprávneho systému *hradských španstiev – komitátov*. Za *druhou* reformu môžeme považovať pretváranie komitátov na *stolice* a to zhruba od 2. polovice 13. storočia do konca 15. storočia. K *tretej* reforme pristúpil cisár Jozef II. v období tzv. osvieteniského absolutizmu. išlo o celkovú reformu verejnej správy, ktorá bola orientovaná na vytváranie *dištriktov*. Bola však neúspešná a po smrti Jozefa II. nastal návrat k *stoličnej* samospráve. V 19. storočí a ďalej až do roku 1920 bolo vykonaných viac reforiem než za uplynulých 800 rokov dohromady.

K prvej reforme došlo po rakúsko-uhorskom vyrovnaní v roku 1848. Zmeny v systéme štátnej moci boli zakotvené v marcových zákonoch, ktoré tvoria *Bratislavskú marcovú ústavu*. K druhej reforme došlo v dobe, keď Viedenská vláda nastolila v Uhorsku v roku 1849 vojenskú diktatúru v dôsledku čoho boli vytvárané vojenské *dištrikty*. Tieto sa na jeseň v roku 1950 premenovali na administratívne *dištrikty*. V tretej reforme po vzniku administratívnych dištriktov sa tieto ďalej členili na *stolice* a *stolice* na *okresy*. Štvrtá reforma bola zahájená v roku 1853 za riadenia ministra vnútra Bacha. Uhorské miestodržiteľstvo sa rozdelilo na 5 odborov, ktoré boli po jednom rozmiestnené do dištriktov, t. j. v každom dištrikte spravoval jeden miestodržiteľský odbor príslušný počet stolíc. V piatej reforme sa na základe tzv. *Októbrového*

diplomu vydaného Františkom Jozefom I. v roku 1860 oživil správne orgány a inštitúcie z rokov 1848-1849. Dištrikty boli zrušené a väčšina *stolic* sa obnovila v historickej podobe. Šiestou reformou išlo o opatrenia a úpravy v miestnej správe Uhorska v roku 1870 zavedené zákonným článkom 42/1870 – municipálnym zákonom. Municipálnymi mestami ostali len Bratislava, Košice, Komárno a Banská Štiavnica. Siedmou reformou pokračovali úpravy v miestnej správe Uhorska v roku 1886. Úpravy zaviedli novela *municipálneho* zákona – zákonný článok 21/1886 a *obecného* zákona – zákonný článok 22/1886, v zmysle ktorých sa rozšíril vplyv ústrednej vlády v *župách a mestách*. V priebehu ôsmej reformy, od roku 1919 začali zanikať stolice, ktoré boli nahradzované *župami*.

V období od roku 1920 už v rámci Československej republiky a ďalej postupne až do roku 1990 sa v zmysle Kosorína (2003, s. 52) vykonalo celkom 12 rôznych politicko-organizačných a verejnoprávných zmien. Išlo najmä o:

- I. župné zriadenie, ktoré sa aj napriek jeho legislatívneho vyriešenia už v roku 1920 a to zákonom č. 126/1920 Zb. o *župnom zriadení*, uviedlo do života iba na Slovensku a to až od roku 1923;
- II. uvedené župné zriadenie bolo v roku 1928 zrušené zákonom č. 125/1927 o *organizácii politickej správy*;
- III. po zániku žúp vzniká od 1. júna 1928 v rámci Československej republiky *krajinské* zriadenie. Územie Slovenska vystupuje v tomto zriadení ako Slovenská *krajina*;
- IV. v rámci krajinského zriadenia sú krajinskému úradu podriadené *okresné* úrady a okresným úradom *obce*;
- V. v roku 1938 vzniká zákonom č. 1/1939 Slovenského zákonníka Slovenský štát a s ním aj rušivý zásah do územnej organizácie Slovenska – *viedenská arbitráž*;
- VI. od roku 1940 je obnovená dvojstupňová politická správa. Slovensko je na základe zákona č. 190/1939 Slovenského zákonníka o *verejnej správe vnútornej* rozdelené na 6 žúp a 59 okresov;
- VII. po obnovení Československej republiky v roku 1945 sa vraciame k stavu pred roka 1938, ale iba na krátke obdobie, do roku 1948;
- VIII. po februári 1948 vzniká nový model územnej organizácie Slovenska;
- IX. od 1. februára 1949 sa územie Slovenska člení na 6 krajov. Kraje sa členia na 92 okresov;
- X. po vytvorení veľkých krajov v roku 1960 sa územie Slovenska člení na 3 kraje –

Západoslovenský, Stredoslovenský
a Východoslovenský;

- XI. od 1. júla 1969 sa územie Slovenska po zrušení krajov člení iba na *okresy a obce*;
- XII. od 1. januára 1971 boli kraje opäť obnovené. Výnimkou bolo, že hlavné mesto Bratislava už nepatrila do Západoslovenského kraja, ale bola postavená na roveň kraja. Toto územné členenie pretrvalo až do roku 1990.

Po revolučných zmenách z konca roka 1989 boli postupne v roku 1990 položené *základy* nového, demokratického modelu verejnej správy. Princiipiálne zmeny v zložke *štátnej správy* sa začali na základe zákona SNR č. 472/1990 Zb. o *organizácii miestnej štátnej správy*. Ústavným zákonom č. 294/1990 Zb. a zákonom SNR č. 369/1990 Zb. o *obecnom zriadení* sa obnovuje *samospráva* v obciach. Zásady novej organizácie verejnej správy z roku 1990 sa týkali všetkých jej zložiek a stupňov. Významným bolo, že tieto zmeny boli potvrdené a upravené aj legislatívne v *Ústave SR*, ktorá bola prijatá v roku 1992.

V roku 1991 sa skončilo obdobie *národných výborov* všetkých stupňov – Miestny, Mestský, Okresný a Krajský národný výbor. Od 1. januára 1991 bolo zriadených 38 okresných úradov, ktorým bolo podriadených 131 obvodných úradov. V roku 1996 sa samostatná Slovenská republika územne člení na 8 krajov a 79 okresov v duchu zákona NR SR č. 221/1996 Z. z. o *územnom a správnom usporiadaní SR*. V roku 1998 požiadavka reformy verejnej správy nachádza svoje prioritné miesto aj v Programovom vyhlásení vlády. Vláda vymenúva splnomocnenca pre reformu verejnej správy, ktorého úlohou mala byť príprava *Stratégie reformy a koncepcie* decentralizácie a modernizácie verejnej správy. V roku 1999 po schválení *Stratégie reformy a zásad budovania oddeleného modelu verejnej správy* vzniká popri územnej samospráve na *miestnej* úrovni aj jej druhá, *regionálna* úroveň, tzv. *vyššie územné celky - samosprávne kraje*.

V roku 2000 vláda schválila *Koncepciu decentralizácie a modernizácie verejnej správy*, ktorá sa stala východiskom pre ďalšie prípravné a legislatívne postupy. Táto koncepcia obsahuje *zoznam* decentralizovaných kompetencií v týchto odvetviach a oblastiach *verejného sektora*: školstvo, zdravotníctvo, kultúra, sociálne veci, doprava a preprava, vodné hospodárstvo, územné plánovanie, regionálny rozvoj a cestovný ruch. Vláda ďalej schválila *Audit* súladu činností a financovania ústredných orgánov štátnej správy a organizácií v ich pôsobnosti, ktorý bol zameraný na racionalizačné opatrenia v rámci orgánov štátnej správy na centrálnej úrovni. V roku 2001 prijala NR SR *novelu Ústavy SR*, ktorá vytvorila *ústavný priestor* na *prenesenie* úloh miestnej štátnej správy na

samosprávu na regionálnej úrovni. Zákomom NR SR č. 416/2001 Z. z. *o prechode niektorých pôsobností z orgánov štátnej správy na obce a vyššie územné celky* – samosprávne kraje sa vytvoril priestor pre decentralizáciu štátnej správy. V závere roka si občania po prvý krát volia svojich zástupcov do orgánov samosprávy vyšších územných celkov. V roku 2003 sa pripravuje reforma miestnej štátnej správy. V jej dôsledku zanikajú okresné úrady a k 1. januáru 2004 vzniká 50 obvodných úradov a úrady špecializovanej miestnej štátnej správy. Ku koncu roka 2007 v rámci pokračovania reformy miestnej štátnej správy zaniká celkom 8 krajských úradov. Na základe Programového

vyhlásenia vlády SR na roky 2012-2016 bola spustená posledná reforma verejnej správy v súčasnej dobe pod názvom: *Efektívna, Spolahlivá, Otvorená štátna správa – ESO*.

Z uvedeného je zrejmé, že namiesto dovtedajšieho *centralistického* prístupu a princípu ako aj *direktívnej* formy riadenia správy z centra sa od roku 1990 začína uplatňovať vo výkone a správe verejnoprávnej moci princíp *subsidiarity*. Tento princíp vysvetľuje, že verejné veci treba riadiť a ich správu vykonávať tam, kde je to čo najbližšie k občanovi. *Čo sa môže vyriešiť v obci, meste, samosprávnom kraji nech nerieši štát*.

Literatúra

Hrtánek, L. (2006). *Súčasná regulácia hlavných foriem správy a ich vývoj*. Trenčín: TnU AD, FSEV. ISBN 80-8075-124-2

Hrtánek, L., Kútik, J. (2005). *Súčasný stav právnej regulácie verejnej správy v SR*. Trenčín : TnU AD, FSEV, 2005. ISBN 80-8075-060-2

Kosorin, F. (2003). *Verejná správa (konceptia, reformy, organizácia)*. Bratislava : Ekonóm. ISBN 80-225-1696-1

Kútik, J.; Habánik, J. (2004). Realizácia prijatých zámerov reformy verejnej správy je vo verejnom záujme. *Sociálno-ekonomická revue*, roč. 2, č. 3-4 (2). s. 16-21. ISSN 1336-3727

Kútik, J., Janas K.; Hrtánek, L. (2006). *Verejná správa a jej historický a právny vývoj*. Trenčín : TnU AD, FSEV. ISBN 80-8075-123-4

Kútik, J., Karbach R. (2012). Manažment verejnej správy v spoločenskom prostredí. *Sociálno-ekonomická revue*, roč. 10, č. 1. ISSN 1336-3727

Ochrana, F. (2001). *Veřejný sektor a efektivní rozhodování*. Praha : Management Press. ISBN 80-7261-018-X

Plavčan, P. (2006). *Vedomostná spoločnosť v Slovenskej republike*. Bratislava : MERKURY spol. s r.o.. ISBN 80-89143-32-6

Stiglitz, J. E. (1997). *Ekonomie veřejného sektoru*. Praha : Grada Publishing. ISBN 80-7169-454-1

Sivák, F. (1998). *Dejiny štátu a práva na území Slovenska do roku 1918*. Bratislava : VO PF UK. ISBN 80-7160-100-4

Sokolovský, L. (2002). *Správa stredovekej dediny na Slovensku*. Bratislava : AEP. ISBN 80-88880-24-6

Vodička, K. (2003). *Dělení Československa. Deset let poté ...* Praha : Volvox Globator. ISBN 80-7207-479-2

Zákon NR SR č. 345/2012 Z. z. o niektorých opatreniach v miestnej štátnej správe. Bratislava: IURA Edition, 2012.

Ministerstvo vnútra SR (2013): *Vládny program ESO*. [cit.: 2013-20-03]. Dostupné na: <http://www.minv.sk/?vladny-program-eso-efektivna-spolahliva-a-otvorena-statna-sprava>

Kontakt

Ing. Martina, Klierová, PhD.

Katedra verejnej správy a regionálneho rozvoja,
Fakulta sociálno-ekonomických vzťahov, Trenčianska
univerzita Alexandra Dubčeka v Trenčíne
Študentská 2, 911 50 Trenčín, Tel.: 032/ 7400 461
e-mail: martina.klierova@tnuni.sk

SUMMARY

Public administration reform - development and lawmaking

Martina KLIEROVÁ

At least reforms recorded in Slovakia we can roughly be classified in the period from 11 the end of the 18th century.

The first documented reform of the state administration reform in Hungary at the beginning of the 11th century. Reform carried out by Stephen I. in order to establish the local authority system. For the second reform can be considered reshaping the stool and from about 2 13th the end of the 15th century. The third reform came Emperor Joseph II. in the so-called. Enlightenment absolutism. It was a thorough reform of the public administration, which was aimed at creating districts. It was, however, unsuccessful and there was a return to Coronation government.

In the 19th century and up until 1920 was carried out more reforms than in the previous 800 years combined. After the upheaval of the end of 1989 were gradually in 1990 laid the foundation for a new, democratic model of government. The principles of the new organization of public administration in 1990 covering all its components and degrees. Important was that these changes were confirmed and adjusted the legislative in the Constitution, which was adopted in 1992. In 1998, the requirement for public administration reform is a priority for a place in the Manifesto of the Government. The government appointed proxy for public administration reform, the task should be to prepare strategies and the concept of decentralization reform and modernization of public administration.

In 2000, the government approved the concept of decentralization and modernization of public administration, which became the basis for further preparatory and legislative procedures. Government also approved the audit of activities and funding central government bodies and organizations under their control, which focused on rationalization measures within institutions government at the central level. In 2003, preparing the reform of local government. In its district offices due to expire on 1 and January 2004 created 50 district offices and agencies specialized local government. At the end of 2007 as a continuation of the reform of local government terminates a total of 8 regional offices. Based on the Government's Policy Statement for the years 2012-2016 was launched last reform of public administration currently entitled: Effective, Reliable, open government - ESO.

It is obvious that instead of the-then centralized approach and the principle of mandatory forms and management reports from the city since 1990, becomes applicable in the exercise of public authority and report the principle of subsidiary. This principle explains that public affairs should be managed and their management be carried out where it is closest to the citizen. What can be resolved in the village, city, and autonomous region may solve the state.

JELL Classification: H 70, H 83, N 94.

REFLEXE KREATIVNÍCH PRŮMYSLŮ A CESTOVNÍHO RUCHU VE VYBRANÝCH STRATEGICKÝCH DOKUMENTECH ČESKÉ REPUBLIKY

Reflection of Creative Industries and Tourism in Selected Strategic Documents of the Czech Republic

Marek KOŇAŘÍK

Abstrakt

Vláda České republiky schválila po vstupu do Evropské unie v roce 2004 do konce roku 2012 řadu strategických dokumentů, jejichž úkolem je vytyčit budoucí směry rozvoje a hlavní strategické cíle České republiky. Práce se zaměřuje na analýzu vybraných strategických dokumentů České republiky v oblastech udržitelného rozvoje, konkurenceschopnosti a regionálního rozvoje vzhledem k současnému fenoménu kulturních a kreativních průmyslů a také vzhledem k cestovnímu ruchu, jejichž socioekonomický potenciál pro rozvoj byl v České republice prokázán. Příspěvek shrnuje reflexi pojmu kulturní a kreativní průmysly a interakci s cestovním ruchem, včetně nastavení strategických cílů strategických dokumentů České republiky vzhledem k socioekonomickému potenciálu rozvoje kulturních a kreativních průmyslů a cestovního ruchu.

Klíčová slova

Kultura, kulturní průmysly, kreativní průmysly, cestovní ruch, strategie rozvoje, socioekonomický rozvoj

Abstract

The Government of the Czech Republic approved after joining the European Union in 2004 until the end of 2012 a number of strategic documents whose mission is to set up the future directions of the development and overall strategic objectives of the Czech Republic. The work focuses on the analysis of the selected strategic documents of the Czech Republic in the areas of sustainable development, competitiveness and regional development due to the current phenomenon of cultural and creative industries and also due to tourism. The socio-economic potential of these sectors for the development was already demonstrated in the Czech Republic. The paper summarizes the reflection of the concept of cultural and creative industries and interacting with tourism, including settings of the strategic goals of the researched documents of the Czech Republic due to socio-economic development potential of the cultural and creative industries and tourism.

Key words

Culture, culture industries, creative industries, tourism, strategy development, socio-economic development

JEL Classification: O 21, O 22, O 38.

Úvod

Doposud v České republice nebylo učiněno mnoho pro analýzu kulturních a kreativních průmyslů spolu s cestovním ruchem ve strategických dokumentech ČR. Za základní vstup lze považovat Zemanovou (2009), která se zabývá analýzou strategických dokumentů ČR a jednotlivých programů strukturálních fondů z pohledu jejich využití pro oblast kulturních a kreativních průmyslů. Strategickými dokumenty krajské úrovně z pohledu kreativních průmyslů se

zabývá Koňářík (2012). Multiplikační efekty kulturních odvětví v české ekonomice uvádí Raabová (2010a), socioekonomický potenciál kultury pro rozvoj cestovního ruchu řeší opět Raabová (2010b): Komplexní pohled na bázi víceúrovňových podmínek vnímání a respektování významu a funkce jakéhokoli místa v oblasti regionální spolupráce v kreativním průmyslu pro rozvoj socioekonomických aktivit nabízí Vencálek (2011, 2012). Holistický pohled uvádí také Girard (2008), který kulturu považuje za pravou hnací sílu, která může akcelarovat změny ve společnosti, kde strategie

cestovního ruchu integrovaná s principy udržitelného rozvoje by měla působit ve společnosti v oblasti formativní, edukativní a kulturní.

Další autoři se zaměřují na představení tématu kreativních průmyslů v České republice a na Slovensku (Cikánek, 2009; Kloudová et al., 2010; Rumpel, Slach, Koucký, 2010; Marková, 2011; Bednář, Grebeníček, 2012; Vojtovič, 2012) se zaměřením na definování kreativních průmyslů, kreativní třídy, kreativního indexu, hodnocení dopadů kreativní ekonomiky, prostorového vymezení kreativních průmyslů, mapováním kreativních průmyslů nebo potenciálu kreativních klastrů.

V současnosti existuje řada definic kulturních a kreativních průmyslů, které jsou závislé od geografického kontextu a východisek, z nichž jednotliví autoři definic čerpají – tedy jednotná globální definice dosud neexistuje. V ČR nebyl donedávna ustálený ani český překlad – bývá uváděn i překlad slova „creative - tvůrčí“ (Smolíková, 2008; EC, 2010), ale na základě výzkumných projektů Institutu umění – Divadelního ústavu se terminologie i statistické zpracování ustálilo na souhrnném názvu kreativní průmysly (plurál) s členěním do tzv. trojsektorové tabulky (Cikánek, 2012; Novák, 2012), kde *kulturní sektor* zahrnuje památky, muzea a galerie, knihovny, řemesla, scénická umění, výtvarné umění, kulturní a umělecké vzdělávání; *kulturní průmysly* zahrnují film, videohry, televizi, rozhlas, knihy a tisk, hudbu; *kreativní průmysly* zahrnují architekturu, design a reklamu.

Zemanová (2009) v analýze vycházela z definice studie Ekonomika kultury v Evropě (KEA, 2006) zpracovaná Kern European Affairs, ale zadaná Evropskou Komisí, kde z oborového hlediska jsou kulturní a kreativní průmysly členěny do následujících kategorií: *Kulturní odvětví*: neprůmyslová odvětví, která produkují nereprodukovatelné zboží a služby, které jsou „konzumovány“ na místě (koncert, umělecký veletrh, výstava). Jde o umělecké oblasti (výtvarné umění zahrnující malířství, sochařství, řemesla,

fotografii; trhy s uměním a starožitnostmi; scénická umění zahrnující operu, orchestry, divadlo, tanec, cirkus) a kulturní dědictví (muzea, pamětihodnosti, archeologické lokality, knihovny a archivy). *Průmyslová odvětví*, která produkují kulturní produkty určené k masové reprodukci, hromadnému šíření a vývozu (například kniha, film, zvuková nahrávka). K těmto „kulturním průmyslům“ patří film a video, videohry, vysílání, hudba, vydávání knih a tisku. *Kreativní odvětví*, kde se kultura stává „kreativní“ investicí do produkce „nekulturního“ zboží. Patří sem takové aktivity jako design (módní návrhářství, design interiérů a produktů), architektura a reklama. Kreativita je chápána tak, že využití kulturních zdrojů je „polotovarem“ („mezispotřebou“) produkce „nekulturních“ sektorů, tedy jako zdroj inovace.

K vymezení definic Vondráková (2012) zdůrazňuje, že je třeba, aby vymezení kreativních průmyslů bylo ušité na míru České republice a aby vycházelo z konsenzu zainteresované odborné veřejnosti. To potvrzuje i Siil (2012), neboť různé země zahrnují do kreativních průmyslů různé obory respektující specifika dle strategie smart specialization.

Cílem příspěvku bylo analyzovat základní, průřezové strategické dokumenty ČR a zjistit, jakým způsobem jsou reflektovány kulturní a kreativní průmysly a cestovní ruch, které jsou všeobecně uznávány jako socioekonomický potenciál pro rozvoj. Jinak řečeno, zdali základní strategické dokumenty ČR schválené vládou popisují socioekonomický potenciál, který představují kulturní a kreativní průmysly a cestovní ruch. Časový rámec pro analyzované dokumenty byl od vstupu ČR do Evropské unie v roce 2004 do roku 2012.

Základním materiálem pro analýzu byl soubor strategických dokumentů vybraný dle souvislostí s udržitelným rozvojem, konkurenceschopností a regionálním rozvojem. Přehledně viz tabulka č. 1.

Tabulka č. 1: Analýzované strategické dokumenty ČR

ANALÝZOVANÉ STRATEGICKÉ DOKUMENTY ČR	
HLAVNÍ STRATEGICKÉ DOKUMENTY	ČASOVÝ HORIZONT DOKUMENTU
Strategický rámec udržitelného rozvoje ČR	2010-2030
Národní program reformy ČR 2012	2012-2020
Národní strategický referenční rámec ČR 2007-2013	2007-2013
Strategie regionálního rozvoje ČR	2007-2013
Strategie hospodářského růstu ČR	2007-2013
Zpět na vrchol - Strategie mezinárodní konkurenceschopnosti ČR pro období 2012 až 2020	2012-2020

Zdroj: vlastní zpracování

Dalšími zdroji informací byly související analýzy ke strategiím ČR, knižní a časopisecká literatura vč. zdrojů z internetu o kulturních a kreativních průmyslech, kultuře a cestovním ruchu.

Základní metodou výzkumu byla obsahová a kauzální analýza strategických dokumentů ČR.

1. Analýza strategických dokumentů ČR z hlediska kreativních průmyslů a cestovního ruchu

Za strategicky nejvýše postavenou oblast lze považovat udržitelný rozvoj následovaný oblastmi navazujícími na kohezní politiku EU reprezentovanou politikou hospodářské, sociální a územní soudržnosti.

Úlohou *Strategického rámce udržitelného rozvoje České republiky* je vytvořit konsensuální rámec pro zpracování dalších materiálů koncepčního charakteru (sektorových politik či akčních programů) a být tak důležitým východiskem pro strategické rozhodování v rámci jednotlivých resortů i pro meziresortní spolupráci a spolupráci se zájmovými skupinami (MŽP ČR, 2010). Časový horizont je do roku 2030.

Kulturu, resp. kulturní a kreativní průmysly jako faktor ekonomického rozvoje (generátor HDP, zaměstnanosti) nezmiňuje. Její význam je do značné míry popsán jen jako prevence sociálně-patologických jevů společnosti a integrující prvek pro menšiny, s nutností budovat kulturní infrastrukturu, která má zkvalitňovat život v území. Cíle v oblasti kultury se omezují pouze na stabilizaci kulturně-historického potenciálu a zvyšování kvality a dostupnosti služeb (včetně kultury).

Jako tvůrce HDP a zaměstnanosti je zmiňován sektor cestovního ruchu. Je zdůrazněna zejména nízká úroveň infrastruktury jak cestovního ruchu, tak kultury,

a nízkou úroveň kvality základních a doplňkových služeb cestovního ruchu, neuspokojivý stav památkového fondu s potenciálem poskytovat kulturní služby. Investicemi do zlepšení infrastrukturních podmínek a do zachování přírodních a kulturních atraktivit, čímž se bude zvyšovat potenciál pro rozvoj cestovního ruchu a jeho přínos k rozvoji místní ekonomiky.

Avšak v porovnání s předešlým dokumentem *Strategie udržitelného rozvoje ČR* (MŽP ČR, 2004) na léta 2004-2020, která ve SWOT analýze zmiňuje riziko trvalého ekonomického podceňování významu kultury jako rozvojového faktoru, resp. ekonomického významu tzv. kulturních průmyslů a nutnosti jejich rozvoje, v silných stránkách zmiňuje potenciál „živé“ kultury a jejího rozvoje, a s cíli minimalizovat střety zájmu mezi hospodářskými aktivitami a ochranou životního prostředí a kulturního dědictví, podporou kultury, v její dostupnosti a péči o kulturní dědictví, vč. podpory „živé“ kultury, kde zároveň upozorňuje na negativa masového cestovního ruchu a podporuje jeho udržitelné formy, aktuální dokument *Strategický rámec udržitelného rozvoje ČR* nereflektuje současné trendy v ekonomickém chápání kultury a jejího socioekonomického potenciálu.

Koncepční dokument *Národního programu reformy ČR 2012* (ÚV ČR, 2012) představuje příspěvek České republiky k plnění cílů Strategie Evropa 2020, které si členské státy EU stanovily nad rámec unijních kompetencí v oblasti dobrovolné koordinace hospodářských politik. Stanovuje hlavní zásady reformních opatření až do roku 2020, kde se prolínají reformní linie jednotlivých sektorů státní politiky ve sféře hospodářského růstu, konkurenceschopnosti a zaměstnanosti. Konkrétní cíle a opatření by měly obsahovat strategické

dokumenty zpracovávané v jednotlivých oblastech kompetenčně příslušnými orgány státní správy.

Kulturní ani kreativní průmysly dokument nezmiňuje, pouze v souvislosti s kulturou a cestovním ruchem dokument označuje tyto oblasti nikoliv jako hlavní prioritu vlády v kohezní politice, ale jako možné navazující priority na úrovni samospráv spolu se sociálními službami nebo místní infrastrukturou dopravy nebo životního prostředí. Plnění těchto priorit je v konečném důsledku vnímáno jako příspěvek k vytvoření konkurenceschopné ekonomiky. Ve druhém případě je souvislost s kulturou uváděna jako digitalizace kulturního obsahu.

Časový horizont dokumentu *Národní strategický referenční rámec ČR 2007-2013* (MMR ČR, 2007) je do konce programovacího období EU, do r. 2013. Jeho úkolem je charakterizovat systém operačních programů politiky hospodářské a sociální soudržnosti České republiky.

Kulturní ani kreativní průmysly nejsou řešeny. V oblasti kultury je zmíněna zastaralost infrastruktury, bohaté kulturní dědictví vzhledem k nedostatku zdrojů není ve stavu, který by umožnil jeho využití, role kultury pro socioekonomický rozvoj společnosti je podceňována. Podobně i v cestovním ruchu, jehož potenciál není v souvislosti s kulturním dědictvím využit, stejně jako nedostatečná úroveň infrastruktury a nízká kvalita základních i doplňkových služeb, včetně kvality řízení a propagace cestovního ruchu na národní úrovni. Proto se strategické cíle zaměřují zejména na ekonomizaci kulturního dědictví prostřednictvím cestovního ruchu, obnovou hmotného kulturního dědictví a budování infrastruktury cestovního ruchu.

Ex-ante hodnotitelé této strategie však poznamenávají, že v případě cestovního ruchu je kladen příliš velký důraz na zahraniční návštěvníky. Potenciál domácího cestovního ruchu není dostatečně reflektován, a to ve všech Regionálních operačních programech (ROP). Tzv. měkké intervence v této oblasti jsou navrženy velmi obecně. Vzhledem k absenci jejich logického propojení se očekává omezený efekt realizace intervencí v této oblasti.

Strategie regionálního rozvoje ČR tvoří základní dokument politiky regionálního rozvoje pro období 2007-2013 (MMR ČR, 2006). Cílem strategie je formulování témat a aspektů významných pro podporu regionálního rozvoje a zahrnutí regionální dimenze do politik, kde je to účelné a potřebné.

SRR zdůrazňuje, že veškeré aktivity by měly být realizovány udržitelným způsobem.

Kultura je zde pojímána nejen jako tradiční nástroj prevence sociálně-patologických jevů, ale také v podobě dynamických hospodářských segmentů – cestovní ruch, informatika, zábavní průmysl, umělecká produkce, což odpovídá charakteristikám kulturních

průmyslů, avšak neklade explicitní zřetel na kreativní průmysly – módu, design, architekturu nebo reklamu.

Aktivizací těchto kulturních hodnot a jejich zapojování do ekonomického života sídel a regionů, včetně adekvátního vřazení kulturních statků do hodnotových preferencí obyvatel, považuje Strategie regionálního rozvoje za perspektivní oblast hospodářského růstu. Opět je zde počítáno s využitím přírodního a kulturního potenciálu, jakožto zdroje ekonomických příjmů zejména pro cestovní ruch, který je dosud neefektivně využíván. Avšak nastavení strategických cílů je pro cestovní ruch i pro kulturu zvlášť, jde zejména o budování infrastruktury a kapacit, vč. managementu a marketingu.

Primární dopad cestovního ruchu se očekává ve zvýšení HDP vytvořené tímto sektorem, až sekundární efekt v podobě zvýšení atraktivity území pro obyvatele a investory (zejména obnovou a využitím kulturních památek); zlepšení kvality a dostupnosti služeb v oblasti volného času (kultura, rekreace) a zlepšení dopravní dostupnosti části odlehklých subregionů.

Strategii mezinárodní konkurenceschopnosti ČR pro období 2012 až 2020 předcházely dvě analytické studie. První z nich byla Analýza konkurenceschopnosti ČR (MPO ČR, 2011a), jejímž cílem byla identifikace oblastí, kde má ČR největší rezervy, včetně možných příležitostí pro zlepšení. V oblasti kultury ani cestovního ruchu nejsou souvislosti zmíněny.

Druhým a obsáhlým dokumentem byla závěrečná zpráva Národní ekonomické rady vlády (tzv. NERV) s názvem *Rámec strategie konkurenceschopnosti* (NERV, 2011). Cílem dokumentu byl rozbor základních faktorů, které ovlivňují pozici České republiky na mezinárodních trzích. Hodnocení bylo provedeno na „tvrdých datech“ v porovnání s jinými státy z hlediska faktorů cenové i necenové konkurenceschopnosti a faktorů, ve který ČR zaostává za vyspělými zeměmi, s návrhy opatření.

V tomto analytickém dokumentu pojem kreativních nebo kulturních průmyslů není opět explicitně uveden.

Pojem kultura zmiňuje v několika souvislostech. Kromě vztahu kultury a sociálního prostředí, příležitostí plynoucích z digitalizace kulturního dědictví a nastavení terciárního vzdělávání jako katalyzátoru kulturního a společenského rozvoje, věnuje určitou pozornost některým oblastem zahrnovaným do kulturních a kreativních průmyslů. Jde o filmový průmysl jako významného kulturně-propagačního nástroje, zdroje zaměstnanosti v řadě unikátních profesí a o kulturní dědictví v souvislosti s rozvojem služeb cestovního ruchu, který vytváří

velký potenciál nízkopříjmových a středněpříjmových pracovních míst.

Dále uvádí, že význam vztahu kulturního dědictví a cestovního ruchu v oboru služeb v ČR dle Lafay Indexu (LFI) potvrzuje, že trvalá projevená komparativní výhoda ČR ve službách se opírala o domácí kulturní a turistické atraktivity a má největší podíl (přes 70 mld. Kč v r. 2009).

Strategický dokument Strategie mezinárodní konkurenceschopnosti ČR (MPO ČR, 2011b) zpracovalo Ministerstvo průmyslu a obchodu v roce 2011 a navazuje na výše uvedené analýzy. Strategie je konzistentní s evropskou strategií Evropa 2020 a z ní vyplývajícím Národním programem reforem České republiky. Vůbec první obdobný dokument přijala vláda ČR v roce 2005, a to Strategii hospodářského růstu ČR analyzovanou v samostatné kapitole. Šlo o kvalitní materiál, ale nenašla se politická vůle řešit identifikované problémy zejména na úrovni veřejné správy a rozpracovat jednotlivé části do akčních plánů (Jahn, 2013).

Na tuto problematiku reaguje nová Strategie konkurenceschopnosti ČR hned v úvodní kapitole – pilíři Instituce. Dalšími dvěma jsou infrastruktura a inovace, tedy tzv. Strategie 3i. Jde o tři klíčové pilíře – symboly, na jejichž rozvoji a podpoře chce Česká republika rozvíjet svou mezinárodní konkurenceschopnost.

Ač je cestovní ruch, jehož základním zdrojem je kulturnímu dědictví ČR charakterizován jako služba s nejvyšší přiznanou komparativní výhodou dle Lafay indexu (NERV, 2011), souvislost kulturního dědictví a cestovního ruchu, se omezuje pouze na charakteristiku, že jde o služby s nízkou přidanou hodnotou těžící z atraktivity ČR a její polohovou rentou.

Pojem kultura je uveden v souvislosti s koordinací reprezentace ČR v zahraničí s ohledem na proexportní zájmy ČR – kulturní, vzdělávací a výzkumné výměny je mají vhodně doplňovat. Oborům z kulturních a kreativních průmyslů není věnována žádná pozornost. Doporučení změn, resp. doplnění strategie o oblast kreativních průmyslů, zapojení netechnických forem inovací, včetně podpory kreativní třídy (ProCulture, 2011), nebyly ve finální verzi strategie zohledněny.

2. Případová studie: Strategie hospodářského růstu

V následujícím textu jsme porovnali totožné dokumenty se stejným názvem, avšak jeden oficiální, schválený vládou a druhý v připomínkové, návrhové verzi, kde je zcela jinak popsána role a nastavení strategických cílů a opatření pro oblast kulturních a kreativních průmyslů.

Strategie hospodářského růstu České republiky byla zásadním a přelomovým dokumentem pro českou ekonomiku zpracovaná Radou vlády pro výzkum, vývoj a inovace, kdy vůbec poprvé v historii strategie vychází z doporučení OECD a navazuje na Lisabonskou strategii EU (RVVI, 2005). Cílem strategie bylo významným způsobem přiblížit Českou republiku ekonomické úrovni hospodářsky rozvinutějších zemí Evropské unie s časovým horizontem do roku 2013. Strategie měla tři hlavní úlohy: nastavit priority pro koordinaci hospodářské politiky pro období do roku 2013 a nasměrování prostředků ze Strukturálních fondů a Fondu soudržnosti EU pro období 2007-2013; druhou úlohou je komunikace těchto priorit veřejnosti a podnikatelům pro lepší tvorbu jejich očekávání a vytvořit nejlepší možné podmínky pro ekonomické aktivity; třetí úlohou je přispět k maximálně efektivnímu nasměrování omezených veřejných prostředků v oblastech přímé intervence.

V pilíři 3. Infrastruktura ve vztahu ke kulturnímu dědictví je navržen cíl 3.4 Zabezpečit ochranu přírodního a kulturního dědictví v opatření 3.4.7 (článek 3.3.4.7 dle obsahu) Zachovat architektonické dědictví – kulturní dědictví je označeno jako faktor udržitelného hospodářského růstu, dále je zdůrazněna ochrana architektonického dědictví, kde je chronický nedostatek finančních prostředků na údržbu a obnovu. Je navrženo uskutečnit umírněnou a fiskálně neutrální ekologickou daňovou reformu a doporučeno zajistit nárůst veřejných výdajů na ochranu kulturního dědictví prostřednictvím dobrovolných daňových asignací (RVVI, 2005, str. 85).

Dále v pilíři 3. Infrastruktura v cíli 3.3 Urychlit ekonomický rozvoj regionů a v opatření 3.3.2 (článek 3.3.3.2) Vytvořit dopravní předpoklady pro rozvoj regionů – v souvislosti s cestovním ruchem je pak navrženo řešit rozvoj regionů prostřednictvím budování dopravní infrastruktury v oblastech, kde cestovní ruch je jedinou možností ekonomického rozvoje, podpořit (upřednostnit) budování turistické dopravní infrastruktury (cyklistické stezky, revitalizace historických železnic, rozvoj rekreační a sportovní plavby apod.), (RVVI, 2005, str. 76).

Dle návrhu totožného dokumentu Strategie hospodářského růstu (RVVI, In: IU-DU, 2013), avšak v předfinální, vládou neschválené verzi, by role kulturního dědictví, resp. kulturních průmyslů a kulturního cestovního ruchu byla daleko významnější z hlediska ekonomického přínosu pro hospodářství. Obsahuje totiž navíc některé cíle a opatření, které v oficiální, vládou schválené verzi nejsou.

V souvislosti s kulturou v Opatření 3.3.4 (článek 3.3.3.4) Podpořit rozvoj regionů prostřednictvím kulturní infrastruktury, zlepšit podmínky pro investice a poskytování služeb v oblasti kulturního

průmyslu – strategie zahrnuje podporu budování kulturní infrastruktury, kde technicky vybavené subjekty/objekty jsou předpokladem pro distribuci a obchod s „živou“ kulturou, na což upozorňuje i Strategie udržitelného rozvoje (MŽP ČR, 2004). Dále je kulturní infrastruktura předpokladem hospodářského rozvoje měst a regionů, růst kulturního cestovního ruchu, kulturního a kreativního průmyslu, příležitost pro kvalitní trávení volného času, společenské setkávání, prevenci negativních sociálních jevů a vhodné pole spolupráce veřejného a soukromého sektoru.

Explicitně uvádí také, že kulturní průmysl je progresivně se rozvíjející oblast sektoru služeb, který má vysokou přidanou hodnotou. Největší potenciál má audiovizuální průmysl a kulturní průmysl v návaznosti na kulturní cestovní ruch. ČR má bohatou a především kontinuální filmovou tradici. Film byl na počátku 90. let minulého století plně zprivatizován a zažívá velký rozvoj zejména v oblasti poskytování služeb pro zahraniční produkce. U kulturního průmyslu upozorňuje, že je třeba brát v úvahu, že pracuje s kvalifikovanou lidskou silou a nemá trvalé dopady na životní prostředí. Dále dodává, že kulturní průmysl má návaznost na rozvoj kreativního průmyslu (design, móda, reklama, multimédia, grafický design apod.) a následně doporučuje podpořit rozvoj regionů prostřednictvím zvýšení investic do kulturní infrastruktury a zlepšit podmínky pro investice a poskytování služeb v oblasti kulturního průmyslu (RVVI, In: IU-DU, 2013, str. 78-80).

Strategický cíl 3.4 Zabezpečit ochranu přírody, životního prostředí a kulturního dědictví – je zdůrazněno, že životní prostředí, příroda a kulturní dědictví v sobě zahrnují základní národní a společenské hodnoty, jejichž ekonomický význam bude v následujících desetiletích prudce narůstat díky rozvoji cestovního ruchu, přičemž ochrana těchto hodnot vytváří velký potenciál budoucích příjmů. V opatření 3.4.8 (článek 3.3.4.8) Zachovat a obohacovat kulturní dědictví – se liší nejen záměrem, nikoliv jen zachovávat (oproti vládní verzi), ale i obohacovat (nikoliv jen architektonické dědictví oproti vládní verzi), kde kulturní dědictví nemá sloužit jen pro realizaci ekonomických zájmů cestovního ruchu, ale také k posilování kulturního povědomí místního obyvatelstva a sociálního zkvalitňování regionů, podpoře meziregionální mobility lidských zdrojů, a dále je žádoucí podporovat nové podnikatelské aktivity v oblasti ochrany a prezentace kulturního dědictví, spolupráci kulturních institucí se školami a zapojení do vzdělávacích programů, využití informačních technologií a podpořit soudobou uměleckou tvorbu (RVVI, In: IU-DU, 2013, str. 87-88).

Platnost verze Strategie hospodářského růstu na webu vlády potvrdili i její pracovníci (Roll, 2013;

Stárková, 2013), ale nevysvětlili důvody, proč oblast kreativních průmyslů nebyla v oficiální verzi reflektována. Podobně Jahn (2013), tehdejší místopředseda vlády pro ekonomiku, sdělil, že téma kulturních a kreativních průmyslů považovali při tvorbě strategie za důležité zmínit, ale nebylo prioritou, a vynechání tématu v oficiální verzi nepovažuje za hluboký úmysl.

Závěr

Kulturní a kreativní průmysly jsou chápány jako faktory regionálního rozvoje, které mají pozitivní vliv na HDP, zaměstnanost, konkurenceschopnost státu. Ve vyspělých státech Evropy i Pobaltí jsou jednou z rozvojových priorit již na úrovni vlád a je jim věnována odpovídající podpora.

Vláda ČR schválila mezi lety 2004-2012 řadu průřezových strategických dokumentů, které vůbec, což je většina, nereflktují a neznají pojem kulturní a kreativní průmysly – Strategický rámec udržitelného rozvoje ČR, Národní program reforem ČR, Národní strategický referenční rámec ČR, oficiální verze Strategie hospodářského růstu i nejaktuálnější dokument Strategie mezinárodní konkurenceschopnosti ČR. Kultura a její aspekty se v těchto dokumentech omezují velmi často pouze jako na prvek sociální soudržnosti, v dalších případech jako kulturní dědictví, jehož využití je potenciálem pro rozvoj cestovního ruchu se zaměřením cílů na obnovu a údržbu kulturního dědictví a nutností budovat infrastrukturu jak kultury, tak cestovního ruchu. Přínosy kultury a cestovního ruchu ve Strategii mezinárodní konkurenceschopnosti ČR nejsou zmíněny vůbec.

Jediným zkoumaným dokumentem, kde se pojem kulturních průmyslů v interakci s cestovním ruchem objevuje je Strategie regionálního rozvoje ČR, avšak cíle a opatření nejsou nastavena pro jejich rozvoj v interakci.

Naplňuje se tak riziko, které popisovala původní Strategie udržitelného rozvoje (MŽP ČR, 2004), trvalého ekonomického podceňování významu kultury jako rozvojového faktoru, resp. ekonomického významu kulturních průmyslů a nutnosti jejich rozvoje, kde kultura má význam pro posilování kulturního povědomí místního obyvatelstva a sociálního zkvalitňování regionů, spolupráci kulturních institucí se školami a zapojení do vzdělávacích programů nebo ve využití informačních technologií apod., jak zmiňuje neoficiální (neschválená) verze Strategie hospodářského růstu z roku 2005.

Lze shrnout, že průřezové strategické dokumenty ČR včetně nejaktuálnějších (zejména Strategie

mezinárodní konkurenceschopnosti ČR z roku 2011 a Národní program reformem 2012) nereflktují socioekonomický potenciál kulturních a kreativních průmyslů a jejich návaznosti na cestovní ruch, přičemž některé starší dokumenty tento potenciál již rozeznaly. K podobným závěrům došla i Zemánková (2009), která zkoumala strategické a sektorové dokumenty ČR vč. operačních programů do roku 2009, tedy situace se nezměnila ani do roku 2012.

Literatura

Bednář, P., Grebeníček, P. (2012). Mapping Creative Industries in the Zlin Region. *Journal of Competitiveness*, 4 (1), 20-35.

Cikánek, M. (2009). *Kreativní průmysly - příležitost pro novou ekonomiku*. Praha: Institut umění - Divadelní ústav.

Cikánek, M. (2012). Mapování kulturních a kreativních průmyslů v ČR a zahraničí. In: *Seminář k vymezení kreativních průmyslů v ČR*. [cit.: 2013-03-31]. Dostupné na: <http://www.idu.cz/media/document/prezentace-martin-05-2012.pdf>.

EC. (2010): *Green paper Unlocking the potential of cultural and creative industries*. [cit.: 2013-03-31]. Dostupné na: http://ec.europa.eu/culture/our-policy-development/doc/GreenPaper_creative_industries_en.pdf.

EC. (2010): *Zelená kniha Uvolnění potenciálu kulturních a tvůrčích odvětví*. [cit.: 2013-03-31]. Dostupné na: http://ec.europa.eu/culture/our-policy-development/doc/GreenPaper_creative_industries_cs.pdf.

Girard, L. F. (2008). Cultural tourism: from culture fruition to culture communication and production. *Int. J. Services Technology and Management*, 10 (1), 15-28.

Jahn, M. (2013). *Strategie hospodarskeho rustu (2005)*. Osobní e-mailová komunikace. 2013-01-23.

KEA. (2006): *Economics of Culture in Europe*. [cit.: 2013-03-31]. Dostupné na: <http://www.keanet.eu/ecoculture/studynew.pdf>.

Kloudová, J. et al. (2010). *Kreativní ekonomika: trendy, výzvy, příležitosti*. Praha: Grada.

Koňářík, M. (2012): *Regionální strategie a kreativní průmysly – příklad Zlínského kraje*. [cit.: 2013-03-31]. dostupné na: <http://www.konstruktmag.cz/regionalni-strategie-a-kreativni-prumysly-priklad-zlinskeho-kraje/>.

Marková, B. (2011). *Od kreativních průmyslů ke kreativním klastrům*. [cit.: 2013-03-31]. Dostupné na: <http://www.konstruktmag.cz/od-kreativnich-prumyslu-ke-kreativnim-klastrom/>.

MMR ČR. (2006). *Strategie regionálního rozvoje ČR*. dostupné na: <http://www.mmr.cz/cs/Podpora-regionu-a-cestovni-ruch/Regionalni-politika/Koncepce-Strategie/Strategie-regionalniho-rozvoje-Ceske-republiky-na>.

Poděkování

Článek vznikl v rámci projektu CreaClust – přeshraniční klastrová iniciativa pro rozvoj kreativního průmyslu (č. 22410420020) a byl financován z Evropské unie, z Evropského fondu pro regionální rozvoj v rámci Operačního programu přeshraniční spolupráce SR-ČR 2007-2013.

MMR ČR. (2007). *Národní strategický referenční rámec ČR*. [cit.: 2013-03-31]. Dostupné na: <http://www.strukturalni-fondy.cz/getmedia/05324ba5-8418-4262-9368-ed280c94eb5e/NSRR-CJ.pdf>.

MPO ČR. (2011a). *Analýza konkurenceschopnosti ČR*. [cit.: 2013-03-31]. Dostupné na: <http://download.mpo.cz/get/41230/46014/555208/priloh-a001.pdf>.

MPO ČR. (2011b). *Zpět na vrchol - strategie mezinárodní konkurenceschopnosti ČR*. [cit.: 2013-03-31]. Dostupné na: http://www.businessinfo.cz/files/archiv/mpo_strategie_konkurenceschopnost_2020.pdf.

MŽP ČR. (2004). *Strategie udržitelného rozvoje ČR*. [cit.: 2013-03-31]. Dostupné na: [http://www.mzp.cz/C1257458002F0DC7/cz/strategie_u-drzitelneho-rozvoje/\\$FILE/KM-SUR_CR-20100114.pdf](http://www.mzp.cz/C1257458002F0DC7/cz/strategie_u-drzitelneho-rozvoje/$FILE/KM-SUR_CR-20100114.pdf).

MŽP ČR. (2010). *Strategický rámec udržitelného rozvoje ČR*. Praha: MŽP ČR, 2010.

NERV. (2011). *Rámec strategie konkurenceschopnosti*. [cit.: 2013-03-31]. dostupné na: http://www.vlada.cz/assets/ppov/ekonomicka-rada/aktualne/Ramec_strategie_konkurenceschopnosti.pdf.

Novák, J. (2012). Aktualizované znění Metodiky satelitního účtu v návaznosti na ESSnet Culture. In: *Seminář k vymezení kreativních průmyslů v ČR*. [cit.: 2013-03-31]. Dostupné na: <http://www.idu.cz/cs/seminar-k-vymezeni-kreativnich-prumyslu-v-cr>.

ProCulture. (2011). *Zpět na vrchol - strategie mezinárodní konkurenceschopnosti ČR*. [cit.: 2013-03-31]. Dostupné na: <http://www.proculture.cz/cultureinfo/strukturalni-fondy-a-regionalni-rozvoj/sf-2014-2020/zpet-na-vrchol-strategie-mezinarodni-konkurenceschopnosti-cr-2756.html>.

Raabová, T. (2010a): Multiplikační efekty kulturních odvětví v české ekonomice. [cit.: 2013-03-31]. dostupné na: <http://www.culturenet.cz/res/data/013/001466.pdf>.

Raabová, T. (2010b): *Cestovní ruch Studie o sociálním ekonomickém potenciálu kulturních a kreativních průmyslů v České republice*. [cit.: 2013-03-31]. Dostupné na:

http://new.institutumeni.cz/media/document/cestovni_ruch.pdf.

Roll, Z. (2013). *Strategie hospodarskeho rustu (2005)*. Osobní e-mailová komunikace. 2013-02-08.

Rumpel, P., Slach, O., Koutský, J. (2010). Creative industries in spatial perspective in the old industrial Moravian-Silesian region. In: *E+M Ekonomie a Management*, 8(4), 30-46.

RVVI. (2005). *Strategie hospodářského růstu ČR*. [cit.: 2013-03-31]. Dostupné na: <http://www.vyzkum.cz/FrontClanek.aspx?idsekce=13633>.

RVVI. (2005). *Strategie hospodářského růstu ČR*. In: IU-DU. [cit.: 2013-03-31]. Dostupné na: <http://www.culturenet.cz/res/data/002/000324.pdf>.

Siil, R. (2012). Unlocking the potential of cultural and creative industries. In: *Kreativní odvětví a strukturální fondy 2014+*. [cit.: 2013-03-31]. Dostupné na: <http://www.idu.cz/media/document/prezentace-siil.pdf>.

Smolíková, M. (2008). *Management umění*. Praha: VŠUP.

Stárková, K. (2013). *Strategie hospodarskeho rustu (2005)*. Osobní e-mailová komunikace. 2013-02-08.

ÚV ČR. (2012). *Národní program reformy ČR 2012*. [cit.: 2013-03-31]. Dostupné na: http://ec.europa.eu/europe2020/pdf/nd/nrp2012_czech_cs.pdf.

Vencálek, J. (2011). Vliv genia loci na rozvoj cestovního ruchu v česko-slovenském přeshraničním regionu. *Regionální rozvoj a cestovní ruch*. Jihlava: VŠPJ, s. 349-356.

Vencálek, J. (2012). Osudovost konkurenceschopnosti a tajemství komplementárnosti regionální spolupráce v kreativním průmyslu. *Sociálno-ekonomická revue*, 10 (2), 126-133.

Vojtovič, S. (2012). Potenciál kreativního priemyslu v regióne. *Sociálno-ekonomická revue*, 10 (2), 134-141.

Vondráková, J. (2012). Jak vymezit kreativní průmysly v ČR. *Seminář k vymezení kreativních průmyslů v ČR*. [cit.: 2013-03-31]. Dostupné na: http://www.idu.cz/media/document/2-tz-vymezeni-kreativnich-prumyslu_7.6.pdf.

Zemanová, L. (2009): *Analýza stávajících strategických dokumentů České republiky a jednotlivých programů strukturálních fondů z pohledu jejich využití pro oblast kulturních a kreativních průmyslů*. [cit.: 2013-03-31]. Dostupné na: http://new.institutumeni.cz/media/document/analiza_kulturni_-kreativnich-prumysly_dokumenty_doc.pdf.

Kontakt

Ing. Marek Koňářík

Katedra cestovného ruchu a spoločného stravovania
Ekonomická fakulta, Univerzita Mateja Bela
v Banskej Bystrici

Tajovského 10, 975 90 Banská Bystrica, Slovakia

Email: marek@konarik.info

SUMMARY**Reflection of Creative Industries and Tourism in Selected Strategic Documents of the Czech Republic***Marek KOŇÁŘÍK*

The Government of the Czech Republic approved after joining the European Union in 2004 until the end of 2012 a number of strategic documents whose mission is to set up the future directions of the development and overall strategic objectives of the Czech Republic. The socio-economic potential of these sectors for the development was already demonstrated in the Czech Republic.

The work focuses on the analysis of the selected strategic documents of the Czech Republic in the areas of sustainable development, competitiveness and regional development due to the current phenomenon of cultural and creative industries and also due to tourism. The socio-economic potential of these sectors for the development was already demonstrated in the Czech Republic. The paper summarizes the reflection of the concept of cultural and creative industries and interacting with tourism, including settings of the strategic goals of the researched documents of the Czech Republic due to socio-economic development potential of the cultural and creative industries and tourism

The majority of the researched strategic documents have shown the following findings: the concept of the culture and creative industries is not known; culture and its aspects are often limited only as a factor of social cohesion; the culture heritage should be used especially for the tourism development, the strategic goals are focused on restoration and maintenance of the culture heritage, building infrastructure of the tourism and culture; the benefits of the culture and tourism in the International Competitiveness Strategy of the Czech Republic are not mentioned at all.

The risk of sustained economic underestimating the importance of the culture as a development factor is fulfilling. Strategic documents of the Czech Republic do not reflect socio-economic potential of the cultural and creative industries and their relation to tourism. Also it is not reflected that culture is important for enhancing of the cultural awareness of local population and social improving of the regions, cooperating between the cultural institutions and schools and their participation in educational programs, or the use of information technology, etc.

Current strategic orientation of the Czech Republic is not mentioned in the field of the cultural and creative industries together with tourism but a few older strategic documents (2004) considered that it could be perspective field of the economic growth. Cross-cutting strategic planning documents, including the most recent one (in particular the International Competitiveness Strategy of the Czech Republic in 2011 and the National Reform Program 2012) do not reflect the socio-economic potential of cultural and creative industries and their relation to tourism, while some older documents have already recognized the potential.

JEL Classification: O 21, O 22, O 38.

PROBLÉMOVÉ KATEGÓRIE ZAMESTNANCOV

Problem category employees

Jana Pšenková

Abstrakt

Pracovnoprávny vzťah predstavuje právny vzťah vznikajúci pri realizácii práva na prácu, v ktorom vystupujú vo vzájomnej väzbe rôzne subjekty. Fyzické osoby – zamestnanci v ňom nachádzajú priestor na rozvoj osobnosti a zručnosti a na seberealizáciu. Zamestnanci tvoria jeden zo základných subjektov pracovnoprávneho vzťahu. Nositeľom práv a povinností zamestnanca v pracovnom pomere, prípadne obdobnom pracovnom vzťahu môže byť len fyzická osoba, ktorá dovŕšila 15. rok veku a ukončila povinnú školskú dochádzku. V praxi sa stretávame s určitými kategóriami zamestnancov, ktoré spôsobujú nemalé aplikačné problémy. Článok sa zameriava na vybrané z nich, najmä na manažérov a členov štatutárneho orgánu, dieťa v pozícii zamestnanca, osoby vykonávajúce duchovenskú činnosť, umelcov, profesionálnych športovcov a v neposlednom rade možnosťami založenia pracovného pomeru medzi manželmi.

Kľúčové slová

zamestnanec, zamestnávateľ, dieťa, profesionálny športovec, duchovenský zamestnanec, manažér.

Abstract

Employment relationship is a legal relationship arising on the realization of the right to work, in which are acting different subjects in mutual weave. Natural persons – employees are finding in it a space for personal and skills development and self-fulfillment. Employees are one of main subjects of the employment relationship. The bearer of rights and obligations of an employee in the employment relationship, or in similar employment relationship, can be only a natural person, who has reached the 15th year of age and completed the compulsory schooling. In practice, we come across with certain categories of employees, which are causing considerable application problems. This article focuses on selected categories of them, especially managers and members of the statutory body, the child in position of employee, persons performing clerical activities, artists, professional athletes, and not least the possibility of establishing an employment relationship between spouses.

Key words

employee, employer, child, professional athlete, clerical employee, manager.

JELL Classification: J 21

Úvod

Základnými subjektami pracovného pomeru je zamestnanec a zamestnávateľ. V pozícii zamestnanca môže byť výlučne fyzická osoba, ktorá je nositeľom pracovnoprávnej subjektivity. V pracovnom pomere sa zamestnanec zaväzuje vykonávať pre zamestnávateľa osobne závislú prácu podľa jeho pokynov za mzdu. V pracovnoprávnom vzťahu môžu na strane zamestnanca vystupovať určité subjekty, ktorých výkon práce vykazuje určité špecifiká, nimi sa odlišujú od klasického zamestnanca v typickom pracovnom pomere. Tieto špecifiká spôsobujú v praxi nemalé aplikačné a výkladové problémy, preto hovoríme o problémových kategóriách zamestnancov. Označenie

„problémové kategórie zamestnancov“ tieto subjekty teda nenesú z dôvodu, že napríklad dochádza z ich strany k porušovaniu pracovnej disciplíny, neuspokojivému plneniu pracovných úloh, neplneniu pokynov zamestnávateľa a podobne. Problémovými sú pre aplikačnú prax z dôvodu potreby hľadania riešenia, či výkon ich práce, ktorá zväčša nevykazuje všetky charakteristiky závislej práce, je možné pokryť pracovnou zmluvou. Cieľom predkladaného článku je prostredníctvom metódy analýzy, komparácie, historického, logického a gramatického výkladu priniesť pohľad na právnu úpravu pracovnoprávneho postavenia vybraných kategórii zamestnancov, ktorých výkon práce nevykazuje všetky typické atribúty práce ako spôsobilého predmetu pracovného práva.

Medzi problémové kategórie zamestnancov zaradujeme najmä nasledovné subjekty:

1. manažéri a členovia štatutárneho orgánu,
2. profesionálni športovci,
3. umelci,
4. osoby vykonávajúce duchovenskú službu,
5. dieťa pri výkone práce,
6. manželia a pracovnoprávny vzťah medzi nimi.

Pracovnoprávne postavenie manažérov a členov štatutárneho orgánu

Pojmom manažér v praxi označujeme vedúceho riadiaceho, prípadne organizačného pracovníka. Zákoník práce nepoužíva pojem manažér. Vo viacerých jeho ustanoveniach nachádzame len pojem vedúci zamestnanec. Pojem manažér nie je možné stotožňovať s pojmom štatutárny orgán, nakoľko nie vždy manažér ako riadiaci pracovník vykonáva funkciu, prípadne je členom štatutárneho orgánu právnickej osoby, ktorá je v postavení zamestnávateľského subjektu.

Členov štatutárneho orgánu právnickej osoby častokrát označujeme ako manažérov 1. línie, tzv. prvá garnitúra manažérov (Barancová, 2012, str. 182).

Okrem nich môže v podniku pôsobiť niekoľko ďalších manažérov na nižšej úrovni. V tomto prípade zastávajú pozíciu vedúceho pracovníka a sú vo vzťahu k právnickej osobe v postavení zamestnanca.

Vedúci zamestnanec má v pracovnoprávnom vzťahu špecifické postavenie. Tvorí akýsi medzistupeň medzi právnou pozíciou zamestnanca a právnou pozíciou zamestnávateľa, nakoľko v rámci pracovnoprávneho vzťahu koná v mene zamestnávateľa voči podriadeným zamestnancom. Tým majú vedúci zamestnanci v pracovnom pomere podstatne viac povinností než zamestnanci radoví. Vzťahuje sa na nich celý komplex právnych povinností ako na radového zamestnanca a navyiac ich zaväzujú i povinnosti, ktoré im vyplývajú z postavenia riadiaceho pracovníka.

Výkon funkcie štatutárneho orgánu, prípadne člena štatutárneho orgánu, sa nemá uskutočňovať v pracovnom pomere, nakoľko postavenie člena štatutárneho orgánu právnickej osoby nenapĺňa všetky charakteristiky práce ako predmetu pracovného práva. Absentuje predovšetkým charakteristika vyplývajúca z princípu subordinácie (nadriadenosti a podriadenosti), nakoľko člen štatutárneho orgánu svoju funkciu nevykonáva vo vzťahu podriadenosti k zamestnávateľovi, neplní jeho pokyny, naopak prostredníctvom člena štatutárneho orgánu dochádza k prejavu vôle právnickej osoby ako zamestnávateľa.

Členovia štatutárneho orgánu sú tými, ktorí pokyny voči zamestnancom vydávajú.

Niektorí manažéri, ktorí nevykonávajú funkciu štatutárneho orgánu, vykonávajú zväčša svoju funkciu vedúceho zamestnanca v pracovnom pomere, ktorý zakladajú tzv. manažérskou zmluvou. Pokiaľ manažérska zmluva obsahuje podstatné obsahové zložky pracovnej zmluvy, zakladá pracovný pomer a pokladáme ju za zmluvu pracovnú. Zmluvu je potrebné vždy posudzovať nie podľa označenia, ale podľa jej obsahu.

V prípade, ak má manažérska zmluva uzatvorenú člen štatutárneho orgánu, takáto zmluva nezakladá pracovný pomer, nakoľko výkon funkcie štatutárneho orgánu nie je možné považovať za druh práce. V tomto prípade môže ísť o zmluvu uzatvorenú podľa noriem obchodného práva ako inomínatny kontrakt.

Pracovnoprávne postavenie profesionálnych športovcov

Práca ako predmet pracovného práva je cieľavedomá opakujúca sa ľudská činnosť. Športová činnosť vykonávaná zo záľuby nespadá pod právnú charakteristiku práce vykonávanej v pracovnoprávnom vzťahu. Šport ako zábava alebo hra nie je teda prácou. Charakteristiku práce nadobúda až v prípade, ak je športovec zaradený do určitého športového klubu, je zaradený do kolektívu ostatných športovcov a pravidelne poberá za výkon športovej činnosti odmenu.

Výkon práce profesionálneho športovca vykazuje určité špecifiká od právnej charakteristiky závislej práce zamestnanca. Hospodárska a osobná podriadenosť športovca sa prejavu najmä tým, že príjmy plynúce z výkonu športovej činnosti sú hlavným príjmom športovca, navyiac neprávne normy športových federácií na regionálnej i svetovej úrovni zakazujú vykonávať rovnakú činnosť pre iný klub, čím by sa dopúšťali konkurencie (Dolobáč, 2010, str. 797).

V každodennom živote sa stretávame s pojmom „konkurencia“ pomerne často a v rôznych súvislostiach, v rôznych oblastiach spoločenského diania alebo individuálnej ľudskej činnosti. V niektorých prípadoch ide o jav priaznivý, pozitívny, v iných zasa o jav nepriaznivý, resp. javiaci sa priamo ako nežiaduci. Tomu zodpovedajú aj príslušné metódy regulácie zo strany právneho poriadku, aby tak negatívny dopad konkurencie bol minimalizovaný, resp. aby dochádzalo k vyvodeniu následkov voči konkrétnym subjektom. Právna regulácia konkurencie tak plní ochrannú funkciu. (Pšenková, 2011, str. 93)

Športovec pri výkone svojej práce – športovej činnosti je ako člen športového klubu viazaný veľmi podrobnými pokynmi klubu, pokiaľ ide o miesto výkonu práce, pracovný čas, použitie pracovných prostriedkov, napríklad pokiaľ ide o miesto, čas a spôsob absolvovania tréningov alebo športových zápasov. Športový klub ako zamestnávateľ, na druhej strane, však nie je vlastníkom výrobných prostriedkov. Nadriadeným zamestnancom športovca je jeho tréner, ktorý mu zadáva pokyny a určuje čas tréningov, účasť, prípadne neúčasť na športovom zápase, podujatí a podobne. V tomto smere je samostatnosť športovca značne obmedzená.

V zmysle ustanovenia § 9 ods. 1a 2 zák. č. 300/2008 Z.z. o organizácii a podpore športu je športový klub právnická osoba založená na vykonávanie športu a na účasť v športových súťažiach organizovaných národným športovým zväzom, ktorého je členom, alebo medzinárodným športovým zväzom. Športový klub môže byť založený ako občianske združenie alebo ako obchodná spoločnosť založená na iný účel ako na účel podnikania. Na účel účasti v športovej súťaži môžu právnu formu športového klubu určiť stanovy národného športového zväzu, ktorého je športový klub členom.

Činnosť športovca je profesionálnou činnosťou, pri ktorej je športový klub odberateľom práce a športovec vystupuje vo vzťahu k nemu v pozícii osobnej a hospodárskej podriadenosti.

Vyjednávania medzi športovcom a klubom predtým, než dôjde k samotnému uzatvoreniu ich vzájomného vzťahu je možné prirovnať k predzmluvným vzťahom vrámci pracovnoprávných vzťahov.

Z pohľadu aplikačnej praxe je právna úprava typickej pracovnej zmluvy pre vrcholového športovca skôr nevyhovujúca. Prekážku tvoria najmä kogentné normy upravujúce maximálnu prípustnú dĺžku trvania pracovného pomeru na dobu určitú (po ostatnej novele Zákonníka práce účinnej od 01.01.2013 je táto maximálna prípustná dĺžka 2 roky), rovnomerné rozvrhnutie pracovného času, výpovedná doba, odstúpné a iné. Z uvedených dôvodov športové kluby uzatvárajú s profesionálnym športovcom zväčša iný ako pracovnoprávny vzťah, najčastejšie tzv. inomínátne (nepomenované) kontrakty podľa Občianskeho zákonníka, prípadne Obchodného zákonníka. Tým sa športový klub vyhýba, okrem iného, i odvodovým povinnostiam podľa zákona o sociálnom poistení.

Na pracovnoprávne postavenie profesionálnych športovcov sa Zákonník práce vzťahuje subsidiárne (podporne).

Pracovnoprávne postavenie umelcov

Umelecká činnosť človeka, ktorá je výsledkom jeho tvorivej činnosti, je predmetom autorského práva. Umelci nespĺňajú charakteristiky výkonu závislej práce, a preto by výkon ich umeleckej činnosti nemal byť pokrytý pracovnoprávnym vzťahom. Na právne postavenie umelcov sa vzťahuje osobitný právny predpis, ktorým je autorský zákon. Výkon ich umeleckej činnosti by preto mal byť pokrytý autorskou zmluvou.

Pracovnoprávne postavenie duchovenských zamestnancov

Právo zvoliť si duchovný alebo rehoľný stav a rozhodovať sa pre život v komunitách, rádoch, a podobných spoločenstvách garantuje veriacim zákon č. 308/1991 Zb. o slobode náboženskej viery a postavení cirkví a náboženských spoločností. Duchovným je ten, koho za duchovného považujú právne predpisy jednotlivých cirkví a náboženských spoločností. Duchovní môžu pôsobiť ako zamestnanci cirkví a náboženských spoločností v duchovnej správe, cirkevnej administratíve alebo v ústavoch pre výchovu duchovných, ale môžu byť i zamestnancami iných zamestnávateľských subjektov, napríklad ako učiteľ náboženskej výchovy na základnej škole a podobne.

Pod pojmom duchovenskí zamestnanci rozumieme predovšetkým kňazov a kazateľov cirkví a náboženských spoločností. Kto môže byť duchovný a ktorého duchovného dosadí cirkev alebo náboženská spoločnosť do svojho úradu, funkcie je vnútornou záležitosťou samotnej cirkvi alebo náboženskej spoločnosti. Duchovní podliehajú dvojakému právnomu režimu – musia spĺňať požiadavky, ktoré upravuje právny poriadok SR na výkon ich povolania (napríklad vysokoškolské vzdelanie, bezúhonnosť a pod.) a na druhej strane interným normatívnym predpisom danej cirkvi alebo náboženskej spoločnosti, ktorej sú členom (napr. morálna bezúhonnosť, prijatie určených sviatostí, dosiahnutie veku).

Postavenie duchovenského zamestnanca vykazuje určité špecifiká. Predovšetkým výkon ich práce sa v zmysle predpisov príslušnej rehole považuje za službu Bohu, a teda nie za výkon odplatnej práce. Osoby, ktoré si zvolili duchovný alebo rehoľný stav vykonávajú svoje povolanie mimo pracovného pomeru, bez nároku na odmenu, nakoľko teda ide o spomínanú službu Bohu.

Na pracovnoprávne postavenie duchovenských zamestnancov sa Zákonník práce vzťahuje subsidiárne. Na pracovnoprávne vzťahy

zamestnancov cirkví a náboženských spoločností, ktorí vykonávajú duchovenskú činnosť, sa nevzťahujú ustanovenia o pracovnom čase a o kolektívnych pracovnoprávných vzťahoch. Preto je potrebné, aby každá registrovaná cirkev alebo náboženská spoločnosť zakotvila právnu úpravu pracovného času vo svojich vnútorných predpisoch pri zachovaní práva duchovných na odpočinok pri práci. Právo na dovolenku garantujú duchovným normy cirkevného práva.

Duchovní vykonávajú duchovenskú činnosť, svoje poslanie nepretržite. Každý deň, bez obmedzenia slúžia cirkvi, svojim veriacim, a to aj v dňoch pracovného pokoja, v noci, napríklad zaopatrovanie chorých, slúženie svätej liturgie, pohreby, vysluhovanie sviatostí a podobne. (Olšovská, 2005, str. 259)

Pracovnú zmluvu s duchovným uzatvára cirkevný predstaviteľ, štatutárny orgán cirkvi alebo náboženskej spoločnosti, ktorá je v postavení zamestnávateľského subjektu. Napríklad farára do úradu vymenúva biskup, ktorý mu odovzdáva menovací dekrét s určením miesta pôsobenia. Biskup súčasne uzatvára s farárom pracovný pomer pracovnou zmluvou v zmysle Zákonníka práce. V pracovnej zmluve je ako druh práce uvedené: funkcia duchovného. Miesto výkonu práce môže byť vymedzené relatívne široko (územie diecézy) alebo užšie (farnosť - obec). Súčasťou pracovnej zmluvy je platový dekrét, ktorý ustanovuje presnú výšku základného platu duchovného, hodnotného prídavku a prípadné odmeny. Výška mzdy duchovného je určená všeobecne záväzným právnym predpisom SR. Dňa 14.10.1949 bol prijatý zákon č. 218/1949 Sb. o hospodárskom zabezpečení cirkví a náboženských spoločností štátom, ktorý je platný a účinný dodnes. Podľa tohto zákona štát poskytuje registrovaným cirkvám a náboženským spoločnostiam ustanovenú úhradu osobných požitkov duchovných pôsobiacich ako zamestnanci cirkví a náboženských spoločností v duchovnej správe, v cirkevnej administratíve alebo v ústavoch pre výchovu duchovných, ak o to cirkev alebo náboženská spoločnosť požiada. Hoci štát prispieva na platy duchovných, duchovní nie sú zamestnancami štátu. Osobné požitky duchovných tvoria: základný plat, hodnotný prídavok a zvýšenie základného platu za ocenenie vysokej kvality výkonu duchovenskej činnosti.

Duchovenskí zamestnanci majú postavenie zamestnanca so všetkými potrebnými charakteristickými črtami v prípade, ak majú uzatvorenú pracovnú zmluvu napríklad s cirkevnou školou, predmetom ktorej je výučba náboženstva a podobne.

Pracovnoprávny vzťah medzi manželmi

Podľa noriem rodinného práva je manželstvo zväzkom muža a ženy, pričom manžel a manželka sú si rovní v právach a povinnostiach. Platí medzi nimi princíp rovnosti, typický pre oblasť súkromného práva.

Na území Slovenskej republiky platil dlhé desaťročia zákaz pracovného pomeru medzi manželmi. Až novela Zákonníka práce účinná od 01.07.2003 tento zákaz zrušila. Dôvodom existencie zákazu založenia pracovnoprávneho vzťahu medzi manželmi bol konflikt medzi princípom rovnosti medzi manželmi upravený normami rodinného práva a princípom nadriadenosti a podriadenosti, ktorý platí počas celej doby trvania pracovného pomeru.

Zákonník práce nateraz založenie pracovného pomeru medzi manželmi povoľuje, a teda princíp subordinácie medzi manželmi vo vzájomnej pozícii zamestnanca a zamestnávateľa by sa mal uplatňovať výlučne v rámci pracovnoprávneho vzťahu.

Výkon detskej práce

Vo všeobecnosti je potrebné povedať, že v právnom poriadku Slovenskej republiky platí zákaz výkonu detskej práce. Smernica EÚ č. 94/33/EHS o pracovnej ochrane mladistvých a Dohovor MOP č. 138 o minimálnom veku upravuje prípustné výnimky zo zákazu výkonu detskej práce. V súlade s týmito prameňmi Zákonník práce pripúšťa výkon práce výnimočne maloletými osobami, ktoré ešte nedovърšili 15. rok svojho veku, neukončili povinnú školskú dochádzku a nenadobudli tak pracovnoprávnu subjektivitu. Právne úkony za maloletých uzatvárajú zákonní zástupcovia.

Práca fyzickej osoby vo veku do 15 rokov alebo práca fyzickej osoby staršej ako 15 rokov do skončenia povinnej školskej dochádzky je teda zakázaná. Tieto fyzické osoby môžu vykonávať ľahké práce, ktoré svojím charakterom a rozsahom neohrozujú ich zdravie, bezpečnosť, ich ďalší vývoj alebo školskú dochádzku len pri:

1. účinkovaní alebo spoluúčinkovaní na kultúrnych predstaveniach a umeleckých predstaveniach,
2. športových podujatiach,
3. reklamných činnostiach (vrátane modelingu).

Výkon ľahkých prác povoľuje na žiadosť zamestnávateľa príslušný inšpektorát práce po dohode s príslušným orgánom štátnej správy na úseku verejného zdravotníctva. V povolení sa určí počet hodín a podmienky, za ktorých sa ľahké

práce môžu vykonávať. Príslušný inšpektorát práce odobere povolenie, ak podmienky povolenia nie sú dodržiavané.

Posúdenie, či ide o ľahkú prácu, ktorá môže spadať pod výnimku zo zákazu výkonu detskej práce, je na príslušnom inšpektoráte práce, ktorý vo veci vydáva individuálne povolenie. V prípade vzniku súdneho sporu rozhoduje súd.

V právnej teórii zaraďujeme prácu vykonávanú deťmi na základe prípustnej výnimky medzi problémovú z dôvodu, že nespĺňa požiadavky kladené na výkon závislej práce. Predovšetkým je vykonávaná subjektom, ktorý ešte nie je nositeľom pracovnoprávnej subjektivity, a teda nemôže byť nositeľom práv a povinností z pracovnoprávneho vzťahu.

Záver

Zamestnanec je fyzická osoba, ktorá v pracovnoprávnom vzťahu vykonáva pre

Literatúra

- Barancová H. (2011). *Zákonník práce – komentár*. 2. vydanie. Praha. C-H-BECK, 1049s. ISBN 978-80-7400-416-2
- Barancová, H., Schronk, R. (2009). *Pracovné právo*. Bratislava. Sprint, 649s. ISBN 80-89085-28-8
- Barancová, H. (2004). *Slovenské a európske pracovné právo*. Žilina : Poradca podnikateľa, spol. s r.o., 992s. ISBN 80-88931-32-0
- Dolobáč, M. (2010). Právne postavenie športovca, *Justičná revue*, 62, č. 6-7, str. 79
- Pšenková, J. (2011). Zákaz konkurencie štátneho zamestnanca v štátnozamestnaneckom pomere. *Trenčín. Sociálno – ekonomická revue* č. 3/2011, str. 87-92, ISSN 1336-3727
- Olšovská, A. (2005). *Pracovnoprávne postavenie osôb vykonávajúcich duchovenskú činnosť*. Acta Universitatis Tyrnaviensis, II. roč., Trnava. ISBN 80-8078-055-2
- Smernica EÚ č. 94/33/EHS o pracovnej ochrane mladistvých. [cit.: 2013-20-03]. Dostupné na: http://jaspi.justice.gov.sk/jaspiw1/htm_zak/jaspiw_mini_zak_vyber_hl1.asp?clear=N
- Zákon č. 218/1949 Sb. o hospodárskom zabezpečení cirkví a náboženských spoločností štátom v platnom znení. [cit.: 2013-20-03]. Dostupné na: http://jaspi.justice.gov.sk/jaspiw1/htm_zak/jaspiw_mini_zak_vyber_hl1.asp?clear=N

zamestnávateľa závislú prácu vo vzťahu podriadenosti za mzdu. Predmetom pracovného pomeru môže byť len práca, ktorá vykazuje určité vlastnosti, ako sú najmä jej slobodný osobný výkon, podriadenosť, odplatnosť, námedznosť, nesamostatnosť. V praxi sa stretávame pri výkone závislej práce s určitou skupinou tzv. problémových kategórií zamestnancov, ktorých práca ako cieľavedomá ľudská činnosť vykazuje určité špecifiká. Špecifiká vykonávanej práce spôsobujú v aplikačnej praxi častokrát nemalé problémy. Medzi typické problémové kategórie zamestnancov patria najmä deti, t.z. fyzické osoby do dovŕšenia 15. roku veku, resp. ukončenia povinnej školskej dochádzky, členovia štatutárnych orgánov, umelci, duchovenstvá zamestnanci a profesionálni športovci. U niektorých kategórií, ako napríklad v prípade pracovného pomeru medzi manželmi, zákonodarcu aplikačné problémy novelou právnej úpravy až prekonal, naproti tomu u iných pracovnoprávnu legislatívu čakajú ešte nevyhnutné zmeny.

Zákon č. 460/1992 Zb. Ústava Slovenskej republiky v platnom znení. [cit.: 2013-20-03]. Dostupné na: http://jaspi.justice.gov.sk/jaspiw1/htm_zak/jaspiw_mini_zak_vyber_hl1.asp?clear=N

Zákon č. 311/2001 Z.z. Zákonník práce v platnom znení. [cit.: 2013-20-03]. Dostupné na: http://jaspi.justice.gov.sk/jaspiw1/htm_zak/jaspiw_mini_zak_vyber_hl1.asp?clear=N

Zákon č. 300/2008 Z.z. o organizácii a podpore športu v platnom znení. [cit.: 2013-15-03]. Dostupné na: http://jaspi.justice.gov.sk/jaspiw1/htm_zak/jaspiw_mini_zak_vyber_hl1.asp?clear=N

Zákon č. 308/1991 Zb. o slobode náboženskej viery a postavení cirkví a náboženských spoločností v platnom znení. [cit.: 2013-19-03]. Dostupné na: http://jaspi.justice.gov.sk/jaspiw1/htm_zak/jaspiw_mini_zak_vyber_hl1.asp?clear=N

Kontakt

JUDr. Jana Pšenková, PhD.
Katedra verejnej správy a regionálneho rozvoja
Fakulta sociálno – ekonomických vzťahov
Trenčianska univerzita Alexandra Dubčeka v Trenčíne
Študentská 3, 911 50 Trenčín, Slovensko
+421 32 7400 406
jana.psenkova@tnuni.sk

SUMMARY**Problem category employees***Jana PŠENKOVÁ*

The employee is a natural person, which is performing in employment relationship, a dependent job for his employer, in a relationship of subordination, for a wage. The subject of employment can only be a job, that has some properties such as a freedom to perform job, subordination relationship, work for reward, mercenariness, helplessness. In practice, we meet in the performance of dependent work with a certain group of, so called, problematic categories of employees, whose work as a purposeful human activity features some particularities. Specifics of performed job are causing often considerable problems in application practice. Typical problematic categories of employees are mainly children, that means natural persons until reaching 15th year of age, respectively completion of compulsory schooling, members of statutory bodies, artists, clerical employees and professional athletes. For some categories, as in the case of an employment relationship between spouses for example, the legislator even overcame its application problems with the amendment to the legislation, contrast with others, whose labor law legislation is still awaiting the necessary changes. Term „Child“, for the purposes of labor law, means a natural person until reaching 15 years of age, respectively, until completion of compulsory schooling. Child labor is prohibited, but the legal order of the Slovak Republic admits some exceptions. A child can only exceptionally performed light work, which shall not jeopardize its health, morality, healthy mental growth, decency and compulsory education. The child may perform only works related to taking part in a cultural, sports or advertising activities. Competent labor inspectorate together with the public healthcare authorities permits child labor performance, and in the authorization determines the amount of work, that the child will perform. A child under 15 years of age do not carry the labor law subjectivity, therefore, can not be the bearer of employment relationship rights and duties. Labor law puts emphasis on child protection at exceptional performed work. Another problematic category of employees are clerical employees of churches and religious societies, whose work performance just does not have all attributes of work, such as legal capacity of labor law subject. Clerical employees are understanding their work as „service to God“, without reward, and the subject of employment relationship is always only performed work for a wage. Application problems causing in practice also managers, who are members of the statutory body, or so called managers of 1. line, who act on behalf of the employer. Their conduct leads to expression of will of employer entities itself, and thus if the managers of 1. line should had employee status, the will of employee and the will of employer will then coalesced into a single entity. This line of managers should have overlap their functions performance by other than employment contract, for example commercial law relationship.

JEL Classification: J 21

SÚČASNÝ STAV KLIMATICKEJ KÚPEĽNEJ LIEČBY NA ÚZEMÍ BIOSFÉRICKEJ REZERVÁCIE TATRY

The current status of climate spa treatment within the Tatras Biosphere Reserve Mountains

Zuzana KRIŽANOVÁ

Abstrakt

Klimatická kúpeľná liečba ako jeden z vhodných druhov cestovného ruchu bezpochyby patrí na územie Biosférickej rezervácie Tatry. Samotné Tatry sa ňou stali známe už v 19. storočí. V súčasnosti jej rozvoj viditeľne zaostáva za rozvojom ostatných druhov a foriem cestovného ruchu. Práca sa zaoberá súčasným stavom klimatoterapie na území Biosférickej rezervácie Tatry. Analýzou ubytovacích kapacít kúpeľov v rokoch 2006 a 2013 bol určený jej využitý potenciál, pričom objektom porovnávania ubytovacích kapacít boli kúpeľné lôžkové kapacity v jednotlivých osadách, mestských častiach mesta Vysoké Tatry. Z pohľadu rozvoja trvalo udržateľných foriem vyžívania krajiny kúpeľníctvo spĺňa všetky aspekty vhodného druhu cestovného ruchu s prínosmi nielen v ekonomickej sfére, ale aj v regionálnom rozvoji s ohľadom na nenarušenie prirodzených väzieb v horskej a podhorskej krajine Karpát. V práci boli tiež analyzované zmeny vyhlásených kúpeľných oblastí od roku 2006 do súčasnosti. V konečnom dôsledku práca napomáha identifikovať aktuálne východiská pre regionálny rozvoj Tatier a jej výsledky môžu byť prínosom v ich budúcom územnom plánovaní.

Kľúčové slová

využitý potenciál, klimatoterapia, biosférická rezervácia, cestovný ruch, ubytovacie kapacity, kúpele, Vysoké Tatry

Abstract

Climate spa therapy as a one of suitable types of tourism certainly belongs to Tatra Biosphere Reserve..High Tatras have been known for climate therapy since 19 century. Nowadays development of climate- therapy in Tatras visible lags behind the others types and forms of tourism.The article deals with present situation of climate therapy in area of Tatra Biosphere Reserve.. Exploited potencial was determined by analysis of spa accomodation capacities in years 2006 and 2013. Separated settlements and urban districts of the Vysoké Tatry town are object of this comparison where quantity of spa beds is compared. From the perspective of sustainable development of the country the use of spas meets all aspects of the appropriate type of tourism benefits not only in economic terms but also in regional development with regard to not violating the natural links of mountain and Carpathians country. The article deals with changes of proclaimed spa areas since 2006 to present simultaneously. Finally, this article helps to identify actual issues of High Tatras regional development. The results of this article are able to be considered in future territorial planning.

Key words

exploited potencial, climate-therapy, biosphere reserve, tourism, accomodation capacities, spa, High Tatras

JELL Classification: Q 54, Q 56, Q 57.

Úvod

Na území Tatier nastal rozvoj kúpeľnej liečby už v druhej polovici 19. storočia, pričom základnou liečebnou metódou bola klimatoterapia založená na liečivých účinkoch horskej a vysokohorskej klímy na ľudský organizmus. Jej podstatou je pobyt pacienta na čerstvom vzduchu počas priaznivých klimatických podmienok. Poznanie liečebných účinkoch vysokohorskej klímy je založené najmä na

skúsenostiach z liečby pacientov v alpských sanatóriách a bolo vnesené aj do tatranských klimatických podmienok. Na základe dosiahnutých liečebných úspechov sa stalo neoddeliteľnou súčasťou obrazu našich veľhôr. Pomocou klimatoterapie sa v Tatrách dodnes liečia ochorenia a choroby dýchacieho systému.

Vo všeobecnosti patrí liečebný cestovný ruch (CR) k druhom turizmu, ktoré je na území biosférických rezervácií možné realizovať trvalo

udržateľným spôsobom. Rozvoj klimatickej kúpeľnej liečby na území Biosférickej rezervácie (BR) Tatry je ale v súčasnosti obmedzovaný zložitými ekonomickými podmienkami i situáciou v slovenskom zdravotníctve. K potrebnej propagácii neprispela ani vetrová kalamita z novembra 2004, ktorá postihla lesy v okolí mnohých liečebných zariadení. Vážnou hrozbou rozvoja kúpeľníctva v Tatrách je aj emisné a hlukové zaťaženie z dopravy.

Cieľom práce je identifikovať využitý potenciál pre klimatickú kúpeľnú liečbu na území Biosférickej rezervácie Tatry a na základe komparácie s údajmi vyjadrujúcimi stav využitia uvedeného potenciálu v roku 2006 identifikovať aktuálne východiská pre regionálny rozvoj územia. V práci boli použité metódy analýzy, komparácie, indukcie a dedukcie.

2. Materiál a metodický postup

Analýza súčasného stavu kúpeľnej klimatickej liečby na území Tatier predpokladá analýzu jej využitého potenciálu.

Ideová podstata determinácie využitého potenciálu vychádzala z teoretického rozdelenia potenciálu na využiteľný a využitý (Hasman, Šíp, 2001, Tremboš, 1992). Prístup bol založený na poznaní, že využitý potenciál je na území už rozvinutý, a teda i lokalizovaný. Jeho lokalizáciu identifikujú fungujúce zariadenia klimatickej liečby a kúpeľov disponujúce určitými ubytovacími kapacitami. Tieto sú súčasťou infraštruktúry pre kvalitu života a ako uvádza Adamkovičová (2013) práve infraštruktúra je podmieňujúcim faktorom ekonomického a sociálneho rozvoja regiónov.

Jedným z významných zdrojov informácií pre zhodnotenie predchádzajúceho stavu klimatickej kúpeľnej liečby na území Tatier boli údaje o ubytovacích kapacitách zariadení liečby a kúpeľov na území mesta Vysoké Tatry z roku 2006 uvádzané v práci Zavadinkovej (2007). Tieto boli získané z Návrhu územného plánu mesta Vysoké Tatry z roku 2005 a Štatútu kúpeľného miesta Vysoké Tatry vydaného Nariadením vlády č.446/2006 s účinnosťou od 15. júla 2006, ktorý zároveň vymedzil kúpeľné územie. Ubytovacie kapacity jednotlivých zariadení získané z Územného plánu mesta Vysoké Tatry za rok 2006 boli upravené na základe informácií získaných od ich jednotlivých prevádzkovateľov (Zavadinková, 2007).

Ďalším zdrojom informácií bolo Nariadenie vlády č. 58/2012, ktorým sa mení a dopĺňa nariadenie vlády Slovenskej republiky č. 446/2006 Z. z., ktorým sa vydáva Štatút kúpeľného miesta Vysoké Tatry mení prílohy, teda Štatút kúpeľného miesta Vysoké Tatry a to v rozsahu vymedzenia a doplnenia kúpeľného

územia v Tatranských Zruboch. V tejto mestskej časti mesta Vysoké Tatry bola v roku 2010 zriadená kúpeľná liečebňa, ktorá na poskytovanie kúpeľnej starostlivosti využíva klimatické podmienky vhodné na liečenie.

Vo všeobecnosti je kúpeľné územie charakterizované ako ucelené územie v kúpeľnom mieste, na ktorom sa uplatňuje ochrana liečebného režimu pacientov kúpeľnej liečebne a vymedzuje sa tam, kde sú prírodné liečivé zdroje, prírodné liečebné kúpele, alebo kúpeľné liečebne.

Na podklade vyššie uvedených dokumentov a informácií boli zhodnotené a porovnané ubytovacie kapacity kúpeľov v roku 2006 a 2013. Za rok 2013 boli údaje získavané od jednotlivých prevádzkovateľov liečebných zariadení. V prípadoch ústavnej liečebnej starostlivosti boli použité údaje z oficiálnej webovej stránky Ministerstva zdravotníctva SR.

Podobne bola analyzovaná zmena území vyhlásených kúpeľných miest mesta Vysoké Tatry. Porovnávané boli zmeny vyhlásených kúpeľných území do roku 2006 (pomenované ako predchádzajúce) a súčasné (po roku 2006). Objektom boli oblasti siedmich tatranských osád: Štrbského Plesa, Tatranskej Polianky, Smokovcov (Nového, Dolného, Starého), Tatranských Matliarov a Tatranskej Kotliny.

3. Problematika klimatickej liečby v Tatrách

Priaznivý vplyv horskej a vysokohorskej klímy na ľudský organizmus a liečbu niektorých ochorení dýchacieho systému bol dlhé roky známy iba empiricky. Až v posledných desaťročiach sa vedci začali snažiť o vedecké podloženie priaznivých účinkov horskej a vysokohorskej klímy na človeka. Jednotlivé klimatické prvky a komplexne biologicky pôsobiace významné faktory, ktoré sú významné z hľadiska humánnej bioklimatológie a na pôsobení ktorých je založená aj klimatoterapia, podrobne rozobrali vo svojej práci Klimatografia kúpeľných a vybraných miest Slovenska Hensel a Petrovič (1976).

V rámci klimatickej liečby sa uplatňuje celý komplex faktorov, akými sú vplyv nadmorskej výšky, slnečného žiarenia, barometrického tlaku, pokles parciálneho tlaku kyslíka, zmeny tepla, vlhkosti, sezónnosť, zmena rôznych meteorologických faktorov a situácie v nepravidelných periódach výskytu, ktoré vyvolávajú rôzne reakcie na rôznych úrovniach (Kolesár, Antal, 1973). Vo viacerých odborných, ale aj propagačných kúpeľných materiáloch je pozitívny vplyv klímy Tatier dokladovaný pôsobením

negatívne nabitých ľahkých iónov v ovzduší. Suvedeným tvrdením nie je možné bez výhrady súhlasiť, nakoľko pozitívne pôsobenie vytvára vhodný pomer ľahkých negatívnych a pozitívnych iónov, a to s prevahou negatívnych.

Ako uvádza Lacika (2011) do Tatier sa najprv chodilo liečiť, až neskôr na turistiku. Vznik liečebného CR je v Tatrách datovaný už od roku 1829, kedy sa pre rastúci záujem turistov sprístupnili pramene kyseliek budovami na ubytovanie pacientov s neurózami, reumatickými ťažkosťami a tráviacimi problémami. Ale až v roku 1875 vzniklo prvé sanatórium na liečbu TBC a Basedowovej choroby v Novom Smokovci. Jeho zakladateľom bol kúpeľný lekár Mikuláš Szontagh. V roku 1902 sa postupne, podľa vzoru Szontaghových sanatórií, začali preorientovávať z hotelových na zdravotné služby aj iní majitelia (Bohuš, 1994).

Sanatória, liečebné ústavy a kúpeľné hotely sa v súčasnosti špecializujú najmä na liečbu ochorení horných dýchacích ciest, klimatoterapiu a celkovú prevenciu voči civilizačným chorobám. Špičkové kúpeľné hotely, vďaka modernému vybaveniu, poskytujú klientom služby na medzinárodnej úrovni.

V roku 2006 fungovalo v Tatrách niekoľko významných liečební. Boli nimi Vojenské klimatické kúpele v Tatranských Matliaroch s uvádzanou kapacitou 125 lôžok, Kúpele Horný Smokovec poskytujúce komplexnú starostlivosť pacientom vo veku od 3 do 18 rokov s recidivujúcimi ochoreniami dýchacích ciest disponovali kapacitou 60 lôžok a Šrobárov ústav detskej tuberkulózy a respiračných chorôb v Dolnom Smokovci s celkovou kapacitou 230 lôžok. Klimatické kúpele na Štrbskom plese predstavovali v tom období už len dva liečebné domy, Helios a Solisko. Kúpeľný dom Helios bol v roku 2006 uzatvorený z dôvodu rekonštrukcie a svoju funkciu plnil len liečebný dom Solisko s kapacitou lôžok 64. Výrazná rekonštrukcia Soliska bola naplánovaná na rok 2008. Liečebné pobyty na Štrbskom plese boli zamerané na liečbu chronicky nešpecifických ochorení dýchacích ciest a pľúc dospelých a detí. K ďalším patrili Sanatórium Tatranská Kotlina, n.o. - odborný liečebný ústav a prírodné liečebné kúpele s uvádzanou kapacitou 160 lôžok, Kúpele Nový Smokovec, Odborný liečebný ústav respiračných chorôb, ktorého kapacita bola 250 lôžok. Vojenský vysoko špecializovaný ústav pre pľúcne choroby v Novej Polianke, ktorý patrili i patrí svojim vybavením a komplexnými službami medzi najmodernejšie odborné ústavy na Slovensku disponoval kapacitou 300 lôžok. Národný ústav tuberkulózy, pľúcnych chorôb a hrudníkovej chirurgie Vyšné Hágy poskytoval možnosť liečby až 500 pacientom súčasne. Súčasťou osady Tatranská Polianka bol Wolkrov odborný liečebný ústav v roku 2003

transformovaný na Sanatórium Dr. Gühra n.o., ktorý uzatváral zoznam liečební a ktorého kapacita v roku 2006 bola len necelých 150 lôžok (pôvodná bola 300 lôžok).

V porovnaní s rokom 2006 došlo v súčasnosti k určitým významným zmenám týkajúcim sa fungovania významných liečební. K tým najvýraznejším patrí úplné uzatvorenie Vojenských klimatických kúpeľov v Tatranských Matliaroch, ale aj rekonštrukcia hotela Solisko na Štrbskom plese, ktorého súčasné využívanie nemôže byť klasifikované ako využitie na účely klimatickej kúpeľnej liečby. Pozitívnu zmenou je vznik liečebne v osade Tatranské Zruby.

Väčšina kúpeľných zariadení je lokalizovaných pozdĺž tzv. Cesty Slobody, ktorá patrí do nárazníkovej zóny Biosférickej rezervácie (BR). Na princípe zásad Sevillskej stratégie (UNESCO, 1996) je v nej rozvoj rekreačných aktivít, a teda aj liečebného cestovného ruchu možný. Tento druh cestovného ruchu jednoznačne patrí medzi udržateľné druhy cestovného ruchu, ktoré sú zároveň prijateľnými socioekonomickými aktivitami smerujúcimi k rozvoju územia, a to nielen našich biosférických rezervácií.

4. Diskusia a výsledky

Výsledky analýzy ubytovacích kapacít udáva Tab. 1: Ubytovacie kapacity zariadení liečby a kúpeľov na území mesta Vysoké Tatry v rokoch 2006 a 2013.

Potenciál pre klimatickú kúpeľnú liečbu nie je rozvinutý vo všetkých tatranských osadách. Tabuľka 1 dokumentuje ubytovacie kapacity zariadení liečby a kúpeľov v rámci 14 z nich, ktoré zároveň ležia v nadmorskej výške nad 800 m.n.m. Práve uvedená nadmorská výška ohraničuje horské oblasti charakteristické pôsobením horskej, resp. vysokohorskej klímy (Midriak, 2003). Údaje v tabuľke sú uvedené za rok 2006 a 2013, čím sa nám naskytla možnosť porovnávania zmien ubytovacích kapacít v rámci jednotlivých osád (mestských častí) Vysokých Tatier.

Ako vyplýva z údajov v tabuľke potenciál pre klimatickú kúpeľnú liečbu bol v roku 2006 rozličnou mierou využitý na území 9 tatranských osád, pričom najviac bol využitý potenciál pre klimatickú kúpeľnú liečbu na území Vyšných Hágov (500 lôžok, 25,14 % z celkového počtu lôžok v tomto roku). Za nimi nasledovali Nová Polianka a Tatranská Polianka s rovnakým počtom lôžok a tiež rovnakým percentuálnym podielom (300 lôžok, 15,08 %), Nový Smokovec (250 lôžok, 12,57 %) , Dolný Smokovec (230 lôžok, 11,56 %), Tatranská Kotlina

(160 lôžok, 8,04 %), Tatranské Matliare (125 lôžok, 6,28 %), Štrbské pleso (64 lôžok, 3,22 %) a poslednou deviatou osadou so 60 lôžkami (3,02 %) bol Horný Smokovec.

V roku 2013 je situácia odlišná smerom k ubytovacím kapacitám v rámci jednotlivých osád, ale k počtu využitých osád pre účely klimatickej liečby.

Tab. 1: Ubytovacie kapacity zariadení liečby a kúpeľov na území mesta Vysoké Tatry v rokoch 2006 a 2013.

Mestská časť (osada)	Počet lôžok – klimatická liečba		Percentuálny podiel (%)	
	rok 2006	rok 2013	rok 2006	rok 2013
Štrbské pleso	64	-	3,22	-
Vyšné Hágy	500	400	25,14	22,30
Nová Polianka	300	148	15,08	8,25
Tatranská Polianka	300	213	15,08	11,87
Tatranské Zruby	-	251	-	13,99
Nový Smokovec	250	250	12,57	13,94
Starý Smokovec	-	-	-	-
Dolný Smokovec	230	285	11,56	15,89
Horný Smokovec	60	117	3,02	6,25
Tatranská Lesná	-	-	-	-
Tatranská Lomnica	-	-	-	-
Tatranské Matliare	125	-	6,28	-
Kežmarské Žľaby	-	-	-	-
Tatranská Kotlina	160	130	8,04	7,25
Spolu	1989	1794	100	100

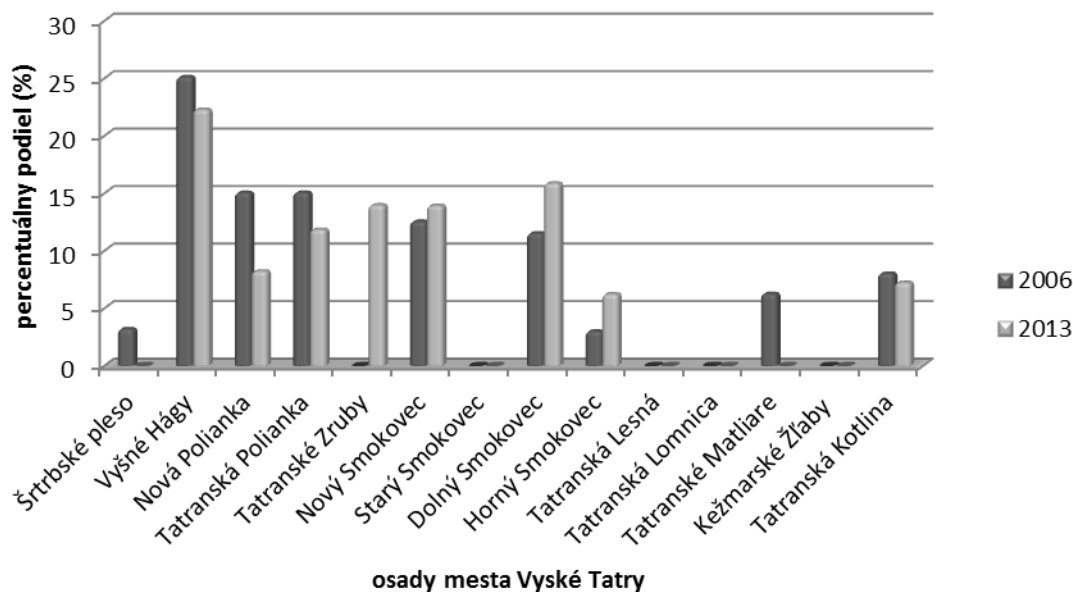
Zdroj: Vlastné spracovanie

Údaje v tabuľke ukazujú, že z celkovej kapacity 1989 lôžok vo všetkých tatranských osadách nad 800 m.n.m. uvádzanej v roku 2006 bola kapacita lôžok zredukovaná o 195 lôžok na súčasnú kapacitu 1794 lôžok. Potenciál je v súčasnosti využitý na území 8 tatranských osád, pričom oproti roku 2006 úplne absentuje na území osady Štrbské pleso a Tatranské Matliare, naopak vyskytuje sa v osade Tatranské Zruby. Poradiu využitého potenciálu v roku 2013 v rámci osád Vysokých Tatier stále dominujú Vyšné Hágy s kapacitou 400 (22,30 %) lôžok, čo predstavuje redukciiu 100 lôžok v porovnaní s rokom 2006. Za nimi nasleduje Dolný Smokovec (285 lôžok, 15,89 %), Tatranské Zruby (251 lôžok, 13,99 %), Nový Smokovec (250 lôžok, 13,94 %), nasleduje Tatranská Polianka (213 lôžok, 11,87 %), Nová Polianka (148 lôžok, 8,25 %), Tatranská Kotlina (130 lôžok, 7,25 %) a poradie uzatvára Horný Smokovec (117 lôžok, 6,25%). Najvyššiu redukciiu lôžok (-152 lôžok) zaznamenávame v Novej Polianke, naopak najviac vzrástla kapacita v osade Horný Smokovec (+ 57

lôžok) a Dolný Smokovec (+55 lôžok). Percentuálny podiel ubytovacích kapacít zariadení kúpeľov a liečby v rokoch 2006 a 2013 zobrazuje Graf 1.

Výsledky analýzy zmeny území vyhlásených kúpeľných miest na území mesta Vysoké Tatry v roku 2006 zobrazuje Mapa 1: Vyhlásené kúpeľné územia v BR Tatry. Vo všetkých siedmich prípadoch došlo už na základe Štatútu kúpeľného miesta Vysoké Tatry vydaného Nariadením vlády č.446/2006 s účinnosťou od 15. júla 2006 k výraznému zmenšeniu dovedy vyhlásených kúpeľných území. Táto skutočnosť jednoznačne neprispela k celkovému rozvoju kúpeľníctva na území BR Tatry. Práve naopak, zámerné zmenšenie plôch kúpeľných území predznačilo smer vývoja kúpeľníctva v Tatrách a poskytlo tak priestor na rozvoj iných, veľakrát nevhodných športových a rekreačných aktivít. Malou pozitívnou zmenou bolo v roku 2012 novo vyhlásené (v Mape 1 ešte nezaznačené) kúpeľné územie v Tatranských Zruboch.

Graf 1: Percentuálny podiel ubytovacích kapacít zariadení kúpeľov a liečby mesta Vysoké Tatry v rokoch 2006 a 2013

Zdroj: Vlastné spracovanie

Záver

Záverom práce možno konštatovať, že potenciál pre klimatickú kúpeľnú liečbu nie je na území BR Tatry v súčasnosti dostatočne využitý. Zaznamenaný pokles ubytovacích kapacít síce nie je možné považovať za významný, ale zároveň je možné uviesť, že klimatická kúpeľná liečba určite nemá v Tatrách rozvojové tendencie. Redukcia kúpeľných území Štatútom kúpeľného miesta Vysoké Tatry z roku 2006 predznačila budúce postavenie kúpeľníctva v Tatrách vzhľadom k iným druhom cestovného ruchu a športovo-rekreačným aktivitám. Hoci mnohé súčasné hotely a zariadenia v rámci mesta Vysoké Tatry ponúkajú rozličnú škálu relaxačných a relaxačno-liečebných procedúr, nie je ich možné zaradiť medzi zariadenia poskytujúce kúpeľné služby založené na klimatoterapii. Klasické kúpeľníctvo je v rámci mesta situované len do niekoľkých významných liečební a zdravotníckych zariadení.

Výsledky práce tiež poukázali na zarážajúcu skutočnosť týkajúcu sa úplnej likvidácie klasickej

klimatoterapie na Štrbskom plese. Ide o naše najvyššie položené klimatické kúpele s vedecky podloženými pozitívnymi účinkami miestnej klímy založené aj na ich výškovej polohe. Rozvoj iných druhov a foriem cestovného ruchu na úkor kúpeľnej liečby prístupnej širokej verejnosti určite nie je želaným smerom rozvoja tejto tatranskej osady i celých Vysokých Tatier. Zatvorením vojenskej liečebne v Tatranských Matliaroch došlo k zániku klimatoterapie aj v tejto osade.

Kúpeľníctvo, najmä to klasické však nesporne do Tatier patrí. Podmieňujú ho nielen vhodné prírodné podmienky, ale aj tradície kúpeľníctva, vybudovaná materiálno-technická základňa, odborný personál liečební a ich štatút medzinárodne uznávaného liečebného centra. Z pohľadu rozvoja trvalo udržateľných foriem vyžívania krajiny spĺňa všetky aspekty vhodného druhu cestovného ruchu s prínosmi nielen v ekonomickej sfére, ale aj v regionálnom rozvoji s ohľadom na nenarušenie prirodzených väzieb v horskej a podhorskej krajine Karpát.

Literatúra

Adamkovičová, B. (2013). *Regionálne analýzy a plánovanie*. Trenčín : FSEV TnUAD. 124 s.

Bohuš, I. (1994). Vývoj liečebných a rekreačných služieb. In Vološčuk, I. a kol.: *Tatranský národný park – Biosférická rezervácia*. Martin : Gradus pre Správu Tatranského národného parku. s. 367 – 372.

Hasman, M., Šíp, J. (2001). Potenciál územia k rekreácii. *Životné prostredie*. roč. 35, č. 5. s. 248 - 252.

Hensel, J., Petrovič, Š. (1976). *Klimatografia kúpeľných a vybraných miest Slovenska*. Martin : Osveta. 424 s.

Kolesár, J., Antal, M. (1973). Vplyv klimatickej liečby na niektoré ukazovatele nešpecifickej rezistencie organizmu. *Problémy modernej bioklimatológie*. Bratislava : SAV. s. 77 – 86.

Lacika, J. (2011). *Divy Tatier*. Bratislava : Ikar. 208 s.

Midriak, R. (2003). Horské oblasti národných parkov Slovenskej republiky (Krajinnoekologická štúdia). *Monografické štúdie o národných parkoch 4*. Banská Bystrica : ŠOP a Tatranská Štrba : Správa Tatranského národného parku. 58 s.

Šandora, J., Betáková, J. (2010). Regionálny rozvoj v činnosti verejnej správy v intenciách udržateľného rozvoja. *Sociálno-ekonomická revue*. roč.8, č.3(2010), s.66-75. ISSN 1338-2195

Tremboš, P. (1992). Potenciál krajiny, jeho hodnotenie a využitie v územnoplánovacej praxi. *Životné prostredie*. č.6, 1992, s. 41 – 43.

UNESCO. (1996). *Biosphere reserves: The Seville Strategy and the Statutory Framework the World Network*. UNESCO, Paris, 1996 18 pp.

Zavadinková, Z. (2007). *Potenciál cestovného ruchu biosférických rezervácií Slovenskej republiky*. Dizertačná práca. Zvolen : Fakulta ekológie a environmentalistiky TU vo Zvolene. 134 s.

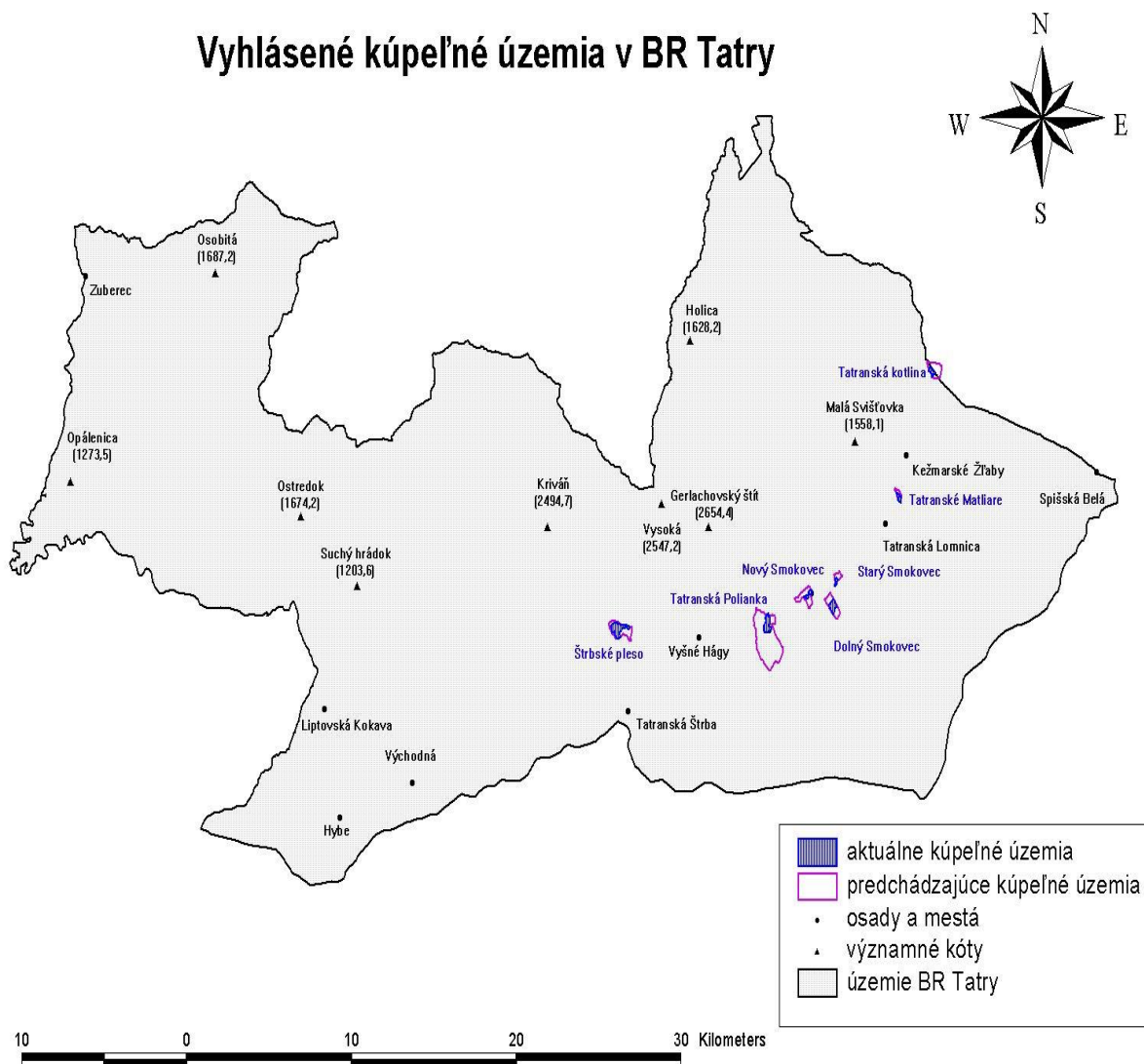
Vysoké Tatry. (2006). *Návrhu územného plánu mesta Vysoké Tatry*. [cit.: 26.10.2006] Dostupné na: http://www.vysoketatry.sk/main.php?id_menu=14813&firmy_slovenska_flag=0

Ministerstvo zdravotníctva SR (2012). *Subjekty hospodárskej mobilizácie rezortu zdravotníctva* [cit.: 24.5.2013] Dostupné na: <http://www.health.gov.sk/?subjekty-hospodarskej-mobilizacie>, 24.5.2013

Kontakt:

Ing. Zuzana Križanová, PhD.
Katedra verejnej správy a regionálneho rozvoja
Fakulta sociálno-ekonomických vzťahov
Trenčianska univerzita A. Dubčeka v Trenčíne
Študentská 1, 911 50 Trenčín
tel.: 032 7400 466
e-mail. zuzana.krizanova@tnuni.sk

Príloha: Mapa 1

Zdroj: Vlastné spracovanie

SUMMARY

The current status of climate spa treatment within the Tatras Biosphere Reserve Mountains*Zuzana KRIŽANOVÁ*

The climatic spa therapy is one important type of a tourism realized in the High Tatras. The climate-therapy is a suitable tourism type with respect of proclaimed Tatra Biosphere Reserve. The aim of this article is comparison of spa accommodation capacities between 2006 and 2013. Separated settlements and urban districts are object of this comparison. The article deals with changes of proclaimed spa areas simultaneously. Climate spa therapy as a one of suitable types of tourism certainly belongs to Tatra Biosphere Reserve. High Tatras have been known for climate therapy since 19th century. Nowadays development of climate-therapy in Tatras visible lags behind the others types and forms of tourism. The article deals with present situation of climate therapy in area of Tatra Biosphere Reserve. Exploited potential was determined by analysis of spa accommodation capacities in years 2006 and 2013. Separated settlements and urban districts of the Vysoké Tatry town are object of this comparison where quantity of spa beds is compared. From the perspective of sustainable development of the country the use of spas meets all aspects of the appropriate type of tourism benefits not only in economic terms but also in regional development with regard to not violating the natural links of mountain and Carpathians country. The article deals with changes of proclaimed spa areas since 2006 to present simultaneously. Finally, this article helps to identify actual issues of High Tatras regional development. The results of this article are able to be considered in future territorial planning.

The conclusion of this search could be concluded into following sentences. The actual potential of climate-spa therapy is not used enough. The decrease of accommodations capacities clearly indicates that development tendencies of this tourism type are stopped. The reduction of spa areas in 2006 prefigured climate-therapy direction in High Tatras. Many hotels and facilities offer various relaxation and relaxation-therapy procedures, but mostly of them are not able to provide classic treatment procedures of climate-therapy. The climate-therapy is placed in several sanatoriums and facilities of The High Tatras. Results of this work point out that the classic climate-therapy is annihilated in Štrbské Pleso settlement. The Štrbské Pleso climate spa is our highest situated climate spa with confirmed positive influences on health. These influences are probably caused by high altitude of spa. Development of other types and forms of tourism instead of climate therapy is not acceptable direction of High Tatras development. Similar situation could be seen in Tatranské Matliare settlement where military sanatorium was closed. Without any doubt, classic climate therapy belongs in High Tatras. This therapy is conditioned by natural conditions, material-technical basements, professional spa staff and statute of internationally accepted spa. According to sustainable landscape using, spa therapy meets all aspects of suitable tourism types. Spa therapy contributes to economic growth and save natural relationships in landscape simultaneously.

JEL Classification: Q 54, Q 56, Q 57.

INFORMÁCIE PRE PRISPIEVATEĽOV

Časopis je zameraný na aktuálne problémy ekonomickej teórie, hospodárskeho rozvoja, sociálne, právne, politické, environmentálne a kultúrne aspekty ekonómie, financií a manažmentu.

Rukopisy prechádzajú nezávislým, anonymným recenzným konaním. Za originalitu, odbornú a metodologickú úroveň, formálnu a jazykovú úpravu príspevku zodpovedá autor. Recenzent musí pochádzať z inej vysokej školy alebo univerzity ako pracovisko autora príspevku. Recenzenti posudzujú, okrem iného, aktuálnosť témy, vedeckú originalitu, metodologickú a odbornú úroveň predloženého článku, jeho formálnu a jazykovú úpravu. Recenzent odporúča zverejnenie príspevku bez výhrad, s menšími úpravami, s prepracovaním a opätovným predložením textu k posúdeniu recenzentom alebo príspevok k publikovaniu neodporúča. O vhodnosti témy a prijatia textu do recenzného konania rozhoduje redakcia. Redakčná rada si vyhradzuje právo príspevok odmietnuť. O výsledku upovedomí redakcia autora písomne alebo telefonicky. Pokiaľ nie je príspevok prijatý, je redakcia oprávnená ponechať si jeden jeho výtlačok. Na uverejnenie príspevku neexistuje právny nárok.

Príspevok musí byť pôvodný, tzn. že je originálne vypracovaný autorom a doposiaľ nebol ponúknutý k publikácii inému vydavateľovi.

Dĺžka príspevku by nemala presiahnuť 22 normovaných strán A4 (1 AH).

Rukopisy sa predkladajú v anglickom, slovenskom alebo českom jazyku v dvoch vytlačených exemplároch a v identickej elektronickej verzii vo formáte *doc* (e-mailom na: revue@tnuni.sk, alebo na pamäťovom médiu). Aspoň jeden vytlačený rukopis musí byť **podpísaný autorom**, ktorý tým potvrdzuje, že vydavateľovi bezplatne poskytol právo k publikovaniu textu v tlačenej aj elektronickej verzii (vo formáte *pdf*) a že príspevok vytvoril vlastnou tvorivou činnosťou a neexistujú k nemu autorské práva iných osôb.

Každý príspevok musí obsahovať tieto základné prvky:

nadpis príspevku – veľké tučné písmená (12 Times New Roman Bold) zarovnaný na stred;

- Meno autora (autorov) – bez titulov (písmeno 12 Times New Roman *Italics*) zarovnaný na stred;
- Abstrakt (8 – 10 riadkov) – v slovenčine (češtine) a angličtine (písmeno 10,5 Times New Roman *Italics*);
- Kľúčové slová (min. 5) – v slovenčine (češtine) a angličtine (písmeno 10,5 Times New Roman *Italics*).

Vlastný text: *Úvod* (vrátane definovania problému, reflexie literatúry, vymedzenia cieľa, metodológie, predmetnej oblasti skúmania, vedeckej originality, resp. praktického významu a pod.). *Text* je vhodné členiť do kapitol. Názvy kapitol sa číslujú, píše tučným písmenom veľkosti 10,5 a zarovnávajú do ľavého okraja; *Záver*; *Poznámkový aparát*. Požiadavky k spracovaniu textu:

- zarovnanie do bloku,
- typ a veľkosť písma: 11 Times New Roman,
- riadkovanie jednoduché,
- odsadenie nového odstavca: 3 pt,
- stránky nečíslovať.

Tabuľky a grafy majú byť výlučne čiernobiele, číslujú sa a v texte musia na ne byť odkazy. Názov tabuľky (Tab.1), grafu (Graf 1) alebo obrázku (Obr.1) sa píše písmenom 10,5 Times New Roman *Bold Italics*. Pod každým obrázkom, tabuľkou alebo grafom musí byť uvedený zdroj, z ktorého autor čerpal údaje (8 Times New Roman). **Vzor** sa označujú číslom v guľatých zátvorkách.

Zhrnutie (Summary) na separátnej strane na konci príspevku v angličtine pre príspevky v slovenskom a českom jazyku a v slovenčine (češtine) pre príspevky v anglickom jazyku v rozsahu 2600 - 3000 znakov (s medzerami): nadpis príspevku – veľké písmená 12 Times New Roman Bold) zarovnaný na stred.; meno autora (autorov) bez titulov - písmená 10,5 Times New Roman *Italics*); text – písmená 11 Times New Roman, zarovnaný do bloku, jednoduché riadkovanie; JEL klasifikácia (viď: http://www.aeaweb.org/journal/jel_class_system.html).

Literatúra v zozname na konci príspevku sa zaraďuje v abecednom poriadku podľa priezviska a mena autora a v súlade s normami platnými v SR. Pri citovaní v texte sa na príslušnom mieste v zátvorkách uvádza priezvisko autora (resp. prvého autora), rok vydania a čísla citovaných stránok diela (Drucker, 2005, s. 87), ktoré je uvedené na konci príspevku v zozname použitej literatúry (viď vzor). Poznámky pod čiarou nie sú prípustné.

Adresa autora (autorov): plné meno s titulmi, názov VŠ, fakulty, katedry, adresa, telefón, e-mail.

K príspevku priložte svoj krátky odborný životopis (cca 6 – 8 riadkov), vrátane uvedenia plného mena s titulmi a vedeckými hodnosťami, poštové a e-mailové adresy a telefónneho čísla.

GUIDELINES FOR AUTHORS

The journal is focused on current issues of economic theory, economic development, social, legal, political, environmental and cultural aspects of economics, finance and management. Paper submission deadlines are as follows: 31 March, 30 June, 30 September and 31 December in the respective year.

After submission, manuscripts are double-blind peer reviewed. Authors are responsible for the content, originality and scientific accuracy of their contributions, as well as compliance with the journal's instructions for authors and clear and concise language. Reviewers' affiliation is to be different than the author's institutional affiliation. Reviewers will consider the research contribution significance, adequacy of methods, paper's layout and author's writing style. Reviewers can make the following decisions regarding submissions: a) to accept the paper in its current format, b) accept the paper with minor changes, c) resubmit with major changes, d) decline the submission. The journal's editorial board reserves the right to decide whether to accept papers and send them for full review or reject them. Author(s) will be informed in writing or by phone about the acceptance or rejection of their manuscripts. In case of rejection, the editorial office is authorised to keep a hard copy of the manuscript.

Submission of a manuscript implies that it reports **unpublished** work which has not been published and/or is not under consideration for publication elsewhere.

Manuscripts **should not exceed** 22 standard A4 pages in length.

Manuscripts are to be submitted in English, Slovak or Czech language. Send two printout versions and an identical electronic manuscript in *doc* or *docx* format (revue@tuni.sk). One of the printout copies is to **be signed by the author** to declare that s/he gives consent to have his/her manuscript published free of charge in print and electronic version (*pdf* format) by the Social and Economic Revue journal. By signing, authors are confirming that their manuscript is not copyrighted by others and was written solely by them.

Manuscript format

- Title of the paper – centred, capital letters (12-point font size, Times New Roman Bold);
- Author's name – centred, do not include professional, official or academic degrees (12-point font size, Times New Roman (TNR) *Italics*);
- Abstract (8 – 10 lines) – written in Slovak (Czech) and English language (10,5-point font size, TNR *Italics*);
- Key words (at least 5 words) – written in Slovak (Czech) and English language (10,5-point font size, TNR *Italics*);

Body of main text: *Introduction* (establish the existing state of knowledge of your research topic, identify the specific focus of your work, include relevant citations from primary literature, justify how this topic requires additional study, state specific objectives/hypotheses, methods, describe the meaning of your research); *Body of main text* should be divided into chapters and subchapters. Chapter titles are to be numbered, 11-point font size bold, align left; *Conclusion*; *Notes*.

Manuscript formatting:

- aligned to block,
- 11-point font size, Times New Roman,
- single spaced,
- indent each new paragraph 3 pt,
- do not paginate.

Tables and graphs are to be in black and white colour, numbered in order of their being referenced in the text. Table titles (Table 1), graph titles (Graph 1) and/or figure titles (Fig.1) should be written in 10,5-point font size, Times New Roman *Bold Italics*. Indicate source in 8-point font size, Times New Roman. **Formulae** are to be numbered using a parenthesis.

Summary in English is to be on a separate page of the manuscript for papers written in Slovak and Czech and in Slovak language for papers written in English (2600 – 3000 characters, including spaces): Title of the paper – all caps, 11-point font size, Times New Roman Bold centred; author's name(s), do not include academic degree – 10,5-point font size, Times New Roman *Italics*; body of main text – 11-point font size, Times New Roman, aligned to block, single spaced; JEL Classification (http://www.aeaweb.org/journal/jel_class_system.html).

References should appear in the reference list at the end of the paper. List references in alphabetical order by surname and name of the author in line with the applicable Slovak style of reference/citation. References within the text (name, date and page number) may be given in parenthesis (Drucker, 2005, p. 87). Do not use footnotes.

Author's address/authors' addresses: full name and surname, incl. academic degrees, institutional affiliation, address, telephone number and e-mail address.

Include a short **professional CV (6 – 8 lines)** with your full name, academic degrees, mailing address, telephone number and e-mail address.

Formulár pre zadávanie príspevkov

NÁZOV PRÍSPEVKU (Times new roman BODY TEXT ALL CAPS VEĽKOSŤ 12)

Názov príspevku v AJ (Times new roman Body text Italics 11)

Meno Priezvisko autora (bez titulov Times new roman veľkosť 12)

Abstrakt Times new roman Italics Body text (10,5)

Text Times new roman Italics (10,5)

Kľúčové slová Times new roman Italics Body text (10,5)

Text Times new roman Italics (10,5)

Abstract Times new roman Italics Body text (10,5)

Text Times new roman Italics (10,5)

Key words Times new roman Italics Body text (10,5)

Text Times new roman Italics (10,5)

JELL Classification: X xx, X xx, X .xx. (Times new roman (10,5))

Úvod Times new roman Body text 11)

Text Times new roman (11)

1. Nadpis kapitoly. Times new roman Body text (11)

Text Times new roman (11)

1.1 Nadpis subkapitoly. Times new roman Italics text 11)

Text Times new roman (11)

Záver Times new roman Body text (10)

Text Times new roman (11)

Literatúra (Times new roman Body text (10,5)

Priezvisko, M., Druhe, P. (2009). *Názov publikácie*. Miesto vydania: Vydavateľstvo, 136 s. (monografia, kniha)

Mcheill, A. (2002). Correlation and dependence. Dempster, M.A.H. (ed.): *Risk Management: Value at Risk*. Cambridge: Cambridge University Press, 176–223. (kapitola v knihe)

Dluhošová, D. (2003). Performance analysis. *Business Economics, Management and Marketing*. Ostrava: EF, VŠB, s. 205–213. (článok v zborníku z konferencie)

Bartman, S. M. (2007). Corporate cash flow. *Journal of Corporate Finance*, 10 (2), 101–111. (článok v časopise)

Woolman, N. (2011). *Investment in creative industries is not high risk*. [acc.: 2012-15-11]. Available at: <http://www.thestage.co.uk/news/not-high>. (internetový zdroj)

Štatistický úrad SR. (2010). *Trendy v nezamestnanosti*. [cit.: 2012-15-03]. Dostupné na: <http://www.slovakia.culturalprofiles.net/?id=-13602>. (internetový zdroj)

Kontakt Times new roman Body text (10,5)

Meno, priezvisko, tituly.

Katedra, Fakulta, Univerzita

Adresa, tel.: , e-mail: Times new roman (10,5)

SUMMARY (Times new roman Body text (12))

Title of the Paper (Times new roman Body text centered (12))

Nme and Surname (Times new roman Itaics centered (12))

Text Times new roman (11)

JELL Classification: X xx, X xx, X .xx. (Times new roman (11))